

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ  
Асоцијација центара за интердисциплинарне и  
мултидисциплинарне студије и истраживања  
НОВИ САД

Мирјана Голушин

ТРЖИШНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ ПРОИЗВОДЊЕ  
ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНЕ ХРАНЕ

- докторска дисертација -

Ментор: Проф др Стеван Васиљев

НОВИ САД, 2004.

## КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

Редни број, РБР:	
Идентификациони број, ИБР:	
Тип документације, ТД:	Монографска публикација
Тип записа, ТЗ:	Текстуални штампани материјал
Врста рада, ВР:	Докторска дисертација
Аутор, АУ:	Мр Мирјана Голушин
Ментор, МН:	Др Стеван Васиљев, ред професор
Наслов рада, НР:	Тржишне перспективе производње здравствено безбедне хране
Језик публикације, ЈП:	Српски
Језик извода, ЈИ:	Српски-енглески
Земља публикавања, ЗП:	Србија и Црна Гора
Уже географско подручје, УГП:	Војводина
Година, ГО:	2004.
Издавач, ИЗ:	Ауторски репринт
Место и адреса, МА:	21000 Нови Сад, Трг Доситеја Обрадовића 6
Физички опис рада, ФО: <small>(поглавља/страна/ цитата/табела/слика/графика/прилога)</small>	( 6 / 232 / 348 / 117 / 13 / 0 / 2 )
Научна област, НО:	Инжењерство заштите животне средине
Научна дисциплина, НД:	Инжењерски менаџмент
Предметна одредница/Кључне речи, ПО:	Здравствено безбедна храна, органска пољопривреда, заштита животне средине
УДК	
Чува се, ЧУ:	У библиотеци Универзитета у Новом Саду, 21000 Нови Сад, Трг Доситеја Обрадовића 5
Важна напомена, ВН:	Нема
Извод, ИЗ:	Производња здравствено безбедне хране представља један од идеалних предуслова за успостављање концепта одрживог развоја. У нашој земљи ова производња је у зачетку, али је исказан општи интерес свих заинтересованих страна да се оваква производња прошири и усаврши. Разматрањем резултата истраживања и спровођењем предложеног модела развоја може се очекивати унапређивање стања у овој области, привредном животу и позитиван утицај на квалитет животне средине
Датум прихватања теме, ДП:	ННВ
Датум одбране, ДО:	
Чланови комисије, КО:	Председник: Др Милан Матавуљ, ред. проф., Прир. математички факултет, Нови Сад
	Члан: Др Маријана Царић, ред. проф., Технолошки факултет, Нови Сад
	Члан: Др Мирјана Војиновић Милорадов, ред. проф., ПМФ / ФТН, Нови Сад
	Члан: Др Алпар Лошонц, Факултет техничких наука, Нови Сад
	Члан, ментор: Др Стеван Васиљев, ред. проф., Економски факултет, Суботица

## KEY WORDS DOCUMENTATION

Accession number, ANO:									
Identification number, INO:									
Document type, DT:	Monographic publication								
Type of record, TR:	Textual printed Article								
Contents code, CC:	Ph.D.Thesis								
Author, AU:	Mirjana Golušin, Msci								
Mentor, MN:	Stevan Vasiljev, Ph.D., professor								
Title, TI:	Market prospects of Healthy Safe Food production								
Language of text, LT:	Serbian								
Language of abstract, LA:	Serbian/English								
Country of publication, CP:	Serbia and Montenegro								
Locality of publication, LP:	Vojvodina								
Publication year, PY:	2004.								
Publisher, PB:	Author's reprint								
Publication place, PP:	21000Novi Sad, Trg D.Obradovića								
Physical description, PD: (chapters/pages/ref./tables/pictures/graphs/appendixes)	( 6 / 232 / 348 / 117 / 13 / 0 / 2 )								
Scientific field, SF:	Environment protection engineering								
Scientific discipline, SD:	Enginering management								
Subject/Key words, S/KW:	Healthy Safe Food, Organic Agriculture, Environment Protection								
UC									
Holding data, HD:	University Library ,21000 Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 5								
Note, N:	None								
Abstract, AB:	The production of Healthy Safe Food is considered to be one of the ideal assumption of establishing the concept of sustainable development. This kind of production still developing in our county, but there is great interest of all sides for further development and improvement of this production. By analysing research results and implementing the suggested development modus we can expect improvements in this field, economy, as wel as positive effects on tgh quality of environment.								
Accepted by the Scientific Board on, ASB:									
Defended on, DE:									
Defended Board, DB:	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 150px;">President:</td> <td>Milan Matavulj, Ph. D., Professor, Faculty of Natural Science, Novi Sad</td> </tr> <tr> <td>Member:</td> <td>Marijana Carić, Ph.D., Professor, Faculty of Technology, Novi Sad</td> </tr> <tr> <td>Member:</td> <td>Mirjana Vojinović Miloradov, Ph.D., Professor, FNS/ FTS, Novi Sad</td> </tr> <tr> <td>Member:</td> <td>Alpar Losonc, Ph.D., Professor, Professor, Faculty of Tech. Science, Novi Sad</td> </tr> </table>	President:	Milan Matavulj, Ph. D., Professor, Faculty of Natural Science, Novi Sad	Member:	Marijana Carić, Ph.D., Professor, Faculty of Technology, Novi Sad	Member:	Mirjana Vojinović Miloradov, Ph.D., Professor, FNS/ FTS, Novi Sad	Member:	Alpar Losonc, Ph.D., Professor, Professor, Faculty of Tech. Science, Novi Sad
President:	Milan Matavulj, Ph. D., Professor, Faculty of Natural Science, Novi Sad								
Member:	Marijana Carić, Ph.D., Professor, Faculty of Technology, Novi Sad								
Member:	Mirjana Vojinović Miloradov, Ph.D., Professor, FNS/ FTS, Novi Sad								
Member:	Alpar Losonc, Ph.D., Professor, Professor, Faculty of Tech. Science, Novi Sad								
	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 150px;">Member, Mentor</td> <td>Stevan Vasiljev, Ph.D., Professor, Faculty of Economics, Subotica</td> </tr> </table>	Member, Mentor	Stevan Vasiljev, Ph.D., Professor, Faculty of Economics, Subotica						
Member, Mentor	Stevan Vasiljev, Ph.D., Professor, Faculty of Economics, Subotica								

## САДРЖАЈ:

	<b>УВОДНЕ НАПОМЕНЕ</b>	1
<b>1.</b>	<b>МЕТОДОЛОШКЕ ПОСТАВКЕ ИСТРАЖИВАЊА</b>	6
1.1	Идентификација проблема и предмета истраживања	6
1.2	Дефинисање циља и задатка истраживања	7
1.3	Утврђивање структуре истраживачких хипотеза	9
1.4	Приступи и методе истраживања	9
1.5	Истраживачки узорак	11
1.6	Истраживачки упитници	13
1.7	Научна и друштвена оправданост истраживања	15
1.8	Глобална структура рада	17
<b>2.</b>	<b>ПАРАМЕТРИ ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНЕ ХРАНЕ</b>	19
2.1	Храна и њен значај	19
2.2	Квалитет хране у свету	20
2.3	Примена биотехнологије у производњи хране	22
2.4	Дефинисање здравствено безбедне хране	23
2.5	Позиционирање здравствено безбедне хране	28
2.6	Квалитет хране у будућности	31
<b>3.</b>	<b>САВРЕМЕНО СВЕТСКО ТРЖИШТЕ ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНЕ ХРАНЕ</b>	34
3.1	Производња здравствено безбедне хране у свету	34
3.2	Промет здравствено безбедне хране у свету	36
3.3	Производња здравствено безбедне хране у Европи	37
3.4	Канали дистрибуције	40
3.5	Потрошачи	41
	3.5.1 Захтеви потрошача	41
	3.5.2 Мотиви потрошача	42
	3.5.3 Доношење одлуке о куповини	46
	3.5.4 Фреквенција куповине	49
	3.5.5 Цена здравствено безбедне хране	51
	3.5.6 Поверење потрошача у присутне начине сертификације	53
	3.5.7 Профил просечног потрошача	54
3.6	Стандардизација и контрола	55
	3.6.1 Основна законска регулатива у Европској унији	55
	3.6.2 Стандардизација IFOAM-а	57
	3.6.3 Законска регулатива у области генетски модификоване хране	59
	3.6.4 Систем анализе ризика критичних контролних тачака	59
	3.6.5 Означавање здравствено безбедне хране	60
3.7	Стратегија развоја производње здравствено безбедне хране у Европској унији	62

3.8	Стратегија развоја производње здравствено безбедне хране у осталим земљама	64
<b>4.</b>	<b>ДОМАЋЕ ТРЖИШТЕ ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНЕ ХРАНЕ</b>	<b>66</b>
4.1	Обележја домаћег тржишта здравствено безбедне хране	66
4.1.1	Производни потенцијали	66
4.1.2	Карактер обезбеђне законске регулативе	68
4.1.3	Пласман здравствено безбедне хране у нашој земљи	69
4.1.4	Досадашњи исказани интерес потрошача	69
4.2	Резултати истраживања примарне пољопривредне производње	71
4.2.1	Особености истраживачког узорка у друштвеном сектору	72
4.2.2	Особености истраживачког узорка у индивидуалном сектору	73
4.2.3	Однос пољопривредних произвођача према производњи здравствено безбедне хране	74
4.2.4	Однос индивидуалних произвођача према производњи здравствено безбедне хране	82
4.2.5	Збирна анализа резултата истраживања примарне пољопривредне производње	90
4.3	Резултати истраживања у прехранбеној индустрији	92
4.3.1	Особености истраживачког узорка великих прехранбених произвођача	92
4.3.2	Особености истраживачког узорка малих прехранбених произвођача приватног сектора	93
4.3.3	Однос великих прехранбених произвођача према производњи здравствено безбедне хране	95
4.3.4	Однос малих прехранбених произвођача приватног сектора према производњи здравствено безбедне хране	102
4.3.5	Збирна анализа резултата истраживања у прехранбеној производњи	109
4.4	Резултати истраживања пласмана здравствено безбедне хране	110
4.4.1	Особености истраживачког узорка трговина	111
4.4.2	Однос трговине према промету здравствено безбедне хране	112
4.4.3	Анализа резултата истраживања у трговинском сектору	119
4.5	Резултати истраживања потрошње здравствено безбедне хране	121
4.5.1	Социо-економски профил испитаника	122
4.5.2	Презентација резултата истраживања потрошње	125
4.5.3	Профил садашњег просечног потрошача	137
4.5.4	Збирни резултати истраживања досадашње потрошње	139
4.5.5	Профил просечног потрошача у будућности	141
4.5.6	Збирни резултати истраживања будуће потрошње	142
4.6	Синтеза резултата истраживања	144
4.7	Усклађеност резултата истраживања са истраживачким хипотезама	146

<b>5.</b>	<b>УНАПРЕЂЕЊЕ ДОМАЋЕГ ТРЖИШТА ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНЕ ХРАНЕ</b>	148
5.1	Опште развојне претпоставке	148
5.2	Опште особености војвођанског аграра	151
5.3	Унапређење примарне пољопривредне производње	156
	5.3.1 Опште особености органске пољопривреде	156
	5.3.2 Одабир ангажованих произвођача	160
	5.3.3 Проширење асортимана	162
5.4	Прерада производа органске пољопривреде	163
	5.4.1 Промене у поступку прераде	164
	5.4.2 Паковање и складиштење здравствено безбедне хране	165
5.5	Трговинска мрежа	167
5.6	Организација тржишних субјеката	168
5.7	Потребна законодавна активност	171
5.8	Развој маркетиншких активности	173
	5.8.1 Креирање адекватног маркетинг микса	175
	5.8.2 Производ	176
	5.8.3 Цена	179
	5.8.4 Промоција	182
	5.8.5 Дистрибуција	183
5.9	Практичне препоруке у производњи и промету здравствено безбедне хране	185
	5.9.1 Обављање делатности органске пољопривреде	186
	5.9.2 Прерада органски добијених сировина	188
	5.9.3 Трговина здравствено безбедном храном	189
	5.9.4 Потрошачи здравствено безбедне хране	189
5.10	Едукација у функцији афирмације органске пољопривреде	190
	5.10.1 Едукација потрошача	191
	5.10.2 Особености организације успешне едукације потрошача	197
5.11	Менаџмент процесом унапређења	198
	5.11.1 Управљање променама	200
	5.11.2 Стратегијско управљање	201
	5.11.3 Оперативни менаџмент	203
	5.11.4 Унапређивање система квалитета	205
	5.11.5 Тимски рад	207
5.12	Економска оправданост обављања делатности органске пољопривреде	209
5.13	Могућности извоза здравствено безбедне хране	212
	5.13.1 Потенцијални увозници	214
	5.13.2 Извозне могућности	216
	5.13.3 Припрема извоза	219
	5.13.4 Реализација извоза	223
5.14	Предвиђање резултата примене модела унапређења тржишта здравствено безбедне хране	225

<b>6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА</b>	229
-------------------------------	-----

<b>ЛИТЕРАТУРА</b>	233
-------------------	-----

**ДОКУМЕНТАЦИОНИ ПРИЛОЗИ**

Преглед презентованих статистичких илустрација  
Комплет коришћених истраживачких упитника

## УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Након вишевековног развоја током којих је човечанство живело и напредовало у складу са својим окружењем и његовим могућностима; током последњих неколико деценија ситуација у погледу квалитета животне средине, перспектива даљих догађања и укупног утицаја који сви посматрани параметри имају на садашње и будуће становнике, није нимало охрабрујућа.

Препоруке и упозорења о потреби очувања и унапређења квалитета животне средине су у неком облику познати од давнина. Постоје сачувани писани документи који указују на одређене облике старања о природи и њеним ресурсима још у древној Месопотамији и Египту. У време античке Грчке настају први систематизовани радови из области биологије и медицине који иницирају формирање зачетака онога што данас називамо екологија. Током каснијих векова, са замирањем интересовања за науку и јачањем тежњи за освајачким походима, престаје интересовање људи за науку уопште. Са друге стране, први колонијалистички походи и почеци експлоатације природних богатстава на свих пет континената представљају почетак многобројних каснијих еколошких проблема.

Индустријализација, брз пораст броја становника и њихових разноврсних потреба, те бројна научна достигнућа почетком двадесетог века уводе човечанство у век у коме су се за само стотину година десиле и велика експанзија и застрашујуће исцрпљивање природних ресурса, али и чули први упозоравајући гласови који су указивали да се такво стање не може за дуго одржати. Изузетно брзо, проблем екологије и заштите животне средине је избио у сам врх приоритета, како појединих земаља, тако и светске заједнице у целини.

У почетку су упозорења појединаца и група била спорадична и нису имала значајнијег одјека све до првих масовнијих протеста који су избили услед еколошких акцидента великих размера. Са нарастањем свести грађана о томе да имају право да живе у здравој средини, расте и њихова спремност да искажу своје



незадовољство према узрочницима еколошких проблема. На основи првобитних протеста који су били локалног карактера настају бројни покрети, удружења и иницијативе које са мање или више успеха настоје да у први план истакну проблем очувања квалитета животне средине који је угрожен готово до крајњих граница издржљивости.

У најразвијенијим земљама света већ крајем седамдесетих година проблем животне средине почиње да се разматра на државном нивоу и да се доноси правна регулатива из ове области. На жалост, већ тада стижу и прва саопштења стручњака која говоре о томе да човек сам, без обзира на сва сазнања која је стекао и без обзира на сву опрему и алате које поседује, није остао поштеђен дејства негативног повратног ефекта својих активности. Нарушавање здравља, појаве одређених болести међу људима и животињама које су биле готово непознате или немогуће у оквиру очуване природе алармирају стручну и ширу јавност. Директно излагање човека дејству небројених материја које загађују воду, ваздух, земљиште, биљни и животињски свет оставља тренутне или дуготрајне негативне последице које утичу чак и на квалитет живота још нерођених потомака. Најзначајнији извори загађења данас су: емисије гасова из индустрије, саобраћаја и из енергетских постројења, течни и чврсти отпад различитог порекла, као и интензификација пољопривреде<sup>1</sup>.

Савремени човек је данас, више него икада раније, свестан неодрживости таквог стања. Свест о потреби заустављања деградације природе и враћања природним законима је довела до тога да човек данас себи и онима које сматра одговорним поставља веома високе захтеве. Проблем очувања природе, као појам глобалног карактера, је наметнуо потребу за сарадњом међу свим земљама, те окренуо ток ствари «од крајње конфронтације до потпуне сарадње»<sup>2</sup>. У високоразвијеним земљама настојања у том погледу су веома дефинисана и чини се да ће се тешко моћи за краће време удовољити захтевима грађана који се временом гомилају<sup>3</sup>.

Човек је понајпре снажно одговорио на упозорења стручњака о нарушавању сопственог здравља. Целокупан комплекс спољашњих и унутрашњих фактора утиче на здравље човека, али без обзира на сва настојања, још увек није јасно проучен нити дефинисан утицај многих од њих, као ни начини њиховог деловања у групи, односно садејству. У таквој ситуацији човеку се најједноставније и најважније учинило да у прави план стави проблем исхране. Исхрана храном која је произведена на конвенционалан начин (интензивна пољопривреда) се показала као потенцијално небезбедна, те се логично наметнула потреба за променом квалитета хране и начина њеног добијања<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Ђурић, Б., Д.; Петровић, Ј., Љ.: *Загађење животне средине и здравље човека*, Веларта, Београд, 1996.

<sup>2</sup> Succow, M.: *Landwirtschaft und Naturschutz – Von der Konfrontation zur Kooperation*, Schriftenreihe Laendliche Sozialfragen, v. 130, p. 55-69, Germany, 1998.

<sup>3</sup> *Food and farming at the crossroads*, WHY (World Hunger Year), no. 13, p. 4-7, USA, 1993.

<sup>4</sup> Meier-Ploeger, A., Mey, I., Woerner, F., Merkle, W.: *Steigern Convenience – Produkte den Verzehr von oekologischen Lebensmitteln*, Oekologie und Landbau, v. 24 (4), p. 24-26, Germany, 1996.

Утицај исхране на здравље човека је изузетно велик и стога много проучаван. Медицински стручњаци су почетком осамдесетих година известили јавност о резултатима многобројних истраживања о утицају хране на људско здравље, тако да грађани на такве вести убрзо реагују захтевом да им се препоручи начин исхране који би се могао сматрати максимално безбедним<sup>5</sup>. Са сазнањем о законитостима кружења материје и енергије у природи, те проучавањем бројних процеса који се том приликом одвијају, јасно је дефинисан закључак да човек исхраном у свој организам уноси мноштво штетних супстанци са неповољним или непознатим дејством по здравље<sup>6</sup>.

Савремена пољопривреда је, да би удовољила захтевима све бројнијег становништва, била принуђена да у пракси примени сва сазнања која су доводила до пораста приноса и производње што већих количина хране. Таква настојања су у почетку била скромна, али временом су настојања за већим приносом била све израженија и у све већој супротности са природом. Данас се комерцијална пољопривредна производња за високе приносе, која доноси и велике приходе, не може замислити без великих количина средстава за заштиту биља, подстицање раста, лечење животиња, а у прехранбеној индустрији у широкој примени су бројни додаци храни који имају улогу да јој побољшају изглед и укус и продуже трајност. На тај начин се у животну средину уносе организми који су за човека непожељни или у потпуности туђи и неприродни за сам агроекосистем<sup>7</sup>.

Савремена пољопривреда такође доводи до претераног сабијања земљишта (услед употребе тешке механизације), његове контаминације разним материјама, смањења количине и квалитете хумуса, уништава се природно станиште за многобројне биљне и животињске врсте, те директно угрожава биодиверзитет. Загађивање земљишта директно утиче и на повећано загађивање воде, поготово услед таложења пестицида у подземним водама, одакле доспевају у систем воде за пиће. Индиректно се загађује и ваздух, поготово применом нитрата и угљен-диоксида, што има штетни утицај на климу у целини<sup>8</sup>.

Интензификација и ширење пољопривреде временом је иницирало велику забринутост становништва и то у два основна правца. Прво, повећава се забринутост за рањивост капацитета агроекосистема, а друго, због негативног утицаја који интензивна пољопривреда има на животну средину уопште<sup>9</sup>. Данас се интензивна пољопривреда сматра главним кривцем за опадање биодиверзитета,

<sup>5</sup> *Healthy foods and healthy eating*, Economic Intelligence Unit, London, United Kingdom, 1986.

<sup>6</sup> Mindell, F.: *Unsafe at any meal*, Warner Books, New York, USA, 1987.

<sup>7</sup> Јовановић, К., Л.: *Еколошки менаџмент*, Факултет за менаџмент, Универзитет БК, Београд, 2002.

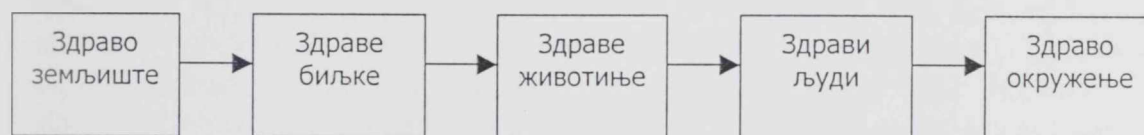
<sup>8</sup> Stoate, C., Boatman, N., D., Barralho, R., J., Carulho, C., R., de Snoo, G., R., Eden, P.: *Ecological impacts of arable intensification in Europe*, Journal of environmental Management, v. 63 (4), p. 337-365, England, 2001.

<sup>9</sup> Ољача, С., Ковачевић, Д., Ољача, М., Долијановић, Ж.: *Повећање производног потенцијала агроекосистема у систему одрживе пољопривреде*, Еко конференција, Зборник 2., п. 13-18, Нови Сад, 2002.

како по питању бројности и разноликости врста, тако и по питању стања станишта и пејзажа<sup>10</sup>.

Посебан проблем при томе представљају промене у генетској основи врста које нису мењане од свог постанка, као и све масовнија примена генетски модификованих организама. Постоје подаци да је у САД 50 % соје генетски модификовано, исто тако и 25 % произведеног кукуруза, те око 70 % памука. Сматра се да укупно посматрано, данас у свету има више од 100 милиона хектара земљишта под генетски модификованим организмима<sup>11</sup>.

У таквој неповољној ситуацији поставља се захтев човека за омогућавањем набавке хране која ће бити произведена и прерађена на начин који је максимално природан и нешкодљив по здравље конзумента. Захтеви у том погледу су најизраженији у развијеним земљама, што је и разумљиво, обзиром на то да је тамошње становништво у одређеној мери упознато са целокупном проблематиком екологије, па тако и адекватне исхране. Према најновијим истраживањима, око 70 % грађана Европске уније подржава повратак што природнијем начину производње хране, али са друге стране, само 20 % њих изјављује да је довољно упознато са суштином проблематике<sup>12</sup>. Ова подршка у началу се односи на жељу становништва за здравим земљиштем, биљкама, животињама, људима и окружењем (Шема 1).



Шема 1: Међусобни однос чинилаца природног окружења<sup>13</sup>

Проблематика здравствено безбедне хране се у развијеном свету сагледава са бројних аспеката, тако да је до 31. 12. 2002. само у земљама Европске уније спроведено чак 724 истраживања о овој теми<sup>14</sup>. Свака земља чланица има разрађен систем рада, установе, особље и буџет који омогућава реализацију пројеката у овој области<sup>15</sup>.

<sup>10</sup> Vanelsen, T.: *Species – Diversity as a Task for Organic agriculture in Europe*, Agriculture Rcosystems & Environment, v. 77 (1-2), p. 101-109, 2000.

<sup>11</sup> <http://biotech.cas.psv.edu>

<sup>12</sup> [www.organicits.com](http://www.organicits.com)

<sup>13</sup> [www.soilassociation.org](http://www.soilassociation.org)

<sup>14</sup> DEFRA, Department for Environment, Food and Rural Affairs, EU

<sup>15</sup> [www.adas.co.uk](http://www.adas.co.uk)

Пољопривреда се сматра најстаријом делатношћу човека и кроз векове се развијала заједно са развојем човека, а све у настојању да одговори захтевима за довољном количином хране за становништво. Данас се може рећи да се пољопривредна производња налази пред правом револуцијом, која подразумева примену нове технологије, засноване на супституцији претераног коришћења хемијских средстава средствима органског порекла, те формирању еколошких пољопривредних домаћинстава и привредних субјеката у складу са Уредбом Европске уније – 2092/91 и 1804/99<sup>16</sup>. У том смислу, пољопривредна производња у Европи је пред изазовом окретања према производњи хране која ће се уклопити у концепт одрживог развоја и задовољити потребе грађана и друштва у целини<sup>17</sup>. Пожељно би било не занемарити улогу пољопривреде да обезбеди довољно хране за сиромашно становништво, при чему јој се даје својеврсна етичка димензија<sup>18</sup>.

Обезбеђење здравствено безбедне хране представља комплексан проблем, почев од стварања технолошких и еколошких услова за производњу такве хране, затим њене адекватне прераде, складиштења, транспорта, стављања у промет, контроле, стандардизације и другог. Поред тога, веома је значајно и адекватно образовање и развој свести код произвођача, дистрибутера, продаваца и потрошача хране<sup>19</sup>. Само свеобухватно и систематично разматрање комплетне проблематике може пружити реалну слику о стању и перспективама у области производње здравствено безбедне хране у Војводини, као и у земљи у целини.

---

<sup>16</sup> Захарјашевић, В.: *Еколошка валоризација предела са аспекта еколошке пољопривреде*, Еко конференција, Зборник 2., п. 25-29, Нови Сад, 2002.

<sup>17</sup> Knuth, E.: *Nachhaltige Nahrung smittelproduktion - eine Herausforderung fuer Europas Landwirte*, Rissler und Beitrage zu Politik Wirtschaft und Sicherheit, v. 1997, p. 63-69, Germany, 1997.

<sup>18</sup> Speeding, C., R., W.: *Agriculture and the citizen*, Chapman and Hall Ltd., London, United Kingdom, 1996.

<sup>19</sup> Кастори, Р.: *Предговор*, Еко конференција, Зборник 1., п. 11-12, Нови Сад, 2002.

# 1. МЕТОДОЛОШКЕ ПОСТАВКЕ ИСТРАЖИВАЊА

## 1.1 Идентификација проблема и предмета истраживања

Предмет истраживања докторске дисертације представља дефинисање тржишних перспектива производње здравствено безбедне хране у функцији заштите животне средине и одрживог развоја. У односу на традиционалне прехранбене производе, чији су начини производње, прераде, дистрибуције, карактеристике и утицај на људско здравље углавном познате и много проучаване, истраживање у центар посматрања ставља проблематику здравствено безбедне хране. Истраживање је дефинисано као покушај да се сагледа постојеће стање на домаћем тржишту здравствено безбедне хране и пројектује његово могуће унапређење.

При томе ваља подвући да се суштина здравствено безбедне хране своди на то да њену структуру морају чинити примарни или прерађени производи из органске пољопривреде, као начина производње при којем се инсистира на уважавању свих производних и процесних услова који омогућавају задржавање природних карактеристика финалног производа и очување животне средине.

Ситуација у нашој земљи по овом питању у одређеној мери се разликује у односу на ситуацију у земљама у окружењу. Без обзира на бројне проблеме који су обележили живот у протеклој деценији, охрабрује чињеница да је домаће становништво донекле упознато са проблематиком квалитета исхране, односно са еколошким проблемима уопште.

С тим у вези, јављају се спорадични и неорганизовани покушаји да се захтевима потрошача изађе у сусрет понудом производа који се означавају као "здрава" храна, што је термин који је у савременом свету превазиђен пре више од десет година. Други проблем представља чињеница да су и такви производи често сумњивог порекла, а њихов квалитет и начин производње углавном није

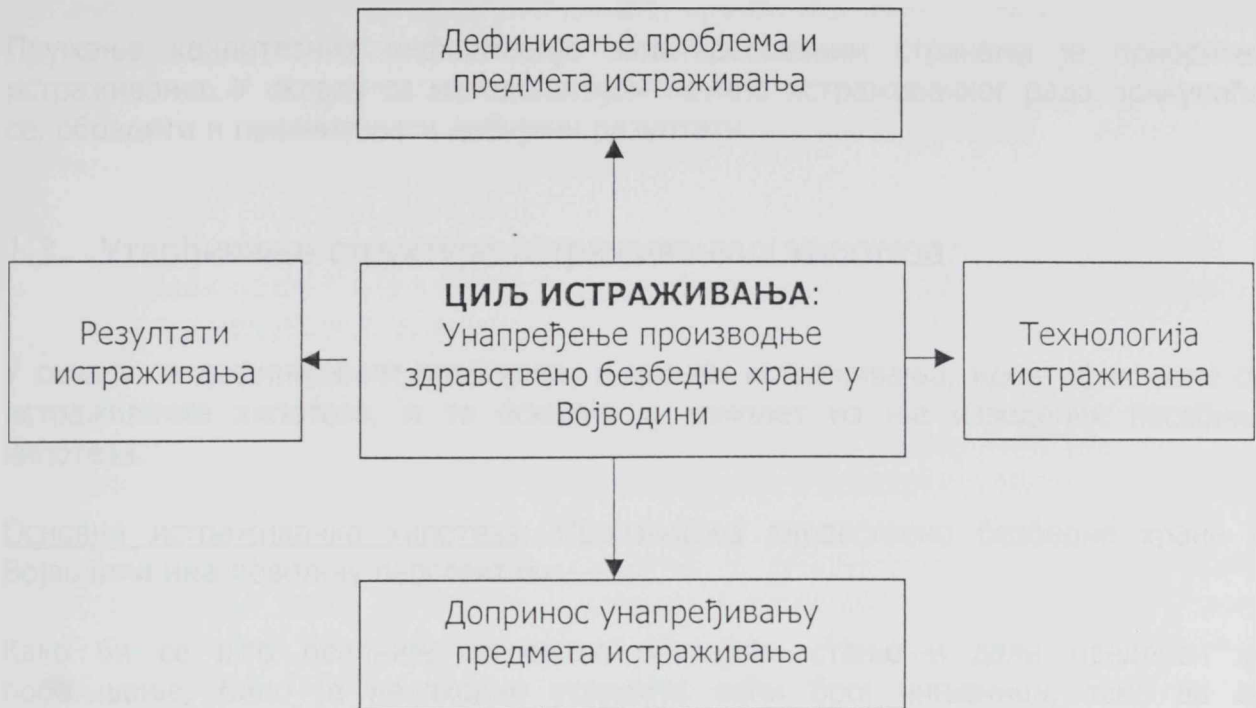
контролисан од стране надлежне установе. Уколико производ и има етикету "здравствено испитаног", потрошачи углавном не знају да су методе тог испитивања често застареле и ограничене на свега неколико параметара. Без обзира на све наведено, домаћи потрошачи у одређеном, за сада недефинисаном броју, купују овакве производе и траже додатне информације и унапређења у сваком смислу.

Истраживање перспектива производње здравствено безбедне хране подразумева добијање и обраду одређеног броја података како би се добиле информације о конкретном стању. С обзиром на то да утицај на тржишне перспективе имају сви учесници на тржишту, истраживање ће обухватити произвођаче, прерађиваче, продавце и купце, те испитати њихове ставове у области здравствено безбедне хране.

Осим тога, ради стицања потпуније слике о истраживачкој проблематици, даће се кратак приказ тренутног стања у производњи, преради и промету здравствено безбедне хране код нас, приказ домаћег законодавства које регулише ову проблематику, као и резултати до сада обављаних истраживања.

## 1.2 Дефинисање циља и задатка истраживања

Основни циљ и задатак истраживања је потпуно ново упознавање домаће и стране научне, стручне и шире јавности са перспективом производње и пласмана здравствено безбедне хране, као и са ефектима које оваква производња може имати на развој домаће привреде, заштите животне средине и нашег друштва у целини. Задатак истраживања јесте да пружи информације које су код нас за сада недовољно истражене и крајње недефинисане, а интерес за њима постоји. По први пут се код нас спроводи на овај начин конципирано истраживање. Отуда се може рећи да се проблем који ваља истражити своди на утврђивање реалног стања у домаћој производњи, промету и потрошњи здравствено безбедне хране (са акцентом на Војводину), уз давање претпоставки за будућа кретања у тој области (Шема 2).



Шема 2. Фактори одабраног истраживања

Једна од карактеристика истраживања је да ће се у обзир узети сви релевантни чиниоци који у овом моменту утичу на перспективе производње и пласмана здравствено безбедне хране, а у које спадају:

- *Пољопривредни произвођачи*, као исходишни фактор обезбеђења сировина за производњу здравствено безбедне хране;
- *Прехрамбена индустрија*; као следећа карика у ланцу производње хране уопште, која има одређене специфичности када је у питању прерада здравствено безбедне хране;
- *Трговинске институције*, као посредници између произвођача и потрошача, које морају да своје пословање прилагодне специфичним захтевима када је у питању продаја здравствено безбедне хране и
- *Потрошачи*, као чиниоци на тржишту који, у складу са сопственим захтевима и могућностима, треба да апсорбују понуђене количине и квалитет здравствено безбедне хране,
- *Сектор заштите животне средине.*

С обзиром на овако изложену хетерогену структуру чинилаца на тржишту, уз уважавање особености унутар појединих група, истраживање има за циљ да на основу добијених података пружи јединствену слику о перспективама производње здравствено безбедне хране.

Пружање квалитетних информација заинтересованим странама је приоритет истраживања. У складу са методологијом научно истраживачког рада прикупиће се, обрадити и презентовати добијени резултати.

### 1.3 Утврђивање структуре истраживачких хипотеза

У складу са дефинисаним проблемом и циљем истраживања, идентификоване су истраживачке хипотезе, и то основна и комплет из ње изведених посебних хипотеза.

Основна истраживачка хипотеза: Производња здравствено безбедне хране у Војводини има повољну перспективу.

Како би се што реалније сагледало постојеће стање и дали предлози за побољшање, било је неопходно утврдити већи број чињеница, тако да су дефинисане и следеће изведене истраживачке хипотезе:

- у област примарне органске пољопривредне производње укључен је мали број произвођача, превасходно због њихове недовољне информисаности о суштини наведене производње и неразвијеног тржишта продаје;
- учешће прераде органски произведених примарних пољопривредних производа у функцији добијања здравствено безбедне хране је занемарљиво, претежно због недовољне информисаности прерађивача и несигурности пласмана;
- у трговини храном, учешће продаје здравствено безбедне хране је у основи ниско, првенствено због непознавања суштине од стране трговаца, те недовољне понуде;
- потрошња здравствено безбедне хране је претежно ниска;
- у будућности се може очекивати активније учешће свих учесника у ланцу производње здравствено безбедне хране, обзиром на висок степен њихове заинтересованости.

### 1.4 Приступ и методе истраживања

Теза, која треба да пружи основне информације о тренутном стању и перспективама производње, промета и потрошње здравствено безбедне хране у Војводини, реализован је у складу са следећим поступком научно-истраживачких активности:



- извршено је проучавање расположивих извора података, што је у конкретном случају обухватило упознавање са стручном домаћом и иностраном литературом. Корисни подаци и примери прикупљени су путем интернета и из специјализованих часописа из области пољопривреде, маркетинга, менаџмента, квалитета и екологије;
- обављено је прецизирање истраживачког проблема и предмета, што је неопходан услов с обзиром на то да је област посматрања широка и у домаћим условима недовољно позната;
- извршено је дефинисање циља истраживања, који је у конкретном случају постављено тако да се утврди постојеће стање, на основу чије анализе ће се дати предлог стратегије за побољшање стања у посматраној области;
- утврђени су извори података, при чему је дефинисано које податке током истраживања треба прикупити и како се то може постићи. Квалитетни подаци су незаменљив чинилац успешног истраживања, тако да је рад у овој области истраживања посебно осетљив и захтеван. У том смислу предвиђено је прикупљање примарних и секундарних података.

Примарни подаци сакупљени су током истраживања, при чему су у сврху поређења коришћени и подаци добијени из сличних истраживања која су вршена код нас и у свету.

Секундарни подаци који су преузети углавном из консултоване стручне литературе и осталих извора;

- обављен је избор метода и техника истраживања што је извршено са циљем одабира оних метода и техника које ће омогућити најефикасније прикупљање потребних информација. За истраживачку технику при емпиријском истраживању одабрано је анкетање применом прикладног упитника.

Примењени облик комуницирања током анкетања јесте лично структурирано комуницирање, односно комуницирање са унапред припремљеним упитником, као основним инструментом испитивања. За емпиријски део одабран је метод анкетања, путем постављања питања лицима од којих се прикупљају подаци и њихово давање одговора у усменом или писменом облику<sup>20</sup>. Приликом састављања упитника прво су тачно формулисани подаци које је требало прикупити, одабран је начин комуницирања са испитаницима, затим су питања састављена и поређана по одређеном логичном редоследу. Питања која су постављена су била *питања затвореног типа*. Питања затвореног типа су она на која испитаник даје одговор заокруживањем једног од понуђених одговора.

<sup>20</sup> Васиљев, С.: *Маркетинг*, Бирографика, Суботица, 2001.

- Поред тога, за прикупљање општих података одабран је метод студије документације, а за обраду емпиријских података употребљен је статистички метод.

## 1.5 Истраживачки узорак

Узорак истраживања дефинисан је у складу са специфичностима истраживачке проблематике и самог циља истраживања. У истраживању је учествовали одређени испитаници као репрезентанти кључних сегмената у производњи и потрошњи здравствено безбедне хране.

Прва група испитаника обухватила је представнике примарних пољопривредних произвођача – велика предузећа у друштвеном, мешовитом или приватном власништву, чија је основна делатност производња сировина за прехранбену индустрију, а одликује их пре свега велики производни потенцијал. Укупан број испитаника у овој групи износи 20, при чему су заступљене најзначајније делатности пољопривреде: ратарство, повртарство, сточарство, воћарство и производња индустријског биља.

Другу групу испитаника чине индивидуални пољопривредни произвођачи, који представљају значајан део популације у Војводини, при чему се пошло од иностраних искустава која указују на то да се производња здравствено безбедне хране најпре генерише на мањим газдинствима у приватном власништву. Испитано је 50 индивидуалних пољопривредних произвођача из Војводине.

Трећа група испитаника обухвата прехранбени комплекс Војводине и то предузећа у друштвеном, мешовитом или приватном власништву, које одликују велики прерађивачки капацитети. Узорак је овде чинило 20 прехранбених предузећа из већине делатности прераде хране.

Четврта група испитаника посматра приватан сектор у области прерађивачке делатности, обзиром на то да у Војводини послује све више приватних прерађивача брашна, меса, млека, воћа и поврћа. Из ове области у истраживању је учествовало укупно 20 представника предузећа.

Пету групу испитаника представља тровинска групација. Испитано је стање у 50 трговинских објеката широм Војводине, у којима се врши продаја прехранбених производа, при чему је испитано стање и у 7 специјализованих продавница (тзв. продавнице здраве хране).

Шесту групу испитаника чини 500 потрошача из већих градова, приградских насеља, мањих насеља и села у Војводини.

Табела 1.Збирни приказ истраживачког узорка

	Истраживачки узорак	Број испитаника
1.	Примарна пољопривредна предузећа	20
2.	Индивидуални пољопривредни произвођачи	50
3.	Прехрамбена предузећа великог капацитета	20
4.	Прехрамбена предузећа малог капацитета	20
5.	Трговине	50
6.	Потрошачи	500

У функцији прикупљања емпиријских података о стању и перспективама органске пољопривреде, односно производње здравствено безбедне хране, посебна пажња је посвећена одређивању узорка испитаника за сваки од шест пројектованих упитника. При утврђивању броја и структуре узорка, основни критеријуми били су следећи:

- истраживање у области примарне пољопривредне производње на узорку великих пољопривредних газдинстава обављено је на узорку од 20 испитаника. Овај број испитаника може се сматрати довољним, јер је већина великих пољопривредних предузећа оријентисана на масовну конвенционалну производњу хране за потребе становништва у целини. Са друге стране, није реална могућност њихове израженије конверзије на систем органске пољопривреде, обзиром на то да већину предузећа из ове групе чине велики системи који показују уобичајен нижи степен флексибилности и реаговања на промене. Најзад, треба истаћи да светска искуства (поглавље 3.) указују на то да се делатност органске пољопривреде у већини случајева (преко 80 %) реализује на малим газдинствима у приватном власништву која располажу максимално са 5 до највише 10 хектара обрадивог земљишта, чији су власници флексибилнији и самосталнији у одлучивању. Репрезентативност ове групе испитаника обезбеђена је тиме што су за испитанике бирана пољопривредна предузећа која се баве различитим гранама пољопривредне производње, а послују у различитим регионима Војводине;
- код примене упитника за индивидуалне пољопривредне произвођаче, као довољно предвиђено је 50 испитаника. Репрезентативност овог обима узорка обезбеђена је тиме што су они бирани по принципу случајног узорка, те су се међу њима нашли произвођачи различите производне оријентације, који производе различите количине примарних пољопривредних производа јер располажу различитим ресурсима. Поред тога, репрезентативност овог узорка је обезбеђена и тиме што је теренски рад спроведен на индивидуалним пољопривредним произвођачима из различитих делова Војводине;

- приликом одређивања обима узорка за испитанике који се баве прехранбеном производњом, као довољан узорак обезбеђено је 40 испитаника, од којих 20 чине прехранбена предузећа великих прерађивачких капацитета и 20 самосталних приватних прерађивача хране мањих капацитета. Квалитет овог узорка обезбеђен је тиме што су испитана предузећа различите производне оријентације, а лоциране су широм Војводине;
- узорак у сфери трговинске делатности чини 50 испитаника из трговина које се баве продајом мешовите робе или искључиво хране, а осим тога заступљене су и специјализоване и уобичајене трговине које се по величини веома разликују. Осим тога и у овом случају задовољен је критеријум разноврсности географске лоцираности испитаника;
- истраживање потрошње обављено је на узорку од 500 испитаника, при чему су они одабирани по критеријуму случајног узорка, те су стога у узорку заступљени испитаници оба пола, различитог места становања, различитог степена образовања и висине личних прихода. Осим тога, испитивање потрошача обављено је у свим регионима Војводине, како у градској, тако и у приградској и сеоској средини.

Наведени критеријуми приликом одређивања обима и структуре испитаника имали су за циљ да обезбеде узорак чијом анализом ће се добити што реалнија слика стања у области производње здравствено безбедне хране у Војводини и проценити њена перспектива.

## 1.6 Истраживачки упитници

За истраживачку технику при емпиријском истраживању одабрано је анкетирање применом прикладног упитника, као нов начин испитивања на терену. Примењени облик комуницирања током анкетирања јесте *лично структурирано комуницирање*, односно комуницирање са унапред припремљеним упитником, као основним инструментом испитивања. која испитаник даје одговор заокруживањем једног (а у неколико случајева и два) од понуђених одговора.

Обзиром на специфичност група испитаника, упитници су у основи груписани на упитнике намењене пољопривредним произвођачима, прерађивачима и трговцима. Упитници намењени њима су у већој мери идентични, али обухватају и поједина специфична питања у зависности од групе којој су намењени. Посебност испитивања потрошача наметнула је потребу креирања адекватног упитника намењеног тој групи испитаника.

Истраживачки упитници намењени произвођачима, прерађивачима и трговцима састављени су из четири основне целине:



- Први део упитника обухвата добијање основних података о испитанику (назив и седиште предузећа, делатност, име, презиме и функција испитаника);
- Други део упитника је намењен прикупљању података о степену опште информисаности испитаника о суштини органске пољопривреде, о суштини здравствено безбедне хране, познавању проблематике примене генетски модификованих организама у производњи хране и основа које регулише Закон о органској пољопривреди;
- Трећи део упитника има за циљ сагледавање досадашње заступљености производње, прераде и промета здравствено безбедне хране, евентуалној досадашњој примени генетски модификованих организама у процесу производње и прераде, односно постојање генетски модификоване хране у продајним објектима, дефинише досадашња тржишта и процену постигнутих економских резултата;
- Четврти део упитника је конципиран тако да пружи податке о будућим активностима испитаника када је у питању производња, прерада и продаја здравствено безбедне хране, њиховој спремности да се у наредном периоду баве овом делатношћу, те њихово предвиђање економских ефеката који се могу очекивати.

Упитник намењен потрошачима има одређене специфичности у односу на претходне, јер се од потрошача требају прикупити другачије информације.

- Први део упитника пружа податке о социо-економском профилу испитаника (пол, године, породично стање, степен образовања, пребивалиште, висина прихода);
- Други део упитника намењен је утврђивању степена опште информисаности потрошача о здравствено безбедној храни, генетски модификованој храни и постојању Закона о органској пољопривреди;
- У трећем делу упитника испитаници су износили своја досадашња искуства у потрошњи здравствено безбедне хране. Посебно важни за истраживање били су подаци о учесталости и месту куповине, разлозима за куповину (или некуповину) и врстама намирница. Осим тога, испитаници су замољени да дефинишу начине разликовања здравствено безбедне хране од хране произведене на конвенционалан начин, те степен поверења у до сада присутне начине сертификације. На крају овог дела упитника, испитаници су исказали свој став о висини цене здравствено безбедне хране.
- Последњи део упитника покушава да сагледа понашање потрошача у будућности. Испитаници су у овом делу упитника прецизирали своје будуће

намере и жеље, спремност на плаћање више цене, жељене артикле, а као посебно битно, наводе основне разлоге који би их навели да убудуће у већој или мањој мери купују здравствено безбедну храну.

Интегрални текст свих упитника саставни је део овог рада и налази се у Прилогу.

## 1.7 Научна и друштвена оправданост истраживања

Производња здравствено безбедне хране је изузетно перспективна делатност којој се у развијеним земљама пружа велика пажња. Уграђена је у националне стратегије земаља, а тражња за здравствено безбедном храном се из године у годину све више интензивира. У складу са тим истраживање у овој области у нашој земљи може се сматрати оправданим из више разлога.

*Научна оправданост* истраживања огледа се пре свега у томе да истраживања у области перспектива производње здравствено безбедне хране у нашој земљи до сада нису рађена у значајнијој мери. Осим тога, карактеристика досадашњих начина истраживања је била та да се приликом истраживања проблематика здравствено безбедне хране посматрала углавном из једног угла посматрања. До сада су истраживања углавном имала за циљ дефинисање понашања, жеља и ставова потрошача у погледу доношења одлуке о куповини (или некуповини) здравствено безбедне хране, при чему додатну отежавајућу околност представља чињеница да није довољно познато у којој мери су сами потрошачи упознати са суштином здравствено безбедне хране.

Осим спорадичних истраживања у погледу понашања потрошача, рађена су и истраживања која су дала основни приказ тренутног стања у области пољопривредне производње која се може окарактерисати као органска, а која је извор инпута за производњу здравствено безбедне хране.

Сврха истраживање је да, у складу са предвиђеним комплексним прилазом, пружити нове податке о свим аспектима производње, продаје и потрошње здравствено безбедне хране, као и да пружи одређене предлоге како би се ситуација у тој делатности могла унапредити.

*Друштвена оправданост* истраживања је вишеструка. На овом месту набројаће се само неке од основних предности које се могу остварити увидом у резултате истраживања, а поготово применом резултата истраживања у пракси.

Основни корисници резултата истраживања су свакако произвођачи здравствено безбедне хране (примарна пољопривредна производња и прехранбена индустрија), који ће из новог угла моћи да сагледају предметну проблематику, те да у складу са тим планирају одређене промене и унапређења у свом пословању.

Осим тога, моћи ће да стекну увид у ставове, знања и размишљања осталих заинтересованих страна, те да на основу стога стекну јаснију слику о оправданости производње здравствено безбедне хране, као и о врсти, количини и квалитету хране која се од њих захтева.

Резултати истраживања могу корисно да послуже трговинским институцијама, за које се претпоставља да нису довољно упознате са особеностима здравствено безбедне хране, као и са количином такве хране коју би могли да понуде тржишту. Трговинске институције са своје стране могу да предвиђају обим продаје и самим тим сигурност сопствених прихода.

На специфичан начин, стицањем увида у перспективе производње, даће се својеврстан допринос пропагирању органске пољопривреде, као делатности која се идеално уклапа у међународно усвојени концепт одрживог развоја. Свеопшти тренд пословања у складу са очувањем и унапређењем квалитета животне средине је један од приоритета развоја савременог света у који се морају уклапати сви који желе да постану и остану уважавани чланови светске заједнице.

Без обзира на то у којој мери ће домаћи потрошачи показати интерес за куповином здравствено безбедне хране (а претпоставља се да је тај интерес задовољавајући), не сме се губити из вида чињеница да здравствено безбедна храна која је произведена по свим правилима која важе у том смислу, може бити изузетно атрактиван извозни производ. На овом месту треба напоменути да је извоз на тржишта најразвијенијих земаља (на којима је евидентна највећа тражња) комплексан подухват који у овом моменту оптерећује низ препрека. Са друге стране, не треба занемарити и могућности извоза у бројне друге земље које се покажу занимљивим тржиштима у том погледу, а које немају изграђен тако строг систем правила увоза хране уопште (као што је то случај у земљама Европске уније).

Производња здравствено безбедне хране ће на свој начин помоћи решавање проблематике незапослености у нашој земљи, с обзиром на то да је то радно високо интензивна делатност, која по природи ствари захтева већи удео људског рада, чиме ће одређен број људи моћи да обезбеди задовољавајућу егзистенцију за себе и своју породицу.

Посебно треба обратити пажњу на чињеницу да се развијење делатности производње здравствено безбедне хране може реализовати на подручјима која представљају велики економски и демографски проблем нашег друштва, а то су напуштени салаши, приградска насеља и рурална подручја, у којима лежи велики потенцијал. У случају заснивања производње здравствено безбедне хране сасвим реално је очекивати да ће се умањити досадашњи темпо напуштања сеоских подручја, поготово када су у питању мпади људи.

Упознавањем и шире (а не само стручне јавности) са резултатима истраживања даће се допринос јачању свести грађана о потреби промене у досадашњем начину

исхране, што се може у крајњем само позитивно одразити на подизање нивоа здравља становништва и квалитета животне средине.

Истраживање перспектива производње здравствено безбедне хране у нашој земљи вишеструко је научно и друштвено оправдано, јер су до сада вршена углавном недовољна и парцијална истраживања у овој области, а осим тога даје нов допринос унапређењу заштите животне средине.

## 1.8 Глобална структура рада

Докторска дисертација је презентирана као рад који има следећу глобалну структуру:

Први део рада обухвата уводни део и методолошке поставке истраживања, у коме ће се дати сви релевантни методолошки обрасци по којима је истраживање обављено, истраживачке хипотезе и истраживачки узорак. На крају овог дела рада укратко је изнета друштвена и научна оправданост реализованог истраживања, која указује на најважније потенцијалне користи које стручна, привредна и шира јавност може имати разматрањем резултата истраживања, као и имплементацијом неких од предложених начина побољшања у области производње, прераде, промета и потрошње здравствено безбедне хране.

У другом делу рада дефинишу се основни параметри хране, здравствено безбедне хране, начини њеног појмовног одређивања и стандардизације.

Трећи део рада обухватио је преглед стања у овој области у развијеним земљама, обзиром на то да је стање у овој области у наведеним земљама у значајној мери повољније него што је то случај код нас. Искуства из развијених земаља у овом случају треба да послуже као параметар за упоређивање наше тренутне позиције и као извор драгоцених смерница за даљи рад .

Истраживање, резултати истраживања, коментар и поређење за постављеним истраживачким хипотезама дати су у четвртом делу рада.

У петом делу рада презентиран је предлог како би се, на основу резултата истраживања, искустава из развијених земаља, те савремених достигнућа из осталих научних области унапређења пословања (менаџмент, маркетинг, инвестирање, квалитет и људски ресурси) могла унапредити производња здравствено безбедне хране у Војводини, у којој се истраживање обавља, мада се ови предлози могу применити на територији читаве земље. Осим тога, у овом делу даће се предлог адекватне извозне стратегије, као и предвиђање резултата спроведеног модела унапређења.



Закључна разматрања су изложена у последњем, шестом делу рада, као својеврстан резиме свега наведеног. Претходно наведени предлози за унапређивање ће обухватити сразмерно широк спектар активности које би се могле спроводити са задатим циљем, на основу којих ће се јасније сагледати и у оквиру закључка навести нова актуелна питања којима би се у будућности могла посветити одређена пажња.

Прилог рада обухвата преглед консултованих литерарних и електронских извора, преглед табела и шема, као и оригиналан текст истраживачких упитника.

## 2. ПАРАМЕТРИ ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНЕ ХРАНЕ

### 2.1 Храна и њен значај

Под појмом «храна» подразумевају се све материје биљног, животињског, минералног или синтетичког порекла које служе за обављање извесних функција у људском организму. Једињења или супстанце које организам може да користи као храну називају се хранљиве супстанце или хранљиве материје<sup>21</sup>.

Термин «храна», по прописима Европске уније, подразумева сваку супстанцу или производ, који је прерађен, делимично прерађен или непрерађен, а намењен је, или може бити намењен за исхрану људи. Храна укључује пиће, жвакаће гуме и друге супстанце, укључујући воду која се користи током производње, прераде или припреме хране. (према *European Consumer Centre, Dublin, Ireland*)<sup>22</sup>.

Правилна исхрана несумњиво има изузетно пожељан учинак на здравље сваког појединца, квалитет и дужину његовог живота. Упркос многобројним упозорењима која стижу од стране лекара и нутрициониста, велики број становника, нарочито у најразвијенијим земљама се храни нездраво. Лоша исхрана подразумева, пре свега, претерану употребу и лош квалитет масти, шећера и соли<sup>23</sup>.

Проблем додатно отежавају и промене у начину живота, које подразумевају висок постотак пушача (од тинејџерског узраста), физичка неактивност, смањена конзумација воћа и поврћа. Да парадокс буде већи, већина испитаника изјављује

---

<sup>21</sup> Грујић, Р.: *Наука о исхрани човека*, Универзитет у Бања Луци, Технолошки факултет, Бања Лука, Република Српска, 2000.

<sup>22</sup> [www.ecic.ie/consumer](http://www.ecic.ie/consumer)

<sup>23</sup> Peredi, J.: *Fats and the health*, Olaj Szappan Kozmetika, v. 45 (2), p. 45-53, Budapest, Hungary, 1995.

да схвата степен утицаја начина исхране и начина живота на лично здравље<sup>24</sup>, али се стечене навике мењају доста споро. Обзиром на значај здравља становништва за сваку појединачну земљу, не чуде велики напори који се чине у развијеним земљама са циљем мењања навика у исхрани. Покрет за органску пољопривреду се у том смислу вишеструко уклапа у наведене напоре за побољшање здравља становништва<sup>25</sup>.

## 2.2 Квалитет хране у свету

Утицај хране на здравље човека позната је чињеница од давнина. Велики број истраживања у овој области дао је бројна упозорења и корисне савете људима, на основу којих је, између осталог, порастао интерес за здравствено безбедном храном. Резултати истраживања утицаја хране на здравље људи су непребројиви, али се већина слаже у једном: око 70 % укупне контаминације људи (и животиња) настаје услед уношења контаминиране хране биљног или животињског порекла<sup>26</sup>. Обзиром на свеопшти пораст загађења и начине производње хране коју фаворизују примену многобројних вештачких средстава, безбедност хране постаје једна од основних преокупација савременог човека<sup>27</sup>.

Проблематика здравствене безбедности хране је присутна у читавом развијеном свету. Не сме се занемарити чињеница да је можда далеко значајнији глобални проблем елементарна прехрана човечанства, обзиром на изражен проблем глади, али земље на вишем степену развоја имају своје више приоритете.

Потрошачи, без обзира на међусобне разлике по сегментима, у свим развијенијим земљама света нису задовољни тиме да имају довољно хране, они желе да могу да изаберу храну која ће максимално заштити и унапредити њихово здравље<sup>28</sup>. Одређен број становника развијених земаља захтева могућност набавке најширег асортимана хране и пића који је произведен у еколошкој пољопривреди, с тим што се обим жељеног асортимана стално шири. Већ сада се пред произвођаче у развијеним земљама поставља захтев за на органски начин произведеном храном која се у традиционалном смислу не сматра основним прехранбеним производима,

<sup>24</sup> Simpson, J., M., Oldenburg, B., Owen, N., Harris, D., Dobbins, T., Salmon, A., Vita, P., Wilson, J., Saunders, J., B.: *The Australian National Workplace Health Project*, Preventive Medicine, v. 31 (3), p. 249-260, Australia, 2000.

<sup>25</sup> Horx, M.: *Vom Global Food zur Bio-welle*, Institute for Agricultural Economics, Vienna, Austria, 1998.

<sup>26</sup> Кљајић, Р.: *Међународни стандарди и безбедност хране*, Еко конференција, Зборник 2., п. 301-306, Нови Сад, 2002.

<sup>27</sup> Prugar, J.: *The present state of food quality*, Plant nutrition, quality of production and processing, Conference, p. 32-35, Czech Republic, 1999.

<sup>28</sup> Wilaiwan – Kraja: *Health food supplement consumption: The case of the food and nutrition personnel*, Thesis, Kasetsart University, Kasetsart, Bangkok, Thailand, 1993.

као што су вино и кафа<sup>29</sup>. Произвођачи већ три деценије настоје да, са променљивим успехом, изађу у сусрет захтевима потрошача.

Потрошачи су у самом почетку били уверавани да треба да купе «посебну» храну, а да сами нису били у прилици да се увере да ли је то доиста тако<sup>30</sup>. Временом, конфузија потрошача је све више расла, али истовремено и њихови страхови за сопствено здравље, те напори и захтеви да се проблематика регулише на државном нивоу. Ситуацију је додатно отежавала (а такво стање постоји и данас) чињеница да није постојао висок степен слагања ни међу стручњацима у погледу начина производње, прераде и сертификације здравствено безбедне хране<sup>31</sup>.

Године 1998. објављени су резултати опсежног истраживања у Европској унији који су указали на висок степен забринутости потрошача по питању квалитета хране која им се нуди<sup>32</sup>. Испитано је 3.000 потрошача (по 500), у Немачкој, Италији, Великој Британији, Шпанији, Шведској и Ирској, с тим да је 60 % њих изјавило да су веома забринуте поготово за квалитет меса које им се нуди. Интересантно је да испитаници нису као основни разлог забринутости навели масноћу меса, већ месо посматрају као потенцијалног преносника болести («болест лудих крава»), те извор штетних бактерија, антибиотика и хормона. Испитаници су у већини изјавили да цена меса не игра одлучујућу улогу у куповини, већ поверење у здравствену безбедност намирнице. Исто истраживање је указало и на охрабрујућу чињеницу да више од половине млађих испитаника (старости до 20 година) зна за опасности које по здравље може имати конзумирање меса које је произведено методама интензивне пољопривреде.

Истраживање обављено у Канади током 2002. године је указало на изузетно висок степен забринутости испитаника по питању квалитета хране коју конзумирају<sup>33</sup> (Табела 2).

Табела 2. Степен забринутости потрошача Канаде у погледу квалитета хране

Разлог забринутости	Удео
Резидуе пестицида	40 %
Бактерије	32 %
Антибиотици и хормони	18 %
ГМО у храни	10 %

<sup>29</sup> Stier, R., Remer, R.: *Der Markt fuer biologische Agrarprodukte – Beispiel Kaffee*, Entwicklung und Laendlicher – Raum, v. 26 (3), p. 26-29, Hamburg, Germany, 1992.

<sup>30</sup> Littleton, I., I.: *Are they really free range eggs? Are they genuine organic eggs?* New South Wales Agriculture, Windsor, Australia, 1993.

<sup>31</sup> Raj, S., Clancy, K., L.: *Development of standards for natural foods*, Cereal foods world, v. 37 (4), p. 319-324, New York, USA, 1992.

<sup>32</sup> Cowan, C.: *Irish and European Consumer Views on Food Safety*, Journal of Food Safety, v. 18 (4), p. 275-295, 1998.

<sup>33</sup> West, G., E., Gendon, C., Larue, B., Lambert, R.: *Consumers valuation of functional properties of foods: results from a Canada-wide survey*, Universite Laval, Canada, 2002.

Као одговор на све израженије захтеве потрошача, у развијеним земљама стално расте број нових и измењених прехранбених производа, нарочито у областима<sup>34</sup>:

- повећања понуде хране са већим садржајем витамина, минерала и целулозе;
- раст асортимана и количина готове хране;
- ширење специфичних производа, раније непознатих на датом тржишту;
- експанзија специфичних производа због туристичке тражње;
- увођење палете дијететских производа;
- повећана понуда биохране и сл.

### 2.3 Примена биотехнологије у производњи хране

Биотехнологија подразумева проучавање и примену живих организама у циљу стварања неког производа. Традиционална биотехнологија (оплемењивање биљака и животиња традиционалним методама, коришћењем микроорганизама) се у последње време све више замењује савременим методама биотехнологије, а основне су генетичко инжењерство и клонирање<sup>35</sup>. Највеће досадашње достигнуће савременог генетичког инжењерства су пре свега достизање изузетно високих приноса по јединици производње, а у циљу задовољавања потребе великог броја становника за храном. У том смислу, без обзира на бројне критике неодмерене употребе биотехнологије, неминовно је очекивати даље коришћење метода и техника биотехнологије у производњи хране на глобалном нивоу<sup>36</sup>.

Од године 1996. до 2002. укупна површина засејана комерцијално генетички модификованим усевима у свету се повећала 35 пута, од 1,7 милиона хектара 1996. године на 58,7 милиона хектара у 2002. години. Највеће површине налазе се у САД, Аргентини, Канади и Кини<sup>37</sup>.

Са друге стране, наведена експанзија примене генетски модификованих организама у производњи хране је отворила низ нових питања која се огледају у предвиђању потенцијалних штетних утицаја овако произведене хране на здравље

<sup>34</sup> Somogyi, S., Lakner, Z., Kajari, K.: *Промене у захтевима за квалитетном храном у Мађарској*, Еко конференција, Зборник 2., п. 173-178, Нови Сад, 2002.

<sup>35</sup> Берењи, Ј.: *Генетичко инжењерство и клонирање – употреба или злоупотреба савремене биотехнологије?*, Еко конференција, Зборник 1., п. 39-46, Нови Сад, 2002.

<sup>36</sup> Gotz, R., Himmighofen, W.: *Biotechnologie für den Agrar – und Ernährungsbereich – zukünftige Schwerpunkte für Forschung und Entwicklung*, Berichte ueber Landwirtschaft, v. 2, p. 210-222, Germany, 1998.

<sup>37</sup> James, C.: *Global status of commercialized transgenic crops: 2002*. ISA Briefs No. 23, Preview, ISAAA, Ithaca, New York, USA, 2002.

човека. Осим тога, противници биотехнологије сматрају да ће њена масовна примена директно допринети угрожавању биодиверзитета на земљи<sup>38</sup>.

Примена биотехнологије у производњи хране изазива у стална спорења у стручним круговима. Најизраженија забринутост у овој области влада међу стручњацима у Централној Европи, а нешто мање је изражена и у земљама Медитерана<sup>39</sup>. Неслагање стручњака у погледу утицаја генетски модификоване хране на здравље људи додатно отежава ситуацију и повећава степен конфузије код најширег слоја становништва, које је за сада ускраћено за праве информације.

## 2.4 Дефинисање здравствено безбедне хране

Ради прецизног конципирања истраживачке проблематике и добијања коректних и што је још важније, употребљивих резултата, неопходно је пре свега дефинисати појам здравствено безбедне хране, обзиром на то да су мишљења стручне јавности донекле подељена у том смислу. Осим тога, додатну конфузију ствара и чињеница да се временом поједини термини и дефиниције мењају и уступају место другима за које се у том моменту испостави да су прецизнији и прихватљивији.

У том смислу неопходно је дати преглед разматрања у области дефинисања хране за коју је једино заједничко то да није произведена на начин на који се производи храна у конвенционалној пољопривреди. Почети разматрања проблема такве хране могу се датирати на крај седамдесетих година прошлога века у развијеним земљама, а настали су као покушај да се одговори на све гласније захтеве потрошача који су већ тада у одређеној мери били упознати са упозорењима медицинских стручњака о мањој или већој штетности коју по организам има уношење хране која је продукт конвенционалне пољопривреде. Може се слободно рећи да у том периоду и стручна и шира јавност није могла тачно да прецизира каква је то храна коју жели, али је сасвим извесно било једино то каква храна се више не жели. Сви даљи напори у том правцу могу се ограничити првенствено на развијене земље Западне Европе, чему се убрзо прикључује и Јапан.

Са порастом интензитета захтева потрошача у наведеним земљама интензивирају се настојања свих заинтересованих страна. На захтеве потрошача понајпре су одговорили пољопривредни произвођачи а убрзо затим и прехрамбена индустрија. Веома брзо су се на тржишту могли наћи прехрамбени производи за које су њихови произвођачи тврдили да су "здрави". У настојањима да нађу што пре пут до купаца који су показали висок степен заинтересованости, произвођачима се

---

<sup>38</sup> De Kathen, A.: *The impact of transgenic crops releases on biodiversity in developing countries*, Biotech. Dev. Monitor, v. 28, p.10-14, 1996.

<sup>39</sup> Menrad, K.: *Future Impacts of Biotechnology an Agriculture and Food Processing*, Outlook on Agriculture, v. 28 (3), p. 155-161, 1999.

придружују и трговци и покреће се моћна маркетиншка кампања која, користећи све своје механизме, настоји убедити потрошача да је таква храна боља, здравија и кориснија од неке друге. Одређен сегмент потрошача је веома добро одреаговао на понуду хране за коју се тврдило да је другачија од хране коју су до тада користили<sup>40</sup>.

У почетку је било довољно на одређени прехранбени производ ставити неку произвољну ознаку, одређени поруку или једноставно такву храну продавати на издвојеним рафовима у продавници и без обзира на повећану цену, она је налазила свој пут до купца и веома брзо везала за себе одређен сегмент потрошача<sup>41</sup>. У том периоду највећу улогу одиграле су пригодне маркетиншке кампање. Са друге стране, тешко је било говорити о било каквом конкретном напору произвођача и прерађивача да свој начин производње и прераде унапреде. Уз минималне измене у технологији производње или прераде, давали су себи пуну слободу да такав прехранбени производ прогласе "здравим" и продају га по вишим ценама.

Крајем осамдесетих година потрошачи увиђају све недоследности дотадашњег начина обележавања хране. На производима су могли прочитати да је храна "здрава", "еколошка" или још неодређеније "зелена", али им то ништа није говорило о самом квалитету и саставу хране, а још мање о месту и начину на који је она произведена, прерађена, те до њих дистрибуирана<sup>42</sup>. У то време у целу проблематику се укључује и правна регулатива, тако да се убрзо доносе одговарајући законски прописи, а све у настојању да се унесе више реда у област која је итекако интересантна, како за купце, тако и за произвођаче који у њој виде начине за стицање већих профита.

Добро је позната чињеница да је конвенционална пољопривреда, односно производња хране стратешки проблем сваке земље, да се на разне начине дотира и субвенционише од стране државе, али да никада није спадала у оне делатности које су доносиле велике профите. Производња хране која није на режиму контролисаних цена, а за коју постоји веома заинтересован и то платежно способан сегмент тржишта, показала се веома интересантном за све субјекте.

Почетком деведесетих година у западним земљама се дефинитивно из употребе избацује термин "здрава" храна. Основни разлог за то лежи у чињеници да се храна и не може понудити тржишту уколико није здравствено исправна, а осим тога, једна те иста храна може имати различит утицај на конзументе, те је то

---

<sup>40</sup> Marchesini, L., Zanetti, F.: *La doppia faccia dell'agricoltura biologica. Un'indagine sul controllo e la certificazione*, Rivista di Politica Agraria Rassegna dell'Agricoltura Italiana, v. 15 (3), p. 15-22, Bologna, Italy, 1997.

<sup>41</sup> Филиповић, Ј., Стокић, Д.: Поизводне технологије и екологија, скрипта, Факултет за предузетни менаџмент, Нови Сад, 2001.

<sup>42</sup> Shank, F., R.: *What is Safe Food*, Abstracts of Papers of The American Chemical Society, v. 2000 (8), p. 19, 1990.

додатни разлог да се усклади научно сазнање и захтеви јавности<sup>43</sup>. У појединим случајевима храна је за некога корисна и пожељна, а за другога та иста храна може изазвати мање или веће здравствене проблеме, а у случају јаких алергијских реакција исход може бити и фаталан.

Појам "зелена" је такође често експлоатисан јер је алудирао на природу и њену основну боју, али он је поготово неприкладан и неодређен. Обзиром на све израженије захтеве потрошача, почиње се мењати досадашњи маркетиншки приступ у овој области, који одбацује до тада широко примењиване произвољне и неодређене изјаве и тврдње и почиње да води рачуна о законској регулативи која од 1991. године узима замаха у већини развијених земаља<sup>44</sup>.

Осим тога, напослетку се почињу тачно дефинисати прописи по којима храна која се жели приказати другачијом мора производити, прерађивати и дистрибуирати<sup>45</sup>. Прописи у овој области су се показали као веома оштри и тешко достижни за произвођаче. Законске одредбе и санкције за прекршаје и лажну пропаганду такође су учинили своје, тако да у одређеном периоду у области производње здравствено безбедне хране настаје кратак застој. Привредни субјекти су по први пут били у стању да консултују све релевантне показатеље и да се одреде да ли могу да производе храну по датим препорукама или не, уз увек присутну опасност да буду кажњени или чак елиминисани са тржишта у случају непоштовања прописа, било од стране правосудних органа, било од стране самих потрошача.

У то време настају нови покушаји да се до тада широко коришћени термин "здрава" храна замени неким адекватнијим, при чему је свакако ваљало узети у обзир све у међувремену донете прописе у области која дефинише начине производње, прераде и дистрибуције. Храна се почела дефинисати као "биолошка" или "биолошки вреднија". Наведени термини су и данас често у употреби али се полако елиминишу, обзиром на то да је свака храна по својој природи биолошког порекла, јер човек са својим метаболизмом не може да користи храну која није таквог порекла.

Средином деведесетих година доста широко се употребљава термин «био» храна, који подразумева «биљне и животињске сирове продукте произведене помоћу метода био-култивације (обrade) и продукте произведене од ових сировина помоћу био-прераде»<sup>46, 47</sup>. Новијег датума су и термини «биолошка»<sup>48</sup> и «чиста храна» (*clean food*),<sup>49</sup> који није наишао на ширу подршку у стручној јавности.

<sup>43</sup> Shank, F., R., Carson, K., I.: *What is Safe Food?*, ACS Symposium Series, v. 484, p. 26-34, 1992.

<sup>44</sup> Kramer, C., S.: *Food marketing and new product development in response to health concerns*, Agriculture in a world of change, v. 67, p. 410-424, Washington DC, USA, 1991.

<sup>45</sup> Sylvander, B.: *Le role de la certification dans l'evolution des modes de coordination: l'agriculture biologique, du reseau a l'industrie*, Institut National de la Recherche Agronomique, Ivry, France, 1994.

<sup>46</sup> Sohar, P.: *Bio-foods and their regulation*, Konzervujsag, no. 3, p. 103-105, Hungary, 1994.

<sup>47</sup> Katona, L.: *Official authorization of bio-foods*, Konzervujsag, no. 4, p. 10-11, Hungary, 1994.

<sup>48</sup> Pichot, R.: *Diversification: le lait biologique*, Elevages Belges, v. 53 (1), p. 25-28, Belgium, 2000.

<sup>49</sup> [www.livinginharmony.org](http://www.livinginharmony.org)



Крајем деведесетих година дефинитивно се прихвата мишљење да није толико битно како се таква храна зове, али је и те како битно како је та храна произведена и прерађена. У складу са тим се данас у светској пракси усталио термин "здравствено безбедна храна" уз обавезну напомену да таква храна мора водити порекло из органске пољопривреде и адекватне прераде.

Данас у развијеним земљама постоје сасвим јасно дефинисана правила која до у детаље регулишу проблематику производње здравствено безбедне хране. Прецизно су регулисане дозвољене и недозвољене радње и средства од избора семена, садног материјала и расе, преко карактеристика земљишта, примењене агротехнике, преко начина прераде и дистрибуције, до паковања и обележавања, односно начина пропаганде.

Без обзира на учињене напоре законодаваца који су имали за циљ уношење реда у ову област, просечан потрошач (чак и у најразвијенијим земљама) је и даље у великој мери неинформисан. Веома опсежно истраживање спроведено у Немачкој 2000. године, које је обухватило 2.000 испитаника, указује на и даље висок степен различитог тумачења хране која се производи на посебан начин<sup>50</sup> (Табела 3).

Табела 3. Тумачење појма здравствено безбедне хране у Немачкој

Тумачење	Удео испитаника
Храна без хемије	29,0 %
Природан производ	11,4 %
Храна без вештачких стимулатора раста	10,7 %
Производ биолошке пољопривреде	8,1 %
Здрава храна	7,6 %
Производ еколошке пољопривреде	6,0 %
Нетретирана храна	6,0 %
« <i>Environmental friendly</i> »	4,9 %
Скупа храна	4,7 %
Храна без пестицида	3,4 %
Храна из контролисане пољопривреде	2,8 %
Храна без генетских модификација	2,7 %
Храна природног порекла	1,3 %
Остала тумачења	1,4 %
УКУПНО:	100,00 %

<sup>50</sup> Frewer, L., J., Risvik, E., Schifferstein, H.: Foods, People and Society – A European Perspective of Consumers Food Choices, p. 381 – 400, New York, USA, 2001.

Из наведеног табеларног прегледа евидентан је висок степен неусаглашености схватања потрошача, што се може сматрати разумљивим, с обзиром на то да дефинисање није усклађено у потпуности ни у стручним круговима, чак ни у најразвијенијим земљама, као што је Немачка. Ипак, евидентно је да највећи број испитаника (скоро трећина), сматра да је то храна која је произведена и прерађена без употребе било каквих хемијских средстава.

У нашој земљи терминолошко прецизирање и појмовно дефинисање у овој области се још увек не може сматрати задовољавајућим. Још увек се далеко најчешће примењује термин "здрава" храна, који је у развијеним земљама избачен из употребе пре читаве деценије. Заостајање у том погледу се може оправдати разним разлозима, али за сада се не могу очекивати брзи помаци обзиром на то да сами потрошачи још увек нису довољно информисани и ни сами не знају тачно шта желе да купе.

На основу начелног регулисања еколошких норми из области органске производње по препорукама IFOAM-а, као и на основу истородних одредби норматива Европске уније, област органске пољопривреде у нашој земљи је законски регулисана 2000. године<sup>51</sup>. Овим законским актом, као системским документом, детерминисана је област производње пољопривредних производа применом метода органске производње у смислу: примарне пољопривредне производње, контроле, складиштења, превоза, прераде, издавања сертификата, обележавања прехрамбених производа, шумских плодова и лековитог биља, као и других фактора од значаја за ову производњу.

У том контексту дефинисана је суштина органске пољопривреде као производње која се заснива на природним процесима и употреби органских материја, а из које се, по овом основу, искључује примена највећег броја пестицида, синтетичких ђубрива, регулатора раста, хормона, адитива, као и потпуно забрањује примена генетски модификованих организама.

Овим законским актом, поред наведених општих норми, производи из органске пољопривреде се класификују у три категорије и то: непрерађени биљни и животињски производи, сакупљени шумски плодови и лековито биље и животне намирнице добијене адекватном прерадом претходне две врсте производа. С тим у вези, органска производња има за циљ да се овом методом очува и унапреди квалитет животне средине.

Имплицитно посматрано, сви производи из тако дефинисане органске пољопривреде у сировом или прерађеном облику служе за исхрану. Отуда се они са употребног аспекта, из разлога лакшег и јаснијег тржишног комуницирања, називају здравствено безбедном храном, то јест храном која потиче из органске пољопривреде. Зато се у конкретном случају између производа органске

---

<sup>51</sup> Закон о органској пољопривреди донет је јуна месеца 2000. године (Службени лист СРЈ 28/2000, Београд)

пољопривреде у примарном или прерађеном облику и здравствено безбедне хране може ставити знак једнакости. Извесни изузетак у том смислу чине одређене врсте здравствено безбедне хране која из личних здравствених разлога одређени конзументи не смеју да користе. Но то, као изузетак, не умањује појмовну тачност и универзалност здравствено безбедне хране као практичног и популарног израза за органски произведене прехранбене производе посматрано са аспекта потрошача.

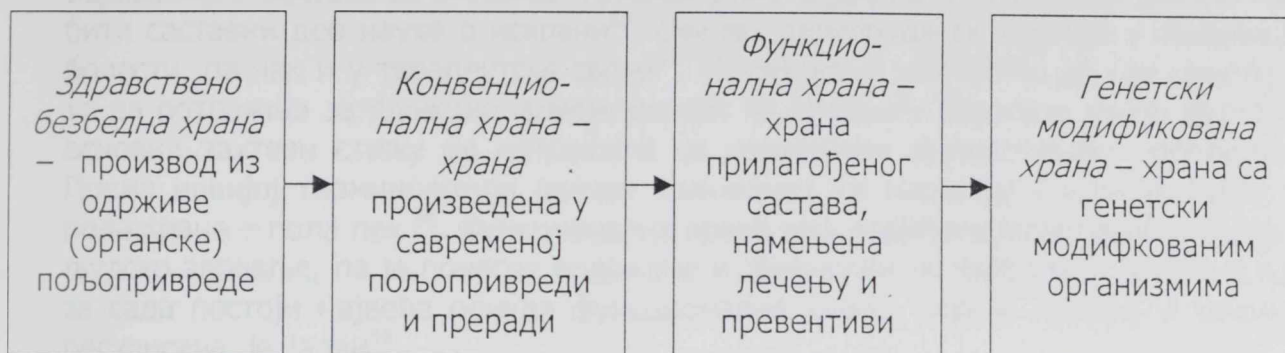
Наведена законска решења, ради правилне и квалитетне имплементације, разрађена су у одређеним подзаконским документима, односно правилницима:

- Правилник о облику и садржини обрасца пријаве за укључивање у органску пољопривреду;
- Правилник о евиденцији о начину коришћења земљишне парцеле предвиђене за органску пољопривреду;
- Правилник о садржају регистра произвођача органске пољопривреде;
- Правилник о методама органске биљне производње и о сакупљању шумских плодова и лековитог биља као производа органске пољопривреде;
- Правилник о методама органске сточарске производње;
- Правилник о облику и садржини обрасца захтева за добијање сертификата да је производ добијен методама органске пољопривреде;
- Правилник о легитимацији савезног инспектора за органску пољопривреду;
- Правилник о технолошким поступцима и дозвољеним састојцима пољопривредног и непољопривредног порекла у преради производа добијених методама органске производње (нацрт).

На основу свих ових аката надлежна инспекцијска служба врши процену услова за започињање органске производње и даје предлог надлежном органу за сертификавање производа. Овде такође ваља истаћи да ће се у непосредној будућности донети скуп подзаконских аката свакако проширивати и обогаћивати сагласно развоју истородних светских стандарда и развоју органске пољопривреде у нашој земљи.

## 2.5 Позиционирање здравствено безбедне хране

На основу свега наведеног, храна се може рангирати на разне начине. За потребе истраживања, најважније је схватање које о поменутој храни имају испитаници, те се «скала» хране на основу начина производње и прераде може приказати на следећи начин (Шема 3):



Шема 3. Позиционирање здравствено безбедне хране

Здравствено безбедна храна (*Healthy Safe Food*) је храна која је произведена у систему органске пољопривреде и прерађена на адекватан начин. Основне разлика између ове и осталих група хране се налази у њеном начину добијања, који се разликује од уобичајене пољопривредне производње. Здравствено безбедна храна се производи уз употребу одређених, дозвољених, природних ђубрива, адитива и осталих додатака. Апсолутно је искључена употреба синтетичких средстава (минералних ђубрива, пестицида, стимулатора раста, хормона итд.), као и употреба генетски модификованих организама у било ком делу процеса добијања хране. Здравствено безбедна храна се производи на посебним површинама земљишта, односно у посебним стадима стоке.

Конвенционална храна (*Conventional Food*) представља далеко најшире заступљену врсту хране код нас и у свету. Ова храна је настала у процесу конвенционалне (уобичајене) савремене пољопривреде, која подразумева примену свих средстава који доводе до повећања приноса, односно повећања продукције по грлу стоке. Основни императив конвенционалне пољопривреде јесте добијање што више хране задовољавајућег квалитета. Будући да се то може постићи само применом многобројних хемијских и осталих средстава и интензивних агротехничких мера, неминовно је да тако произведена храна у себи садржи примесе (резидуе) свих супстанци које су током њене производње коришћене.

Функционална храна (*Functional Food*) обухвата све намирнице и сировине за њихово добијање које доприносе појединим функцијама организма јер садрже неке од биоактивних компоненти (изофлавоноид, бета-каротен, омега-3-масне киселине, стартер културе, бифлавоноид, ликопен, олигосахариди итд.). Функционална храна се среће (истина ретко) и под називом «дизајнирана

храна»<sup>52</sup>. Нови прехранбени производи формулисани су на основу све израженијих захтева за очување и унапређење здравља, те као таква јесте и мора бити саставни део науке о исхрани<sup>53</sup>. Овакви производи се користе у превенцији болести, па чак и у терапеутске сврхе<sup>54</sup>. Потребно је нагласити да све указује на то да потражња за функционалном храном на тржишту Европске уније расте<sup>55</sup>, а основни захтеви стижу од потрошача са одређеним здравственим проблемима. Према новијој терминологији овакве намирнице се називају «*nutraceuticals*», тј. пола храна – пола лек<sup>56</sup>. Функционална храна има одређена позитивне утицаје на људско здравље, па је понегде подржана и законским прописима<sup>57</sup>. Земља у којој за сада постоји највећа понуда функционалне хране, која је притом и законски регулисана, је Јапан<sup>58</sup>.

Генетски модификована храна (Genetically modified Food). Генетски модификована храна подразумева цео генетски модификован организам или састојке произведене из генетски модификованих организама<sup>59</sup>. Генетским инжењерингом спроводе се модификације генетичког материјала биљака или животиња. Велика количина хране која се данас конзумира је делимично или у целини генетски модификована, или садржи састојке произведене применом технологије модификације гена. Првобитни циљ примене генетских модификација је био успостављање и побољшање одређених (пожељних) особина код биљке (или животиње), те елиминација особина које су са аспекта интензивне пољопривреде непожељне. Са друге стране, противници ГМ технологије истичу опасности које прете од промене хранљиве вредности, потенцијалну токсичност, потенцијално алергијско дејство, канцерогеност, намеран трансфер непожељних гена, могућност креације нових вируса и токсина, религиозне, етичке и остале разлоге<sup>60</sup>.

Обзиром на велике непознанице које постоје у вези последица које конзумирање овакве хране може оставити на човека (и његово потомство), регулатива Европске уније (и наше земље) забрањује примену генетски модификованих организама у производњи здравствено безбедне хране, те захтева од осталих произвођача (конвенционална пољопривреда) да недвосмислено и потпуно обавесте

<sup>52</sup> Jany, K., D.: *Genetchnik-Ein Beitrag zur nachhaltigen Produktion neuer Lebensmittel: Novel Foods – Designer Foods – Functional Foods*, Molekularbiologisches Zentrum, Hannover, Germany, 2000.

<sup>53</sup> Robertfroid, M., B.: *What is Beneficial for Health – The Concepts of Functional Food*, Food and Chemical Toxicology, v. 37 (9-10), p. 1039-1041, 1999.

<sup>54</sup> Ристић, Г., Н., Обрадовић, Д., Б., Карић, С.: *Млеко и млечни производи као функционална храна*, Прехранбена индустрија, в. 10 (1-2), п. 2-6, 1999.

<sup>55</sup> Rosati, S., Sabo, A., Cotta, F.: *Alimenti funzionali. Atteggiamenti e preferenze del consumatori*, Rivista di Scienza dell'Alimentazione, v. 28 (3), p. 227-266, Roma, Italy, 1999.

<sup>56</sup> Sinovsky, Yu, A.: *Razrabotka spetsializirovannykh i lechiebro – profilaktichieskikh produktov pitaniya*, Food and processing industry of Kazakhstan, no. 1, p. 10-15, Kazakhstan, 1999.

<sup>57</sup> *The functional food market in Germany*. report (including profiles of 130 German food production enterprises), Udenrigsministriet, p. 183, Copenhagen Denmark, 1997.

<sup>58</sup> <http://hrana.com/nutrizg/definici.htm>

<sup>59</sup> Извор: <http://hrana.com/nutrizg/definici.htm>

<sup>60</sup> Uzogara, S., G.: *The Impact of Genetic Modification of Human Foods in the 21st Century. Review*, Biotechnology Advances, v. 18 (3), p. 179-206, 2000.

потенцијалног потрошача да ли у њиховом производу постоје генетски модификовани организми. Наведени пропис не постоји у САД.

## 2.6 Квалитет хране у будућности

Квалитет хране у будућности биће пре свега одређен захтевима потрошача. Степен обавештености грађана о утицају појединих намирница на њихово здравље, те информације о степену загађења окружења у коме се храна производи, условиће промене у квалитету хране у четири основна правца:

- *Смањење садржаја материја штетних по здравље.* Већ дуги низ година лекари упозоравају на штетна дејства појединих нутријенаса који се иначе природно налазе у одређеној намирници. У складу са тим, потрошачи очекују одређене промене у квалитету досадашњих намирница. Уопштено речено, очекују се производи са више протеина, минерала и витамина, а мање штетног холестерола<sup>61</sup>. Смањивање садржаја масти, шећера и соли је императив који намеће модерна нутриционистика. Прехрамбена индустрија је на ове захтеве већ одговорила, тако да су на тржишту такви производи лако доступни<sup>62</sup>.
- *Повећање садржаја материја корисних по здравље.* Упоредо са сазнањима о корисним својствима појединих хемијских елемената или њихових спојева, тржишту се већ дуги низ година нуде намирнице са «обогаћеним» садржајем. Намирнице са повећаним садржајем првенствено минерала и витамина су лако доступне и масовно се користе. У будућности је реално очекивати наставак истраживања у том правцу, те у складу са њиховим резултатима, одговор прехрамбене индустрије у облику новог, квалитативно измењеног производа<sup>63, 64</sup>.
- *Повећање употребе до сада мало употребљаваних намирница.* Позната је чињеница да савремени човек у својој исхрани користи сразмерно мали број намирница. Број и комбинација намирница у највећој мери зависи од стечених навика у исхрани, која је мање или више једнака у појединим регионима. Људи су временом из своје исхране избацили намирнице које су од давнина биле познате по лековитим својствима и заменили их новим, које су приступачније, лакше за припрему и укусније. Већ данас стижу

<sup>61</sup> Полић, М., Панин, Ј.: *Савремени аспекти квалитета производа од меса*, Технологија меса, в. 38 (2-3), п. 91-94, 1997.

<sup>62</sup> Quintana-Samperio, M., A.: *Possibilities of food industry for healthy food production*, Alimentaria, no. 256, p. 81-84, Spain, 1994.

<sup>63</sup> Огњановић, Б., И., Жикић, Р., В., Штајн, А., С., Малетић, С., Д.: *Физиолошки аспекти производње висококвалитетне хране*, Еко конференција, Зборник 2., Нови Сад, 2002.

<sup>64</sup> Grozeva, L., Chorbanov, B.: *Novi zdravoslavni rastitelni khrani polucheni s mlechnokiselii bakterij*, Khranitelno vkusova Promislenost, Sofia, Bulgaria, 2001.

информације о корисности употребе намирница које су из исхране углавном избачене<sup>65</sup>. За очекивати је да ће временом порасти потреба човека да у исхрани користи одређени, већ заборављени прехранбени производ.

- *Производња хране која ће бити потпуно природна.* Већ данас се може рећи да је оваква производња најатрактивнија и за потрошаче предмет великог интересовања, а јавља се после низа година експериментисања са храном чији се садржај мање или више удаљавао од природног. На овом месту треба напоменути и одређене сумње које прате потрошаче, јер нису у могућности лично да се увере у поштовање прописа који постоје у оваквој производњи.

Обим и потрошња хране је проблем од ширег значаја, првенствено због уске везе коју има са здрављем становништва. Потрошачи су засути информацијама о правцу и интензитету утицаја појединих састојака хране на њихово здравље и сасвим је реално да ће и даље тражити нове информације у том смислу. Осим тога, истраживања у области прехранбене индустрије и помаци у технологији производње хране даће свој допринос. На крају, свест грађана о интензитету загађености животне средине се доводи у директну везу са претходним, јер се здравствено безбедна храна не може производити у еколошки небезбедним условима. Обзиром на све већи степен образованости грађана, посебно у најразвијенијим земљама, али и у нашој, у будућности ће захтеви који се постављају пред произвођаче хране бити све израженији и условиће промене у односу на конвенционалну производњу<sup>66</sup>.

Каква ће се храна производити у будућности у највећој мери зависи од промена начина исхране потрошача, на које опет утиче велики број фактора. Такође, постоје одређене разлике и у начину исхране код појединих сегмената потрошача који бораве на истом простору и у истом времену<sup>67</sup>. Прогнозе указују на то да ће се у будућности уопштено смањивати калоријска вредност хране и количина масти, а повећати потрошња производа више биолошке вредности, поготово маслиновог уља<sup>68</sup>. Очекује се повећање потрошње поврћа, као и већа употреба пиринча.

Очекивана је стагнација потрошње меса, с тим што ће се све више тражити месо из органске пољопривреде<sup>69</sup>. Рашће потрошња безалкохолних пића, мало ће порасти потрошња вина, док ће потрошња пива да стагнира. Сматра се да је

---

<sup>65</sup> Conference Monograph: International Whey Conference, Chicago, USA, 1997.

<sup>66</sup> Harlander, S.: *Foods for the 21st century*, Bulletin FIL IDF (International Dairy Federation), no. 336, p. 4-7, Belgium, 1998.

<sup>67</sup> Iakner, Z., Balogh, S.: *Characteristics and main lines of change of food consumption in Hungary*, AGRO-21-Fuzetek, no. 7, p. 80-124, Hungary, 1995.

<sup>68</sup> Santucci, F., M.: *Prospettive di mercato dell'olio extra vergine biologico*, Bioagricoltura, v. 7, p. 40-42, Italy, 1997.

<sup>69</sup> Bronscheid, W.: *Qualitätsgerechte Produktion – Verbraucher wuensche und Zielgrossen fuer Fleischfarschung*, Bad Duerkheim, Germany, 1996.

потрошња дувана достигла свој максимум пре неколико година и да ће конзумирање дувана из године у годину на светском ниову полако да опада. Осим тога, потрошачи у будућности ће све више захтевати да се све врсте хране и пића производе на максимално природан начин, уз све ригорозније мере контроле<sup>70</sup>.

---

<sup>70</sup> Прогнозе су дате на основу многобројних прегледаних литерарних и електронских извора из наведене области, обзиром на то да их је било немогуће цитирати понаособ из практичних разлога.



### 3. САВРЕМЕНО СВЕТСКО ТРЖИШТЕ ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНЕ ХРАНЕ

#### 3.1 Производња здравствено безбедне хране у свету

Сматра се да основну прекретницу у промени уобичајеног начина исхране и појаву првих захтева потрошача са краја седамдесетих година прошлога века иницирају резултати истраживања о штетном утицају појединих састојака који се налазе у прехранбеним производима, а последица су интензивне пољопривредне производње и прераде која подразумева широку примену разноврсних хемијских средстава. Потрошачи у најразвијенијим земљама су први били у прилици да сазнају детаље о могућим штетним последицама услед конзумирања на конвенционалан начин произведене хране<sup>71</sup>. Убрзо након првих упозорења на тржишту се појављују бројни мање или више научно засновани приручници и литература о «здовој» исхрани<sup>72</sup>.

Већ крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година прошлог века у најразвијенијим земљама све интензивнији је захтев потрошача за храном која није произведена на уобичајен начин. Као одговор на захтеве потрошача почињу да се врше одређена испитивања са циљем да се потребе потрошача идентификују, те на основу њих изврши прилагођавање производње хране, прво у

---

<sup>71</sup> Meier-Ploeger, A., Mey, I., Woerner, F., Merkle, W.: *Do convenience products increase the consumption of ecological foods?*, Oekologie und landbau, v. 24 (4), p. 24-26, Germany, 1996.

<sup>72</sup> *Trends in dietary standards and their impact on public health*, Currents the journal of food, nutrition and health, v. 1 (2), p. 1-11, USA, 1985.

развијеним земљама тадашње Европске заједнице и САД<sup>73, 74</sup>. Истовремено, слична истраживања се спроводе и у Јапану<sup>75</sup>.

Почетком деведесетих година прошлог века јавља се велико интересовање широм света за производњу здравствено безбедне хране, па чак и у земљама које се не могу сматрати земљама на високом степену развоја, као што је нпр. Перу у Јужној Америци<sup>76</sup>. Први подаци о почетним корацима развоја органске пољопривреде у Русији датирају из 1993. године<sup>77</sup>. У новије време стижу информације о развоју сектора органске пољопривреде и у Јужној Африци<sup>78</sup>.

Обим површина на којима се одвија производња здравствено безбедне хране је разнолика у појединим земљама. Према истраживању IFOAM-а (последњи извештај из фебруара 2002. године) у свету се под режимом органске пољопривреде налази више од 17 милиона хектара. Највеће површине су лоциране у Аустралији (7,7 милиона хектара), Аргентини (2,8 милиона хектара) и Италији (нешто више од 1 милион хектара). У наставку је дат табеларни преглед земаља у којима постоје највеће површине за органску пољопривреду:

Табела 4. Земље са највећим површинама земљишта под режимом органске пољопривреде

Земља	Површине (ха)
Аустралија	7.654.924
Аргентина	2.800.000
САД	900.000
Бразил	803.180
Канада	340.200
Мексико	85.676

На овом месту треба нагласити да наведене површине збиља јесу импозантне, али реални показатељ (удео земљишта за органску пољопривреду у односу на укупну површину земљишта) указују на то да је тај удео ипак мали. У Аргентини, удео

<sup>73</sup> Benvenuti, G., Nasolini, T.: *La produzione biologica frutta e agrumi in Italia. Una realta in espansione*, Rivista di Frutticoltura a di Ortofloricoltura, v. 58 (10), p. 33-40, Italy, 1996.

<sup>74</sup> Wirthgen, B., Langerbein, R.: *Der Verbraucher und die Bio-kost*, Kochpraxis und Gemeinschaftsverpflegung, v. 35 (10), p. 22-24, Germany FR, 1987.

<sup>75</sup> Hayashi, T.: *Biotechnology merges into Japanese food industry*, Food technology, v. 40 (10), p. 67-69, USA, 1986.

<sup>76</sup> *Huerta ecologica*, Instituto de Transferencia de Tecnologias Apropriadas para Sectores Marginales, Lima, Peru, 1992.

<sup>77</sup> Bays, J.: *Conversion towards organic agriculture in Russia: a preliminary study*, Biological Agriculture and Horticulture, v. 10 (2), p. 125-140, United Kingdom, 1993.

<sup>78</sup> Auerbach, R.: *Organic agriculture – Strategies for world – class production*, Farmer's Weekly, no. 91002, p. 58-59, Pretoria, South Africa, 2001.

износи свега 1,65 %, а у Аустралији 1,62 %. Поређења ради, потребно је нагласити да се развоју органске пољопривреде посебна пажња придаје у Јапану, мада је то земља са изузетно ограниченим земљишним ресурсима<sup>79</sup>, или у Луксембургу<sup>80</sup>.

Структура поседа по величини је разнолика, али се може извести закључак да се оваква производња махом одвија на мањим земљишним поседима. Структура поседа у Канади на којима се одвија делатност органске пољопривреде (*Local Labour Market Study, CEDCO, Victoria, Canada*) је приказана у табели 5.

Табела 5. Структура поседа под органском пољопривредом у Канади (2002. година)<sup>81</sup>

Величина поседа	Удео
0,25 – 5 хектара	84 %
5 – 10 хектара	11 %
више од 10 хектара	5 %

Из наведеног приказа се види да у земљама које имају одређену традицију у производњи здравствено безбедне хране, далеко највећи број поседа представљају имања мале површине, највише до 5 хектара.

### 3.2 Промет здравствено безбедне хране у свету

Обим продаје здравствено безбедне хране у свету је у сталном порасту. У САД године 1980. промет је износио 178 милиона долара, да би 2000. године износио читавих 6,6 билиона долара<sup>82</sup>, што је и разумљиво, обзиром на то да просечни потрошач у САД бар једном месечно купи одређени производ из палете здравствено безбедне хране, те да приликом куповине у 22 % случајева разматра еколошки аспект било којег производа<sup>83</sup>.

Промет здравствено безбедном храном у свету се може претпоставити на основу података који су добијени из различитих извора, те се ипак не могу сматрати

<sup>79</sup> Kawasaki, S., Nakajima, N.: *The farm management states and developmental conditions of organic farming in Japan*, Bulletin of the Agricultural Experiment institut, v. 3, p. 79-110, Mito, Japan, 1996.

<sup>80</sup> Schanck, A.: *Vermarktungsinitiativen in Luxemburg*, Lebendige Erde, v. 47 (3), p. 227-235, Germany, 1996.

<sup>81</sup> [www.canadac.com](http://www.canadac.com).

<sup>82</sup> [www.newdream.org](http://www.newdream.org)

<sup>83</sup> [www.newdream.org](http://www.newdream.org)

апсолутно прецизним, али у великој мери одсликавају тренутно стање у тој области.

Табела 6. Преглед светског тржишта здравствено безбедне хране и пића<sup>84</sup>

Тржиште	Обим продаје (мил. \$) 2000.	% од укупне продаје хране	Очекивани раст – средње вредности	Обим продаје (мил. \$) 2001.
Немачка	2.100 - 2.200	1,6 – 1,8	10 - 15	-
Вел.Британија	1.100 – 1.200	1,0 – 2,5	15 - 20	-
Италија	1.000 – 1.050	0,9 – 1,1	10 - 20	-
Француска	800 – 850	0,8 – 1,0	10 - 15	-
Швајцарска	450 – 475	2,0 – 2,5	10 - 15	-
Данска	350 – 375	2,5 – 3,0	10 - 15	-
Аустрија	200 – 225	1,8 – 2,0	10 - 15	-
Холандија	275 – 325	0,9 – 1,2	10 - 20	-
Шведска	175 – 225	1,0 – 1,2	15 – 20	-
Белгија	100 – 125	0,9 – 1,1	10 - 15	-
Остала Европа*	400 – 600	-	-	-
Укупно - Европа	7.000 – 7.500	-	-	8.500 – 9.000
САД	7.500 – 8.000	1,5 – 2,0	-	9.000 – 9.500
Јапан	2.000 – 2.500	-	-	2.500 – 3.000
Свет – Укупно	17.500	-	-	21.000

\* Финска, Грчка, Ирска, Португалија, Шпанија, Норвешка

\*\* Званични трговински подаци нису доступни. Поређење је направљено на основу предвиђања. Ставке за Јапан укључују и несертификоване производе, нпр. «зелене» производе и сл.

### 3.3 Производња здравствено безбедне хране у Европи

У земљама Европе (последње истраживање из фебруара 2002. године)<sup>85</sup> заступљеност површина под режимом органске пољопривреде је различита (Табела 7).

<sup>84</sup> Извор: ИТЦ (*International Trade Center*), јануар, 2002. [www.intracen.org](http://www.intracen.org)

<sup>85</sup> Fruhvald, F.: *Situation of organic farming in the EU and in some CEE countries*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

Табела 7. Површине под режимом органске пољопривреде у Европи

Земља	Површине (ха)
Италија	1.040.000
Немачка	546.023
Велика Британија	527.323
Шпанија	380.838
Француска	371.000
Аустрија	271.950
Шведска	171.682
Чешка Република	165.699
Данска	165.258
Финска	147.423
Швајцарска	95.000
Словачка	60.000
Португалија	50.002
Мађарска	47.221

Бољи увид у степен заинтересованости појединих европских земаља за производњу хране у режиму органске пољопривреде може да пружи преглед учешћа површина под органском пољопривредом у односу на укупно расположиве површине у посматраној земљи (Табела 8).

Табела 8. Учешће органских пољопривредних површина у односу на укупну површину пољопривредног земљишта у земљама Европе

Земља	Удео (%)
Лихтенштајн	17,97
Швајцарска	9,00
Аустрија	8,64
Италија	6,76
Финска	6,73
Данска	6,20
Шведска	5,20
Чешка Република	3,86
Исланд	3,40
Велика Британија	3,33
Немачка	3,20
Словачка	2,45
Норвешка	2,01
Белгија	1,46
Холандија	1,42
Француска	1,31

Земље у којима је тренутно најразвијенији покрет за органску пољопривреду јесу Аустрија, Немачка, Холандија и Италија. Осим код њих, афирмација органске пољопривреде спроводи интензивно у Мађарској, Швајцарској, а у последње време у Словенији и Хрватској<sup>86</sup>.

Тржиште здравствено безбедне хране у земљама Европске уније је дуплирано током претходних година. Прецизни подаци нису доступни, али се на основу посматрања кретања током претходних неколико година сматра да промет здравствено безбедном храном године 2002. износи око 6 билиона фунти<sup>87</sup>, што износи око 2 % од укупног тржишта хране. На основу истраживања *Irish Agriculture and Food Development Authority*, из 2002. године, вредност тржишта здравствено безбедне хране у Европској унији може се приказати на следећи начин (Табела 9).

Табела 9. Вредност тржишта здравствено безбедне хране у Европској унији 2002. године (у милионима фунти)

Године	1995.	1997.	1999.	2002.
Вредност	1,938	2,592	3,914	6,02

Евидентан је пораст обима продаје здравствено безбедне хране, који је посебно изражен током последње две посматране године. У односу на почетни, из 1995. године, обим продаје је утростручен. Према истом извору, у земљама Европске уније у највећем обиму купују се воће, поврће, млеко и пекарски производи. Сегментација по производима је приказана у табели 10.

Табела 10. Сегментација производа на тржишту здравствено безбедне хране у Европској унији 2002. године

Производ	Пекарски производи	Млечни производи	Воће и поврће	Месо и прерађ.	Сокови	Чај и кафа	%
Укупно	30,2	27,1	32,5	4,0	2,2	3,9	100

Од укупних количина здравствено безбедне хране у земљама Европске уније у највећем уделу учествују пекарски производи, воће, поврће и млеко и млечне прерађевине. Најмањи обим продаје реализује се када су у питању месо, месне прерађевине и сокови. Узрок овоме врло вероватно лежи у чињеници да је

<sup>86</sup> Ostrec, J.: *Prizadevanja za sonaravno zivnoredje v Sloveniji*, Zbornik Biotehniske fakultete Univerze v Ljubljani, p. 309-313, Ljubljana, Slovenia, 1998.

<sup>87</sup> [www.teagasc.ie/agrifood](http://www.teagasc.ie/agrifood)

производња здравствено безбедног меса изузетно осетљиво питање, да захтева већа улагања и ригорознију контролу, те због тога и понуда меса није довољна.

Два обимна истраживања спроведена у Италији 1999.<sup>88</sup> и 2000. године<sup>89</sup> указују на то да је здравствено безбедне храна стекла димензију тржишне нише, а најважнију улогу у одлуци потрошача да је купују имају расположивост (доступност), поверење и адекватан ниво цена.

### 3.4 Канали дистрибуције

У земљама Европске уније дистрибуција здравствено безбедне хране врши се претежно на следећи начин<sup>90</sup>:

Табела 11. Начини дистрибуције здравствено безбедне хране у земљама Европске уније

Начин дистрибуције	Удео (%)
Супермаркети	31 %
Велетржнице	23 %
Специјализоване продавнице	18 %
Од прерађивача	15 %
Извоз ван ЕУ	10 %
Продаја на фарми	3 %
УКУПНО:	100 %

Највећи обим дистрибуције у земљама Европске уније одвија се преко супермаркета (31 %). Свега 10 % здравствено безбедне хране се извози у земље ван Европске уније, а најмање хране дистрибуира се купцима директно са фарми.

Године 2002. у САД половина испитаника изјављује да здравствено безбедну храну купује у супермаркетима, а друга половина у специјализованим продавницама<sup>91</sup>.

<sup>88</sup> Pinton, R.: *Il mercato del biologico in Italia e nel mondo*, Informatore Agrario, v. 55 (46), p. 26-28, Italy, 1999.

<sup>89</sup> Carboni, R., Vassallo, M., Conforti, P., D'Amicis, A.: *Indagine sulle attitudini di consumo – la disponibilità a pagare e la certificazione dei prodotti biologici. Spunti di riflessione e commento dei risultati scaturiti*, Rivista di Scienza del Alimentazione, v. 29 (3), p. 299-312, Italy, 2000.

<sup>90</sup> Schwarzenbacher, G.: *International marketing of organic products*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>91</sup> [www.agrenv.mcgill.ca/agrecon](http://www.agrenv.mcgill.ca/agrecon)

Први примери стављања здравствено безбедне хране у продајну понуду супермаркета у Европи забележени су 1981. године у Данској. Од тада дански супермаркети не прекидају са понудом здравствено безбедне хране, тако да се од 1996. године у свим супермаркетима и хипермаркетима могу наћи ови производи. Данас се у најбоље снабдевену хипермаркету у било ком граду Данске може наћи на органски начин произведена храна са најудаљеније фарме у земљи<sup>92</sup>. Овај пример успешног дистрибутивног система служи као модел развоја дистрибуције у осталим земљама.

### 3.5 Потрошачи

Сваки појединац се теоретски може сматрати потрошачем здравствено безбедне хране, обзиром на чињеницу да је потреба за храном једна од основних потреба сваког организма која га одржава у животу. Током почетних периода развоја маркетинга грађанин се посматрао искључиво као потенцијални потрошач одређене робе (или услуге) и сви напори су чињени у правцу да он донесе повољну одлуку о куповини. Данас се зна да сваки становник своје активности усмерава у више праваца<sup>93</sup>, те да су све оне подједнако значајне:

- Сваки појединац може да води бригу о квалитету спољашње средине;
- Сваки појединац води бригу о сопственом здрављу;
- Сваки појединац треба да води бригу о квалитету живота будућих генерација;
- Као одговоран грађанин, треба да има могућност утицаја на доношење различитих одлука;
- Сваки становник је произвођач извесног степена загађења и отпадака;
- Појединац делује као послодавац или плаћени радник;
- Појединац делује преко фаворизовања куповине одређених роба и услуга.

#### 3.5.1 Захтеви потрошача

У развијеним земљама Европе од осамдесетих година прошлог века расте забринутост потрошача за стање животне средине. Већ 1992. године, једно истраживање је указало на чињеницу да половина анкетираних у земљама

---

<sup>92</sup> Michelsen, J.: *Organic farmers and conventional distribution systems: the recent expansion of the organic food market in Denmark*, American Journal of alternative agriculture, v. 11 (1), p. 18-24, USA, 1996.

<sup>93</sup> Јовановић, К., Л.: *Еколошки менаџмент*, Факултет за менаџмент, Универзитет БК, Београд, 2002.



Европске уније преферира еколошки безопасне производе<sup>94</sup>. Слична мерења ставова потрошача и њихове забринутости обављају се и у земљама далеко ван граница Европе<sup>95</sup>.

Истраживања захтева и ставова грађана – потенцијалних потрошача у земљама Европске уније која су спроведена између 1989. и 2000. године могу се сумирати у следећем<sup>96</sup>:

- Грађани уопштено боље прихватају употребу механизованих начина обраде земљишта, у односу на примену хемијских средстава;
- Старе, познате технологије обраде земљишта и узгоја стоке су прихваћеније од нових, аутоматизованих;
- Конвенционална репродукција у биљној и сточарској производњи је много пожељнија у односу на репродукцију уз употребу генетских модификација;
- Природни методи у преради хране су прихваћенији од модернизоване, тзв. *hi – tech* прехранбене индустрије.

### 3.5.2 Мотиви потрошача

Здравствено безбедна храна у суштини представља нешто ново за потрошача, без обзира на то што задовољава основну човекову потребу – потребу за исхраном. Специфичност понуде здравствено безбедне хране лежи у томе што се истовремено на продајном месту један поред другог могу наћи два истоврсна производа (млеко, на пример), од којих је један произведен применом метода конвенционалне пољопривреде, а други је продукт органске пољопривреде, а уз то обично има и вишу цену<sup>97</sup>. У таквој ситуацији, потрошач је доведен у конфликтну ситуацију, коју разрешава доношењем одлуке о избору. Мотив већине потрошача који купују здравствено безбедну храну у великој мери лежи у томе што на тај начин потрошач, осим потребе за храном, задовољава и људску потребу за квалитетнијим животом и напретком, што у овом случају може да се реализује унапређењем квалитета животне средине<sup>98</sup>.

<sup>94</sup> Paettie, K.: *Green Marketing*, Pitman, London, UK, 1992.

<sup>95</sup> Kim, T., K., Choi, K.: *Measuring the consumer value of food safety. Calibration of contingent valuation*, The Korean Journal of Agricultural Economics, v. 38 (2), p. 1-18, Taegu, Korea, 1997.

<sup>96</sup> Frewer, L., J., Risvik, E., Schifferstein, H.: *Foods, People and Society – A European Perspective of Consumers food Choices*, p. 381 – 400, New York, 2001.

<sup>97</sup> Rippin, M.: *Die kleine Marktstudie. Preise fuer oekologisch und konventionell erzeugtes Gemuese im Vergleich*, Gemuese, v. 33 (3), p. 215, Germany, 1997.

<sup>98</sup> Миленовић, Б.: *Актуелни изазови еколошког маркетинга*, Еко конференција, Зборник 2., п. 167-172, Нови Сад, 2002.

Најчешће исказани мотиви за куповину здравствено безбедне хране у истраживању обављеном у периоду од десет година (између 1989. и 1999.) у Немачкој<sup>99</sup> указују на следеће:

Табела 12. Мотиви за куповину здравствено безбедне хране у Немачкој у периоду од 1989 до 1999. године

Мотив	1989.	1994.	1999.
Бољи утицај на здравље човека	57 %	59 %	64 %
Бољи утицај на окружење	17 %	15 %	12 %
Храна са мање резидуа	11 %	10 %	8 %
Случајна куповина	9 %	9 %	6 %
Бољи укус	6 %	7 %	9 %
УКУПНО:	100 %	100 %	100 %

Из табеларног прегледа евидентно је да су мотиви који наводе на куповину здравствено безбедне хране у највећој мери везани за бригу о сопственом здрављу, а степен забринутости потрошача у том правцу расте из године у годину. Са друге стране, индикативно је да из године у годину полако опада мотивисаност условљена бригом о окружењу.

Из бројних других истраживања јасно је да је начешћи мотив за куповину здравствено безбедне хране брига о сопственом и здрављу чланова породице<sup>100</sup>. Степен забринутости потрошача у том смислу је изражен у великом броју земаља, а бројна спроведена истраживања то у потпуности потврђују. Ситуација у Европској унији се у том смислу знатно поштрила након појаве појединих болести стоке које се преносе на људе и често имају смртни исход<sup>101</sup>.

Истраживање спроведено на далекој Аљасци 1993. године указује на чињеницу да тамошњи потрошачи купују здравствено безбедну храну подједнако из разлога бриге за сопствено здравље, као и из разлога бриге о животној средини, а као објашњење наводе да је «и за природу боља органска пољопривреда». Већ тада су куповали у супермаркетима исто колико и на пијацама, а повремени потрошачи врло брзо прерасту у редовне, мада се већина жали на недостатак правих информација. Тада је чак 50 % потрошача изјавило да сертификате за храну треба да даје држава<sup>102</sup>.

<sup>99</sup> Institut for Agricultural Economics, University of Kiel, Consumers Survey, Germany, 2000.

<sup>100</sup> Windahl, L.: *Kvalitativa studier oever efterfraagan paa ekologisk oldat*, Sveriges Lantbruksuniversitet, Sweden, 1996.

<sup>101</sup> Barre, D.: *Biological meat products: demands to be met with production and sector yet to be organised*, Viandes et Produits Carnes, v. 18 (5), p. 234-238, Paris, France, 1997.

<sup>102</sup> Swanson, R., B., Lewis, C., E.: *Alaskan direct marketing consumers perception of organic produce*, Home economics research journal, v. 22 (2), p. 138-155, USA, 1993.

У исто време, у Европи је спроведено истраживање<sup>103</sup> које је требало да пружи одговоре на слична питања. Испоставило се да између европских фармера и становника градова нема тако велике разлике у схватању значаја органске пољопривреде за квалитет животне средине. Најбоље познавање везе пољопривреде и окружења, односно користи од еколошке пољопривреде, тада су показали испитаници из Немачке.

Посебно занимљиво је истраживање које је обављено 1994. године у САД<sup>104</sup>, а обухватило је испитивање степена забринутости потрошача за сопствено здравље и квалитет животне средине. Испитаници који су истовремено и произвођачи хране су показали већу забринутост за здравље и окружење, него остали испитаници, што је објашњено њиховом чвршћом везом са природом и познавањем суштине и степена загађења земљишта приликом производње хране. Такође, испитаници у руралним срединама су наклоњенији органској пољопривреди јер она позитивно утиче на квалитет животног окружења уопште, док је у градској средини на првом месту брига о личном здрављу. Као резултат истраживања изнет је податак да испитаницима у већини није јасна веза између органске пољопривреде и екологије.

Године 1998. у САД спроведено истраживање<sup>105</sup> указује на то да 48 % испитаника познаје суштину термина «генетска модификација». Истом приликом, 32 % испитаника је изјавило да апсолутно не би купили проехрамбени производ ако на њему виде ознаку да садржи генетски модификоване организме, али је 19 % испитаника изјавило да би такав производ ипак купили. Велика већина (49 %) не зна како би поступила приликом куповине тако сертифициране хране.

У Данској и Немачкој 1/3 испитаника је изузетно забринута због употребе генетски модификованих организама у производњи хране. Нешто мања забринутост је изражена у Великој Британији (22 %), а најмање (10 %) у Италији<sup>106</sup>. Потрошачи у Словенији испитани 2001. године<sup>107</sup> у већини изјављују да је здрава, свежа и тестирана храна најјачи мотив да је купе, док приликом куповине хране око 50 % анкетираних жели да сазна нешто више информација о пореклу хране.

Временом у САД расте забринутост испитаника због примене генетски модификованих организама у производњи хране. У истраживању обављеном године 2002. укупно 26 % потрошача изјављује да су «изузетно забринуте» због присуства генетски модификованих организама у храни, док њих 50 % изражава

<sup>103</sup> Malet, I.: *The market of Specific Quality Products and quality conventions in EEC*, Institut national de la Recherche Agronomique, Toulouse, France, 1993.

<sup>104</sup> Wilkins, J., L., Hillers, V., N.: *Influences of pesticide residue and environmental concerns on organic food preference among food cooperative members and non-members in Washington State*, Journal of nutrition education, v. 26 (1), p. 26-33, USA, 1994.

<sup>105</sup> [www.talksof.com](http://www.talksof.com)

<sup>106</sup> [www.cabi-publishing.org](http://www.cabi-publishing.org)

<sup>107</sup> Pavlovic, M., Majer, D., Stefanič, I., Stefanič, E., Adamič, N., Turk, J.: *Analiza možnosti trženja ekoloških proizvodov na širšem celjskem območju*, Zbornik Biotehnske fakultete Univerze v Ljubljani, Slovenia, 2001.

«умерену забринутост» због истог проблема. Уочена специфичност овог истраживања јесте да су у просеку испитаници са вишим степеном образовања и са више година старости у већини изразили већи степен забринутости<sup>108</sup>. У другом истраживању спроведеном исте године у САД око 75 % испитаника изјављује да се приликом куповине хране највише руководи њеним утицајем на здравље, али истом приликом 30 % њих изјављује да их тзв. здрава храна «не интересује»<sup>109</sup>.

У Великој Британији резултати истраживања из 2002. године указују на разлоге због којих испитаници купују или не купују здравствено безбедну храну<sup>110</sup>. Резултати истраживања су приказани у табелама 13. и 14.

Табела 13. Мотиви потрошача за куповином здравствено безбедне хране у Великој Британији 2002. године

Мотив	Удео
Унапређење личног здравља	36%
Бољи укус	31 %
«Природно» порекло хране	25 %
Избегавање генетских модификација	12 %
Заштита окружења	5 %

Наведени резултати једног од најновијих обимних истраживања у овој области указују да више од једне трећине испитаника у Великој Британији као мотив за куповину здравствено безбедне хране наводи бригу о личног здрављу, али расте удео потрошача који здравствено безбедну храну купују због њеног бољег укуса. Степен познавања везе између производње здравствено безбедне хране и унапређења квалитета животне средине још више опада у односу на претходне године. У овом истраживању, свега 5 % испитаника схвата ту везу и наводи је као разлог за куповину здравствено безбедне хране. У истом истраживању, испитани су и они грађани који не купују здравствено безбедну храну. Индикативно је размотрити и њихове одговоре (Табела 14).

Табела 14. Мотиви потрошача који не купују здравствено безбедну храну у Великој Британији 2002. године

Мотив	Удео
Висока цена	53 %
Сумња у корисност	22 %
Остали разлози	25 %

<sup>108</sup> [www.cabi-publishing.org](http://www.cabi-publishing.org)

<sup>109</sup> [www.organicconsumers.org](http://www.organicconsumers.org)

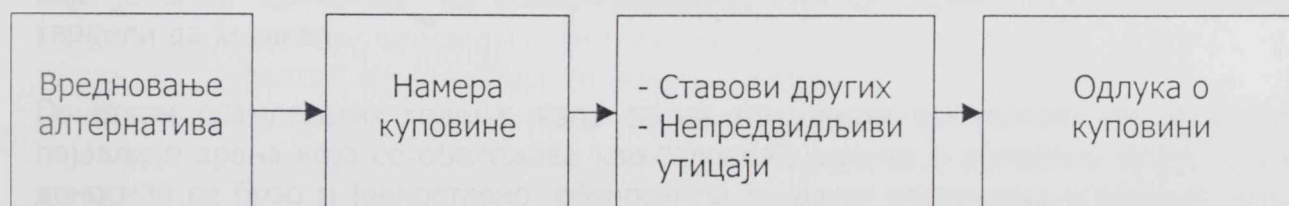
<sup>110</sup> Hallam, D.: *The organic market in OECD Countries: Past Growth, current status and Future Potential*, OECD Workshop on Organic Agriculture, Washington D.C., USA, 2002.

Највећи број испитаника (53 %) као разлог за не куповину здравствено безбедне хране наводи њену високу цену, а преостали испитаници у готово равномерном односу као разлог за то наводе сумњу о корист коју могу имати од здравствено безбедне хране, те остале, веома разноврсне разлоге.

### 3.5.3 Доношење одлуке о куповини

Доношење одлуке о куповини неког производа или услуге је посебан предмет интересовања, како произвођача, тако и стручњака за маркетинг, обзиром на то да директно утиче на пословни успех предузећа. На доношење одлуке о куповини утиче велики број разнородних фактора. Проблем додатно компликује чињеница да је у питању доношење одлуке о куповини хране, која је неопходна сваком човеку, али захтева одређене промене у ставовима потрошача, а уз то је обавезно у одређеној мери скупља од хране произведене на конвенционалан начин. Данас се здравствено безбедна храна у земљама које имају развијен систем сертификације и контроле, продаје по цени која је виша понекад и читавих 100 % у односу на уобичајену<sup>111</sup>.

Свакодневна потреба човека за храном доводи потенцијалног купца свакодневно у дилему да ли да се одлучи за куповину "обичне" или здравствено безбедне хране, при чему мора узети у обзир мноштво фактора, од којих неких ни сам купац није свестан. Кораци између евалуације алтернатива и одлуке о набавци се могу приказати на следећи начин:



Шема 4. Процес доношења одлуке о куповини<sup>112</sup>

Основни чиниоци који утичу на доношење одлуке о куповини су следећи:

<sup>111</sup> Извор: Многобројне студије и показатељи кретања цена на тржишту земаља Европске уније указују на то да се распон повећања цена здравствено безбедне хране у односу на осталу креће од 20 % (за кромпир) до 100 % (за пилеће месо).

<sup>112</sup> Kotler, Ph.: *Управљање маркетингом*, IX издање, МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 2001.

- Ставови других; који могу у одређеним случајевима изразито утицати на доношење одлуке о куповини, а зависе од:
  - интензитета негативних ставова друге особе према алтернативама којој је прва особа склонија и од
  - мотивације потрошача да попусти жељама друге особе.
- Непредвидљиви утицаји; који се могу јавити у свако време и сигурног купца преобратити у намери да неку робу купи. Непредвидљиви утицаји су многобројни и разноврсни, а као пример могу се навести:
  - неодстатак времена (хитност) неке друге активности,
  - нељубазан продавац,
  - прекупација другим бригама итд.
- Перципирани ризик; што подразумева у највећој мери:
  - количину расположивог новца и
  - степен самоуверености потрошача.

Здравствено безбедна храна је присутна на тржиштима развијених земаља у разним облицима и под разним називима скоро пуних двадесет година. За то време потрошачи су такву храну (и њене мање или више успешне претходнике) куповали у различитом обиму, са променљивим интересовањем и прихватили је са различитим степеном задовољства<sup>113</sup>. Све наведено дешавало се првенствено услед напред наведених проблема који су настали у самом почетку појаве хране која је била "другачија" од конвенционалне, или су барем њени произвођачи тврдили да је таква.

Почетком осамдесетих година, када се на тамошњим тржиштима по први пут појављује храна која се обележава као "здрава", одлука о куповини такве хране доносила се брзо и једноставно, обзиром на то да су потрошачи у великој мери били упознати са ризицима које по њихово здравље може изазвати конзумирање на конвенционални начин произведене хране. У то време на тржишту хране нису постојале алтернативе, храна је била или "здрава" или конвенционално произведена. Разматрање ставова других је такође снажно утицало на доношење позитивне одлуке о куповини.

Потрошачи су располагали са довољно релевантних информација од стране меродавних институција (првенствено здравствених) које су их упозоравале да је степен загађења свих ресурса који учествују у производњи хране толики да се нешто мора предузети. Расла је тражња за неком другачијом храном. Опште

---

<sup>113</sup> Jensen, G., B., Michelson, J.: *Notat 24. Afsaetning af oekologiske groentsager*, Sydjysk Universitetscenter, Esbjerg, Denmark, 1991.

расположење потрошача је било усмерено на промене у дотадашњем начину исхране. Интензитет те жеље је био толики, да су се у почетку занемаривали остали чиниоци који су могли утицати на доношење другачије одлуке о куповини.

Временом, велики број потрошача је имао прилику да донесе сопствени суд о таквој храни на основу личног искуства и искуства других. Закључили су да им се под називом "здрава" храна у већини случајева није продавало ништа друго до обична храна која је, на основу одређених својстава, корисна за здравље људи, те служи као битан фактор превенције и лечења обољења која су била све масовнија. Са друге стране, остала храна која се могла наћи на тржишту такође је морала бити здрава, јер другачија и не би могла бити понуђена потрошачима, али није можда имала толико корисних својстава и утицаја на здравље. О разматрању било каквог утицаја животног циклуса производње такве хране на животну средину није било ни говора.

Поткрај осамдесетих и почетком деведесетих година, до потрошача стижу потпуно нове информације које упозоравају да храну није довољно адекватно упаковати и обележити као здраву да би се удовољило захтевима потрошача<sup>114</sup>. Произвођачи су били принуђени да много тога измене у дотадашњем начину производње како би потрошачи и даље били наклоњени куповини, тада још увек "здраве" хране, односно доносили повољне одлуке приликом избора међу алтернативним производима. У овом моменту, пресудан утицај на одлуку о куповини има степен информисаности потрошача, а у складу са тим и њихова способност да одаберу<sup>115</sup>.

Средином деведесетих година у развијеним земљама расте утицај државе у области производње "здраве" хране, у складу са све израженијим захтевима грађана да се дефинише разлика између здравствено безбедне и хране произведене на уобичајен начин<sup>116</sup>. Чине се напори да се ова проблематика, очигледно веома интересантна за грађане, а и за потенцијалне произвођаче, уреди на адекватан начин. Тада се почињу доносити први законски прописи из области производње која се почиње називати органском пољопривредом. Доносе се и прописи из области права на сертификавање и казнене одредбе у случају непоштовања одредби закона. Временом, национално законодавство постаје униформно за све земље чланице Европске уније, с тим што и даље свака земља настоји да развије свој сопствени национални знак. Истовремено настају и крупни заокрети у области маркетинга, који почиње да уважава жељу потрошача да буду прецизно информисани, те се маркетиншки напори усмеравају на истицање предности производа на основу добијеног сертификата, те усвајањем низа нових особености маркетинга здравствено безбедном храном<sup>117</sup>.

<sup>114</sup> Jensen, E.: *Oekologiske jordbrugere og afsaetningen af deres produkter: en spoergeskemaundersoegelse*, Sydjysk Univeritetcenter, Esbjerg, Denmark, 1992.

<sup>115</sup> Parello, A.: *As the consumers wills health foods?*, Terra e Vita, v. 36 (25), p. 37-39, Italy, 1995.

<sup>116</sup> Martens, M., Wienberg, L., Henning, J., Lavtsen, A., M., Bredie, W.: *Hvad vi smager og hvad tror om oekologisk og konventionelt producerede produkter*, Food Conference, Copenhagen, Denmark, 1997.

<sup>117</sup> Vadnal, K.: *Trženje s sonaravnimi kmetijskimi pridelki*, Sodobno kmetijstvo, v. 30 (9), p. 363-369, Ljubljana, Slovenia, 1997.

У оваквој ситуацији, на одлуку потрошача о куповини хране која се тада по први пут почиње називати "здравствено безбедном храном" која потиче из органске пољопривреде, све више утиче став национално одређених институција које су преузеле функцију сертификације и надзора.

Обзиром на велику заинтересованост, како произвођача и потрошача, тако и државе, данас се у земљама Европске уније врше опсежна истраживања фактора који утичу на доношење одлуке о куповини здравствено безбедне хране<sup>118</sup>, при чему се води рачуна да се истраживања спроводе уједначеном методологијом у свим земљама чланицама<sup>119</sup>.

Резултати таквих истраживања су унеколико различити у зависности од тога у којој се земљи спроводе. Основне одреднице истраживања у Европској унији је да се спроводе на просечно 1.000 испитаника старијих од 15 година. У том првом транс-европском истраживању које је рађено од октобра 1995. до фебруара 1996. године на узорку од 14.331 испитаника из 15 земаља чланица Европске уније<sup>120</sup>, као основни разлог при избору хране наводи се њен квалитет (у 74 % случајева). На питање процене избора начина исхране у будућности, 32 % испитаника је на прво место при избору ставило будућа настојања да се користи «здрава» храна. Одлуку о одабиру хране најчешће доносе жене, а цена хране се показала као одлучујући фактор само за пензионере и незапослена лица. Посебан акценат приликом истраживања дат је на испитивање утицаја степена образованости испитаника на избор «здраве» хране, а резултат указује да је то фактор од најјачег утицаја<sup>121</sup>. Исто истраживање указује и на значајан број испитаника који о здравствено безбедној храни не зна ништа, што јасно указује на потребу за њиховом едукацијом.

### 3.5.4 Фреквенција куповине

Фреквенција (учесталост) куповине је још једна од битних одредница у комплетном сагледавању ситуације на тржишту здравствено безбедне хране. Учесталост куповине зависи од многобројних фактора, а као најважнији могу се издвојити:

<sup>118</sup> Група аутора: *Органска производња*, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>119</sup> Kearney, M., Kearney, J., M., Gibney, M., J.: *Methods Used to Conduct the Survey on Consumer Attitudes to Food, Nutrition and Health on Nationally Representative Samples of Adults from each Member State of the European Union*, European Journal of Clinical Nutrition, v. 51, p. 53-57, 1997.

<sup>120</sup> Lennernas, M., Fjellstrom, C., Becker, W., Giachetti, I., Schmitt, A., Dewinter, V., M., R., Kearney, M.: *Influences on Food Choice Perceived to be Important by Nationally representative Samples of adults in the EU*, European Journal of Clinical Nutrition, v. 51 (2), p. 8-15, 1997.

<sup>121</sup> Magetts, B., M., Martinez, J., A., Saba, A., Holm, L., Kearney, M.: *Definitions of Consumer Attitudes to Food, Nutrition and Health*, European Journal of Clinical Nutrition, v. 51 (2), p. 23-29, 1997.



- *мотивација потрошача*, као можда одлучујући фактор у фреквенцији куповине здравствено безбедне хране, фактор који је у стању да минимизира утицај осталих фактора;
- *доступност здравствено безбедне хране*, при чему се пре свега мисли на могућност набавке здравствено безбедне хране на месту уобичајене дневне куповине и
- *висина прихода*, као фактор који се у већини истраживања показао као фактор од мањег значаја. У већини истраживања висина прихода не утиче значајно на фреквенцију куповине, осим код потрошача који су у категорији са најнижим примањима. Потрошачи из осталих категорија по висини прихода у свему се понашају исто када је у питању куповина здравствено безбедне хране<sup>122</sup>.

На основу истраживања учесталости куповине на 2.000 испитаника у Немачкој 2000. године<sup>123</sup> дефинисана су четири основна типа потрошача:

Табела 15. Фреквенција куповине и типови купаца здравствено безбедне хране у Немачкој 2000. године

Тип купаца	Учесталост куповине			
	1984.	1989.	1994.	1999.
Стални купац	5 %	12 %	15 %	18 %
Повремени купац	21 %	29 %	43 %	35 %
Ретки купац	21 %	22 %	18 %	21 %
Не купује	53 %	37 %	25 %	26 %
	100 %	100 %	100 %	100 %

Наведено истраживање указује на чињеницу да удео сталних купаца здравствено безбедне хране са годинама расте, те да са почетних 5 % у 1984. години, стиже на 18 % у 1999. години. Истовремено, расте и број повремених купаца, те у 1999. години износи 35 %. У почетној години испитивања, 54 % испитаника је изјавило да никада не купује здравствено безбедну храну. Године 1999. број апсолутних непотрошача пао је на 26 %, што значи да преосталих 74 % испитаника понекад купује ове производе.

У Великој Британији 2002. године<sup>124</sup> 10 % испитаника изјављује да редовно или врло често купује здравствено безбедну храну. Испитивање је указало и на

<sup>122</sup> Hehir, A.: *Low – income and Access to Healthy Food Choices*, Appetite, v. 24 (1), p. 68, 1995.

<sup>123</sup> Institut for Agricultural economics, University of Kiel, Consumers Survey, Germany, 2000.

чињеницу да 57 % од укупно понуђене здравствено безбедне хране купује свега 7 % потрошача. Стиче се утисак да је сегмент купаца мали, али веома поуздан.

### 3.5.5 Цена здравствено безбедне хране

Здравствено безбедна храна је по правилу мање или више скупља од хране произведене на конвенционалан начин, обзиром на одређене повећане трошкове у калкулацији цене, при чему се пре свега мисли на повећане трошкове рада људи, који мора да замени дотадашње учинке пре свега средстава за борбу против корова и штеточина<sup>125</sup>. Укупни приноси по јединици производње приликом производње здравствено безбедне хране такође са своје стране утичу на вишу цену јединице производа. Даље, особености и веће улагање људског рада у процесу прераде и дистрибуције доприносе поскупљењу здравствено безбедне хране. У таквој ситуацији, пред купца се ставља производ који јесте квалитетнији али је истовремено и скупљи. Потрошачи су углавном свесни неопходности поскупљења, али је ниво више цене коју су спремни да плате за здравствено безбедну храну различит. Са становишта произвођача врло је важно знати да ли и колико поскупљење су потрошачи спремни да толеришу<sup>126</sup>.

Једно од првих истраживања које је у први план ставило однос потрошача према цени производа из органске пољопривреде јесте истраживање које је спроведено у Италији 1992. године<sup>127</sup>, а основна претпоставка којом се руководило јесте да су информације на тржишту недовољне, те да се приликом доношења одлуке о куповини не узима у обзир тренутно важећа (објективна) цена већ се одређење потрошача за куповину базира на основу тога што потрошачи верују да би требала бити цена у том моменту (субјективна цена). Разлика између цена резултира празнином (пропустима) која постоји у области информација које су потрошачима доступне. Резултат истраживања указује на чињеницу да 20 % потрошача није у стању да детектује варијације у цени више од 60 %. Наведени резултати су указали да цена и није пресудна варијабла при доношењу одлуке о куповини здравствено безбедне хране. Осим тога, 13 % испитаника су изјавили да у потпуности подржавају разлику у цени између конвенционалних и органских производа, мада већина не познаје тачне разлоге.

<sup>124</sup> Hallam, D.: *The organic market in OECD Countries: Past Growth, current status and Future Potential*, OECD Workshop on Organic Agriculture, Washington D.C., USA, 2002.

<sup>125</sup> Dickinson, J.: *Comparative economic and ecological analysis of lower chemical input fruit farms and other fruit farming systems*, SARE research projects, USA, 1994.

<sup>126</sup> Hamm, V.: *Champagner trinken und wasser bezahlen. Was sind Verbraucher bereit, fuer ihre Vorstellungen ueber gesunde Ernaehrung auszugeben*, Lohmann Information, v. 4, p. 3-8, Germany, 1997.

<sup>127</sup> Marchesini, L.: *Demand-price relationship for the produce from organic farming*, Rivista di Economia Agraria, v. 47 (1), p. 35-66, Italy, 1992.

Следеће истраживање<sup>128</sup> које је требало да пружи одговор на ово питање је спроведено године 1993. истовремено у Италији, Француској, Великој Британији и Немачкој. Истраживање је установило да су потрошачи у овим земљама у већини спремни да издвоје до 20 % новца више за здравствено безбедну храну, а постоји мањи сегмент (6 %) потрошача који би такву храну платили чак дупло скупље од уобичајене.

Потрошачи веома различито реагују на повећану цену здравствено безбедне хране. У складу са чињеницом да се само четвртина потрошача може сматрати редовним или повременим купцима, разумљиво је што је и удео потрошача који позитивно реагују на вишу цену у тим границама. На основу истог истраживања<sup>129</sup> добијени су следећи резултати у погледу спремности купаца да издвоје више новца за здравствено безбедну храну (Табела 16):

Табела 16. Воља купца да плати вишу цену за здравствено безбедну храну у Немачкој од 1984. до 1999. године

Година	Удео
1984.	13 %
1989.	21 %
1994.	20 %
1999.	18 %

Табеларни приказ у доброј мери илуструје кретање спремности потрошача да издвоје више новца за куповину здравствено безбедне хране, што мери одсликава кретање степена поверења потрошача у ове производе. У почетку, средином осамдесетих година, свега 13 % испитаника је било спремно да плати вишу цену. Највећи број таквих купаца среће се крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века, када је забележен нагли пораст интересовања потрошача, али га истовремено није пратила и адекватна подршка законодавства. Временом, са добијањем све више информација о стварној суштини здравствено безбедне хране и како се она производи, купци помало губе поверење и почињу да сумњају у све што им се путем маркетиншких средстава саопштава, те удео потрошача који су спремни да плате више донекле опада.

Једно друго истраживање у САД из 2000. године указује на релативно подједнак број испитаника који би платили више за здравствено безбедну (59 %) храну у односу на оне који на то нису спремни (41 %) <sup>130</sup>. Са порастом забринутости због

<sup>128</sup> Malet, I.: *The market of Specific Quality Products and quality conventions in EEC*, Institut National de la Recherche Agronomique, Toulouse, France, 1993.

<sup>129</sup> Hallam, D.: *The organic market in OECD Countries: Past Growth, current status and Future Potential*, OECD Workshop on Organic Agriculture, Washington D.C., USA, 2002.

<sup>130</sup> [www.agecon.uqa.edu](http://www.agecon.uqa.edu)

примене генетских модификација у производњи хране (истраживање у САД из 2002. године), расте и забринутост потрошача, те следствено томе и њихова спремност (у 57 % случајева) да плате више (до 20 % вишу цену) за храну чији сертификат гарантује одсуство генетски модификованих организама<sup>131</sup>. Тада је чак 90 % испитаника у САД изјавило да би желели било какав начин давања информација о генетским модификацијама у храни коју купују<sup>132</sup>.

### 3.5.6 Поверење потрошача у присутне начине сертификације

Степен поверења потрошача у сертификацију је предмет великог интересовања и истраживања у већини развијених земаља. Разлог за то углавном лежи у чињеници да се жели пронаћи најбољи модел сертификације коме би потрошачи, али и остали заинтересовани указали максимално поверење. Осим званичних истраживања, у иностраној јавности може се пронаћи и прилично обимна литература која третира ову проблематику.

Проблематика сертификације је од изузетног значаја за успех успостављања тржишта здравствено безбедне хране. У земљама које се сврставају у ред земаља са најуређенијим тржиштем и највишим нивоом едукације грађана, још увек постоји висок степен неповерења потрошача у сертификацију здравствено безбедне хране. Истраживање спроведено у Канади 2002. године указује на то да потрошачи не верују у довољној мери у тамошње начине сертификације (означавања)<sup>133</sup>. Резултати истраживања указују на следеће:

Табела 17. Степен поверења потрошача у постојеће начине сертификације у Канади (2002. године)

Степен поверења	Удео испитаника
Делимично верује у сертификат	52 %
Веома мало верује у сертификат	28 %
Потпуно верује у сертификат	12 %
Уопште не верује у сертификат	8 %

На основу добијених резултата може се извести закључак да само 12 % испитаника у потпуности има поверења у начин сертификације у Канади. Сви остали испитаници имају мање или више изражен степен неповерења према сертификацији у њиховој земљи.

<sup>131</sup> [www.cabi-publishing.org](http://www.cabi-publishing.org)

<sup>132</sup> [www.cabi-publishing.org](http://www.cabi-publishing.org)

<sup>133</sup> West, G., E., Gendon, C., Larue, B., Lambert, R.: *Consumers valuation of functional properties of foods: results from a Canada-wide survey*, Universite Laval, Canada, 2002.

Такође је потребно нагласити да у САД грађани у просеку више верују сертификатима него у Европи и толеришу више ГМО<sup>134</sup>. Временом степен забринутости становника САД у погледу примене генетски модификованих организама у производњи хране расте, а у складу са тим и потреба да им буду понуђени одговарајући сертификати. На овој основи чак постоје и трговински сукоби између САД и земаља Европске уније, који се заснивају на томе да у САД није обавезно наглашавање на производу које ће потрошаче обавестити о томе да ли је одређени прехранбени производ произведен применом генетски модификованих организама или није<sup>135</sup>.

### 3.5.7 Профил просечног потрошача

Прво обимније истраживање просечног профила потрошача рађено је у САД године 1987. године<sup>136</sup> и тада је дефинисан просечан потрошач здравствено безбедне хране следећих карактеристика:

- потрошач је у 66 % случајева женског пола,
- у 83 % случајева са завршеним колеџом,
- старија је од 49 година у 58 % случајева,
- 22 % испитаника здравствено безбедну храну купује редовно.

Истраживање које је спроведено 1993. године у Мадриду (Шпанија) указује на сличне резултате. У овом случају такође већину купаца здравствено безбедне хране чине жене које су старије од 30 година и које су високог степена образовања. Исто истраживање указује на исказани став испитаника о томе да су недовољно информисани о ономе што им се нуди<sup>137</sup>.

Године 2000. као најзначајнија издвајају се два обимна истраживања која су спроведена у Француској и у Аустралији. У Француској је забележен највећи удео жена (90 %) које су купци здравствено безбедне хране, у односу на мушкарце. Са друге стране, у Аустралији, жена је просечан купац здравствено безбедне хране у 62 % случајева. У обе посматране земље потрошач здравствено безбедне хране налази се у петој деценији живота.

---

<sup>134</sup> Honiotis, T.: *Regulating Agri Food Production in the US and the UE*, Biotechnology, The Pennsylvania State University, USAm 2003.

<sup>135</sup> *US Attacks EU Gene-Food labeling Move*, Nature, v. 387, p. 833, USA, 1998.

<sup>136</sup> [http://: aesop.rutgers.edu](http://aesop.rutgers.edu)

<sup>137</sup> Fernandez de Soto Garcia, A., Garcia Pelaez, R.: *Characterization of present consumer of ecological agriculture products in Madrid – Spain*, 1st Congress of Ecological Agriculture Spanish Society, Toledo, Spain, 1994.

У САД године 2002. истраживање је указало на тамошњи просечан профил купца здравствено безбедне хране<sup>138</sup>:

- жена је купац у 63 % случајева,
- има завршен колеџ у 52 % случајева,
- старост је у 71 % случајева преко 30 година,
- у браку је 64 % жена,
- у 59 % случајева купац је спреман да плати «умерено» вишу цену за посебан прехранбени производ.

У односу на истраживање обављено у САД петнаест година пре овог истраживања, уочљиво је једино спуштање старосне границе просечног потрошача здравствено безбедне хране и обухвата потрошаче старије од 30 година. Сви остали показатељи нису значајније промењени. Друго истраживање у САД из 2002. године<sup>139</sup> указује на то да здравствено безбедну храну купују махом људи старији од 45 година, што се може објаснити њиховом повећаном бригом за лично здравље. На основу ових и још многих истраживања који се спроводе већ више од деценије може се констатовати да је просечан купац здравствено безбедне хране:

- особа је женског пола,
- старости од 30 до 45 година,
- већином је стекла одређено више образовање и
- живи са децом.

## 3.6 Стандардизација и контрола

### 3.6.1 Основна законска регулатива у Европској унији

Први закон о органској пољопривреди донет је у Аустрији 1983. године на основу препорука IFOAM-а. Временом, са порастом интереса потрошача, произвођача и државе, регулатива се разрађује на нивоу Европске уније и касније преноси на законодавства сваке поједине земље чланице. Уредба савета бр. 2092/91 регулише органску производњу пољопривредних производа и њихово означавање. Саставни део наведене уредбе је посебна законска одредба која је донета у јануару 1992. године о условима које производи из органске пољопривреде у трећим земљама (земљама ван Европске уније) треба да задовољавају.

---

<sup>138</sup> [www.agecon.uqa.edu](http://www.agecon.uqa.edu)

<sup>139</sup> [www.agrenv.mcgil.ca/agrecon](http://www.agrenv.mcgil.ca/agrecon)

Термин *органска пољопривреда* се у Европској унији дефинише на следећи начин<sup>140</sup>: «Органска пољопривреда се разликује од осталих система пољопривредне производње. Она фаворизује обновљиве ресурсе и рециклирање, враћајући земљишту хранљиве материје који се налазе у отпаcima. Што се тиче сточарства, производња је уређена тако да се посебна пажња поклања квалитетном узгоју животиња при чему се користи природна храна.

Органска пољопривреда поштује природне системе за контролу болести и штеточина приликом узгајања усева и стоке и избегава употребу синтетичких пестицида, хербицида, минералних ђубрива, хормона раста, антибиотика или генетске манипулације. Уместо наведених, пољопривредни произвођачи, при оваквом процесу, користе низ техника које им помажу да одрже екосистеме и смање загађење животне средине».

Реформски пакет Европске уније – Агенда 2000 придаје много већи значај развоју руралних подручја. У складу с тим, у земљама Европске уније је прихваћен и спроводи се специфичан модел који промовише повратак природи, исхрану здравствено безбедном храном и унапређење живота на селу, тзв. *САР (Common Agricultural Policy)*<sup>141</sup>, који је иницијално замишљен још далеке 1960. године. Свака земља чланица Европске уније данас је усвојила сопствени план активности у том правцу, што пре свега подразумева следеће:

- Редукција производње,
- Подизање нивоа квалитета и
- Ефекти пољопривреде на окружење.

Најновије препоруке и обавезе за земље чланице Европске уније усвојене су у Европском парламенту и Савету Европе 28. јануара 2002. године, а садрже основне принципе и препоруке које је предложило надлежно тело *European Food Authority*. Проблематика производње, обележавања и инспекције у области здравствено безбедне хране у Европској унији је системски потпуно регулисана<sup>142</sup>. Основе одреднице закона која регулише ову област су следеће:

- Пољопривредно земљиште и сточне фарме су просторно довољно изоловани од могућих спољних извора загађења;
- Садржај штетних материја у земљишту мора бити испод прописаних максимално дозвољених количина;

<sup>140</sup> <http://europa.eu.int>

<sup>141</sup> [www.evireland.ie/news/](http://www.evireland.ie/news/)

<sup>142</sup> У Европској унији на снази је основни Закон из 1991. године, с тим што је касније донет читав низ закона који додатно регулишу проблематику, као и закона који се односе на могућности да земље које нису чланице Уније своје производе пласирају на тамошње тржиште.

- Прописане су границе за минималну загађеност и квалитет воде и ваздуха у производном подручју;
- Органска пољопривреда се може засновати на одређеном подручју уколико на њему у претходне две године нису коришћена хемијска и синтетичка средства;
- Газдинство мора имати затворени циклус производње, са усклађеном сточарском и ратарском производњом;
- Искључена је примена било каквих средстава хемијског и синтетичког порекла (пестициди, хербициди, ђубрива, стимулатори раста, хормони, итд.);
- Сточарска производња се може укључити годину дана након укључивања ратарске производње у систем органске пољопривреде, јер претходно мора бити заснована парцела која ће производити еколошку храну за стоку;
- Агротехничке мере и начини узгоја стоке морају бити усклађени у складу са припадајућим одредбама Закона.

На овом месту је потребно нагласити да се у терминологији пољопривреде (слично као и у несагласју приликом дефинисања производа из такве пољопривреде), поред термина органска пољопривреда, срећу и термини еколошка, одржива, алтернативна, биолошка, био-пољопривреда и други. Обзиром на то да је у нашој земљи донет Закон о *органској* пољопривреди, тај термин ће се употребљавати надаље. Без обзира на појединачна различита тумачења, једна од битних додирних тачака јесте да је то «пољопривреда чији развој иде до границе која обезбеђује истовремено постизање одговарајућих економских циљева и допустиво искоришћавање природних богатстава, при чему се у производним процесима избегавају активности штетне по еколошку равнотежу»<sup>143</sup>.

### 3.6.2 Стандардизација IFOAM-а

У законску регулативу Европске уније која се тиче установљавања правила и начина контроле и сертификације у производње здравствено безбедне хране уграђена је регулатива донета од стране међународне асоцијације IFOAM (*International Food Organic Association Movement*) која представља међународни

---

<sup>143</sup> Аничичић, З.: *Сувремене технологије у одрживој пољопривреди*, Знанствени гласник, п. 211-228, Мостар, БиХ, 1998.



покрет за органску пољопривреду. Установљен је у Базелу (Швајцарска) године 1972. Мисија покрета<sup>144</sup> заснива се на два основна постулата:

- Промовисање органске пољопривреде и
- Холистички приступ развоју, што подразумева одрживи развој и хуманост.

Основни циљеви покрета су следећи:

- Унапређивање знања и искуства о органској пољопривреди,
- Интернационално представљање покрета у УН и ФАО и
- Међународна стандардизација.

Основни принципи покрета се могу груписати на следећи начин:

- Производња хране високог квалитета и довољног квантитета,
- Интеграција у животни циклус природних система,
- Подржавање биолошких приступа пољопривреди,
- Развијање корисних и одрживих водених екосистема,
- Обезбеђивање и унапређивање плодности земљишта у будућности,
- Обезбеђивање генетичког биодиверзитета у производном систему и окружењу,
- Промовисање умерене употребе и бриге о воденим ресурсима,
- Употреба обновљивих извора енергије,
- Балансирање ратарске и сточарске производње,
- Обезбеђивање свих потребних услова за живот домаћим животињама,
- Минимизирање свих врста загађења на фармама,
- Производња у потпуности биодеградабилних производа,
- Сигурно радно окружење.

IFOAM је организација која је прва утврдила основне стандарде за органску пољопривреду, који су омогућили развој органске пољопривреде у многим земљама и пре доношења националних прописа и стандарда о овој производњи<sup>145</sup>. У покрет IFOAM данас је укључено 740 организација – чланица из 103 земље света<sup>146</sup>.

---

<sup>144</sup> [www.ifoam.org](http://www.ifoam.org)

<sup>145</sup> Малешевић, М., Колесарић, В., Хопић, С.: *Значај законске регулативе за развој органске пољопривреде*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>146</sup> <http://csdngo.igc.org>

### 3.6.3 Законска регулатива у области генетски модификоване хране

Производња здравствено безбедне хране у Евроској унији искључује примену генетски модификованих организама у било ком делу производног процеса. Разлог за то пре свега лежи у чињеници да степен утицаја генетски модификоване хране на здравље конзумента још увек није прецизно утврђен.

Досадашња законска регулатива у Европској унији у погледу генетски модификованих организама није се показала задовољавајућом. Из тог разлога, у току су промене и прилагођавања, те се може рећи да проблематика примене генетски модификованих организама није у потпуности регулисана у Европској унији, обзиром на комплексност проблематике и недовољних научно доказаних података о евентуалној штетности примене генетски модификованих организама у производњи хране у било ком делу процеса<sup>147</sup>.

Садашња регулатива Европске уније предвиђа одређене методе контроле, који се заснивају на поређену генетски модификоване хране и њеног конвенционалног двојника. Основно начело у Европској унији јесте поштовање права потрошача на избор, односно адекватно означавање хране која у себи садржи (или не садржи) генетски модификоване организме<sup>148</sup>.

Без обзира на наведене нејасноће, битно је нагласити да домаће законодавство у области производње здравствено безбедне хране апсолутно искључује примену генетски модификованих организама. Примена генетски модификованих организама у конвенционалној производњи хране и даље остаје отворен проблем.

### 3.6.4 Систем анализе ризика и критичних контролних тачака

Систем анализе ризика и критичних контролних тачака (*Hazard Analysis and Critical Control Point - HACCP*) је почетком деведесетих година прошлог века у најразвијенијим земљама ушао у ширу примену у производњи хране, са посебним значајем у производњи здравствено безбедне хране. Концепт је развијен још 1959. године за потребе свемирских истраживања, а од 1991. примењује се у производњи хране у неким развијеним земаљама, мада још увек у недовољној мери.

<sup>147</sup> *Biotechnology, especially genetic modification, and the legislation*, Tijdschrift voor diergeneeskunde 2002, v. 127, pp. 322 – 330.

<sup>148</sup> Barling, D., Devriend, H., Cornelese, J., A., Ekstrand, B., Hecker, E., F., F., Hawlett, J., Jensen, J., H., Lang., Mayer, S., Staer, K., B., Top, R.: *The Social Aspects of Food Biotechnology – A European View*, Environmental Toxicology and Pharmacology, v. 7 (2), p. 85-93, 1999.

Основни задатак овог модела јесте анализа ризика у производњи хране у свим фазама животног циклуса (процеси производње, прераде, дистрибуције, обраде, припреме и конзумирања), са циљем избегавања ризика по здравље потрошача<sup>149</sup>. Суштина методе заснована је на дефинисању и анализи опасности које постоје у производњи хране, дефинисању дозвољених критичних тачака, њиховом посматрању и мерењу, те спровођењу одређених корективних мера. Као основни извори опасности по безбедност хране наведени су окружење у коме се храна производи, опрема која се користи при преради, поступци запослених и амбалажа. Укратко речено, HACCP је «систем који одређује, оцењује и спречава опасности које су значајне за исправност хране»<sup>150</sup>.

Наведени систем је у великој мери компатибилан са постојећим системима менаџмента квалитетом, тако да уз одређене допуне може постати његов саставни део (најчешће се примењује преко стандарда серије ISO 15161). Данас је Канада земља у којој је овај приступ контроле здравствене безбедности хране најразвијенији, обзиром на то да се у Канади од 1. априла 1997. године спроводи државна инспекција хране, здравља животиња и програм заштите биља, са основним циљем заштите потрошача<sup>151, 152</sup>.

### 3.6.5 Означавање здравствено безбедне хране

Производи који су се првобитно означавали као «здрава» или «природна» храна (и на још низ сличних произвољних начина) у првом времену су наишли на добар пријем код потрошача који су захтевали да им се понуди храна која није произведена на конвенционалан начин, те они испочетка нису обраћали посебну пажњу на то на који начин се таква храна издваја од остале. Било им је првенствено важно да такву храну у трговини лако препознају, тако да су у ту сврху произвођачи користили једноставне слогане који су имали за циљ да при првом погледу укажу да је храна природна, еколошка и здрава, без икаквих доказа о томе.

Било је потребно неко време да потрошачи конзумирају наведене производе и да временом схвате да нису сигурни да су за свој новац (а издвајали су га више) добили оно што мисле да су платитили, те да «здрава» храна није обавезно «здравија» или «сигурнија» од хране из других изора. Истовремено се, прво у САД, упозорава да потрошачи не треба да верују баш свему у шта их убеђују

<sup>149</sup> Кљајић, Р.: *Међународни стандарди у производњи хране*, Еко конференција, Зборник 2., п. 301306, Нови Сад, 2002.

<sup>150</sup> Rantsios, A., T.: *Total quality and certifications systems in the meat industry*, Tehnologija mesa, v. 42 (5-6), p. 267-281, 2001.

<sup>151</sup> Mceachern, V., Mountjoy, K.: *The Canadian Food Inspection Agency Integrated Inspection System*, Food control, v. 10 (4-5), p. 311-314, Canada, 1999.

<sup>152</sup> Gagnon, B., Mceachern, V., Bray, S.: *The Role of the Canadian Government Agency in Assessing HACCP*, Food Control, v. 11 (5), p. 359-364, Canada, 2000.

произвођачи хране, али ни свему што им преносе активисти покрета за «здраву» исхрану<sup>153</sup>. Вероватно је разлог томе чињеница да је у то време заштита потрошача била најразвијенија управо у САД.

Прве реакције шире и стручне јавности биле су изнесене у САД средином осамдесетих година<sup>154</sup>. Већ тада се јасно указује на потребу помирења интереса свих заинтересованих страна, а то су: потрошачи, организације за заштиту права потрошача, индустрија хране, установе власти, трговинска удружења, здравствене асоцијације, обзиром на то да свака наведена страна има своје оправдане захтеве и очекивања. Најжешће критике у погледу начина обележавања здравствено безбедне хране и данас су посебно изражене у САД, обзиром на чињеницу да просечан Американац више верује у *labeling* него просечан становник Европске уније, те стога жели да проблематика обележавања буде максимално уређена а казне за прекршиоце ригорозне.

Први прописи у погледу означавања – обележавања (*labeling*) здравствено безбедне хране у Европској унији датирају од 1990. године. Са повећањем интереса јавности за везу између начина исхране и здравља, интензивирају се настојања да се прописи у овој области унапреде и што је више могуће хармонизују у свим земљама – чланицама<sup>155, 156</sup>. За сада се предвиђени прописи примењују добровољно, али постају обавезни за предузећа – произвођаче хране који одлуче да на одређени начин дају тврдње о већој вредности њихове хране од уобичајене.

Са друге стране, европски прописи (*Labeling legislation*) не дозвољавају истицање како било који састојак хране превенира, третира или лечи болести људи<sup>157</sup>. Основна функција означавања здравствено безбедне није «ништа друго до начин да се потрошач заштити од преваре и лажи»<sup>158</sup>.

Прописи из области обележавања здравствено безбедне хране и даље се усавршавају, а у активности у том смислу ангажовани су стручњаци, произвођачи хране и представници потрошача<sup>159</sup>. Свака земља чланица Европске уније има сопствено законодавство које је усклађено са заједничким прописима Уније, те унифициран систем контроле и сертификације, односно, сопствени национални

<sup>153</sup> Whelan, E., M., Stare, F., J.: *Nutritional rip-offs*, Forecast for Home Economics, v. 29 (5), p. 43-48, USA, 1984.

<sup>154</sup> *Nutrition labeling and health claims*, Dairy Council digest, USA, 1986.

<sup>155</sup> Hurt, E.: *Nutrition labeling: European Union and United Kingdom perspectives*, Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition, v. 11, pp. s77-s79, United Kingdom, 2002.

<sup>156</sup> Byron, D., H.: *International organic quality standards, certification, accreditation, regulation and harmonization. The Government perspective of Codex Alimentarius /ISO/WTO*, FAO, Rome, 1995.

<sup>157</sup> Hurt, E.: *International guidelines and experiences on health claims in Europe*, Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition, v. 11, pp. s90-s93, United Kingdom, 2002.

<sup>158</sup> Trenkle, K.: *Lebensmittelkennzeichnung – aktuell*, AID Verbraucherdienst, v. 42 (7), p. 164-166, Germany, 1997.

<sup>159</sup> Macmaolain, C.: *Ethical food labeling: The role of European Union freetrade in acilitating international fairtrade*, Common Market Law Review, v. 39, pp. 295-314, United Kingdom, 2002.

знак. Већина испитаника у појединим земљама Уније приликом куповине преферира храну која је произведена у њиховој земљи<sup>160</sup>.

### 3.7 Стратегија развоја производње здравствено безбедне хране у Европској унији

Политика Европске уније у будућности је првенствено заснована на захтевима потрошача и подизању нивоа квалитета, за разлику од стања у САД, где се подстиче што масовнија производња, уз потенцирање извоза<sup>161</sup>.

Развој пољопривредне производње уопште у Европској унији је област од посебног интереса за све земље чланице. Приликом креирања аграрне политике се, између осталог, води рачуна и о интересима и захтевима грађана, при чему ваља нагласити да грађани показују далеко мањи степен спремности на промене и новине у технологији производње хране него државне институције и индустрија<sup>162</sup>. У организацији централног *Directorate – General for Agriculture* у Европској унији током 2002. године испитан је 16.041 грађанин у свим земљама чланицама Европске уније. Резултати указују на захтеве грађана који имају за циљ унапређење пољопривредне политике у земљама Европске уније<sup>163</sup> (Табела 18).

Табела 18. Циљеви пољопривредне политике по захтевима грађана Европске уније 2002. године

Циљеви пољопривредне политике по захтевима испитаника	Удео
Осигурање безбедности пољопривредних производа	90 %
Промовисање поштовања природе	88 %
Очување малих фарми	81 %
Помоћ фармерима да се прилагоде очекивањима потрошача	80 %
Фаворизација и унапређивање живота на селу	77 %
Унапређивање и конкурентност пољопривреде у Европској унији	77 %
Осигурање стабилних и адекватних прихода за фармере	77 %

<sup>160</sup> Malet, I.: *The market of Specific Quality products and quality conventions in EEC*, Institut National de la Recherche Agronomique, Toulouse, France, 1993.

<sup>161</sup> Honiotis, T.: *Regulating Agri Food Production in the US and the UE*, Biotechnology, The Pennsylvania State University, USAm 2003.

<sup>162</sup> Macfarlane, R.: *Integrating the Consumer Interest in Food Safety – The Role of Science and Other Factors*, Food Policy, v. 27 (1), p. 65-80, 2002.

<sup>163</sup> У земљама Европске уније спроводе се бројна и разноврсна истраживања о којима је већ било речи, а на овом месту се помињу резултати истраживања које је имало за циљ да укаже на специфичне захтеве грађана у области пољопривредне политике. Извор: <http://europa.eu.int/comm/agriculture/survey>

У складу са очекиваним тржишним кретањима и порастом захтева становништва, у већини земаља Европске уније планира се да удео земљишта под органском пољопривредом до 2010. године порасте на 10 % у односу на укупно пољопривредно земљиште<sup>164</sup>. Према различитим изворима, очекује се различит степен раста обима продаје здравствено безбедне хране. Процене се најчешће крећу у распону од 10 – 12 % на годишњем нивоу<sup>165</sup>.

Додатне активности очекују се у области контроле читавог производног циклуса и финалног производа, те наставак истраживања из области поређења здравствено безбедне и на конвенционални начин произведене хране, која се спроводе од почетка деведесетих година<sup>166, 167, 168</sup>. Очекују се активности и на пољу даљег усавршавања легислативе из области контроле и у складу са тим адекватног обележавања здравствено безбедне хране, обзиром на то да потрошачи у развијеним земљама имају одређене захтеве, те у складу са тим и право на избор при куповини<sup>169</sup>.

У области трговине, основни циљеви су максимизирање поверења потрошача, установљавање редовног снабдевања здравствено безбедном храном у читавој Европској унији (а и ван ње), као и редукација присутности шаренила начина означавања (марки)<sup>170</sup>. Посебан предмет интересовања трговачких кућа јесте упознавање са закосном регулативом и проналажење најбољег пута до купца<sup>171</sup>.

Проблематика едукације грађана ће се и даље наставити у земљама Европске уније, са уношењем нових садржаја и проналажењем још адекватнијих видова образовања.

Сасвим је јасно да је једини начин који осигурава сигурну будућност заједнички рад и сарадња свих заинтересованих страна, при чему се пре свега мисли на научне раднике, произвођаче и прерађиваче, чији је крајњи циљ задовољење

<sup>164</sup> Fruhvald, F.: *Situation of organic farming in the EU and in some CEE countries*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>165</sup> *The National/Organic Food market in the United States Pacific Southwest, USA, Canada*, 2001.

<sup>166</sup> Woese, K., Lange, D., Boess, C., Boegl, K., W.: *Oekologisch und konventionell erzeugte lebensmittel im Vergleich*, Bundesinstitut fuer gesundheitlichen Verbraucherschutz und Veterinaermedizin, Berlin, Germany, 1995.

<sup>167</sup> Velisek, J., Davidek, J., Holarova, M., Mrukova, J., Petr, J.: *Obsch nekterych vitaminu v psenici a jecmeni pestovanych ekologickym zpusobem*, Potrovinarske Vedy, v. 13 (6), p. 437-450, Czech Republic, 1995.

<sup>168</sup> Taylor, D., C., Feuz, D., M., Guan, M.: *Comparatison of organic ant sustainable fed catle production : a South Dakota case study*, American Journal of Alternative Agriculture, v. 11 (1), p. 30-38, ZSA, 1996.

<sup>169</sup> Molenaar, F., Dis, I.: *A food marketing for health foods: possible or impossible*, Voeding-nu, v. 2 (2), p. 13-15, Netherlands, 2000.

<sup>170</sup> Levidow, L., Bijman, J.: *Farm Inputs Under Pressure from the European Food Industry*, Food Policy, v. 27 (1), p. 31-45, 2002.

<sup>171</sup> Hilborn, R., G.: *Food Safety and pesticides – a retailers view*, Brighton Crop Protection Conference, v. 2, p. 471-474, Forham, United Kingdom, 1998.

захтева потрошача<sup>172</sup>. Осим тога, обзиром на глобални карактер еколошке проблематике, на многим тржиштима уочљив је тренд повећане сарадње између ривала на развоју нових технологија којима се решавају заједнички еколошки проблеми<sup>173</sup>.

Посматрајући уопштено бројне проблеме који се постављају пред савременог човека, може се очекивати даље интензивирање досадашњег тренда у најразвијенијим земљама, који подразумева промену читаве животне филозофије, те повратак природи и здравом животу<sup>174</sup>.

### 3.8 Стратегија развоја производње здравствено безбедне хране у осталим земљама

Сва до сада изложена искуства и препоруке, као и смернице даљег развоја, односе се искључиво на земље које су чланице Европске уније, које су у том погледу у изузетном напретку у односу на земље ван Уније. Прихватање позитивних искустава из наведених земаља може послужити као смерница развоја органске пољопривреде у осталим земљама.

У том контексту, на прво место треба ставити потребу земаља ван Уније да донесу ново или ускладе постојеће законодавство са оним које постоји у Европској унији, како из разлога лакшег придруживања (уколико земља на то претендује), тако и услед досадашњих позитивних искустава у земљама Европске уније. Посебну пажњу треба обратити на регулативу која постоји у области увозних ограничења која постоје за земље ван Уније. Осим законодавства, пожељно би било усвајање међународне стандардизације квалитета у тој области, те прилагођавање пословања у том правцу.

Са друге стране, остале земље стратегију развоја сопствене органске пољопривреде треба да прилагоде реалним потребама и могућностима. Само коректним сагледавањем постојећег стања у пољопривреди и производњи хране може се одредити перспектива земље у тој делатности. Делатност органске пољопривреде подразумева ангажовање великог броја субјеката, од којих сваки појединачно треба да пружи одређени допринос и претрпи потребне промене. Неспремност на прилагођавање и мењање постојећег стања у функцији одређеног циља врло често представља највећу препреку на путу развоја.

<sup>172</sup> Jemeljanous, A.: *Drosu un veselibai nekaitigu partikas produktu razosanos zinatniskais pamatojums un problems nakotnes redzejums*, universitet of Agriculture, Siguldo, Latvia, 2000.

<sup>173</sup> Миленовић, Б.: *Актуелни изазови еколошког маркетинга*, Еко конференција, Зборник 2., п. 167-172, Нови Сад, 2002.

<sup>174</sup> Espeitx – Bernat, E.: *The new consumers of the new rural urban relations by regional products*, Agricultura y Sociedad, no. 80-81, p. 83-116, Spain, 1996.

Земље ван Европске уније такође треба да користе сва расположива знања из области менаџмента и маркетинга која им могу помоћи да што ефикасније спровode жељену стратегију.

### 4.1. Особине здравствено безбедне хране

Здравствено безбедна храна се карактерише својствима која omogućavaju њено безбедно коришћење и њено здравствено корисно дејство. Здравствено безбедна храна је храна која не садржи штетне супстанции, нити је изложена штетним дејствима. Здравствено безбедна храна је храна која је припремљена и послужена у складу са стандардима за здравствено безбедну храну. Здравствено безбедна храна је храна која је припремљена и послужена у складу са стандардима за здравствено безбедну храну.

### 4.2. Здравствено безбедна храна

Здравствено безбедна храна је храна која не садржи штетне супстанции, нити је изложена штетним дејствима. Здравствено безбедна храна је храна која је припремљена и послужена у складу са стандардима за здравствено безбедну храну. Здравствено безбедна храна је храна која је припремљена и послужена у складу са стандардима за здравствено безбедну храну.

1. Здравствено безбедна храна је храна која не садржи штетне супстанции, нити је изложена штетним дејствима. Здравствено безбедна храна је храна која је припремљена и послужена у складу са стандардима за здравствено безбедну храну. Здравствено безбедна храна је храна која је припремљена и послужена у складу са стандардима за здравствено безбедну храну.



## 4. ДОМАЋЕ ТРЖИШТЕ ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНЕ ХРАНЕ

### 4.1 Обележја домаћег тржишта здравствено безбедне хране

Ситуација на домаћем тржишту здравствено безбедне хране подразумева сагледавање најосновнијих показатеља, при чему ће се пружити увид у постојеће површине земљишта под режимом органске пољопривреде, досадашњи пласман, као и кратак увид у постојећу законску регулативу. Осим тога, даће се кратак приказ истраживања понашања и захтева потрошача која су обављана на територији Војводине у последње време.

#### 4.1.1 Производни потенцијали

Данас у Србији и Црној Гори има 18.600 хектара земљишта које је под режимом органске пољопривреде, што представља 0,3 % од укупно расположивог пољопривредног земљишта<sup>175</sup>. Сличне податке пружа и евиденција IFOAM-а у нашој земљи<sup>176</sup>. На територији Војводине данас послује 17 еко-фарми у приватном власништву<sup>177</sup> (Табела 19):

<sup>175</sup> [www.organic-europe.net/country](http://www.organic-europe.net/country)

<sup>176</sup> На основу података Југословенског удружења за природну храну "Terras" из Суботице, које је од 1991. године акредитовано од стране IFOAM (Међународне асоцијације за органску пољопривреду) у 2002. години у нашој земљи регистровано је 18.600 хектара земљишта под режимом органске пољопривреде, која је сировинска база за добијање здравствено безбедне хране.

<sup>177</sup> Хорват – Скендеровић, Т., Новаковић, Н.: *Стање и могућности развоја органске пољопривреде у нашим агроколошким условима*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

Табела 19. Приватне еко фарме у Војводини

	Назив	Локација
1.	«Сударевић»	Суботица
2.	«Малушчик»	Суботица
3.	«Хорват»	Суботица
4.	«Сунчани салаш»	Суботица
5.	«Медве»	Суботица
6.	«Стаклена башта»	Суботица
7.	«Мојзеш»	Суботица
8.	«Агарди»	Суботица
9.	«Лукач»	Суботица
10.	«Матош»	Суботица
11.	«Абић»	Стапар
12.	«Сунчана долина»	Петроварадин
13.	«Волић»	Ченеј
14.	«Проданов»	Ченеј
15.	«Жикић»	Ченеј
16.	«Возар»	Кисач
17.	«Тамаш»	Мали Иђош

Производњи хране из органске пољопривреде придружују се и предузећа из друштвеног и мешовитог сектора (Табела 20):

Табела 20. Друштвена предузећа у Војводини која се баве органском пољопривредом

	Назив	Локација
1.	«Навип»	Петроварадин
2.	«Агросеме панонија»	Суботица
3.	«Витамин»	Хоргош
4.	«Фиделинка»	Суботица
5.	«Топола»	Кикинда
6.	«ПКБ – Опово»	Опово
7.	«Сава Ковачевић»	Врбас
8.	«ХК Агроекономик»	Београд

У Црној Гори је евидентирано у Беранама 42,5 хектара површина у прелазном периоду и то: 21 хектар воћа, 14,5 хектара поврћа и 6,5 хектара крмног биља<sup>178</sup>.

<sup>178</sup> [www.terras.org.vu](http://www.terras.org.vu)

Тренутно у нашој земљи делује 13 организација које подржавају органску пољопривреду и производњу здравствено безбедне хране<sup>179</sup> (Табела 21):

Табела 21. Организације које подржавају органску пољопривреду

	Удружење	Место
1.	«Terra's»	Суботица
2.	«Извор»	Врбас
3.	«Виталис»	Опово
4.	«Клуб пољопривредника»	Мали Иђош
5.	Удружење хоргошких произвођача»	Хоргош
6.	«Баштовани»	Сента
7.	«Хуманитарни центар»	Нови Сад
8.	«Врело»	Нови Сад
9.	«Зелена мрежа»	Нови Сад
10.	«Хоризонти»	Суботица
11.	«Здрав живот»	Зрењанин
12.	«Г17+»	Београд
13.	«Етно арт»	Коштунићи
14.	«Центар за екологију»	Суботица

#### 4.1.2 Карактер обезбеђене законске регулативе

Истраживања могућности и начина еколошки засноване пољопривредне производње у нашој земљи су још увек недовољна. Због тога се, приликом одређивања услова и претпоставки еколошког начина производње, користе и стандарди за еколошки засновану пољопривредну производњу у земљама Европске уније (усвојене од стране Међународне федерације покрета за органску пољопривреду – IFOAM), као и одредбе постојећег Закона о органској пољопривреди у Југославији, који је усвојен јуна 2000. године (Службени лист бр. 28/2000, стр. 24-26)<sup>180</sup>. Наведени Закон је готово у потпуности компатибилан са адекватним Законом у Европској унији (основне препоруке дате у поглављу 3.6.1). Пратећи правилници Закона су довршени или су у поступку усвајања (нацрта).

<sup>179</sup> Хорват – Скендеровић, Т., Новаковић, Н.: *Стање и могућности развоја органске пољопривреде у нашим агроеколошким условима*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>180</sup> Сладојевић, З.: *Економска оправданост усмеравања газдинстава на еколошки начин производње*, Институт за агрономију, Пољопривредни факултет, Београд – Земун, 2002.

Овим Законом дефинисане су основе начина производње, прераде, контроле квалитета и сертификације, као и казнене одредбе за прекршиоце одредби Закона. Посебно битан део Закона који обухвата процедуру и правила о начину сертификације производа који задовољавају предвиђену процедуру, чиме је прецизирано да се сертификат додељује од стране надлежне установе, а важи у року од годину дана. Сертификован производ носи назив «*YU храна – производ из органске пољопривреде*». На основу стандарда Европске уније и IFOAM-а, код нас делују три сертификациона тела:

- *Terras*, која се специјализовала за уљарице, житарице, поврће,
- *Natura vita*, за сточарство и производе животињског порекла и
- *Моћ природе*, специјализована за воће и прерађевине од воћа.

#### 4.1.3 Пласман здравствено безбедне хране у нашој земљи

Од укупне количине на органски начин произведених производа, у непрерађеном стању тржишту се пласира око 65 %, а у прерађеном преосталих 35 % количина. Процењује се да данас у Војводини има око 250 продавница тзв «здраве хране», «био радње» и слично. Преко њих се тржишту пласира 70 % на органски начин произведене хране, 27 % се пласира путем тржница, а 3 % се извози. У продаји цене органски произведених производа веће су у односу на конвенционалне двојнике за 10 – 30 %<sup>181</sup>.

#### 4.1.4 Досадашњи исказани интерес потрошача

Степен информисаности домаћег становништва о потреби за променом начина исхране растао је у складу са појачаним пријемом информација о могућој штетности досадашњег, уобичајеног начина исхране услед конзумирања хране која није здравствено безбедна између осталог и због тога што је произведена у класичном систему пољопривреде која подразумева широку примену синтетичких средстава и у последње време, генетски модификованих организама.

Услед тога, полако али сигурно расле су потребе и захтеви потрошача за променама. Недовољно одређен, како у квалитативном, тако и у квантитативном смислу, али ипак евидентан, растао је интерес потрошача за могућношћу набавке хране која није произведена на конвенционалан начин и за уопште коренитим

<sup>181</sup> Хорват – Скендеровић, Т., Новаковић, Н.: *Стање и могућности развоја органске пољопривреде у нашим агроеколошким условима*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

променама у класичном начину обављања пољопривредне производње<sup>182</sup>. До сада је у Војводини рађено неколико истраживања која су имала за циљ да укажу на интерес и ставове потрошача у вези здравствено безбедне хране.

У оквиру истраживања спроведеног 2002. године у Новом Саду (Родић, В., Влаховић, Б., Јовановић, Л.)<sup>183</sup> испитани су основни ставови потрошача о разлозима који их наводе на куповину, односно некуповину здравствено безбедне хране. Резултати истраживања указују на следеће основне разлоге који наводе потрошача да купују здравствено безбедну храну:

- 50 % испитаника се за куповину здравствено безбедне хране опредељује првенствено због њеног квалитета;
- 21 % потрошача је купује због свести о високом степену загађености конвенционалних прехранбених производа;
- 22 % купаца здравствено безбедних производа се за њих опредељује због сопственог здравственог стања;
- 2 % потрошача бира такву храну пратећи модни тренд;
- 5 % потрошача наводи остале разлоге, који се углавном односе на бригу о здрављу у облику превентиве.

Са друге стране, потрошачи који никада не купују здравствено безбедну храну или је не купују онолико колико би желели (у испитаном узорку их је било 60 %), као разлоге за то наводе следеће:

- 18 % нема поверења у њихову здравствену безбедност;
- 29 % замера им високу цену;
- 36 % како разлог наводи недовољну снабдевеност тржишта;
- 16 % наводи слабу економску пропаганду;
- 1 % испитаника нису заинтересовани за куповину из личних разлога.

---

<sup>182</sup> У претходном периоду спроведено је неколико истраживања којима је био за циљ да сагледају, квалификују и квантификују потребе потрошача за здравствено безбедном храном. Одређени стручни радови који су се појављивали у претходном периоду такође су дали значајан допринос сагледавању постојеће проблематике.

<sup>183</sup> [www.agrifaculty.bq.ac.yu/projects](http://www.agrifaculty.bq.ac.yu/projects)

Истраживање је указало на донекле очекивану чињеницу да су у већини случајева (преко 60 %) купци жене, али и на детаљ да мушкарци, који се одлуче на овај начин исхране, постају много редовнији и лојалнији купци. Осим тога, потрошачи са вишим степеном образовања у највећој мери као разлог за куповину наводе квалитет здравствено безбедне хране. Међу потрошачима који здравствено безбедне прехранбене производе купују првенствено ради сопственог здравља, највише је потрошача старијих од 46 година. Такође, са годинама расте и степен неповерења потрошача у исправност такве хране и оправданост њене више цене.

Део истраживања који је требао да укаже на везу између куповине здравствено безбедне хране и висине примања испитаника, указује на то да висина личних примања не утиче у значајнијој мери на обим куповине здравствено безбедне хране, осим код потрошача са изузетно ниским примањима (испод 5.000 динара месечно).

Друго индикативно истраживање обављено је 2002. године у Суботици а имало је за циљ установљавање профила потрошача на органски начин произведене хране, као и да укаже на њихове мотиве при куповини<sup>184</sup>. Резултати истраживања су указали на то да су најчешћи купци здравствено безбедне хране особе са средњом стручном спремом (58 %), а потрошача са вишом и високм стручном спремом има 35 %. Обзиром на мали удео високообразованих у укупном становништву, може се извести закључак да су они посебно заинтересована група. Већина испитаника (82 %) као разлог куповине наводи превенцију болести и изјављује да да им постојање одређеног сертификата на производу није од највеће важности при доношењу одлуке о куповини. Виша цена здравствено безбедне хране (у односу на конвенционалног двојника) је прихватљива за 72 % испитаника.

## 4.2 Резултати истраживања примарне пољопривредне производње

На првом месту истраживање је имало за циљ да одреди степен опште информисаности, досадашња искуства и будућу оријентацију према производњи здравствено безбедне хране код примарних пољопривредних произвођача. Примарна пољопривредна производња је извор сировина за производњу прехранбених производа уопште, па тако и здравствено безбедне хране. Обзиром на различиту власничку структуру примарних пољопривредних предузећа у Војводини у периоду истраживања (март – јуни 2003. године), планирани истраживачки узорак је подељен на две основне групе. Прву групу испитаника чине велика газдинства која обављају делатност примарне пољопривредне

<sup>184</sup> Славић, А.: *Потрошачи органских пољопривредних производа и њихови мотиви при куповини*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

производње (у друштвеном, мешовитом или приватном власништву), а другу групу чине индивидуални пољопривредни произвођачи.

#### 4.2.1 Особености истраживачког узорка у друштвеном сектору

Приликом планирања истраживачког узорка пошло се од чињенице да пољопривредна делатност обухвата ратарство, повртарство, сточарство, воћарство и виноградарство, те се настојало се да у узорку буду заступљена предузећа из свих грана пољопривреде (Табела 22).

Табела 22. Делатности анкетираних пољопривредних газдинстава

Делатност предузећа	Број испитаника
Ратарство	7
Повртарство	2
Воћ. и виноградарство	2
Сточарство	4
Индустријско биље	4
Леков. и зачинско биље	1
УКУПНО:	20

Обзиром на то да је истраживање имало за циљ да пружи што реалнију могућу слику ставова примарних пољопривредних произвођача у Војводини, било је потребно да се анкетају испитаници из већине пољопривредних делатности. Из наведеног прегледа се види да је у узорку заступљена већина грана пољопривреде. Истраживање је равномерно обухватило пољопривредна предузећа у свим деловима Војводине. Следећи табеларни приказ даје преглед територијалне расподеле примарних пољопривредних газдинстава која су елементи истраживачког узорка.

Табела 23. Територијална расподела анкетираних пољопривредних газдинстава

Округ	Број испитаника
Северно бачки	1
Западно бачки	0
Јужно бачки	8
Северно банатски	6
Средњо банатски	1
Јужно банатски	2
Сремски	2
УКУПНО:	20

Истраживање је обављено у свим окрузима Војводине, осим у западно бачком округу. Највише испитаних пољопривредних газдинстава налази се на територији јужно бачког округа (њих 8) обзиром на то да је то регион са интензивном примарном пољопривредном производњом.

#### 4.2.2 Особености истраживачког узорка у индивидуалном сектору

Индивидуални пољопривредни произвођачи су представљали посебно атрактивну истраживачку групу, обзиром на то да се, према искуствима из развијенијих земаља, много брже и лакше укључују у делатност органске пољопривреде. Индивидуални пољопривредни произвођачи у Војводини се углавном баве разноврсном (мешовитом) пољопривредном производњом, а њихова територијална расподела дата је у табели 24.

Табела 24. Пребивалиште анкетираних индивидуалних пољопривредних произвођача

Округ	Број испитаника
Северно бачки	0
Западно бачки	0
Јужно бачки	5
Северно банатски	14
Средњо банатски	6
Јужно банатски	10
Сремски	15
УКУПНО:	50

Истраживање је обухватило индивидуалне пољопривредне произвођаче из пет, од постојећих седам округа Војводине.



#### 4.2.3 Однос пољопривредних произвођача према производњи здравствено безбедне хране

##### а) Општа информисаност испитаника

Први део анкете имао је за циљ да утврди степен опште информисаности испитаника о истраживачкој проблематици. На самом почетку, представници пољопривредних газдинстава су оцењивали степен упознатости руководства свог предузећа са суштином органске пољопривреде (Табела 25).

Табела 25. *Упознатост примарних пољопривредних произвођача са суштином органске пољопривреде*

У којој мери је руководство Ваше фирме упознато са суштином органске пољопривреде?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) довољно смо упознати	7	35 %
б) делимично смо упознати	12	60 %
в) уопште нисмо упознати	1	5 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

Након обраде приспелих одговора испитаника, евидентно је да је већина (60 %) руководиоца анкетираних примарних пољопривредних предузећа одговорила да делимично познаје суштину органске пољопривреде. Мањи број анкетираних испитаника (35 %) изјављују да сматрају да су сасвим довољно упознати са проблематиком, док су руководиоци у једном анкетираном предузећу одговорили да нису упознати са суштином органске пољопривреде.

Након утврђивања степена упознатости примарних пољопривредних произвођача са суштином органске пољопривреде, било је индикативно испитати њихову информисаност са суштином Закона о органској пољопривреди, који даје правну регулативу ове области. У овом случају добијени су нешто другачији резултати, чији је приказ дат у Табели 26.

Табела 26. Упознатост примарних пољопривредних произвођача са суштином Закона о органској пољопривреди

Да ли познајете суштину Закона о органској пољопривреди (који је донет јуна 2000. године)?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	3	15 %
б) суштина нам је делимично позната	10	50 %
в) суштина нам није позната	7	35 %
УКУПНО:		100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

Индикативно је да резултати указују да половина испитаника суштину Закона о органској пољопривреди делимично познаје, док знајачјан број њих (35 %) суштину Закона о органској пољопривреди уопште не познаје. Свега 15 % испитаника у примарном пољопривредном сектору изјављује да довољно познаје суштину Закона о органској пољопривреди.

Следеће питање требало је да укаже на степен упознатости испитаника са суштином здравствено безбедне хране. Подаци добијени обрадом истраживачких упитника указали су да већина испитаника (50 %) сматра да довољно познаје суштину здравствено безбедне хране. Детаљни резултати обраде анкетног питања дати су у Табели 27.

Табела 27. Упознатост примарних пољопривредних произвођача са суштином здравствено безбедне хране

Да ли је руководство Ваше фирме упознато са суштином здравствено безбедне хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	10	50 %
б) суштина нам је делимично позната	8	40 %
в) суштина нам није позната	2	10 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

Осим тога што половина испитаника изјављује да је упозната са суштином здравствено безбедне хране, њих 40 % сматра да је са суштином здравствено безбедне хране делимично упозната, а у два анкетирани предузећа руководиоци су одговорили да не познају суштину здравствено безбедне хране.

Обзиром на то да органска пољопривреда и производња здравствено безбедне хране уопште, у складу са важећим законским прописима, искључује примену генетски модификованих организама, нужно је било испитати степен познавања суштине примене генетски модификованих организама у производњи хране од стране примарних пољопривредних произвођача. Резултати овог дела истраживања дати су у Табели 28.

*Табела 28. Упознатост примарних пољопривредних произвођача са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране*

Да ли сте упознати са суштином проблема примене генетски модификованих организама у производњи хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	14	70 %
б) суштина нам је делимично позната	5	25 %
в) суштина нам није позната	1	5 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

Суштину проблематике примене генетски модификованих организама у производњи хране добро познаје 70 % руководилаца испитаних пољопривредних предузећа, док њих 25 % изјављује да суштину примене генетски модификованих организама у производњи хране делимично познаје. У једном анкетираним пољопривредном предузећу добијен је одговор да руководство уопште не познаје суштину примене генетски модификованих организама у производњи хране.

### б) Досадашње искуство испитаника

Други део анкете имао је за циљ прикупљање података о досадашњим искуствима произвођача у делатности органске пољопривреде. Прво питање у овом делу требало је да укаже на то да ли су и у којој мери до сада пољопривредни произвођачи примарног сектора у Војводини обављали делатност органске пољопривреде. Потребно је напоменути да су испитаници своје одговоре давали слободно, на основу сопственог мишљења о карактеру делатности коју су обављали.

Табела 29. Удео органске пољопривреде у досадашњем пословању пољопривредних предузећа

У којој мери је органска пољопривредна производња последњих година учествовала у Вашој производњи?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) уопште није учествовала	13	65 %
б) учествовала је до 25 %	3	15 %
в) учествовала је између 25 и 50 %	2	10 %
г) учествовала је са преко 50 %	2	10 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

Већина испитаника (65 %) је изјавила да је до сада нису обављали делатност органске пољопривреде. У седам преосталих испитаних предузећа делатност органске пољопривреде, по мишљењу њихових руководица, обављана је са учешћем до 25 %, између 25 и 50 % и преко 50 % у односу на конвенционалну пољопривредну производњу.

Обзиром на то да обављање делатности органске пољопривреде искључује примену генетски модификованих организама у било ком делу производног процеса, испитаници су исказали своја досадашња искуства о томе на следећи начин:

Табела 30. Примена генетски модификованих организама у досадашњем обављању делатности пољопривредних предузећа

Да ли производња пољопривредних производа на Вашем газдинству подразумева примену генетски модификованих организама?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) не	16	80 %
б) делимично	3	15 %
в) да	0	0 %
г) не знам	1	5 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

Велика већина (80 %) испитаних руководица у примарној пољопривредној производњи изјављује да се у њиховом процесу производње не примењују

генетски модификовани организми. Индикативан је резултат истраживања који указује да у 15 % случајева примарна пољопривредна производња подразумева делимичну примену генетски модификованих организама, а у једном случају руководиоци у испитаном предузећу су изјавили да не знају да ли се генетски модификовани организми користе у пољопривредној производњи на газдинству којим руководе.

Следеће питање обхвата оне примарне пољопривредне произвођаче (укупно 7 испитаника) који су претходно изјавили да су обављали делатност органске пољопривреде. На овом месту било је потребно одредити тржиште на које су наведена предузећа пласирала производе из сопствене органске пољопривредне производње (Табела 31).

*Табела 31. Тржишна оријентација примарних пољопривредних предузећа у досадашњем пословању*

Уколико сте се бавили органском пољопривредом, на која тржишта је Ваша фирма до сада пласирала своје производе?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) само на домаће тржиште	4	57 %
б) само на страно тржиште	2	29 %
в) на домаће и на страно тржиште	1	14 %
УКУПНО:	7	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

На ово питање одговорило је 7 испитаника. До сада је највећи део домаћих произвођача своје на органски начин произведене сировине пласирао на домаће тржиште. Органски произведени производи из три испитана предузећа се пласирају и на инострано тржиште.

Обзиром на то да се свака делатност обавља између осталог и због стицања одређених позитивних економских ефеката, било је потребно утврдити какве економске резултате су постигли примарни пољопривредни произвођачи који су до сада обављали делатност органске пољопривреде. Резултати овог дела обраде података приказани су у Табели 32.

Табела 32. Економски резултати произашли из обављања делатности органске пољопривреде у пољопривредним предузећима

Уколико сте се до сада бавили органском пољопривредом, какве сте економске резултате постигли у односу на конвенционалну – уобичајену пољопривредну производњу?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) постигли смо повољније економске резултате	3	43 %
б) постигли смо неповољније економске резултате	1	14 %
в) постигли смо исте економске резултате као у уобичајеној пољопривреди	3	43 %
УКУПНО:	7	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

На ово питање одговорило је 7 испитаника, који су до сада обављали делатност органске пољопривреде у одређеној мери. У једном случају, предузеће је остварило неповољније економске резултате у односу на обављање конвенционалне пољопривреде. У равномерном уделу (по 3 испитаника) добијен је одговор да су добијени економски резултати повољнији или исти у односу на обављање делатности конвенционалне пољопривреде.

### в) Будуће намере испитаника

Трећи део анкете покушава да пружи одговор на питање да ли су и у којој мери примарни пољопривредни произвођачи спремни да у будућности већу пажњу посвете заснивању делатности органске пољопривреде. На првом месту, испитаници су изразили своју општу намеру да убудуће један део производње на свом газдинству преоријентишу у правцу органске пољопривреде.

Табела 33. Будућа реализација делатности органске пољопривреде у пољопривредним предузећима

У којој мери ће органска пољопривреда убудуће учествовати у Вашој укупној производњи?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) нећемо се бавити том производњом	7	35 %
б) учествоваће до 25 %	9	45 %
в) учествоваће између 25 и 50 %	1	5 %
г) учествоваће са преко 50 %	3	15 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

Од укупно анкетираних 20 испитаника у великим пољопривредним предузећима, њих 35 % је одговорило да нема намеру да се у будућности у било ком обиму бави органском пољопривредом. Око половине испитаника процењује да ће органска пољопривреда заузети до 25 % уобичајене пољопривредне производње, у једном случају предвиђају производњу у уделу од 25 до 50 %, а у три анкетираних предузећа сматрају да ће убудуће чак преко 50 % конвенционалне пољопривредне производње заменити органска.

Осим жеље да се баве делатношћу органске пољопривреде, група испитаника (укупно њих 13) је требало да прецизира и своју тржишну оријентацију, односно место пласмана својих на органски начин произведених пољопривредних производа. Резултати обраде добијених резултата дати су у Табели 34.

*Табела 34. Будућа тржишна оријентација пословања пољопривредних предузећа*

Уколико се убудуће будете бавили органском пољопривредом, на која тржишта ће Ваша фирма у наредним годинама усмерити своје органски добијене пољопривредне производе?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) само на домаће тржиште	6	46 %
б) само на страно тржиште	3	23 %
в) на домаће и на страно тржиште	4	31 %
УКУПНО:	13	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

На ово питање одговорило је 13 испитаника, а за већину њих (46 %) пословна оријентација је домаће тржиште. Знатан део испитаника (31 %) сматра да ће своје на органски начин произведене производе пласирати на страном тржишту, а 23 % предузећа ће настојати да своје производе пласира и на домаћем и на страном тржишту.

Обзиром на атрактивност обављања делатности органске пољопривреде, поготово у развијенијим земљама, индикативно је било утврдити ставове руководиоца пољопривредних предузећа о томе какве економске резултате сматрају да могу постићи обављањем делатности органске пољопривреде. Највећи део испитаника сматра да се могу очекивати повољнији економски резултати (Табела 35).

Табела 35. Предвиђање економских ефеката обављања делатности органске пољопривреде од стране пољопривредних предузећа

Без обзира на Ваше досадашње искуство и намере, процените какви економски резултати би се могли очекивати од органске пољопривредне производње у будућности		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) могу се очекивати повољнији економски резултати	10	50 %
б) могу се очекивати резултати слични оним из уобичајене пољопривреде	5	25 %
в) не могу да проценим	5	25 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)

Процењивање економских ефеката од бављења органском пољопривредом представља посебан проблем за испитанике, јер четвртина њих изјављује да не може да процени какве економске резултате може да очекује од обављања делатности органске пољопривреде. Половина испитаника сматра да од обављања делатности органске пољопривреде може да очекује повољније економске резултате у односу на обављање делатности уобичајене пољопривредне производње. Четвртина испитаника сматра да се могу очекивати резултати слични онима који се постижу обављањем делатности конвенционалне пољопривреде.

Табела 36. Спремност за праћење препорука и регулативе у области органске пољопривреде од стране пољопривредних предузећа

Да ли руководство Ваше фирме има намеру да убудуће детаљније прати правила о заснивању органске пољопривреде и начине сертификације тако произведе хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) нема намеру	2	10 %
б) има делимичну намеру	10	50 %
в) има наглашену намеру	8	40 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 1)



Охрабрује добијени податак да чак 90 % испитаника има делимичну или наглашену намеру да убудуће прати актуелности из области начина заснивања органске пољопривреде, начинима сертификације и слично. Од укупно 20 испитаника из анкетираних примарних пољопривредних предузећа, њих двоје изјављује да нема намеру да се убудуће информише о актуелностима о обављању делатности органске пољопривреде.

#### 4.2.4 Однос индивидуалних пољопривредних произвођача према производњи здравствено безбедне хране

##### а) Општа информисаност испитаника

Први део анкете имао је за циљ да утврди степен опште информисаности испитаника о истраживачкој проблематици. На самом почетку испитани индивидуални пољопривредни произвођачи одредили су свој став о степену упознатости са суштином органске пољопривреде. Резултати обраде података овог анкетног питања дати су у Табели 37.

*Табела 37. Узпознатост индивидуалних пољопривредних произвођача са суштином органске пољопривреде*

Да ли знате шта је органска пољопривреда?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) довољно сам упознат(а)	19	38 %
б) делимично сам упознат(а)	24	48 %
в) уопште нисам упознат(а)	7	14 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 2)

Од 50 анкетираних индивидуалних пољопривредних произвођача, њих 19 је изјавило да су довољно упознати са суштином органске пољопривреде, док се њих 24 изјаснило да материју познаје делимично. Преосталих 7 испитаника уопште нису упознати са суштином органске пољопривреде.

Обзиром на то да обављају делатност примарне пољопривредне производње, било је даље потребно утврдити да ли и у којој мери индивидуални пољопривредни произвођачи познају основну регулативу Закона о органској

пољопривреди. У овом случају, анкетирани испитаници су исказали значајно мањи степен познавања. Резултати након обраде упитника дати су у Табели 38.

*Табела 38. Упознатост индивидуалних пољопривредних произвођача са суштином Закона о органској пољопривреди*

Да ли знате шта регулише Закон о органској пољопривреди (који је донет јуна 2000. године)?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина Закона ми је позната	6	12 %
б) суштина Закона ми је делимично позната	16	32 %
в) суштина Закона ми није позната	28	56 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 2)

Свега 6 испитаника из ове групе изјављује да познаје суштину Закона о органској пољопривреди. Највећи број индивидуалних пољопривредних произвођача (56 %) су изјавили да уопште не познају основну регулативу Закона о органској пољопривреди.

Степен упознатости индивидуалних пољопривредних произвођача са суштином здравствено безбедне хране може се сматрати задовољавајућим (Табела 39).

*Табела 39. Упознатост индивидуалних пољопривредних произвођача са суштином здравствено безбедне хране*

Да ли знате шта је здравствено безбедна храна?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) знам	37	74 %
б) делимично сам упознат(а)	10	20 %
в) не знам	3	6 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 2)

На ово питање свега 3 испитаника одговорило је са «не знам», а већина испитаника је изјавила да делимично или потпуно познаје суштину здравствено безбедне хране. Највећи број испитаника (74 %) исказује задовољавајућу упознатост.

Осим степена упознатости са суштином здравствено безбедне хране, било је потребно утврдити и степен упознатости индивидуалних пољопривредних произвођача са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране. Испитаници су у овом случају дали нешто уједначеније одговоре, чији преглед је дат на следећи начин:

*Табела 40. Упознатост индивидуалних пољопривредних произвођача са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране*

Да ли сте упознати са суштином проблема примене генетски модификованих организама у производњи хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина ми је позната	21	42 %
б) суштина ми је делимично позната	20	40 %
в) суштина ми није позната	9	18 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 2)

Испитани индивидуални пољопривредни произвођачи у Војводини показују задовољавајући степен познавања проблематике примене генетски модификованих организама у производњи хране. Већина испитаника (21 %) сматра да познаје суштину примене генетски модификованих организама у производњи хране, а сличан број њих (20 %) сматра да проблематику познаје делимично. Најмањи број испитаника (18 %) су изјавили да не познаје предметну суштину.

#### б) Досадашње искуство испитаника

Други део анкете имао је циљ прикупљање података о досадашњим искуствима индивидуалних пољопривредних произвођача у делатности органске пољопривреде. Овај део упитника донекле је модификован у односу на упитник који су попуњавали испитаници из претходне групе, обзиром на специфичност истраживачког узорка.

Табела 41. Удео органске пољопривреде у досадашњем пословању индивидуалних пољопривредних произвођача

Да ли сте до сада и у којој мери обављали делатност органске пољопривреде?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) нисам се тиме бавио(ла)	23	46 %
б) сматрам да радим по правилима органске пољопривреде	14	28 %
в) не могу да проценим	13	26 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 2)

Већина (46 %) испитаних индивидуалних пољопривредних произвођача се до сада није бавила органском пољопривредом. Са друге стране, подједнак број испитаника (13 односно 14 %) сматра да ради по правилима органске пољопривреде или не може да оцени да ли обавља делатност органске пољопривреде.

Примена генетски модификованих организама у процесу производње хране код индивидуалних пољопривредних произвођача је била предмет следећег анкетног питања. Испитаници су показали велики степен хомогености приликом давања одговора на ово питање, како је приказано у Табели 42.

Табела 42. Примена генетски модификованих организама у досадашњем обављању пољопривредне делатности индивидуалних пољопривредних произвођача

Да ли производња пољопривредних производа на Вашем газдинству подразумева примену генетски модификованих организама?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) не	25	50 %
б) делимично	10	20 %
в) да	4	8 %
г) не знам	11	22 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 2)

Анкетирани индивидуални пољопривредни произвођачи Војводине у половини случајева (50 %) изјављују да, према личном мишљењу, у сопственој пољопривредној производњи не користе генетски модификоване организме. Укупно 14 анкетираних индивидуалних пољопривредних произвођача је одговорило да производња на њиховом имању у мањој или већој мери подразумева употребу генетски модификованих организама, док 11 анкетираних не зна да одговори на ово питање.

Следеће питање је имало за циљ да утврди места продаје на органски начин произведених пољопривредних производа са газдинстава индивидуалних пољопривредних произвођача. На ово питање одговорило је 27 анкетираних који сматрају да у некој мери обављају делатност органске пољопривреде. Резултати су дати у следећој табели:

*Табела 43. Тржишна оријентација индивидуалних пољопривредних произвођача у досадашњем пословању*

Уколико сте се бавили органском пољопривредом, коме сте до сада продавали своје на органски начин произведене пољопривредне производе?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) продавао(ла) сам их трговини и прерађивачима	8	30 %
б) продавао(ла) сам их преко пијаце	9	33 %
в) користим их само за личну потрошњу	10	37 %
УКУПНО:	27	100 %

(Извор: подаци из Упитника 2)

Од укупно 27 анкетираних индивидуалних пољопривредних произвођача, готово подједнак број њих пласира своје производе преко трговине или продајом прерађивачима, преко пијаце или их користи искључиво за личну употребу.

Следеће питање такође је било намењено искључиво индивидуалним пољопривредним произвођачима који сматрају да су до сада обављали делатност органске пољопривреде, а подразумева њихову процену постигнутих економских резултата од обављања поменуте делатности. На ово питање одговорило је такође 27 испитаника.

Табела 44. Економски резултати произашли из обављања делатности органске пољопривреде од стране индивидуалних пољопривредних произвођача

Уколико сте се до сада бавили органском пољопривредом, какве сте економске резултате постигли у односу на уобичајену пољопривредну производњу коју сте обављали?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) постигао(ла) сам повољније економске резултате	2	8 %
б) постигао(ла) сам неповољније економске резултате	5	19 %
в) не могу да проценим	10	73 %
УКУПНО:	27	100 %

(Подаци из Упитника 2)

Од 27 анкетираних индивидуалних пољопривредних произвођача који су одговорили на ово питање, већина (73 %) је изјавила да не може да процени економске ефекте од досадашњег обављања делатности органске пољопривреде у поређењу са конвенционалном, док 19 % анкетираних сматра да су постигли неповољније економске резултате.

#### б) Будуће намере испитаника

Трећи део анкете покушава да пружи одговор на питање да ли су и у којој мери индивидуални пољопривредни произвођачи спремни да у будућности већу пажњу посвете заснивању делатности органске пољопривреде.

На прво питање из ове групе, које одређује уопштenu спремност индивидуалних пољопривредних произвођача да у будућности у одређеној мери обављају делатност органске пољопривреде, добијени су релативно уједначени одговори, који су приказани у Табели 45.

Табела 45. Будућа реализација делатности органске пољопривреде од стране индивидуалних пољопривредних произвођача

У којој мери ће органска пољопривреда убудуће учествовати у Вашој укупној производњи?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) нећу се бавити том производњом	10	20 %
б) учествоваће до 25 %	10	20 %
в) учествоваће између 25 и 50 %	17	34 %
г) учествоваће са преко 50 %	13	26 %
УКУПНО:	50	100.00 %

(Извор: подаци из Упитника 2)

Од свих анкетираних индивидуалних пољопривредних произвођача само мањи број (10 %) испитаника је изјавило да не планирају да у будућности обављају делатност органске пољопривреде. Преостали испитаници ће то чинити у одређеној мери. Органска пољопривреда ће, по изјави испитаника, заменити уобичајену у уделу до 25 % код 10 испитаника, у уделу од 25 до 50 % код 17 испитаника, а 13 испитаника је изјавило да ће у будућности органска пољопривреда на њиховим имањима заменити конвенционалну у уделу већем од 50 %.

Даље су анкетирани индивидуални пољопривредни произвођачи исказали своју жељу у погледу начина пласмана на органски начин произведених пољопривредних производа са својих имања.

*Табела 46. Тржишна оријентација пословања индивидуалних пољопривредних произвођача*

Уколико се убудуће будете бавили органском пољопривредом, коме бисте желели да продајете производе из органске пољопривреде?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) само на домаће тржиште (прерада, пијаца)	14	35 %
б) на домаће и страно тржиште	14	35 %
в) само за личне потребе	12	30 %
УКУПНО:	40	100.00 %

(Извор: подаци из Упитника 2)

Индивидуални пољопривредни произвођачи би желели да своје на органски начин произведене производе у већини (35 %) пласирају на домаће тржиште преко пијаце или испоруком прерађивачкој индустрији, али исти број њих има амбиција и на домаћем и на страном тржишту. Од 40 испитаника који су одговорили на ово питање, готово трећина планира да такве производе користи искључиво за личну употребу.

Индивидуални пољопривредни произвођачи у истраживању су, без обзира на досадашње искуство и намере, проценили какви се економски резултати могу очекивати од обављања делатности органске пољопривреде. Резултати обраде овог дела анкетног упитника дати у Табели 47.

Табела 47. Предвиђање економских ефеката обављања делатности органске пољопривреде од стране индивидуалних пољопривредних произвођача

Без обзира на Вше досадашње искуство и намере, процените какви економски резултати би се могли очекивати од органске пољопривредне производње у будућности		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) могу се очекивати повољнији економски резултати	26	52 %
б) могу се очекивати резултати слични оним из уобичајене пољопривреде	5	10 %
в) не могу да проценим	19	38 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 2)

Већина испитаних (52 %) сматра да се могу очекивати повољнији економски ефекти на основу обављања делатности органске пољопривреде. Велики број испитаника (38 %) економске ефекте од обављања ове делатности не може да процени.

На крају, анкетирани индивидуални пољопривредни произвођачи су оценили да ли су и у којој мери спремни да у будућности прате актуелне информације о обављању делатности органске пољопривреде.

Табела 48. Спремност за праћење препорука и регулативе у области органске пољопривреде од стране индивидуалних пољопривредних произвођача

Да ли сте заинтересовани да убудуће детаљније прати правила о заснивању органске пољопривреде и начине сертификације тако произведе хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) нисам заинтересован(а)	7	14 %
б) делимично сам заинтересован(а)	18	36 %
в) изузетно сам заинтересован(а)	25	50 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 2)



Већина испитаних индивидуалних пољопривредних произвођача (50 %) је изузетно заинтересована да убудуће прати актуелности из области органске пољопривреде, а њих 36 % су делимично заинтересовани за то. Најмањи удео испитаника (14 %) нема намеру да у будућности прати актуелности из области органске пољопривреде.

#### 4.2.5 Збирна анализа резултата истраживања примарне пољопривредне производње

Општи закључак који се намеће након обраде првог дела анкетних упитника јесте да и велики примарни и индивидуални пољопривредни произвођачи у Војводини у највећој мери делимично познају проблематику органске пољопривреде и здравствено безбедне хране. Индивидуални пољопривредни произвођачи у мањој мери од испитаника са великих газдинстава знају о томе шта регулише Закон о органској пољопривреди, а такође су нешто мање од њих упознати са проблематиком примене генетски модификованих организама у производњи храна. Нешто мања информисаност индивидуалних пољопривредних произвођача се донекле може сматрати и очекиваном, обзиром на недовољне могућности за стицање информација. У целини посматрано, степен опште информисаности примарних пољопривредних произвођача у Војводини о проблематици органске пољопривреде се може оценти као делимичан.

Други део упитника, који даје слику досадашњег обављања делатности органске пољопривреде од стране примарних пољопривредних произвођача у Војводини, указује на чињеницу да до сада већина њих није обављала делатност органске пољопривреде, с тим што једна трећина индивидуалних пољопривредних произвођача сматра да раде по правилима органске пољопривреде, што објашњавају чињеницом да услед лоше економске ситуације током претходне деценије нису били у стању да у сопственој биљној или сточарској производњи примењују вештачка средства, што и јесте један од основних захтева органске пољопривреде.

Од свих испитаних примарних пољопривредних произвођача, већина изјављује да се током производње пољопривредних производа на њиховим газдинствима не употребљавају генетски модификовани организми. У 15 % случајева испитаници са великих газдинстава изјављују да се приликом примарне пољопривредне производње код њих употребљавају генетски модификовани организми, а нешто већи број се среће и код индивидуалних пољопривредних произвођача, с тим што они у већој мери изјављују да не знају одговор на ово питање. Овај број примарних пољопривредних газдинстава код којих се примењују генетски модификовани организми представља донекле забрињавајући податак, а ако се томе дода и знатан број индивидуалних пољопривредних произвођача (14 од 50 испитаника) који изјављују да производња хране на њиховим имањима у мањој

или већој мери подразумева примену генетски модификованих организама, као и знатан број испитаника који не зна одговор на ово питање, ситуација постаје додатно тежа.

Од испитаних примарних пољопривредних произвођача који су до сада у некој мери обављали делатност органске пољопривреде, произвођачи са већих газдинстава су исказали да су у већини задовољни постигнутим економским резултатима. Највећи део испитаних индивидуалних пољопривредних произвођача не може да процени постигнуте економске ефекте, што може произаћи из чињенице да индивидуални пољопривредни произвођачи нису у стању да довољно прецизно прате сопствене економске ефекте.

Такође, трећина испитаних индивидуалних произвођача је изјавила да на органски начин произведену храну користи само за личне потребе, што указује на чињеницу да су у питању релативно мале јединице производње. Сличан број њих пласира своје производе преко пијаце, што указује на одсуство организованог откупа здравствено безбедне хране.

Последњи део упитника, који указује на будуће намере испитаника, даје донекле охрабрујуће податке. У односу на до сада мали удео обављања делатности органске пољопривреде, степен будућег интересовања је готово двоструко већи, с тим што су индивидуални пољопривредни произвођачи, без обзира на њихов нешто нижи степен опште информисаности, у већој мери спремни да обављају делатност органске пољопривреде.

Овакав резултат не треба да чуди, обзиром на то да су слични резултати добијени на основу истраживања у развијенијим земљама (поглавље 3.), где су носиоци органске пољопривреде управо индивидуални пољопривредни произвођачи са поседом мањим од 5 хектара. Разлог за нешто већу спремност индивидуалних пољопривредних произвођача да изврше промене у досадашњем пословању лежи и у чињеници да су у питању власници мањих поседа, који су флексибилнији, самосталнији у одлучивању и у ближем контакту са купцима.

Жељени пласман здравствено безбедне хране у будућности на испитаном узорку пољопривредних произвођача Војводине указује на то да четвртина испитаника са великих газдинстава има жеље и амбиције да покуша са извозом. Испитани индивидуални пољопривредни произвођачи и даље у великој мери (трећина) планирају да сопствене производе користе за личну потрошњу, тако да ће и даље тржиште остати ускраћено. Повећан интерес индивидуалних пољопривредних произвођача представља највероватније почетак ове производње за оне који се до сада њоме нису бавили, али опет са жељом да се задовоље потребе исхране у сопственом домаћинству.

Без обзира на исказану делимичну општу информисаност и досадашње релативно скромно искуство, већина испитаника сматра да се од обављања делатности органске пољопривреде у будућности могу очекивати повољнији економски

резултати у односу на бављење конвенционалном пољопривредном производњом. Око четвртина испитаника са великих газдинстава не може да процени економске ефекте у будућности., а индивидуални пољопривредни произвођачи су исказали још већи степен несигурности у предвиђању.

На самом крају, охрабрује податак да је половина свих испитаника изузетно заинтересована да убудуће прати актуелности из области органске пољопривреде, што се логично надовезује на исказан делимичан степен опште информисаности те жељу да се у будућности баве органском пољопривредом. На овом месту готово да није било разлика у одговорима између испитаника са великих газдинстава и индивидуалних пољопривредних произвођача.

Након извршене обраде анкетних одговора, на основу исказане задовољавајуће опште информисаности, досадашњих спорадичних искустава и позитивног тренда будућих активности и жеља, намеће се уопштени закључак да производња здравствено безбедне хране, када је у питању делатност примарне пољопривреде у Војводини, има повољну перспективу.

### 4.3 Резултати истраживања у прехранбеној индустрији

На примарну пољопривредну производњу се наслања прерађивачка индустрија. Истраживање прехранбеног комплекса у Војводини равноправно посматра предузећа различитих облика власништва. Ради ефикаснијег истраживања, предузећа у узорку су подељена у две групе. Прву групу чине предузећа из групације прехранбене индустрије, која су у различитој форми власништва, али их карактеришу велики прерађивачки капацитети. Другу групу испитаника чине приватне прехранбене радње, које су малог капацитета прераде.

#### 4.3.1 Особености истраживачког узорка великих прехранбених произвођача

У Војводини постоји велики број предузећа која се баве прехранбеном индустријом, а приликом одабира истраживачког узорка пошло се од потребе да се анкетају предузећа која производе храну из свих група прехранбених производа (Табела 49).

Табела 49. Делатности анкетираних великих прехранбених произвођача

Делатност предузећа	Број испитаника
Млеко и млечни производи	5
Месо и прерађевине, риба	4
Прерада воћа и поврћа	1
Кондиторска индустрија	1
Зачинско и лековито биље	0
Прерада житарица и брашна	7
Прерада уљарица	1
Остало	1
УКУПНО:	20

Из наведеног прегледа се види да су у узорку нису заступљени прехранбени произвођачи из делатности кондиторске индустрије и производње лековитог и зачинског биља. Истраживање је релативно равномерно обухватило прехранбена предузећа у свим деловима Војводине (Табела 50).

Табела 50. Територијална расподела анкетираних великих прехранбених произвођача

Округ	Број испитаника
Северно бачки	1
Западно бачки	0
Јужно бачки	7
Северно банатски	4
Средње банатски	1
Јужно банатски	4
Сремски	3
УКУПНО:	20

Истраживање је обухватило прерађивачка предузећа великог производног капацитета из шест, од постојећих седам округа Војводине.

#### 4.3.2 Особености истраживачког узорка малих прехранбених произвођача приватног сектора

Током последњих година у Војводини почиње да послује све више предузећа која се баве прехранбеном индустријом у приватном сектору, а приликом одабира

узорка пошло такође се од потребе да се анкетирају предузећа из области производње свих група прехранбених производа (Табела 51).

*Табела 51. Делатности анкетираних малих прехранбених произвођача приватног сектора*

Делатност предузећа	Број испитаника
Млеко и млечни производи	5
Месо и прерађевине, риба	6
Прерада воћа и поврћа	0
Кондиторска индустрија	0
Зачинско и лековито биље	0
Прерада житарица и брашна	8
Прерада уљарица	1
Остало	0
УКУПНО:	20

Овај узорак испитаника из области прехранбене индустрије подразумева испитанике чија су предузећа у приватном власништву и имају знатно мање капацитете у односу на претходне. За сада се производња у овој групацији заснива махом на преради меса, млека и брашна, тако да су у узорку махом заступљени испитаници из ове три групе делатности прехранбене индустрије.

Истраживањем се настојало равномерно обухватити прехранбена предузећа у свим деловима Војводине, што из објективних разлога није у потпуности реализовано (Табела 52).

*Табела 52. Територијална расподела анкетираних малих прехранбених произвођача приватног сектора*

Округ	Број испитаника
Северно бачки	0
Западно бачки	1
Јужно бачки	7
Северно банатски	4
Средњо банатски	1
Јужно банатски	4
Сремски	3
УКУПНО:	20

Највише анкетираних малих прехранбених предузећа приватног сектора налази се на територији јужно бачког и јужно банатског округа. У узорку нису заступљена предузећа из северно бачког округа.

#### 4.3.3 Однос великих прехранбених произвођача према производњи здравствено безбедне хране

##### а) Општа информисаност испитаника

Први део анкете имао је за циљ да утврди степен опште информисаности испитаника о истраживачкој проблематици. Резултати добијени након обраде овог дела истраживачких упитника омогућили су на самом почетку стицање увида у степен познавања суштине здравствено безбедне хране од стране великих прехранбених произвођача (Табела 53).

*Табела 53. Упознатост великих прехранбених предузећа са суштином органске пољопривреде*

У којој мери је руководство Ваше фирме упознато са суштином органске пољопривреде?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) довољно смо упознати	7	35 %
б) делимично смо упознати	12	60 %
в) уопште нисмо упознати	1	5 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

Са суштином органске пољопривреде довољно је упознато 7 испитаника, што чини 35 % испитаних прехранбених произвођача. Руководиоци 12 прехранбених предузећа из узорка су изјавили да проблематику органске пољопривреде познају делимично, а у једном случају представник предузећа је изјавио да проблематику органске пољопривреде уопште не познаје.

Следеће питање овог дела упитника односило се на степен упознатости испитаника са суштином Закона о органској пољопривреди (Табела 54).

Табела 54. Упознатост великих прехранбених предузећа са суштином Закона о органској пољопривреди

Да ли познајете суштину Закона о органској пољопривреди (који је донет јуна 2000. године)?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	7	35 %
б) суштина нам је делимично позната	9	45 %
в) суштина нам није позната	4	20 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

Резултати обраде овог дела упитника показују нешто другачију слику у односу на претходну. Већина испитаника је одговорила да делимично познаје суштину Закона о органској пољопривреди, нешто мањи удео (35 %) суштину поменутог Закона познаје изузетно добро, а четири испитаника изјављују да са суштином Закона уопште није упозната.

Одговори на наредно питање указали су на степен упознатости испитаника са суштином здравствено безбедне хране (Табела 55).

Табела 55. Упознатост великих прехранбених предузећа са суштином здравствено безбедне хране

Да ли је руководство Ваше фирме упознато са суштином здравствено безбедне хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	11	55
б) суштина нам је делимично позната	8	40
в) суштина нам није позната	1	5
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

Нешто преко половине испитаних руководилаца великих прехранбених предузећа (55 %) је изјавило да довољно добро познаје суштину здравствено безбедне хране. Делимични степен познавања утврђен је код 40 % испитаника, а у једном случају испитаник је изјавио да суштину здравствено безбедне хране не познаје.

Суштина примене генетски модификованих организама у производњи хране и степен познавања овог проблема од стране испитаника у прехранбеној индустрији био је предмет следећег анкетног питања (Табела 56).

*Табела 56. Упознатост великих прехранбених предузећа са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране*

Да ли сте упознати са суштином проблема примене генетски модификованих организама у производњи хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	11	55 %
б) суштина нам је делимично позната	7	35 %
в) суштина нам није позната	2	10 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

Добијени резултати се незнатно разликују од резултата добијених обрадом претходног анкетног питања. У овом случају, проблематику примене генетски модификованих организама у одређеној мери познаје већина (55 %) испитаника. Делимично је упознато нешто више од трећине (35 %) испитаника, а два испитаника сматрају да не познају суштину примене генетски модификованих организама у производњи хране.

### б) Досадашње искуство испитаника

Други део анкете имао је циљ прикупљање података о досадашњим искуствима произвођача у производњи и преради здравствено безбедне хране. Представници предузећа из делатности прехранбене индустрије су исказали своја досадашња искуства, сазнања, тржишну оријентацију и проценили досадашњи економски успех. Прво питање овог дела упитника пружа податке о досадашњој производњи здравствено безбедне хране од стране испитаника (Табела 57).



Табела 57. Удео производње здравствено безбедне хране у досадашњем пословању великих прехранбених предузећа

У којој мери је производња здравствено безбедне хране последњих година учествовала у Вашој производњи?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) уопште нисмо производили здравствено безбедну храну	10	50 %
б) учествовала је до 25 %	2	10 %
в) учествовала је између 25 и 50 %	0	0 %
г) учествовала је са преко 50 %	8	40 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

У досадашњем пословању половина испитаника није производила здравствено безбедну храну. Нешто мање од тога (40 %) представника анкетираних великих прехранбених предузећа сматра да су до сада производили здравствено безбедну храну и то у количинама већим од 50 % у односу на производњу уобичајених прехранбених производа. У два анкетирана прехранбена предузећа здравствено безбедну храну су до сада производили у уделу до 25 %.

Евентуална примена генетски модификованих организама у процесу прераде хране била је предмет одговора на следеће анкетно питање (Табела 58).

Табела 58. Примена генетски модификованих организама у досадашњем обављању прехранбене делатности великих прехранбених предузећа

Да ли процес производње хране код Вас подразумева примену генетски модификованих организама?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) не	17	85 %
б) делимично	0	0 %
в) да	1	5 %
г) не знам	2	10 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

Већина испитаника (85 %) изјављује да процес прераде у њиховом предузећу не подразумева примену генетски модификованих организама. У једном анкетираном предузећу добијен је потврђан одговор а у два случаја представници предузећа нису знали да одговоре на питање да ли процес производње хране код њих подразумева примену генетски модификованих организама.

Без обзира на то што је свега половина анкетираних изјавила да се у њиховим предузећима до сада производила здравствено безбедна хране, било је потребно утврдити њихову досадашњу тржишну оријентацију (Табела 59).

*Табела 59. Тржишна оријентација великих прехранбених предузећа у досадашњем пословању*

Уколико сте до сада производили здравствено безбедну храну, на која тржишта је Ваша фирма до сада пласирала наведене производе?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) само на домаће тржиште	2	20 %
б) само на страно тржиште	1	10 %
в) на домаће и на страно тржиште	7	70 %
УКУПНО:	10	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

На ово питање одговорило је 10 испитаника, од којих је већина здравствено безбедну храну коју произведе до сада пласирала на домаће и на страно тржиште, у два испитана предузећа оријентација је била иакључиво на домаће тржиште, а у једном случају здравствено безбедна храна се искључиво извозила.

Досадашњи произвођачи здравствено безбедне хране су, одговором на следеће анкетно питање проценили досадашње економске ефекте произашле из наведене производње.

*Табела 60. Економски резултати великих прехранбених предузећа произашли из производње здравствено безбедне хране*

Уколико сте се до сада производили здравствено безбедну храну, какве сте економске резултате постигли у односу на конвенционалну – уобичајену производњу?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) постигли смо повољније економске резултате	3	30 %
б) постигли смо неповољније економске резултате	0	0 %
в) постигли смо исте економске резултате као производњом уобичајене хране	7	70 %
УКУПНО:	10	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

Нити у једном случају није забележен одговор који би указао на незадовољство испитаника економским резултатима постигнутим реализацијом производње здравствено безбедне хране. Већина испитаника је изјавила да су производњом здравствено безбедне хране постигли исте економске резултате као и производњом уобичајене хране, а у три анкетираних предузећа постигнути економски резултати били су повољнији.

### в) Будуће намере испитаника

Трећи део анкете донекле пружа одговор на питање да ли су и у којој мери прехранбени произвођачи спремни да у будућности већу пажњу посвете производњи здравствено безбедне хране. Прво питање односи се на заинтересованост да се здравствено безбедна храна производи у будућности (Табела 61).

*Табела 61. Будућа реализација производње здравствено безбедне хране у великим прехранбеним предузећима*

У којој мери ће здравствено безбедна храна убудуће учествовати у Вашој укупној производњи?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) нећемо се бавити том производњом	3	15 %
б) учествоваће до 25 %	9	45 %
в) учествоваће између 25 и 50 %	0	0 %
г) учествоваће са преко 50 %	8	40 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

Већина испитаника на ово питање пружа потврдан одговор, с тим што у девет анкетираних предузећа планирају да до 25 % њиховог производног порграма заузме здравствено безбедна храна, а у осам предузећа удео здравствено безбедне хране у укупној производњи биће преко 50 %. Представници три испитана прехранбена предузећа су изјавили да немају намеру да се овом производњом у будућности баве у било ком обиму.

Испитаници који су изјавили да имају намеру да у будућности производе здравствено безбедну храну, исказали су и своју жељену тржишну оријентацију (Табела 62).

Табела 62. Будућа тржишна оријентација пословања великих прехранбених предузећа

Уколико планирате да производите здравствено безбедну храну, на која тржишта ће Ваша фирма у наредним годинама усмерити наведене производе?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) само на домаће тржиште	7	41 %
б) само на страно тржиште	0	0 %
в) на домаће и на страно тржиште	10	59 %
УКУПНО:	17	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

На ово питање одговорило је 17 испитаника коју су претходно изразили спремност да у будућности производе здравствено безбедну храну. Тржишна оријентација испитаника је у већини случајева (59 %) домаће и страно тржиште, а преостали број предузећа планира да здравствено безбедну храну пласира искључиво на домаће тржиште.

Сви испитаници су одговорили на следеће анкетно питање, које разматра њихова очекивања по питању економских резултата од производње здравствено безбедне хране који се могу очекивати у будућности (Табела 63).

Табела 63. Предвиђање економских ефеката производње здравствено безбедне хране у великим прехранбеним предузећима

Без обзира на Ваше досадашње искуство и намере, процените какви економски резултати би се могли очекивати од производње здравствено безбедне хране у будућности		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) могу се очекивати повољнији економски резултати	8	40 %
б) могу се очекивати резултати слични оним из уобичајене производње	2	10 %
в) не могу да проценим	10	50 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

Половина испитаника не може да процени економске резултате које може да убудуће очекује на основу производње здравствено безбедне хране. Нешто мањи

број испитаника (40 %) очекује повољније економске резултате, а у два испитана предузећа сматрају да се могу очекивати економски резултати који су слични онима који се постижу конвенционалном производњом хране.

Намера руководства у анкетираним великим прехранбеним предузећима да убудуће прате препоруке у области производње здравствено безбедне хране била је предмет последњег анкетног питања (Табела 64).

*Табела 64. Спремност за праћење препорука и регулативе у области производње здравствено безбедне хране у великим прехранбеним предузећима*

Да ли руководство Ваше фирме има намеру да убудуће детаљније прати правила о производњи здравствено безбедне хране и начине сертификације тако произведе хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) нема намеру	2	10 %
б) има делимичну намеру	7	35 %
в) има наглашену намеру	11	55 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 3)

У већини анкетираних предузећа (55 %) руководство показује високу спремност да прати препоруке о производњи и сертификацији здравствено безбедне хране. Нешто више од трећине анкетираних изјављује да је та намера само делимична, а у два предузећа намера уопште не постоји.

#### 4.3.4 Однос малих прехранбених произвођача приватног сектора према производњи здравствено безбедне хране

На територији Војводине последњих година оснива се и са мањим или већим успехом послује све већи број прерађивачких предузећа која су у приватном власништву и мањег су капацитета. Временом, изван број њих је заузео одређено место на тржишту и преузео изван сегмент потрошача који су до сада прехранбене производе куповали искључиво на пијаци или који су произведени у великим прерађивачким комплексима. Обзиром на све већу заступљеност малих прерађивача хране, те позитивна искуства која у том смислу постоје у земљама са развијеним сектором органске пољопривреде и производње здравствено безбедне хране, било је упутно истраживање извршити и на њиховом узорку.

## а) Општа информисаност испитаника

Први део истраживачког упитника је имао, као и у претходним случајевима, као основни циљ установљивање степена опште информисаности руководиоца приватних прерађивача са суштином истраживачке проблематике. У том смислу, постављена су одговарајућа анкетна питања, а обрада добијених одговора дата је у наставку. На самом почетку испитаници су исказали свој став о степену личне информисаности о суштини органске пољопривреде.

*Табела 65. Упознатост малих прехранбених произвођача приватног сектора са суштином органске пољопривреде*

У којој мери је руководство Ваше фирме упознато са суштином органске пољопривреде?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) довољно смо упознати	7	35 %
б) делимично смо упознати	10	50 %
в) уопште нисмо упознати	3	15 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Половина испитаника је изјавила да је делимично упозната са суштином органске пољопривреде, а 35 % њих сматра да су довољно упознати са тим. Руководиоци три мала прехранбена предузећа су изјавили да не познају суштину органске пољопривреде.

У наставку, потребно је било установити упознатост испитаника са суштином Закона о органској пољопривреди, при чему је распоред одговора био нешто другачији него у претходном случају (Табела 66).

*Табела 66. Упознатост малих прехранбених произвођача приватног сектора са суштином Закона о органској пољопривреди*

Да ли познајете суштину Закона о органској пољопривреди (који је донет јуна 2000. године)?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	3	15 %
б) суштина нам је делимично позната	8	40 %
в) суштина нам није позната	9	45 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

У овом случају, свега три испитаника су изјавили да познају суштину Закона о органској пољопривреди, док највећи број (45 %) испитаника изјављује да уопште не познаје суштину поменутог Закона.

Упознатост са суштином примене генетски модификованих организама у процесу производње хране била је предмет следећег анкетног питања. Утврђени ставови испитаника дати су у табели 67.

*Табела 67. Упознатост малих прехранбених произвођача приватног сектора са суштином здравствено безбедне хране*

Да ли је руководство Ваше фирме упознато са суштином здравствено безбедне хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	8	40 %
б) суштина нам је делимично позната	10	50 %
в) суштина нам није позната	2	10 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Већина испитаника (50 %) изјављује да делимично познаје суштину здравствено безбедне хране, док незнатно мањи удео испитаника (40 %) сматра да суштину познаје у довољној мери.

Упознатост испитаника из узорка малих прехранбених произвођача приватног сектора са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране је оцењена слично претходном питању (Табела 68).

*Табела 68. Упознатост малих прехранбених произвођача приватног сектора са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране*

Да ли сте упознати са суштином проблема примене генетски модификованих организама у производњи хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	8	40 %
б) суштина нам је делимично позната	9	45 %
в) суштина нам није позната	3	15 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Суштину проблематике примене генетски модификованих организама о производњи хране у довољној или делимичној мери познаје већина испитаника. Свега 15 % испитаника не познаје суштину примене генетски модификованих организама у производњи хране.

### б) Досадашње искуство испитаника

Други део истраживачког упитника утврђује досадашње искуство у производњи здравствено безбедне хране од стране малих приватних прехранбених поризвођача (Табела 69).

*Табела 69. Удео производње здравствено безбедне хране у досадашњем пословању у малим прехранбеним предузећима приватног сектора*

У којој мери је производња здравствено безбедне хране последњих година учествовала у Вашој производњи?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) уопште нисмо производили здравствено безбедну храну	3	15 %
б) учествовала је до 25 %	6	30 %
в) учествовала је између 25 и 50 %	3	15 %
г) учествовала је са преко 50 %	8	40 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Према резултатима спроведене анкете, до сада већина малих прерађивача хране у приватном сектору изјављује да од укупне производње, здравствено безбедна храна чини 40 %, а 15 % испитаника никада није производила здравствено безбедну храну у било којој количини.

Увид у обим примене генетски модификованих организама у производном процесу пружа обрада наредног анкетног питања (Табела 70).



Табела 70. Примена генетски модификованих организама у досадашњем обављању прерађивачке делатности у малим прехрамбеним предузећима приватног сектора

Да ли процес производње хране код Вас подразумева примену генетски модификованих организама?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) не	17	85 %
б) делимично	0	0 %
в) да	0	0 %
г) не знам	3	15 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Највећи број испитаника (85 %) тврди да производни процес у њиховом предузећу искључује примену генетски модификованих организама, а три испитаника нису знали да ли прерађују храну која је генетски модификована.

Укупно 17 испитаника, који сматрају да су производили здравствено безбедну храну, одговарали су на наредно питање које је указује на досадашњу тржишну оријентацију. Резултати обраде дати су у Табели 71.

Табела 71. Тржишна оријентација малих прехрамбених предузећа приватног сектора у досадашњем пословању

Уколико сте до сада производили здравствено безбедну храну, на која тржишта је Ваша фирма до сада пласирала наведене производе?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) само на домаће тржиште	16	95 %
б) само на страно тржиште	0	0 %
в) на домаће и на страно тржиште	1	5 %
УКУПНО:	17	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Већина испитаника (95 %) је здравствено безбедну храну из своје производње пласирала до сада на домаће тржиште, а један испитаник је изјавио да је предузеће које представља реализовало пласман и у иностранству.

Осим стицања увида у досадашњу тржишну оријентацију, испитаници су исказали свој став и у погледу постигнутих економских резултата. Поређење резултата

постигнутих производњом здравствено безбедне у односу на уобичајену храну, дато је у Табели 72.

*Табела 72. Економски резултати произашли из производње здравствено безбедне хране у малим прехрамбеним предузећима приватног сектора*

Уколико сте се до сада производили здравствено безбедну храну, какве сте економске резултате постигли у односу на конвенционалну – уобичајену производњу?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) постигли смо повољније економске резултате	8	47 %
б) постигли смо неповољније економске резултате	2	12 %
в) постигли смо исте економске резултате као у уобичајеној производњи	7	41 %
УКУПНО:	17	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Свега два испитаника сматра да су постигли неповољније економске резултате производњом здравствено безбедне хране, док готово подједнак број испитаника сматра да су економски резултати које су постигли повољнији или чак исти у односу на резултате које су постигли конвенционалном производњом хране.

### б) Будуће намере испитаника

Трећи део анкете покушава да пружи одговор на питање да ли су и у којој мери мали прехрамбени произвођачи приватног сектора спремни да у будућности већу пажњу посвете производњи здравствено безбедне хране.

*Табела 73. Будућа реализација производње здравствено безбедне хране у малим прехрамбеним предузећима приватног сектора*

У којој мери ће здравствено безбедна храна убудуће учествовати у Вашој укупној производњи?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) нећемо се бавити том производњом	3	15 %
б) учествоваће до 25 %	8	40 %
в) учествоваће између 25 и 50 %	0	0 %
г) учествоваће са преко 50 %	9	45 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Мањи број испитаника (15 %) нема намеру да се у будућности бави производњом здравствено безбедне хране. Преостали испитаници готово у подједнаком уделу у будућности желе да производе здравствено безбедну храну, с тим што ће она заменити конвенционалну храну у уделу до 25 % или у уделу од преко 50 %.

Тржишта која у будућности преферирају мали прехранбени поризвођачи приватног сектора су предмет следећег анкетног питања, а резултати обраде дати су у Табели 74.

*Табела 74. Будућа тржишна оријентација пословања у малим прехранбеним предузећима приватног сектора*

Уколико планирате да производите здравствено безбедну храну, на која тржишта ће Ваша фирма у наредним годинама усмерити наведене производе?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) само на домаће тржиште	14	82 %
б) само на страно тржиште	1	6 %
в) на домаће и на страно тржиште	2	12 %
УКУПНО:	17	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Од укупно 17 испитаника у овом узорку, највећи број њих (82 %) жели да пласман здравствено безбедних производа реализује на домаћем тржишту. Један испитаник исказује извозну тржишну оријентацију, а двоје испитаника ће покушати да своје производе пласира и на домаћем и на страном тржишту,

Без обзира на досадашње искуство и намере, потребно је било сагледати и став приватних прехранбених произвођача о томе какви се економски резултати могу очекивати од производње здравствено безбедне хране у односу на производњу уобичајене хране.

*Табела 75. Предвиђање економских ефеката производње здравствено безбедне хране у малим прехранбеним предузећима приватног сектора*

Без обзира на Вше досадашње искуство и намере, процените какви економски резултати би се могли очекивати од производње здравствено безбедне хране у будућности		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) могу се очекивати повољнији економски резултати	11	55 %
б) могу се очекивати резултати слични оним из производње уобичајене хране	2	10 %
в) не могу да проценим	7	35 %
УКУПНО:	20	100 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Већина испитаних приватних прехранбених поризвођача (55 %) сматра да, у односу на конвенционалну производњу, од производње здравствено безбедне хране може очекивати повољније економске резултате, а мањи део испитаника (10 %) није у стању да процени очекиване економске ефекте.

Последњи део истраживачког упитника и у овом случају имао је за циљ да утврди степен заинтересованости руководства предузећа да убудуће обрати већу пажњу на препоруке које постоје у области производње здравствено безбедне хране (Табела 76).

*Табела 76. Спремност за праћење препорука и регулативе у области производње здравствено безбедне хране у малим прехранбеним предузећима приватног сектора*

Да ли руководство Ваше фирме има намеру да убудуће детаљније прати правила о производњи здравствено безбедне хране и начинима сертификације тако произведене хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) нема намеру	1	5 %
б) има делимичну намеру	7	35 %
в) има наглашену намеру	12	60 %
УКУПНО:	20	100.00 %

(Извор: подаци из Упитника 4)

Највећи број испитаника (60 %) исказује висок степен спремности руководства предузећа да убудуће прати препоруке о производњи здравствено безбедне хране. Нешто мањи број испитаника (35 %) у том правцу исказује делимичну намеру, а један испитаник је одговорио предузеће нема намеру да се тиме бави.

#### 4.3.5 Збирна анализа резултата истраживања у прехранбеној производњи

Након обраде резултата истраживања у обе групе испитаника који се баве прехранбеном индустријом у Војводини може се извести закључак да су основни показатељи слични онима који су добијени у примарној пољопривредној производњи.

У већини случајева руководство испитаних предузећа сматра да је делимично упознато са суштином органске пољопривреде и здравствено безбедне хране. Основну суштину Закона о органској пољопривреди је мање позната, с тим што су нешто неповољнији резултати добијени код анкетираних приватних прерађивача хране. Осим тога, мали произвођачи хране приватног сектора изражавају далеко

мању упознатост са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране, коју испитаници из групе великих прерађивача хране у највећој мери добро познају.

Досадашња искуства испитаника указују на то да мали прерађивачи хране приватног сектора у знатно већој мери сматрају да су производи здравствено безбедну храну од великих, али су зато мали произвођачи хране оријентисани само на домаће тржиште. Степен задовољства услед овако постигнутих економских ефеката знатно је израженији у узорку великих прерађивачких предузећа. У групи испитаника великих прерађивача хране забележен је један случај примене генетски модификованих организама у производном процесу, као и два случаја у којима испитани представници великих прерађивача нису знали да одговоре на то питање. Да ли процес прераде хране у њиховим предузећима подразумева примену генетски модификованих организама негирају сви испитаници из малих прерађивачких предузећа приватног сектора, али зато у три случаја изјављују да не знају да одговоре на ово питање.

Жеља да се убудуће производи здравствено безбедна храна равномерно је изражена и представља већину у обе групе испитаника, с тим што је извозна оријентација у далеко већој мери присутна у прерађивачким предузећима великог капацитета. Обе групе испитаника у већини имају намеру да убудуће више прате препоруке о начину производње здравствено безбедне хране, али је та жеља нешто мање изражена код малих прерађивача.

Резултати који су добијени истраживањем на узорку прехранбених произвођача Војводине указују на делимичан сепен њихове опште информисаности, досадашње скромно искуство у производњи здравствено безбедне хране али изражену намеру да се у будућности више информишу и производе здравствено безбедну храну у већој мери.

#### 4.4 Резултати истраживања пласмана здравствено безбедне хране

Трговина се јавља као посредник између произвођача и потрошача у највећој мери, мада су позната искуства набавки здравствено безбедне хране и директно од произвођача. Код нас данас потрошачи се храном уопште снабдевају у највећој мери преко малопродајних објеката, тако да је истраживање предвидело разматрање искустава трговаца у дистрибуцији здравствено безбедне хране. Такође је индикативно било испитати њихова запажања о кретању тражње за здравствено безбедном храном., те намера да у будућности у својим продајним објектима нуде здравствено безбедну храну.

## 4.4.1 Особености истраживачког узорка трговина

Истраживање је обухватило 50 продавница општег типа на територији Војводине, при чему није постојала диференцијација између продавница у приватном и друштвеном власништву. Истраживање је обухватило трговине мешовитом робом и трговине искључиво прехранбеном робом. Удео појединих трговина које представљају истраживачки узорак у овом делу истраживања дат је у Табели 77.

Табела 77. Делатност испитаних трговина

Делатност	Број испитаника
Промет мешовитом робом	41
Промет искључиво прехранбеном робом	9
УКУПНО:	50

Највећи број испитаника (41 трговина) се баве прометом мешовитом робом, док се 9 трговина бави прометом искључиво прехранбеном робом, при чему се у овом делу узорка нашло и 7 специјализованих продавница (тзв. «продавнице здраве хране»).

Трговине које чине узорак географски су лоциране на читавој територији Војводине. Прецизна расподела истраживачког узорка по овом критеријуму дата је у Табели 78.

Табела 78. Територијална расподела анкетираних трговина

Округ	Број испитаника
Северно бачки	6
Западно бачки	7
Јужно бачки	11
Северно банатски	9
Средњо банатски	4
Јужно банатски	6
Сремски	7
УКУПНО:	50

Највећи број анкетираних трговина налази се на територији јужно бачког округа, што је и разумљиво, обзиром на најгушћу насељеност овог дела Војводине (Нови Сад са околином).

#### 4.4.2 Однос трговине према промету здравствено безбедне хране

##### а) Општа информисаност испитаника

Први део упитника намењен трговинама одређује степен опште информисаности власника и запослених о истраживачкој проблематици. Испитаници који су представљали трговине су на самом почетку исказали свој став о познавању суштине органске пољопривреде (Табела 79).

Табела 79. Упознатост трговина са суштином органске пољопривреде

У којој мери је руководство Ваше трговине упознато са суштином органске пољопривреде?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) довољно смо упознати	16	32 %
б) делимично смо упознати	29	58 %
в) уопште нисмо упознати	5	10 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

Највећи број испитаника из ове групе (58 %) степен своје упознатости са суштином органске пољопривреде оцењује као делчимичан, при чему се такав резултат јавља и у анкетираним специјализованим продавницама. Представници 32 % анкетираних трговина сматрају да суштину органске пољопривреде добро познају, а у пет анкетираних трговина испитаници су изјавили да суштину органске пољопривреде уопште не познају.

У наставку испитан је степен упознатости анкетираних представника трговина са суштином регулативе Закона о органској пољопривреди (Табела 80).

Табела 80. Упознатост трговина са суштином Закона о органској пољопривреди

Да ли познајете суштину Закона о органској пољопривреди (који је донет јуна 2000. године)?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	6	12 %
б) суштина нам је делимично позната	17	34 %
в) суштина нам није позната	27	54 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

Већина испитаника у трговинама није упозната са суштином Закона о органској пољопривреди, а њих 34 % изјављује да суштину Закона познају делимично. Свега 12 % испитаника сматра да довољно познаје регулативу поменутог Закона. У делу узорка који су чиниле специјализоване продавнице, од укупно 7 испитаника, само у једном случају степен упознатости са Законом о органској пољопривреди је оцењен као потпуно задовољавајући. Остали испитаници из подгрупе овог узорка су изјавили да суштину Закона познају делимично.

Степен упознатости испитаника у трговинама са суштином здравствено безбедне хране даје нешто другачије резултате (Табела 81).

Табела 81. Упознатост трговина са суштином здравствено безбедне хране

Да ли је руководство Ваше трговине упознато са суштином здравствено безбедне хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	22	44 %
б) суштина нам је делимично позната	23	46 %
в) суштина нам није позната	5	10 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

Највећи број испитаника у анкетираним трговинама довољно или делимично познаје суштину здравствено безбедне хране, док је у 10 % случајева добијен одговор да испитаник поменуто суштину уопште не познаје. Проблем производње и продаје хране која је генетски модификована на нашем тржишту је питање које употпуњује слику о степену опште информисаности трговине о истраживачкој проблематици (Табела 82).



Табела 82. Упознатост трговина са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране

Да ли сте упознати са суштином проблема примене генетски модификованих организама у производњи хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) суштина нам је позната	21	44 %
б) суштина нам је делимично позната	17	34 %
в) суштина нам није позната	11	22 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

На ово питање добијени су разноврсни одговори по опцијама. Ипак, највећи део испитаника (44 %) сматра да довољно познаје суштину примене генетски модификованих организама у производњи хране. Знатан је удео (22 %) оних испитаника који поменути проблематику уопште не познају. Осим тога, само један испитаник из специјализоване продавнице сматра да довољно познаје суштину примене генетски модификованих организама у производњи хране. Остали испитаници свој степен упознатости оцењују као делимичан.

### б) Досадашње искуство испитаника

Прво питање другог дела анкете указује на досадашња искуства у пласману здравствено безбедне хране у трговинама.

Табела 83. Удео продаје здравствено безбедне хране у досадашњем пословању трговина

У којој мери је током претходних година у Вашем промету (у вредносном смислу) учествовала здравствено безбедна храна?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) уопште није учествовала	6	12 %
б) учествовала је до 25 %	30	60 %
в) учествовала је између 25 и 50 %	6	12 %
г) учествовала је са преко 50 %	8	16 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

У највећем броју испитаних трговина (60 %) здравствено безбедна храна је у продаји у вредносном смислу учествовала до 25 %. У 12 % испитаних трговина нису уопште продавали здравствено безбедну храну. У делу узорка који су чиниле специјализоване продавнице, у свим случајевима удео здравствено безбедне хране у односу на осталу је такође до 25 %.

Процена присуства прехранбених производа при чијој производњи су кориштени генетски модификовани организми у понуди анкетираних испитаника у трговинама дата је у Табели 84.

Табела 84. Присуство генетски модификоване хране у понуди трговина

Да ли у Вашој понуди постоје генетски модификовани прехранбени производи?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) да	5	10 %
б) не	25	50 %
в) не знам	20	40 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

Половина испитаника негира продају генетски модификованих прехранбених производа у сопственим продајним објектима, а значајан удео (40 %) не може да пружи ни потврдан ни одричан одговор, јер не зна да ли су производи које продаје генетски модификовани. Међу испитаницима који не знају одговор на ово питање су и два власника специјализованих продавница.

Следеће питање овог дела упитника намењеног трговинама одређује присуство одређеног начина означавања (сертификације) производа који се у трговинама нуде у неком виду «здраве» или здравствено безбедне хране (Табела 85).

Табела 85. Сертификација здравствено безбедне хране у трговинама

Уколико сте продавали здравствено безбедну храну, каква ознака (сертификација) је постојала на њој?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) у нашој трговини нема сертифицираних производа	8	16 %
б) само поједини артикли су били означени неким знаком	39	78 %
в) већина артикала је означена неким знаком	3	6 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

У већини испитаних трговина (78 %) само поједини артикли се продају са одређеном ознаком која упућује на њену посебност. Само у две анкетирани специјализоване продавнице већина артикала била је обележена неким знаком или сертификатом.

Обзиром на то да су трговци у најнепосреднијем контакту са купцима, било је индикативно утврдити њихово запажање о кретању тражње за здравствено безбедном храном у претходних неколико година. Детаљани подаци добијени након обраде анкетних упитника дати су у Табели 86.

*Табела 86. Интерес потрошача за куповином здравствено безбедне хране у трговинама*

Да ли сте последњих година приметили појачан интерес потрошача за куповином здравствено безбедне хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) да, интерес је изузетно висок	4	8 %
б) да, интерес је нешто повећан	31	62 %
в) интерес се смањује	0	0 %
г) не могу да проценим	15	30 %
УКУПНО:	50	100 %

(Подаци из Упитника 5)

У већини трговина (62 %) примећују нешто појачан интерес потрошача за набавком здравствено безбедне хране у претходном периоду. Нити у једном случају није констатован смањен интерес потрошача.

Продаја здравствено безбедне хране носи одређене економске последице, које су биле предмет истраживања наредног анкетног питања (Табела 87).

*Табела 87. Степен задовољства економским ефектима продаје здравствено безбедне хране у трговинама*

Уколико сте до сада продавали здравствено безбедну храну, у којој мери сте задовољни обимом продаје и оствареним приходом?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) претежно смо задовољни	13	26 %
б) претежно смо незадовољни	9	18 %
в) не могу да проценим	28	56 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

Највећи број испитаника (56 %) није био у стању да процени економске резултате постигнуте од продаје здравствено безбедне хране. Чак у 18 % случајева испитаници изјављују да су постигнутим економским резултатима незадовољни.

### в) Будуће намере испитаника

Трећи део анкете покушава да пружи одговор на питање да ли су и у којој мери у трговинама спремни да у будућности већу пажњу посвете понуди здравствено безбедне хране (Табела 88).

*Табела 88. Будућа реализација продаје здравствено безбедне хране у трговинама*

У којој мери ћете се убудуће посветити понуди и продаји здравствено безбедне хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) нећемо продавати здравствено безбедну храну	0	0 %
б) учествоваће у понуди до 25 % у односу на уобичајену храну	25	50 %
в) учествоваће у понуди између 25 и 50 % у односу на уобичајену храну	2	4 %
г) учествоваће у понуди са преко 50 % у односу на уобичајену храну	23	46 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

Нити један испитаник није изјавио да у будућности неће у својој понуди имати здравствено безбедну храну. У половини анкетираних пордавница здравствено безбедна храна учествоваће у будућој понуди до 25 %, а у нешто мањем броју случајева (46 %) учествоваће са преко половине асортимана.

Обзиром на досадашње искуство у погледу начина сертификавања прехранбених поризвода и уочене реакције купаца, испитаници су исказали свој став о томе какав начин сертификације би по њиховом мишљењу био најбољи (Табела 89).

Табела 89. Врста сертификата здравствено безбедне хране очекивана од стране трговина

Који начин означавања (сертификације) сматрате пожељним на прехранбеним производима који се сматрају здравствено безбедном храном?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) сматрамо да ознака – сертификат на производу није од великог значаја	3	6 %
б) довољан је сертификат од стране произвођача	8	16 %
в) сматрамо да је национално утврђени јединствени знак – најбоље решење	39	78 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

Убедљиво навећи број испитаника у трговинама (78 %) сматра да би најприхватљивији начин сертификације по њима био јединствен знак. У 16 % случајева испитаници у трговинама сматрају да је довољан знак који даје сам произвођач хране, а у три испитане трговине сматрају да сертификат нема великог значаја. Како у већини, тако и у свим анкетираним специјализованим продавницама сматрају да је јединствен сертификат најбоље решење.

Предвиђање будућих економских резултата остварених продајом здравствено безбедне хране дало је донекле уједначене резултате по понуђеним опцијама одговора, као што је приказано у Табели 90.

Табела 90. Предвиђање економских ефеката продаје здравствено безбедне хране у трговинама

Обзиром на Ваше досадашње искуство у погледу захтева потрошача, процените какви економски резултати би се могли очекивати од продаје здравствено безбедне хране у будућности		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) могу се очекивати повољнији економски резултати	21	6 %
б) могу се очекивати резултати слични оним из продаје уобичајених прехранбених производа	11	58 %
в) не могу да проценим	18	36 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

Повољније економске резултате од продаје здравствено безбедне хране у односу на уобичајену очекује 21 % испитаника. Нешто мање испитаника (18 %) не може да процени какве економске резултате може да очекује. У најмањем броју случајева (6 %) трговине очекују исте економске резултате које постижу и продајом на конвенционалан начин произведене хране.

На крају анкетног упитника намењеног трговинама потребно је било утврдити заинтересованост испитаника да убудуће прате актуелности у области производње, продаје и сертификације здравствено безбедне хране (Табела 91).

*Табела 91. Спремност за праћење препорука и регулативе у области производње, сертификације и продаје здравствено безбедне хране од стране трговина*

Да ли имате намеру да убудуће детаљније пратите актуелности производње и продаје здравствено безбедне хране, као и начине сертификације тако произведене хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) немам намеру	3	6 %
б) имам делимичну намеру	29	58 %
в) имам наглашену намеру	18	36 %
УКУПНО:	50	100 %

(Извор: подаци из Упитника 5)

Нешто више од половине испитаника (58 %) изражава наглашену намеру да прати актуелности у области здравствено безбедне хране. Само у три испитане трговине испитаници су изјавили да немају намеру да се тиме баве.

#### 4.4.3 Анализа резултата истраживања у тровинском сектору

Анализа односа трговинског сектора према продаји здравствено безбедне хране била је неопходна услед специфичности коју трговина заузима као посредник између произвођача и купаца, односно потрошача. Осим питања којима се желео утврдити општи степен информисаности, досадашње искуство и будуће намере, испитаници у трговинама су пружили драгоцене податке о кретању тражње и прихватљивим начинима сертификације здравствено безбедне хране. Слика је употпуњена тиме што део истраживачког узорка чине специјализоване продавнице.

Степен опште упознатости испитаника са истраживачком проблематиком може се оценити као делимичан. Чак и у специјализованим продавницама не запажа се

виши ниво опште информисаности. Контрадикторна је чињеница да већина испитаника (укупно 90 %) у трговинама сматра да довољно или делимично познаје суштину здравствено безбедне хране, а са друге стране, већина њих изјављује да не познаје суштину Закона о органској пољопривреди. Проблематику примене генетски модификованих организама у производњи хране уопште не познаје чак 22 % испитаника, а ниво упознатости и у специјализованим продавницама се може оценити као делимичан.

Досадашњи пласман здравствено безбедне хране учествовао је у највећем броју случајева до 25 % од вредности укупне продаје, при чему су на неки начин сертификовани само поједини артикли. Испитаници у анкетираним специјализованим продавницама такође изјављују да свега 25 % њихове реализације потиче од продаје здравствено безбедне хране.

Забрињава податак да чак 40 % испитаника у трговинама не зна да ли је храна коју продају генетски модификована, док једна десетина испитаних трговаца изјављује да се у њиховој трговини продаје генетски модификована храна. Као резултат досадашње продаје здравствено безбедне хране на економске ефекте пословања ствара незадовољство код значајног дела испитаника (18 %), а већина испитаника изјављује да није у стању да процени досадашње економске резултате.

Анкетирани испитаници у трговинама пружају информацију да су током последњих година приметили донекле појачан интерес купаца за куповином здравствено безбедне хране. Нити у једном случају није забележен смањен интерес потрошача.

Сви испитаници у трговинама ће у будућности продаји здравствено безбедне хране посветити нешто већу пажњу него до сада, што претпоставља да ће је почети продавати и они који то до сада из одређених разлога нису чинили, па и упркос значајном уделу испитаника који су постигли неповољније економске резултате.

Висок степен слагања испитаника среће се по питању сертификата који би по њиховом мишљењу био најприхватљивији. Већина представника трговина сматра да би јединствен национални знак био најбоље решење у ситуацији у којој на тржишту постоји већи број начина обележавања. Осим тога, испитаници су скоро јединствени (94 %) у одлуци да убудуће у мањој или већој мери посвете пажњу праћењу законске регулативе и осталих препорука које постоје на подручју здравствено безбедне хране.

Обзиром на добијене резултате истраживања које је обухватило трговине у Војводини, стиче се утисак да је тржишна перспектива производње здравствено безбедне хране задовољавајућа у овом сегменту. Трговци нису у довољној мери информисани, али увиђају интерес потрошача и покушавају да томе удовоље понудом која им је на располагању. Са друге стране, изражавају намеру да и

убудуће продају здравствено безбедну храну и боље се информишу о начинима производње и сертификације.

#### 4.5 Резултати истраживања потрошње здравствено безбедне хране

Истраживање досадашњих искустава и ставова потрошача у вези здравствено безбедне хране представља својеврсну противтежу претходним испитивањима, обзиром на то да потрошачи представљају фактор тражње на одређеном тржишту. Када је у питању здравствено безбедна храна, истраживање ставова и жеља потрошача додатно добија на значају обзиром на то да је предмет интересовања храна, као свакодневна потреба сваког човека, али ипак не храна која је уобичајена.

Са друге стране, испитивана је материја за коју се унапред претпостављало да потрошачи о њој већ имају неки свој став и искуство, али је оно још увек недовољно истраживано. Сва до сада обављена истраживања у сфери потрошача су стога од велике користи, јер дају одређени јаснији увид у проблематику која није довољно осветљена, али је веома актуелна.

На основу циља истраживања одређени су подаци који су се желели прикупити истраживањем, те на основу тога сачињен је пригодан упитник. Обзиром на праксу у сличним истраживањима, првобитно је урађено пробно (пилот) истраживање које је обухватило 30 случајно одабраних потрошача свих профила, које је имало за циљ да помогне у прецизирању форми и редоследа постављених питања. У финалном истраживању испитано је укупно 500 потрошача са територије читаве Војводине (Табела 92).

Табела 92. Пребивалиште испитаних потрошача

Округ	Број испитаника	Удео
Северно бачки	32	6,40 %
Западно бачки	40	8,00 %
Јужно бачки	216	43,20 %
Северно банатски	88	17,60 %
Средње банатски	49	9,80 %
Јужно банатски	45	9,00 %
Сремски	30	6,00 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника 6)



Испитаници су чинили случајни узорак, с тим што се настојало да равномерно буду заступљени испитаници са читаве територије Војводине, као и да у узорку равномерно буду заступљени испитаници, како из већих градова, тако и из мањих места. Највећи број испитаника (43,20 %) су испитаници чије је пребивалиште на територији јужно бачког округа, што проистиче иу чињенице да Нови Сад са околином представља округ са најбројнијим становништвом у Војводини.

#### 4.5.1 Социо-економски профил испитаника

На основу добијених резултата из анкете, утврђен је социо-економски профил испитаника (старост, пол, породично стање, степен образовања, пребивалиште, висина прихода) који су чинили узорак истраживања.

Табела 93. Старост испитаника

Године старости	Број испитаника	Удео
До 20 година	43	8,60 %
Од 21 до 30 година	112	22,40 %
Од 31 до 40 година	95	19,00 %
Од 41 до 50 година	101	20,20 %
Преко 50 година	149	29,80 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника 6)

У узорку истраживања највише су заступљени испитаници старосне групе од преко педесет година (29,80 %), а најмање је било испитаника старости до 20 година. У узорку је постигнута задовољавајућа уједначена заступљеност испитаника из свих предвиђених старосних група.

Полна структура испитаника је посебно битна за истраживање оваквог типа, а број и удео испитаника у истраживању дат је на следећи начин:

Табела 94. Пол испитаника

Пол	Број испитаника	Удео
Мушки	175	35 %
Женски	325	75 %
УКУПНО:	500	100 %

(Извор: подаци из Упитника 6)

У истраживању је учествовало 325 жена и 175 мушкараца.

Обзиром на то да је предмет истраживања храна, било је посебно важно утврдити породичну ситуацију испитаника, јер се то показало као битан фактор у сличним истраживањима вршеним у иностранству (поглавље 3).

Табела 95. Породично стање испитаника

Породично стање	Број испитаника	Удео
Живи сам(а)	22	4,40 %
Живи у браку са децом	273	54,60 %
Живи са родитељима	125	25,00 %
Живи у браку без деце	27	5,40 %
Живи у вишегенерац. породици	53	10,6 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника 6)

У узорку истраживања нешто преко половине (54,60 %) чине испитаници који живе у породици са децом. Испитивање је такође обухватило и задовољавајући број испитаника који живе у другачијој породичној ситуацији. Најмањи део испитаника чине самци (4,40 %).

Степен образовања испитаника утврђен обрадом добијених података из анкете је следећи:

Табела 96. Степен образовања испитаника

Степен образовања	Број испитаника	Удео
Незав. или завршена осн. школа	29	5,80 %
Средња школа	383	76,60 %
Виша или висока школа	85	17,00 %
Магистар или доктор	3	0,60 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника 6)

Највише испитаника чине особе са средњом стручном спремом (76,60 %), за њима по заступљености следе испитаници са вишим или високим степеном образовања (17,00 %), те испитаници који имају завршену или незавршену основну школу (5,80 %). Испитивање је обухватило и три испитаника са највишим степеном образовања (магистар или доктор наука).

Већ је напоменуто да узорак чине испитаници са територије читаве Војводине, с тим што је прецизније место становања испитаника представљено на следећи начин:

Табела 97. Место становања испитаника

Место становања	Број испитаника	Удео
Већи град (преко 50.000 становника)	232	46,40 %
Мањи град (од 10.000 до 50.000 становника)	95	19,00 %
Приградско насеље	29	5,80 %
Село (до 10.000 становника)	144	28,80 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника 6)

У узорак истраживања ушло је највише испитаника (46,40 %) чије је пребивалиште већи град, а најмање је особа које станују у приградском насељу (5,80 %).

Висина примања потрошача је битан фактор приликом доношења било какве одлуке о куповини. Обзиром на то да истраживање посматра здравствено безбедну храну, која је најчешће у одређеној мери скупља у односу на конвенционално произведену храну, било је потребно утврдити да ли и у којој мери висина личних примања испитаника утиче на одлуку о куповини или некуповини здравствено безбедне хране, што је било могуће прикупљањем података о висини личних примања испитаника (Табела 98).

Табела 98. Висина личних прихода испитаника

Висина прихода	Број испитаника	Удео
Без прихода	105	21,00 %
До 5.000 динара	33	6,60 %
До 10.000 динара	188	37,60 %
До 15.000 динара	106	21,20 %
До 20.000 динара	45	9,00 %
Преко 20.000 динара	23	4,60 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника 6)

Највише (37,60 %) испитаника у узорку су особе са личним приходом до 10.000 динара, за њима следе у готово подједнакој заступљености (са 21 односно 21,2 %) испитаници без прихода и испитаници са приходом до 15.000 динара. Најмање (4,60 %) је испитаника са преко 20.000 динара примања.

#### 4.5.2 Презентација резултата истраживања потрошње

Први део анкете имао је за циљ да утврди степен опште информисаности потрошача о проблематици органске пољопривреде и здравствено безбедне хране, јер су сва досадашња истраживања у нашем окружењу иказала да је степен информисаности посебно битан фактор у одређивању садашње и будуће тражње. Драгоцено је било утврдити лични став потрошача о томе. Већина истраживања у иностранству је указало на лични став потрошача да нису довољно информисани (поглавље 3).

##### а) Општа информисаност потрошача

Прво питање утврђује степен опште информисаности испитаника о суштини органске пољопривреде и здравствено безбедне хране (Табела 99).

*Табела 99. Степен информисаности потрошача о органској пољопривреди и здравствено безбедној храни*

Да ли сте довољно информисани о томе шта је органска пољопривреда и здравствено безбедна храна?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) довољно сам информисан(а)	128	25,60 %
б) делимично сам информисан(а)	310	62,00 %
в) нисам информисан(а)	62	12,40 %
УКУПНО:	500	100.00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Резултати овог дела анкете указују на то да највећи део испитаника (62 %) свој степен информисаности о суштини органске пољопривреде и здравствено безбедне хране оцењује као делимичан. Четвртина испитаника сматра да је сасвим довољно информисана о предметном питању, а најмањи број потрошача (12,4 %) изјављује да није информисана о томе.

Друго анкетно питање у првом делу упитника односило се на став потрошача о томе да ли су довољно информисани о суштини примене генетски модификованих организама у производњи хране, а резултати су приказани у Табели 100.

*Табела 100. Степен информисаности потрошача о примени генетски модификованих организама у производњи хране*

Да ли сте довољно информисани о томе шта је генетски модификована храна?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) довољно сам информисан(а)	127	25,40 %
б) делимично сам информисан(а)	296	59,20 %
в) нисам информисан(а)	77	15,40 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Информисаност о суштини генетски модификоване хране већина испитаника (59,20 %) оцењује као делимичну. Нешто преко четвртине потрошача (25,40 %) сматра да је довољно информисано, а најмањи број испитаника (15,40 %) изјављује да није информисано о проблематици генетски модификоване хране.

Последње питање овог дела упитника разматра упознатост испитаника са доношењем Закона о органској пољопривреди, који представља основну регулативу у овој области (Табела 101).

*Табела 101. Упознатост потрошача са постојањем Закона о органској пољопривреди*

Да ли знате да је у јуну 2000. године донет Закон о органској пољопривреди?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) знам	85	17,00 %
б) не знам	415	83,00 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Већина потрошача (83 %) одговорила је да не зна да је јуна 2000. године донет Закон о органској пољопривреди, па тиме засигурно не познаје ни његову суштину.

## б) Особености досадашње потрошње

Следећи део упитника је конципиран тако да сагледа досадашње интересовање и ставове потрошача према здравствено безбедној храни као предмету куповине. Резултати овог дела упитника имали су за циљ да из најзанимљивијих углова сагледају потрошачка размишљања. На првом месту испитан је степен досадашњег интересовања испитаника када је у питању куповина здравствено безбедне хране (Табела 102).

Табела 102. Досадашње интересовање потрошача за могућност набавке здравствено безбедне хране

Да ли сте се до сада интересовали за могућност набавке здравствено безбедне хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) да, изузетно	79	15,80 %
б) умерено	351	70,20 %
в) нисам се интересовао(ла)	70	14,00 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Највећи број испитаника (70,20 %) исказује умерен степен досадашњег интересовања за куповину здравствено безбедне хране, 15,80 % испитаника се до сада изузетно инетересовало за могућност куповине здравствено безбедне хране, док је 14 % испитаника изјавило да се до сада нису интересовали за могућност набавке здравствено безбедне хране.

Осим утврђивања степена интересовања потрошача за могућност набавке здравствено безбедне хране, потребно је било и утврдити и разлоге који побуђују такав интерес потрошача (Табела 103).

Табела 103. Разлози досадашње куповине здравствено безбедне хране

Уколико сте се до сада интересовали за могућност набавке здравствено безбедне хране, шта Вас је у највећој мери навело на то?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) брига о сопственом и здрављу породице	308	71,46 %
б) информације о повећању загађења хране из уобичајене производње	112	25,98 %
в) хранити се здравствено безбедном храном је тренд у друштву	10	2,56 %
УКУПНО:	430	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

На ово питање одговорило је укупно 430 потрошача који су се до сада интересовали за куповину здравствено безбедне хране. Резултати разлога који наводе потрошаче да купују здравствено безбедну храну указују на то да највећи број (71,46 %) потрошача то чини због бриге о сопственом и здрављу породице. Нешто више од четвртине испитаника (25,98 %) здравствено безбедну храну купује због сазнања о последицама загађења хране која је произведена на уобичајени начин. Један део испитаника (2,56 %) куповину здравствено безбедне хране посматра као тренд.

Осим утврђивања разлога за куповину здравствено безбедне хране, потребно је било утврдити и разлоге због којих поједини потрошачи не купују здравствено безбедну храну, или је не купују у обиму у којем би то желели (Табела 104).

Табела 104. Разлози досадашње некуповине (или недовољне куповине) здравствено безбедне хране

Ако не купујете здравствено безбедну храну уопште (или не онолико колико бисте желели) који су разлози за то?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) немам поверења у њихову здравствену безбедност	63	12,60 %
б) тржиште је недовољно снабдевано	204	40,80 %
в) слаба економска пропаганда	99	19,80 %
г) висока цена	114	22,80 %
д) нисам заинтересован(а) из личних разлога	20	4,00 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Из приложеног се види да су основни разлози због којих потрошачи уопште или у мањој мери купују здравствено безбедну храну, у већини случајева (40,80 %) недовољна снабдевеност тржишта, нешто мањи удео испитаника (22,80 %) замера високу цену, сличан број потрошача (19,80 %) као разлог недовољне куповине наводи слабу економску пропаганду, 12,60 % испитаника нема поверења у здравствену безбедност такве хране, а 4 % испитаника није заинтересовано за куповину здравствено безбедне хране из личних разлога.

Обзиром на то да је здравствено безбедна храна по својој природи прехранбени производ потребан свакодневно сваком човеку, било је потребно сазнати у којој мери је утицала на промену досадашњег начина исхране потрошача (Табела 105).

Табела 105. Утицај конзумирања здравствено безбедне хране на промену начина исхране

У којој мери је употреба здравствено безбедне исхране заменила Ваш досадашњи начин исхране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) у потпуности конзумирам само здравствено безбедну храну	23	4,60 %
б) половину моје исхране чини здравствено безбедна храна	90	18,00 %
в) купујем само поједине артикле	317	63,40 %
г) уопште не купујем здравствено безбедну храну	70	14,00 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Већина испитаника (63,40 %) изјавила је да купује здравствено безбедну храну, али само поједине артикле. Код 4,60 % испитаника досадашњи начин исхране је готово потпуно промењен. Здравствено безбедна храна чини половину исхране код 18 % испитаника, а 14 % испитаника је изјавило да на свом јеловнику нема производе ове групације.

Следеће питање је било посебно важно за истраживање, а имало је за циљ да утврди на основу чега потрошачи у продавници могу да разликују здравствено безбедну од остале хране. Ово питање је посебно актуелно јер се пресликава кроз степен информисаности потрошача и конфузије која влада на домаћем тржишту када је у питању означавање (сертификација) производа. Стога је било индикативно сазнати какво је понашање потрошача у том смислу (табела 106).

Табела 106. Основ за разликовање здравствено безбедне од уобичајене хране

На основу чега у продавници можете да разликујете здравствено безбедну од остале хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) на основу ознаке – сертификата	228	45,60 %
б) на основу информација добијених путем медија (пропаганда)	52	10,40 %
в) на основу личних ставова	131	26,20 %
г) на основу препоруке продавца	61	12,20 %
д) остало	28	5,60 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)



Индикативно је да већина испитаника (45,60 %) здравствено безбедну храну разликује од остале на основу одређене ознаке (сертификата). Око четвртине испитаника (26,20 %) разлику прави на основу личних ставова, 12,20 % испитаника приликом одабира хране слуша препоруке од стране трговаца, нешто мање њих (10,40 %) се руководи информацијама добијеним путем медија. Најмањи удео испитаника (5,60 %) наводи остале разлоге.

Следеће питање такође посматра став потрошача када је у питању поверење које имају у до сада присутне начине сертификације (Табела 107).

*Табела 107. Степен поверења потрошача у досадашње начине сертификације здравствено безбедне хране*

Да ли имате поверења у до сада приступне начине сертификације здравствено безбедне хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) да, у потпуности	69	13,80 %
б) делимично	336	67,20 %
в) немам поверења	95	19,00 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Већина испитаника (67,20 %) има делимичан степен поверења у до сада присутне начине сертификације здравствено безбедне хране. Свега 13,80 % потрошача изражава потпуно поверење, а 19 % испитаника уопште нема поверења у досадашњу сертификацију хране на домаћем тржишту.

Надаље, упитником се покушава установити која врста намирница из групе здравствено безбедне хране преовлађује у куповини од стране испитаника. На ово питање одговорило је 430 испитаника (Табела 108).

Табела 108. Врсте намирница здравствено безбедне хране које преовлађују у куповини

Уколико конзумирате здравствено безбедну храну, која врста намирница преовлађује у Вашој куповини ?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) житарице и прерађевине	85	19,77 %
б) воће, поврће и прерађевине	91	21,16 %
в) месо, риба и прерађевине	64	14,88 %
г) чајеви и помоћна лековита средства	102	23,72 %
д) млеко и прерађевине	58	13,49 %
ђ) уље и прерађевине	30	6,98 %
УКУПНО:	430	100.00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Најмањи број (6,98 %) испитаника из групације здравствено безбедне хране у највећој мери купује уље и прерађевине од уљарица. Нешто већи број (13,49 %) испитаника купује млеко и прерађевине од млека. Сличан број (14,88 %) испитаника у највећој мери купује месо и прерађевине од меса. По степену заступљености у куповини здравствено безбедне хране затим следе житарице (19,77 %). Воће, поврће и прерађевине у највећој мери купује 21,16 % испитаника, а највише испитаника (23,72 %) до сада купује чајеве и помоћна лековита средства.

Најчешће место куповине здравствено безбедне хране утврђено је на основу анализе одговора на следеће анкетно питање (Табела 109).

Табела 109. Место куповине здравствено безбедне хране

Уколико конзумирате здравствено безбедну храну, у највећој мери је купујете у:		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) обичним трговинама	181	42,09 %
б) специјализованим продавницама	178	41,39 %
в) на пијаци	45	10,46 %
г) продаја из дворишта произвођача	26	6,06 %
УКУПНО:	430	100.00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

За сада подједнак број потрошача (42,09 односно 41,39 %) здравствено безбедну храну купује у обичним и специјализованим продавницама. Око једне десетине испитаника (10,46 %) здравствено безбедну храну купује на пијаци, а најмањи број испитаника се снабдева директно из дворишта произвођача.

Степен задовољства потрошача досадашњом понудом здравствено безбедне хране у свету указује на релативно незадовољство. На ово питање одговорили су сви испитаници. Ситуација код нас може се сагледати на следећи начин:

Табела 110. Задовољство досадашњом понудом здравствено безбедне хране

Да ли сте задовољни досадашњом понудом здравствено безбедне хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) у потпуности	48	9,60 %
б) делимично	348	69,60 %
в) нисам уопште задовољан(на)	104	20,80 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Из табеларног приказа се види да већина испитаних потрошача (69,60 %) изражава делимично незадовољство досадашњом понудом здравствено безбедне хране. Петина потрошача (20,80 %) понудом није уопште задовољна, а најмањи удео (9,60 %) чине потрошачи који су у потпуности задовољни досадашњом понудом здравствено безбедне хране.

Обзиром на то да је цена један од кључних лимитирајућих фактора куповине, последњим питањем у овом делу упитника настојало се утврдити у којој мери потрошачи сматрају оправданим вишу цену здравствено безбедне хране у односу на храну произведену на уобичајени начин (Табела 111).

Табела 111. Оправданост више цене здравствено безбедне хране

Процените у којој мери је здравствено безбедна храна оправдано скупља од остале хране		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) оправдано је скупља	132	26,40 %
б) понекад је претерано скупља	207	41,40 %
в) не могу да проценим	161	32,20 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

На основу наведеног прегледа види се да потрошачи различито вреднују оправданост више цене здравствено безбедне хране. Већина (41,40 %) сматра да је здравствено безбедна храна понекад претерано скупља. Најмањи удео испитаника (26,40 %) сматра да је здравствено безбедна храна сасвим оправдано скупља од хране произведене на конвенционалан начин, а чак 32,20 % испитаника не може да процени оправданост више цене.

### в) Особености будуће потрошње

Последњи део упитника имао је за циљ да утврди будуће понашање потрошача када је у питању куповина здравствено безбедне хране. Прво питање у тој групи разматра генерални став о будућој куповини (Табела 112).

Табела 112. Будући интерес за куповином здравствено безбедне хране

Да ли ћете убудуће приликом куповине хране више обраћати пажњу на то да ли је то здравствено безбедна храна?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) убудуће ћу на то обраћати већу пажњу	189	37,80 %
б) убудуће ћу на то обраћати исту пажњу као и до сада	292	58,40 %
в) убудуће нећу куповати здравствено безбедну храну	19	3,80 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника 6)

Већина испитаника (58,40 %) одговара да ће убудуће приликом куповине хране чињеници да ли је то здравствено безбедна храна обратити пажњу у истој мери као до сада. Више од трећине испитаника (37,80 %) ће убудуће на то обраћати већу пажњу, а далеко најмањи удео (3,80 %) испитаника на то уопште неће обраћати пажњу и неће куповати здравствено безбедну храну у будућности.

Обзиром на велику важност коју има поверење у сертификат у развијеним земљама (поглавље 3), било је потребно утврдити да ли исто правило важи и код нас (Табела 113).

Табела 113. Степен поверења у јединствени национални знак

Да ли бисте имали поверења у јединствен национални знак – сертификат, који би гарантовао квалитет и порекло здравствено безбедне хране коју купујете?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) да, у потпуности бих имао(ла) поверења	172	34,40 %
б) делимично бих имао(ла) поверења	209	41,80 %
в) не бих имао(ла) поверења	95	19,00 %
г) не знам	24	4,80 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Потпуно поверење у јединствени сертификат би имало 34,40 % испитаника. Највећи број њих (41,80 %) исказали би делимичан степен поверења, скоро петина испитаника (19 %) ни у будућности не би имала поверења у јединствен начин сертификације здравствено безбедне хране, а свега 4,80 % испитаника су по овом питању неодлучни.

Осим значајног утицаја поверења у сертификат, потрошачи у будућности ће се свакако сусрести са ситуацијом да за здравствено безбедну храну треба да издвоје више новца него за храну произведену на уобичајени начин. Њихова спремност да то учине је разноврсна (Табела 114).

Табела 114. Спремност потрошача да плате вишу цену за здравствено безбедну храну

Колико већи износ ћете бити спремни да платите за националним знаком сертификовану здравствено безбедну храну?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) платио(ла) бих до 25 % вишу цену	239	47,80 %
б) платио(ла) бих до 50 % вишу цену	84	16,80 %
в) платио(ла) бих преко 50 % вишу цену	13	2,60 %
г) нисма спреман(на) да издвојим више	164	32,80 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Већина испитаника (47,80 %) је изјавила да би у будућности за здравствено безбедну храну која је означена јединственим националним сертификатом била спремна да издвоји до 25 % више новца него за уобичајену храну – двојника. За

њима по заступљености следи група испитаника (32,80 %) који у будућности нису спремни да плате више. Значајан део потрошача (16,80 %) би за такву храну издвојио до 50 % више новца, а најмањи део испитаника (2,60 %) би био спреман да плати и преко 50 % вишу цену.

Осим тога, потрошачи су прецизирали које намирнице означене као здравствено безбедна храна би волели да купују у будућности.

Табела 115. Врсте намирница здравствено безбедне хране у будућој куповини

Уколико планирате да убудуће конзумирате здравствено безбедну храну, коју врсту намирница желите да купујете у највећој мери?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) житарице и прерађевине	116	23,20 %
б) воће, поврће и прерађевине	152	30,40 %
в) месо, риба и прерађевине	79	15,80 %
г) чајеви и помоћна лековита средства	52	10,40 %
д) млеко и прерађевине	91	18,20 %
ђ) уље и прерађевине	10	2,00 %
УКУПНО:	500	100 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Као пожељне намирнице из групе здравствено безбедне хране у будућности преовлађују у већини (30,40 %) случајева воће, поврће и прерађевине, затим следе житарице (23,20 %). Млеко и млечне прерађевине би биле приоритетне из групе намирница здравствено безбедне хране код 18,20 % испитаника, а нешто мањи удео испитаника (15,80 %) би се прво определили за месо и месне прерађевине. Куповина чајева и помоћних лековитих средстава у будућности највише занима 10,40 % испитаника. Најмањи део (2 %) испитаника би на првом месту куповали уље произведено као здравствено безбедна храна.

Последња два питања упитника имала су за циљ да сагледају разлоге који би у будућности навеле потрошаче да у већој мери купују здравствено безбедну храну, као и разлоге који би их навели да престану да је купују. На првом месту испитаници су навели основне разлоге који би их навели да у будућности више купују здравствено безбедну храну (Табела 116).

Табела 116. Разлози повећане куповине здравствено безбедне хране у будућности

Који разлог би Вас у највећој мери навео на то да убудуће купујете веће количине здравствено безбедне хране?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) сигурност сертификата о квалитету	156	31,20 %
б) смањење цене здравствено безбедне хране	91	18,20 %
в) повећање понуде и асортимна	111	22,20 %
г) повећање личних прихода	142	28,40 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Нешто мање од трећине испитаника (31,20 %) би се у будућности определили за већи обим куповине здравствено безбедне хране уколико би били уверени у гаранције које пружа сертификат о квалитету. За њима следи нешто мањи број испитаника (28,40 %) на чију би повећану куповину пресудан утицај имало повећање личних прихода. Повећање понуде и асортимана би био одлучујући фактор за повећање обима куповине код 22,20 % испитаника, а најмањи удео испитаника би се за куповину определио у већој мери уколико би се у будућности смањила цена здравствено безбедне хране.

Последње питање анкетног упитника за потрошаче сагледава разлоге због којих би потрошачи у будућности престали да купују здравствено безбедну храну (Табела 117).

Табела 117. Разлози за престанак куповине здравствено безбедне хране у будућности

Који разлог би Вас у највећој мери навео на то да престанете да купујете здравствено безбедну храну?		
Понуђене опције одговора	Број испитаника	Удео испитаника
а) изгубљено поверење у квалитет и сертификат	240	48,00 %
б) претерано поскупљење здравствено безбедне хране	118	23,60 %
в) неадекватна и недовољна понуда	44	8,80 %
г) смањење личних прихода	98	19,60 %
УКУПНО:	500	100,00 %

(Извор: подаци из Упитника б)

Већина испитаника (48 %) је изјавила да би престала да купује здравствено безбедну храну ако би изгубили поверење у квалитет и сертификат, 23,60 % испитаника на престанак куповине би навело претерано поскупљење здравствено безбедне хране. Нешто мање од петине испитаника (19,60 %) би престало да купује здравствено безбедну храну уколико би им се смањили лични приходи, а најмањи број испитаника (8,80 %) као разлог престанка куповине наводи неадекватну и недовољну понуду.

#### 4.5.3 Профил садашњег просечног потрошача

Просечан профил потрошача данас изведен је на основу додатне анализе најбитнијих анкетних резултата који одређују тренутни однос потрошача према здравствено безбедној храни и социо-економског профила потрошача који је одређен у уводном делу упитника. Додатном анализом обухваћени су испитаници који су до сада показали изузетан или умерен интерес за набавком здравствено безбедне хране.

##### а) Изузетно заинтересовани потрошач

На основу резултата истраживања до сада је изузетан интерес за куповину здравствено безбедне хране показало 16 % испитаника. Од тога броја, 28,75 % чине мушкарци, а 71,25 % жене. Обзиром на то да почетни узорак чини 75 % жена, може се јасно извести закључак да мушкарци, иако их је у основном узорку било мање, у знатно већем обиму од жена у последње време показују изузетан интерес за набавком здравствено безбедне хране. На основу добијених података намеће се закључак да жене донекле губе традиционалан примат када је у питању проблем исхране у породици, те да су мушкарци они којима у планирању маркетиншких активности треба посветити повећану пажњу. Свакако, жене су и даље доминантни купци, али интерес мушкараца је све већи.

Истраживање је указало и на то да нема строге поделе испитаника по питању година старости. Просечни потрошачи здравствено безбедне хране се налазе у готово подједнаком уделу у свим старосним групама од 21 до 50 година. Најмање потрошача је у старосној групи до 20 година. 24 % потрошача који се изузетно интересују за здравствено безбедну храну има између 21 и 30 година. Нешто мање њих (20 %) има између 31 и 40 година, а сличан број (23 %) се среће у старосној групи од 41 до 50 година. Свега 9 % потрошача из групе испитаника који имају преко 50 година показују изузетан интерес за здравствено безбедну храну. Из наведеног произилази да су старији од 50 година најмање заинтересовани за



куповину здравствено безбедне хране, што произилази из чињенице да су чинили готово трећину узорка (29,8 %).

Просечан потрошач здравствено безбедне хране који показује највећи степен интересовања има завршену средњу школу или најчешће виши степен образовања. Од 80 потрошача који исказују изузетан досадашњи интерес, 40 њих је са завршеном средњом школом, 33 је завршило виши или високу школу. У овој групи налазе се и сва три потрошача са магистратуром или докторатом. Обзиром на то да је почетни узорак чинило далеко највише испитаника са завршеном средњом школом, у групи изузетно заинтересованих они нису заступљени у великом уделу. Од 383 испитаника са завршеном средњом школом, свега њих 40 показује изузетан интерес. Са друге стране, од 85 испитаника са вишим степеном образовања, чак 33 показује изузетан интерес што наводи на закључак да интерес потрошача расте са вишим степеном образовања. Вероватни разлог томе је боља општа информисаност и жеља за новим сазнањима коју често исказују више образовани грађани.

Већина потрошача који данас исказују изузетан интерес за здравствено безбедну храну живи у породици са децом, што је и разумљиво, обзиром на то да су они чинили далеко највећи део узорка. Са друге стране, анализа указује да ипак највећи степен интересовања постоји у групи потрошача који живе у браку без деце. Од 273 испитаника који живе у браку са децом, свега 41 показује изузетан интерес, али зато од 27 испитаника који живе у браку без деце, 9 испитаника показује највећи интерес. Разлог наведеноме се можда може тражити у чињеници да брачни другови без деце можда на располагању имају више финансијских средстава у односу на испитанике који имају децу и стога повећане друге трошкове.

Последњи параметар социо-економског профила чине лична примања испитаника. Најчешће изузетно заинтересовани потрошач данас има лична примања у износу до 10.000 динара. Додатном анализом, односно узимањем у обзир величине почетног узорка, произилази да су до сада за куповину здравствено безбедне хране најзаинтересованији потрошачи који имају примања до 20.000 динара.

#### б) Умерено заинтересовани потрошач

Умерен интерес за здравствено безбедном храном је, у складу са резултатима истраживања, исказан код већине, односно 70,20 % испитаника. Ова група потрошача може бити од посебног значаја јер се њихов интерес може временом повећати или смањити у зависности од потеза осталих тржишних чинилаца и информација које до њих стижу. Стога је било посебно битно одредити њихов просечан профил.

Умерен интерес за куповином здравствено безбедне хране данас исказује 68,09 % жена и 31,91 % мушкараца. Као и у групи изузетно заинтересованих потрошача, у овој скубини се такође примећује значајно учешће испитаника мушког пола. Од укупно 175 мушкараца који су ушли у почетни узорак, чак 112 њих изражава умерен степен интересовања. Када се том броју дода 23 испитаника мушког пола који су показали изузетан интерес долази се до броја од 135 испитаника мушког пола који су заинтересовани за здравију исхрану.

Просечан потрошач који је умерено заинтересован за здравствено безбедну храну у већини случајева има завршену средњу школу. Од укупно 383 свршена средњошколца у узорку, њих 315 су исказали умерен интерес. У овој групи налази се и 25 испитаника са вишим степеном образовања (од укупно 85 у почетном узорку).

Већина испитаника која је исказала умерени интерес живи у браку и има децу. За разлику од претходног случаја, њихов удео (209 испитаника у односу на почетних 273 који живе са децом) у односу на почетни узорак је највећи. Највише потрошача који су показали умерен интерес има лична примања у висини до 15.000 динара.

#### 4.5.4 Збирни резултати истраживања досадашње потрошње

Целокупно истраживање и његови претходно исказани резултати дају одређени увид у стање на тржишту здравствено безбедне хране у Војводини, те на основу тога пружа могућност у стицање одређеног увида у његову перспективу.

Степен информисаности потрошача о проблематици здравствено безбедне хране и примени генетски модификованих организама у производњи хране уопште може се сматрати осредњом, јер већина испитаника изјављује да делимично познаје њену суштину. Са друге стране, већина испитаника не зна да је у јуну 2000. донесен Закон о органској пољопривреди.

Досадашња искуства анкетираних потрошача указују на то да се највећи број потрошача у мањој или већој мери интересовао за могућност куповине и куповао здравствено безбедну храну, с тим што највећи број испитаника купује само поједине артикле. Здравствено безбедну храну испитаници у највећој мери купују због бриге о сопственом здрављу. Основни разлог због којег испитаници не купују здравствено безбедну храну или је не купују онолико колико би желели јесте пре свега недовољан понуда, висока цена и слаба економска пропаганда. Из наведеног се може извести закључак да је потражња за здравствено безбедном храном донекле већа од понуде, те да је тренутна понуда неадекватна, а потенцијални потрошачи недовољно информисани.

Стиче се утисак да долази до одређеног несклада између захтева потрошача са једне стране, јер су они показали задовољавајући интерес, а са друге стране нема одговарајуће понуде нити медијске подршке. Уопште речено, досадашњом понудом већина испитаника је делимично задовољна, а петина је потпуно незадовољна.

Основ на којем већина испитаника разликује здравствено безбедну од остале хране јесте сертификат (ознака). Око четвртине испитаника се приликом одређивања да ли је храна коју купују здравствено безбедна или не руководи личним судом, а нешто мање њих слуша савете продаваца. Осим тога, већина испитаника је изјавила да има само делимично поверење у до сада присутне начине сертификације код нас. Све ово говори у прилог чињеници да потрошачи код нас нису довољно обавештени о начинима сертификације и немају довољно поверења у њих, али приликом куповине немају великог избора због недовољне приступачности потребних осталих информација.

Испитаници који у одређеној мери купују здравствено безбедну храну готово у подједнакој мери купују намирнице из свих група. Ипак, за сада се у форми здравствено безбедне хране највише купују чајеви и помоћна лековита средства (вероватно због највеће понуде), затим житарице, воће, поврће и прерађевине од воћа и поврћа. Најмање се за сада купују на одговарајући начин произведена уља, што вероватно може да се протумачи њиховом релативно високом ценом и слабом понудом. Анкетирани испитаници који купују здравствено безбедну храну то чине у подједнакој мери у обичним продавницама или специјализованим трговинама, док мањи део купује на пијацама или директно од произвођача.

Питање односа испитаника према цени здравствено безбедне хране (која је у мањој или већој мери виша од цене конвенционалних производа), је посебно утврђено, а резултати говоре да чак 26,4 % испитаника мисли да је разлика у цени сасвим оправдана.

Садашњи потрошач је у већини случајева жена, али је изузетно повећан удео мушкараца који показују повећан интерес за промене у начину исхране. Старосна доб испитаника је равномерно распоређена у широком распону од 21 до 50 година. Најмањи степен интересовања показују најстарији испитаници. У већини случајева, потрошач живи у браку са децом (мада су најзаинтересованији испитаници у браку без деце), висина личних примања је од 15.000 до 20.000 динара. Највећи интерес показују испитаници са вишим степеном образовања.

#### 4.5.5 Профил просечног потрошача у будућности

Утврђивање просечног профила потрошача у будућности је изузетно битан резултат истраживања, јер омогућава планирање адекватних маркетиншких активности и свођење могућности грешака и беспотребних трошкова на минимум. За утврђивање просечног профила потрошача у будућности било је потребно додатно анализирати одговоре које су дали потрошачи у последњем делу упитника, који је имао за циљ одређивање њиховог односа према здравствено безбедној храни у будућности.

Од укупно 500 испитаника, њих 189 је изјавило да ће у будућности показати већи степен интересовања за куповину здравствено безбедне хране. Полна структура ових испитаника је релативно уједначена. Нешто више од половине испитаника чине жене (55,03 %) а остатак (44,97 %) чине мушкарци. Досадашња анализа показала је висок степен интересовања мушкараца за проблематику исхране, а на овом месту је ова чињеница још израженија. Од укупно 175 мушкараца у почетном узорку, њих 85 (нешто мање од половине) је изјавило да ће у будућности обратити већу пажњу на могућност куповине здравствено безбедне хране. Од укупно 325 жена у почетном узорку, 104 жене показале повећани интерес.

Највише будућних купаца здравствено безбедне хране има у старосној категорији до 20 и између 31 и 50 година. На овоме месту је такође најмање најстаријих испитаника. Уочава се лагано спуштање старосне доби просечног потрошача у будућности.

Већина испитаника који ће показати појачан интерес у будућности има завршену средњу школу, али је ипак највећи интерес исказан код испитаника са вишим степеном образовања. Од 85 испитаника са вишим или високим образовањем у почетном узорку, чак њих 78 ће у будућности обраћати већу пажњу приликом куповине хране. У овој групи су и сва три испитаника највишег образовања (магистар и доктор).

Потрошачи који живе са децом чине највећу групу испитаника у будућности, али је највеће интересовање исказано код потрошача који живе у браку без деце. Од укупно 27 испитаника који живе у браку без деце, њих 16 ће у будућности још већу пажњу обратити на исхрану. Обзиром на и до сада висок степен интересовања потрошача из ове групе, она постаје посебно интересантна са аспекта потрошње.

Већина испитаника који су најзаинтересованији да купују здравствено безбедну храну у будућности чине испитаници са примањима до и преко 20.000 динара. Посебно интересантан је податак да велики број испитаника који моментално немају примања (ученици, студенти) показују повећан интерес у будућности. Свакако да охрабрује појачан интерес младих испитаника.

#### 4.5.6 Збирни резултати истраживања будуће потрошње

Након утврђивања основних параметара досадашње потрошње здравствено безбедне хране, ради стицања комплетнијег увида у тржишне перспективе, било је потребно утврдити и однос потрошача према неколико најбитнијих показатеља потрошње у будућности.

На основу одговора испитаника може се извести закључак да ће већина испитаника убудуће на здравствено безбедну храну обраћати исту пажњу као и до сада, али значајан број испитаника (чак 37 %) ће на то у будућности обраћати већу пажњу, што је значајно повећање у односу на досадашњих 16 % испитаника. Осим тога, смањује се број испитаника који се у будућности неће интересовати или неће куповати здравствено безбедну храну, са садашњих 13,8 % на будућих 3,80 % незаинтересованих. Општи позитиван тренд намеће свим тржишним субјектима потребу да реагују на прави начин и задовоље тражњу која је очигледно нарастајућа.

Просечан потрошач у будућности који ће обратити већу пажњу на квалитет своје исхране се не може јасно диференцирати по полу, мада су и даље жене те које у највећој мери брину о исхрани у породици. Удео мушкараца је чак нешто већи од удела жена, ако се узме у обзир величина узорка. Стога се може закључути да су потенцијални потрошачи у будућности равноправно и мушкарци и жене.

Убудуће ће на квалитет своје исхране највећу пажњу обраћати испитаници који живе у браку без деце, али обзиром на то да највише становника има децу у породици, у глобалу су они најчешћи будући купци. На овом месту треба истаћи појачан интерес младих, а најмањи интерес код најстаријих потрошача. Више здравствено безбедне хране настојаће да купују потрошачи који имају виши степен образовања и просечна примања преко 20.000 динара.

Испитаници су изразили донекле задовољавајући степен поверења који би имали у јединствен начин означавања (сертификације) здравствено безбедне хране. Већина испитаника би у такав начин означавања ипак имала само делимично поверење. Резултат недовољног поверења грађана свакако лежи у досадашњим негативним искуствима. Петина испитаника и даље неће веровати у било какве начине сертификације. Све наведено указује на чињеницу да је проблем сертификације изузетно важан у будућности.

Потрошачи у будућности желе да, када је у питању здравствено безбедна храна, купују више воћа, поврћа, млека, млечних прерађевина и житарица него до сада. Потрошња меса и прерађевина од меса ће, према резултатима истраживања, стагнирати у будућности, док се може очекивати смањење потражње за чајевима и уљем.

На основу добијених показатеља, могуће је извршити одређену преоријентацију о оријентисати се на производњу намирница које ће бити највише тражене. Истраживање указује да нагласак треба дати на органску пољопривреду у делатности повртарства, воћарства и сточарства. Обзиром на то да су потрошачи исказали релативно незадовољство досадашњом понудом, све остале групе хране такође требају бити предмет производње у будућности. Овоме у прилог иде и чињеница да у земљама потенцијалним увозницама у окружењу постоји незадовољена потражња за месом, млеком и прерађевинама.

Индикативан је и податак да ће потрошачи у будућности куповати више здравствено безбедне хране уколико буду на неки начин уверени у њен квалитет и гаранцију сертификата, нешто мањи број њих већу потрошњу условљава повећањем личних примања, те повећањем понуде.

У случају да се реализује јединствен систем сертификације и постепено стекне поверење потрошача, испитаници су спремни да за такве производе у врло значајном уделу плате цену која је и до 50 % виша од уобичајене. Наиме, 16,80 % испитаника би платило до 50 % вишу цену, а 2,6 % испитаника је спремно и на цену вишу чак и преко 50 %. Највећи број испитаника би толерисало цену вишу до 25 %. Све ово треба имати у виду из два основна разлога. Пре свега, произвођачи и потенцијални произвођачи могу да увиде да ће потрошачи прихватити квалитет, те да могу стога преузети ризик повећаних трошкова производње, које производња здравствено безбедне хране неминовно намеће.

На повећани обим куповине у будућности највећи утицај ће имати поверење у квалитет и повећање личних примања. Са друге стране, разлози због којих би испитаници престали да купују здравствено безбедну храну такође имају своју важност. Треба имати у виду да би се већина њих (нешто мање од половине испитаника) одлучило на престанак куповине уколико би изгубили поверење у квалитет и сертификат. Нагласак на потреби потврде квалитета је посебно јак када се има у виду и досадашње делимично поверење потрошача. Скоро четвртина потрошача би то престала да буде ако би здравствено безбедна храна која им се нуди поскупела преко мере коју они сматрају подношљивом.

Наведени показатељи потрошње недвосмислено указују на то да интерес за потрошњом здравствено безбедне хране расте у односу на досадашњи, који се такође може сматрати позитивним. Ставови потрошача у погледу будућег понашања указују на добру перспективу производње здравствено безбедне хране. Посебно позитивни резултати могу се очекивати уколико се уваже додатни захтеви потрошача у погледу сертификације, цене и понуде.

## 4.6 Синтеза резултата истраживања

Резултати спроведеног истраживања, најкраће речено, указују на неколико основних закључака који требају да послуже у разради предлога за унапређење развоја органске пољопривреде у Војводини. Само отклањањем уочених слабих тачака могу се очекивати повољни резултати у будућности.

Пре свега, заједничко за све испитанике је делимичан степен информисаности о суштини здравствено безбедне хране, али и недовољна информисаност о постојању адекватног Закона у тој области, чак и од стране произвођача.

Без обзира на то што већина испитаника изјављује да познаје суштину примене генетски модификованих организама у производњи хране, посебно забрињава податак да се у примарној пољопривредној производњи у Војводини у одређеном броју случајева сусреће примена генетски модификованих организама. Генетски модификовани организми у производњи хране се срећу како у великим пољопривредним предузећима, тако и у индивидуалном сектору.

Можда је још важније то што одређен део испитаника не зна да ли процес производње хране којим руководе подразумева примену генетски модификованих организама. Још већи степен незнања о томе показали су индивидуални пољопривредни произвођачи. Ситуација у прехранбеној индустрији је у том смислу нешто повољнија, али се и даље у одређеном броју среће податак да испитаник не зна да ли су саме сировине или додаци који се користе током прераде генетски модификовани. Све наведено указује на потребу спровођења адекватне независне контроле, јер органска пољопривреда искључује примену генетски модификованих организама. Осим тога, нужно је додатно едуковати све тржишне субјекте о основним постулатима ове делатности.

Надаље, већина испитаника до сада није имала великог искуства у производњи и преради здравствено безбедне хране, али показују посебно задовољавајући ниво спремности да се у будућности томе више посвети и евентуално едукује. Овај део истраживања који претпоставља будући интерес произвођача хране показује најбоље резултате и отвара повољну перспективу, јер већина испитаника из свих група исказује изразиту или делимичну намеру да убудуће посвети пажњу производњи здравствено безбедне хране.

Без обзира на недовољно искуство, већина испитаника сматра да се од обављања делатности органске пољопривреде могу постићи повољнији економски резултати, те им свакако треба помоћи у оспособљавању за планирање и предвиђање резултата пословања.

Посебно важни су резултати добијени истраживањем стања у области трговине, који указују на непознавање суштине здравствено безбедне хране од стране

трговаца, а посебан проблем представља слабија информисаност у специјализованим продавницама, које би требало да пружају највише корисних информација купцима. Трговци у већини тврде да у њиховој понуди не постоји генетски модификована храна, али у десетини посматраних продавница се, према изјавама испитаника, продаје генетски модификована храна, док један број испитаника признаје да не зна да одговори на то питање. Као посебан проблем који треба решавати наметнуо се проблем знања трговаца, нарочито у специјализованим продавницама.

Трговци су, као и испитаници из осталих група исказали сасвим задовољавајућу намеру да убудуће прате регулативу и новине у области здравствено безбедне хране и заложили се за јединствену сеертификацију здравствено безбедне хране.

На крају, као битан резултат истраживања охрабрује степен познавања проблематике од стране потрошача, мада већина испитаника само делимично познаје проблематику. Већина испитаника не купује у значајној мери здравствено безбедну храну, већ повремено купује поједине артикле. Испитаници нису задовољни постојећом понудом и немају потпуно поверење у досадашње начине сертификације. Са друге стране, већина испитаника толерише нешто вишу цену здравствено безбедне хране у односу на уобичајену.

Домаћи потрошачи истичу да ће здравствено безбедну храну куповати у већој мери у будућности, али стављају до знања да желе високу сигурност сертификата, бољу понуду и већи избор, као и то да нису спремни да плате изузетно високу цену за здравствено безбедну храну. Податак да је скоро петина испитаника изјавила да би, у случају постојања јединственог сертификата, била спремна да плати до или преко 50 % вишу цену за здравствено безбедну храну се свакако не сме занемарити.

На основу добијених резултата истраживања потрошача и социо-економског профила испитаника одређен је просечан профил садашњег и будућег купца, који указује на подједнак интерес мушкараца и жена, испитаника са вишим степеном образовања, појачан интерес младих у будућности, те најмањи интерес најстаријих испитаника.

Сви резултати истраживања корисно ће послужити у одређивању основних праваца развоја и указивати на тачке којима треба посветити посебну пажњу.



#### 4.7 Усклађеност резултата истраживања са истраживачким хипотезама

Резултати истраживања указују на потпун степен подударности резултата истраживања са постављеним истраживачким хипотезама.

У потпуности је доказана основна истраживачка хипотеза која претпоставља повољну тржишну перспективу здравствено безбедне хране у Војводини, а закључак је изведен на основу сумирања резултата целокупног истраживања, односно на основу чињенице да су резултати спроведеног истраживања потврдили, како главну, тако и све наведене споредне истраживачке хипотезе.

Све заинтересоване стране су, уопштено посматрано, показале делимичан степен познавања суштине здравствено безбедне хране, Закона о органској пољопривреди и примени генетски модификованих организама у производњи хране. Само код мањег броја испитаника степен опште информисаности се може оценити као потпуно задовољавајући. Са друге стране, примарни пољопривредни произвођачи су, како је и претпостављено, до сада показали незадовољавајући обим производње сировина, односно готових производа ове групе. Већина испитаника је исказала изразиту или делимичну намеру руководства предузећа да у будућности и даље прати проблематику, реализују конверзију конвенционалне пољопривредне производње (макар и у минималном обиму). Позитивним се може сматрати и став одређеног броја испитаних произвођача који сматрају да можда неће моћи из објективних разлога да тако нешто учине у блиској будућности, али су у сваком случају свесни атрактивности делатности и вољни су да размишљају о производњи здравствено безбедне хране у одређеној количини. Наведени резултати и у овом делу потврђују претпостављену прву изведену истраживачку хипотезу.

Резултати добијени истраживањем у прехранбеном сектору указују на потврђивање друге изведене истраживачке хипотезе која се односе на ту групу испитаника. Пре свега, степен опште информисаности, како на великим газдинствима, тако и код малих прехранбених произвођача може се оценити као делимичан. Досадашњи удео производње здравствено безбедне хране у узорку прерађивача такође се не може сматрати задовољавајућим, али је ситуација донекле боља него у примарном пољопривредном сектору.

Испитаници из узорка трговинског сектора не познају довољно суштину истраживачке проблематике, јер већина испитаника свој степен познавања проблематике органске пољопривреде, здравствено безбедне хране и Закона о органској пољопривреди оцењује као делимичан. У трговинама које су обухваћене истраживањем, понуда здравствено безбедне хране је учествовала максимално до 25 %, чак и у специјализованим продавницама. Испитаници у трговинама су запазили умерен пораст интересовања потрошача за куповином здравствено

безбедне хране, а осим тога, позитивно су оценили и идеју о постојању јединственог сертификата. Добијени истраживачки резултати су потврдили трећу изведену истраживачку хипотезу која се односила на ову групу тржишних субјеката.

Испитивање потрошача указало је такође на слагање са истраживачким хипотезама, обзиром на то да већина испитаника суштину органске пољопривреде, здравствено безбедне хране и примене генетски модификованих организама познаје само делимично, а осим тога у већини случајева не зна да постоји Закон о органској пољопривреди.

Надаље, потрошачи су исказали досадашњи умерен интерес за куповину здравствено безбедне хране, којој у највећој мери замерају неадекватну понуду и несигурност сертификата. Оваквим резултатима истраживања потврђена је четврта изведена истраживачка хипотеза, које се односила на општу информисаност и досадашње искуство потрошача.

На крају, испитаници из свих узорака истраживања су исказали висок степен заинтересованости да се у будућности више информишу о делатности производње здравствено безбедне хране и тиме помогну њену афирмацију. Са друге стране, потрошачи имају изражену или делимично изражену намеру да у будућности обратe већу пажњу на куповину здравствено безбедне хране, траже повећану понуду, сигурнији сертификат, те исказују спремност да такву храну плате по вишој цени, што перспективу на тржишту здравствено безбедне хране, када су у питању и потрошачи, чини позитивном, чиме је потврђена последња, пета изведена истраживачка хипотеза.

Уопштено речено, истраживање тржишних перспектива производње здравствено безбедне хране указује на делимичну општу информисаност примарних пољопривредних произвођача, прерађивача и трговаца, њихова недовољна досадашња искуства али изражену намеру да се такво стање у будућности промени. Потрошачи су, са своје стране, показали сасвим задовољавајући степен заинтересованости и позитиван тренд тражње у будућности. На основу свега наведеног, тржишна перспектива производње здравствено безбедне хране у Војводини може се оценити као повољна.

## 5. УНАПРЕЂЕЊЕ ДОМАЋЕГ ТРЖИШТА ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНЕ ХРАНЕ

### 5.1 Опште развојне претпоставке

Органска пољопривреда и производња здравствено безбедне хране су предмет посебног интересовања, како у иностраној, тако и у домаћој стручној и широј јавности већ више од деценије. Још почетком деведесетих година прошлог века јасно је утврђен глобално позитиван тренд у перспективи развоја ове делатности, те предвиђено интензивирање обима производње до краја века, а и у даљој будућности, које су се показале тачним<sup>185</sup>.

Свака развијена земља света настоји да, у складу са сопственим особеностима, а уз ограничења која постоје у производњи здравствено безбедне хране, нађе свој пут и почне са конверзијом бар одређених површина на режим органске пољопривреде, коју касније нужно прате промене у начину прераде, маркетинга, контроле квалитета, финансијска подршка, едукација, организација субјеката, законска регулатива, као и остале мере и активности<sup>186</sup>. Позитивна искуства свакако треба користити у домаћој пракси.

Године 1998. предложена је Стратегија развоја Републике Србије која предвиђа следеће основне циљеве<sup>187</sup>:

<sup>185</sup> Campagnoni, A.: *Agricoltura biologica. Nuova frontiera per l'agricoltura del 2000*, Rivista di Frutticoltura e di Ortofloricoltura, v. 57 (3), p. 25-29, Italy, 1995.

<sup>186</sup> Duram, L., A.: *Organic agriculture in the United States: current status and future regulation*, Choices, Ames, v. 13 (2), p. 34-38, Iowa, USA, 1998.

<sup>187</sup> Стратегија развоја Републике Србије до 2010. године са визијом до 2020. године, Републички завод за развој, Београд, 1998.

- Модернизација постојећих и изградња нових капацитета;
- Рационализација потрошње енергије и утрошака материјала;
- Развој и прилагођавање људских ресурса;
- Развој и примена нових научно – технолошких знања;
- Развој маркетиншког приступа: унапређење квалитета, ширење асортимана производа, увођење стандарда ISO 9000 и ISO 14000, развој канала продаје и обезбеђење сервисирања;
- Специјализација и ширење сарадње са пословним партнерима.

Увидом у предложене основне циљеве сасвим је лако уочљиво да размишљање у правцу свеобухватније конверзије конвенционалне у органску пољопривредну производњу има пуно оправдање. Производња здравствено безбедне хране подразумева рационалну потрошњу свих инпута, унапређење квалитета, креирање новог производа, а увођење и практична примена препорука серије стандарда ISO 14000 и осталих стандарда специјализованих у области производње хране у великој мери може да поменути стратегију учини лакшом за оперативну примену.

Након низа година током којих се Војводина (као и цела земља) суочавала са великим проблемима, наступа период у којем се може говорити о реалној могућности планирања развоја на дужи временски период. Планирање развоја у пољопривредном сектору има своје особености, које тим више добијају на значају ако се реално сагледа чињеница да је пољопривреда једна од окосница развоја земље у будућности.

Свака земља, без обзира на степен своје (не)развијености, настоји да организује и спроводи одговарајућу поопривредну политику из, пре свега, стратешког разлога обезбеђења довољно хране за потребе сопственог становништва. Тек након обезбеђења сопствених потреба, може се рачунати и са извозом преосталих пољопривредних вишкова, било да су у питању сировине, полупроизводи или готови прехранбени производи.

Бројни су покушаји да се предложи оптимална стратегија развоја, како пољопривреде, тако и привреде у целини. Свим програмима и предлозима је заједничко да у концепцији развоја земље пољопривреда има приоритетно место. Између осталог, предложен је «Аграрни програм, основе развоја села, пољопривреде и прехранбене индустрије Аутономне покрајине Војводине», као део целовитог Аграрног програма Србије. Дати програм има следеће основне циљеве, у којима се сасвим јасно могу издвојити циљеви који се односе на производњу здравствено безбедне хране<sup>188</sup>:

<sup>188</sup> [www.vibilia.co.yu](http://www.vibilia.co.yu)

- *Обезбеђење прехранбене сигурности земље, која обухвата самодовољност, стратешке и оперативне резерве и континуирани раст извоза; при чему се у обалости производње здравствено безбедне хране треба усредсредити на производњу у количинама и по квалитету који задовољава потребе одређеног сегмента тржишта. Посебно атрактивна је могућност извоза, обзиром на то да потражња за оваквом храном постоји у иностранству, са трендом даљег пораста;*
- *Повећање конкурентности произвођача хране на домаћем и иностраном тржишту, уз уважавање принципа одрживог развоја; као циљ који недвосмислено указује на неопходност конверзије са конвенционалне на тзв. одрживу пољопривреду, чиме се постиже истовремено и производња здравствено безбедне хране, а са друге стране, уважава глобално усвојени принцип одрживог развоја, чије је поштовање један од основних предуслова за пријем наше земље у светске интеграције и осигуравање здраве средине за живот садашњих и будућих генерација;*
- *Уравнотежен аграрни, градски, рурални и регионални развој, заштита дохотка тржишно оријентисаних произвођача, бржи развој села и мање развијених подручја, чиме се указује на потребу развоја села и мање развијених подручја земље који представљају идеалан природни предуслов за заснивање производње здравствено безбедне хране;*
- *Остваривање трајног суфицита у спољно трговинској размени пољопривредно-прехранбених производа, заснованог на компаративним предностима Војводине, усаглашеним са прописима Светске трговинске организације и Европске уније, са нијансираним подстицајима за извоз и смањење увоза, при чему нема потребе за поновно подвлачење изражених захтева који постоје на изузетно платежно способним тржиштима у нашем непосредном окружењу;*
- *Оспособљавање војвођанског аграра за постепено укључивање у регионалне, европске и међународне интеграционе процесе; у којима производња здравствено безбедне хране заузима значајно место, обзиром на висок степен организованости производње здравствено безбедне хране у развијеним земљама, које су разрадиле и перманентно усавршавају регулативу у овој области.*

Адекватна пољопривредна политика у области производње здравствено безбедне хране не може се сматрати стратешком потребом одређене земље у којој се спроводи, јер здравствено безбедна храна ипак није у групи неопходних за опстанак човека. Врло вероватно да се из тог (и из осталих) разлога није у претходној деценији посвећивала адекватна пажња организацији ове специфичне врсте пољопривредне производње. Сви покушаји да се ствари уреде адекватном и свеобухватном пољопривредном политиком завршавали су се на ентузијазму појединаца или мање или више успешних група произвођача и стручњака.

Без обзира на досадашње проблеме, треба уважавати све израженије захтеве тржишта, како у иностранству, тако и код нас, који отварају широке могућности за домаћи аграр. Стога је неопходно у постојећу аграрну политику уградити и специфичне захтеве везане за производњу здравствено безбедне хране. Тек са доношењем Закона о органској пољопривреди (у јуну 2000. године) и у очекивању Правилника о његовој примени могу се очекивати значајнији помаци у овој, за наше подручје, изузетно значајној привредној грани.

У недостатку домаћих искустава, корисно могу послужити искуства из земаља које су у своју пољопривредну политику уградиле специфичности везане за производњу здравствено безбедне хране. Програм развоја органске (одрживе) пољопривреде у Калифорнији (САД) је године 2001. дефинисан кроз четири основна корака<sup>189</sup>:

- Едукација јавности о бенефиту од одрживе пољопривреде;
- Подстицање фармера, здравствених радника и еколога да сарађују у програму;
- Едукација потрошача о користима за окружење и њихово лично здравље на основу куповине производа (хране) из одрживе пољопривреде;
- Укључивање одрживе пољопривреде као важног чиниоца у свеукупни развој државе.

Наведени програм развоја органске пољопривреде нуди корисне предлоге и правце деловања, с тим што их треба прилагодити ситуацији која карактерише Војводину данас.

## 5.2 Опште особености војвођанског аграра

Већ од краја осамдесетих и почетка деведесетих година се интензивирају покушаји да производња органске пољопривреде заживи и на подручју Војводине, обзиром на опште повољне услове<sup>190</sup>, те почињу да се разматрају посебни проблеми примене агротехничких мера у режиму за производњу здравствено безбедне хране<sup>191</sup>. Услед стицаја низа неповољних околности, напори у том правцу нису у почетку давали добре резултате. Са стабилизацијом прилика у

<sup>189</sup> [www.fawq.org](http://www.fawq.org)

<sup>190</sup> Вребалов, Т.: *Производња хране у условима биолошког ратарења*, Жито хлеб, в. 21 (5), п. 127-134, СРЈ, 1994.

<sup>191</sup> Манојловић, С.: *Проблеми фертанизације у склопу стратегије производње квалитетне и здравствено безбедне хране*, Гласник пољопривредне производње, прераде и пласмана, в. 38 (11-12), п. 60-68, СФРЈ, 1989.

региону, интензивирањем процеса приватизације, доношењем адекватне законске регулативе и повезивањем са светом, стичу се општи повољни услови за даљи рад на овом подручју.

Сматра се да у нашој земљи данас има 4,96 милиона хектара земљишта, што износи око 80 % од укупног пољопривредног земљишта, на којима се обавља пољопривредна делатност са еколошким елементима<sup>192</sup>, што јасно упућује на закључак да се конверзија одређених земљишних површина у циљу производње здравствено безбедне хране може извршити без већих проблема и улагања. Од наведених површина, у Војводини има укупно 1.650.000 хектара обрадивог земљишта, од тога делатност органске пољопривреде се у складу са важећим прописима обавља на свега 18.600 хектара (поглавље 4.1.1), али се може претпоставити да се, на за сада још неутврђеним површинама земљишта и у сточарству делатност производње здравствено безбедне хране обавља донекле у складу са препорукама које о томе постоје.

Укупни капацитети<sup>193</sup> жито-млинске индустрије у Војводини су у стању да годишње произведу око 965.000 тона брашна, односно око 1,5 милиона тона пшенице. Складишни капацитети у Војводини чине 559.005 тона у силосима за жито и 62.458 тона осталог складишног простора за жито, 37.900 тона силоса за брашно и 19.950 тона осталог складишног простора. Сматра се да је степен искоришћености капацитета свега 40%.

У Војводини постоје и две фабрике за мокру прераду кукуруза, које производе кукурузни скроб, хидролизате и декстрине. То су «Ипкок» из Зрењанина, са годишњом производњом од 90.000 тона кукуруза и »Јабука» из Јабучке, годишњег капацитета од 36.000 тона кукуруза.

Кондиторску индустрију Војводине чини 10 великих фабрика, укупног капацитета 65.200 тона годишње. Што се тиче производње шећера, она се одвија у 15 шећерана у СЦГ (од тога 11 у Војводини), чији се дневни капацитети за прераду крећу од 4.000 до 6.000 тона шећерне репе. Те су фабрике релативно малог капацитета у односу на фабрике у развијеним земљама (чији се дневни капацитет креће од 10.000 до 20.000 тона). Процена је да се годишње уз њихов оптималан рад може произвести 710.000 тона шећера чиме се могу подмирити потребе домаћег тржишта и обезбедити извоз 350.000 тона.

У Србији и Црној Гори постоји и 11 фабрика за производњу уља и биљних масти од чега је 6 у Војводини, а ту је и 15 већих млекара.

Под системом органске пољопривреде данас у Србији и Црној Гори има 18.600 хектара земљишта које је под режимом органске пољопривреде или у режиму

<sup>192</sup> [www.fawq.org](http://www.fawq.org)

<sup>193</sup> Томић, Д., Гулан, Б.: *Пољопривреда Југославије*, Институт за економику пољопривреде, Београд, 1999.

конверзије, што представља 0,3 % од укупно расположивог пољопривредног земљишта<sup>194</sup>. Од наведених површина, далеко највише, 17.960 хектара налази се у Србији, а у Војводини нешто више од 1.445 хектара<sup>195</sup>.

У Војводини постоје уопштено повољни општи предуслови за прелазак барем одређеног дела пољопривредних потенцијала на производњу здравствено безбедне хране. У том смислу треба истаћи одређене битне позитивне особености агоиндустријског потенцијала Војводине<sup>196</sup>:

- *Укупне површине обрадивог земљишта износе 1.650.000 хектара;*
- *Расположиви али неискоришћени водни ресурси.* У одређеном смислу, проблем водних ресурса у Војводини се може сматрати предношћу, без обзира на то што се мрежа река и канала не користи довољно. Будуће активности у том правцу могу донети изузетне користи војвођанском аграру;
- *Разноврсни прерађивачки капацитети.* У Војводини постоје капацитети за прераду разноврсних прехранбених производа, од прераде меса до прераде зачинског и лековитог биља;
- *Уситњеност поседа у приватном власништву.* За заснивање делатности органске пољопривреде ни у ком случају није потребно знатније укрупњавање постојећих земљишних поседа. Пракса у земљама које су најдаље отишле у правцу развоја органске пољопривреде показује да су најпожељнији поседи величине од 5 до највише 20 хектара<sup>197</sup>;
- *Развијена пољопривредна наука, технологија и образовање,* коју одређују еминентне научне и стручне установе, пре свега из области пољопривреде и прехранбене технологије (факултети, институти);
- *Квалитетан трансфер знања од «њиве» до «лабораторије»,* што је била посебност поготово до почетка деведесетих година прошлог века, када је читав систем развоја пољопривреде био заснован на примени сазнања научних установа (факултета и института), при чему су њихова достигнућа валоризована и у иностранству;
- *Задовољавајући општеобразовни и културни ниво произвођача.* Систем образовања уопште у нашој земљи је заснован на образовању што ширег слоја становништва, а стицајем одређених неповољних околности, на

<sup>194</sup> [www.organic-europe.net/country](http://www.organic-europe.net/country)

<sup>195</sup> [www.terras.org.vu](http://www.terras.org.vu)

<sup>196</sup> [www.vibilia.co.yu](http://www.vibilia.co.yu)

<sup>197</sup> [www.moba.co.yu](http://www.moba.co.yu)



позицији индивидуалних пољопривредних произвођача нашли су се и људи са задовољавајућим степеном образовања;

- *Традиционализам у производњи хране.* Војводина је регион са дугом традицијом у производњи хране, било у облику сировина, било финалних производа, при чему посебно место заузимају специјалитети војвођанског подручја.
- *Повољни климатски услови.* Војводина се налази у региону умереног климатског појаса који пружа сасвим задовољавајуће услове за обављање пољопривредне производње уопште, мада је потребно истаћи проблем недовољних и неправилно распоређених падавина током године, што се једино може регулисати унапређивањем система наводњавања.

Са друге стране, постоје и одређене негативне особености војвођанског аграра које у одређеном смислу представљају препреке за развој:

- *Незадовољавајући квалитет и квантитет сточног фонда.* Назадовање пољопривредног сектора уопште у последњој деценији прошлог века свакако је у највећој мери обележило уништавање сточног фонда у сваком погледу. Услед неисплативости бављења сточарством, пољопривредници (како индивидуални пољопривредни произвођачи, тако и на великим газдинствима која су тада била углавном у друштвеном власништву) су перманентно смањивали број стоке. Преостала грла стоке су углавном лошијег расног састава, за чије унапређивање су потребна значајна финансијска средства и организована акција. Садашња ситуација у сточарству је таква да се производња здравствено безбедне хране када су упитању месо и месне прерађевине може заснивати али у веома редукованом обиму.
- *Мала заступљеност воћарске и виноградарске производње.* Воћарска производња у нашој земљи има дугу традицију. У Војводини постоје одређена подручја под дугогодишњим засадима и не постоји значајнија препрека која би се могла навести као разлог за изостављање конверзије барем једног дела тих површина под систем органске пољопривреде. Посебан напор би био исплатив у виноградарским подручјима, обзиром да већ постоје адекватни прерађивачки капацитети и разрађено тржиште како код нас, тако и у иностранству.
- *Мала заступљеност производње поврћа.* У Војводини је производња поврћа до сада реализована у знатно мањој мери него што би то могло бити могуће, а разлог томе вероватно лежи у чињеници да производња поврћа захтева већа улагања и веће радно ангажовање. Тек у последње време, бележи се већи интерес произвођача и повећање површина под поврћем.

- *Незадовољавајући степен познавања проблематике производње здравствено безбедне хране.* Посебан проблем у реализацији било које активности представља непознавање предметне проблематике, што посебно долази до изражаја када је у питању неопходност одређених промена у досадашњем начину рада. Истраживање указује на недовољан степен обавештености о проблематици производње здравствено безбедне хране, али охрабрује изражена жеља великог броја испитаника да се у будућности у већој мери информишу о томе.
- *Недовршена законска регулатива.* У области производње здравствено безбедне хране законска регулатива још увек није у потпуности регулисана. У јуну 2000. године донет је адекватан Закон о органској пољопривреди, а током 2002. године предложени су одређени пратећи Правилници и нацрти Правилника о специфичним областима овог Закона, тако да се тек са њиховом финализацијом и усвајањем може рећи да је законска регулатива у потпуности дефинисана.
- *Неорганизованост извоза.* Евидентна појава током претходног периода био је неорганизован извоз, који карактерише пре свега појединачан наступ домаћих произвођача хране, који тако у одређеној мери постају на иностраном тржишту једни другима конкуренција.
- *Смањење броја активног пољопривредног становништва.* Миграција становништва са села у градове, те континуирани пад наталитета протеклих година неминовно су се одразили на број активног пољопривредног становништва. Велики број домаћинстава на селу и салаша су одавно потпуно пусти.
- *Неповољна старосна структура пољопривредног становништва.* Као последица претходно наведених узрока јавља се и проблем високе старосне доби преосталог пољопривредног становништва, што неминовно утиче на смањену спремност за едукацију, смањен ниво мотивације за спровођење одређених промена и способност да се планирано и спроведе у дело.
- *Низак вишегодишњи ниво улагања у пољопривреду.* Током свеопште кризе која је погодила националну економију, пољопривредна делатност је трпела у великој мери. Недостатак финансијских средстава и сужавање тржишта навели су највећи број произвођача да у обављање своје делатности улажу минимум потребних средстава потребних за просто преживљавање. Последице таквог стања осећају се још и данас и њихово деловање ће пратити пољопривредни сектор сигурно током још дугог временског периода.

### 5.3 Унапређење примарне пољопривредне производње

Приликом покушаја одређивања претпоставки за заснивање органске пољопривредне производње, потребно је користити већ постојеће стандарде који су прописани од стране Европске уније (усвојене од стране Међународне федерације покрета за еколошку пољопривреду – IFOAM), као и одредбе Закона о органској пољопривреди Југославије који је усвојен јуна 2000. године (Службени лист СРЈ, бр. 28, Београд, 2000)<sup>198</sup>.

#### 5.3.1 Опште особености органске пољопривреде

Производња здравствено безбедне хране захтева, пре свега, издвојену земљишну површину, која је еколошки чиста, максимално изолована од штетних утицаја других делатности<sup>199</sup>.

Изузетну погодност за развој органске пољопривреде у нашој земљи представљају велике површине земљишта које се, услед неинтензивне пољопривредне производње током претходних година, налази у стању које се може сматрати одговарајућим за заснивање органске пољопривредне производње. Један од основних захтева које поставља домаће законодавство (Закон о органској пољопривреди, чл. 6) јесте да земљиште које се жели укључити у органску пољопривреду не сме бити коришћено током претходне две године или три године, или уколико је коришћено али без примене вештачких средстава.

Без обзира на наведено, неопходно је претходно посебном методологијом извршити педолошко и хидролошко испитивање земљишта у циљу утврђивања присутности и интензитета утицаја штетних супстанци. Ова активност је посебно актуелна за пределе са оригиналним, традиционалним тзв. географским пореклом, обзиром на то да производи из таквих предела могу имати велике извозне шансе<sup>200</sup>.

У новије време, велика пажња се посвећује утицају климе на квалитет произведене хране, а посебно здравствено безбедне хране. Поред бројних истраживања, обзиром на комплексност проблема, може се рећи да сви утицаји још увек нису дефинисани нити је обим њиховог утицаја разјашњен<sup>201</sup>. Већ данас

<sup>198</sup> Сладојевић, З.: *Економска оправданост усмеравања газдинстава на еколошки начин производње*, Институт за агрономију, Пољопривредни факултет, Београд – Земун, 2002.

<sup>199</sup> Невенић, Р.: *Погодност простора за гајење здравствено безбедне хране – еколошке и просторне анализе*, Еко конференција, Зборник 2., п. 19-24, Нови Сад, 2002.

<sup>200</sup> Захарјашевић, В.: *Еколошка валоризација предела са аспекта органске пољопривреде*, Еко конференција, Зборник 2., п. 25-29, Нови Сад, 2002.

<sup>201</sup> Михаиловић, Д., Лалић, Б., Арсенић, И., Кочи, И.: *Моделирање климатских промена и производња здраве хране*, Еко конференција, Зборник 1., п. 33-37, Нови Сад, 2000.

се може рећи да су климатски услови који постоје на територији Војводине могу сматрати уопштено повољним за развој производње здравствено безбедне хране, али се свакако мора истаћи да их карактерише благ пораст просечне температуре и велика променљивост количина падавина по годинама и по периодима године<sup>202</sup>.

Конверзија земљишта у режим органске пољопривреде се у развијеним земљама успешно врши већ неколико година уназад. Поготово се у систем екстензивне пољопривреде враћају земљишта ниже плодности, која нису погодна за комерцијалну производњу и високе приносе<sup>203</sup>.

Практичне препоруке за обављање органске пољопривредне производње у домаћим условима укратко су следеће:

Земљиште под системом органске пољопривреде не сме да се беспотребно и интензивно обрађује, претерано сабија или обрађује у непогодним временским условима<sup>204</sup>.

Наводњавање земљишта које је у режиму органске пољопривреде јесте једна од неопходних агротехничких мера, обзиром на недовољне и неравномерно распоређене падавине на терену Војводине, али му се мора посветити посебна пажња, обзиром на познату покретљивост воде чији квалитет зависи од утицаја читавог низа фактора. Вода која ће служити за наводњавање при производњи здравствено безбедне хране (или хране за стоку у ту сврху), мора се редовно контролисати по питању читавог низа физичких, хемијских и микробиолошких параметара<sup>205</sup>.

У органској производњи дозвољена је примена само на органски начин произведеног семена и садног материјала, или из сопствене производње или из друге сертификоване производње (или из увоза)<sup>206</sup>. У складу са регулативом Европске уније, од 2000. године се за органску пољопривреду мора користити семе које је пореклом из органске пољопривреде бар једну генерацију<sup>207</sup>. Због наведеног пописа могу се очекивати и одређени проблеми, јер је такво семе

<sup>202</sup> Лалић, Б., Михаиловић, Д., Арсенић, И.: *Анализа кишног фактора Ланга за потребе климатске карактеризације Војводине*, Еко конференција, Зборник 1., п. 69-74, Нови Сад, 2002.

<sup>203</sup> Altieri, M., A.: *Biodiversity and pest management in agroecosystem*, Haworth Press, New York, USA, 1994.

<sup>204</sup> Комненић, В.: *Примена механизације у обради земљишта у органској пољопривреди*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>205</sup> Кашћелан, С., Јарак, М., Белић, С., Белић, А.: *Микробиолошка активност земљишта у зависности од својстава воде за наводњавање*, Еко конференција, Зборник 1., п. 171-174, Нови Сад, 2002.

<sup>206</sup> Мирић, М.: *Принципи органске производње биљног репродукционог материјала*, Органска производња - законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>207</sup> Quaglioti, L., Portis, E.: *Le sementi biologiche con particolare riguardo a quelle ortive*, Sementi Elette, v. 45 (2), p. 7-11, Italy, 1999.

лошијег квалитета од стандардног (слабија клијавост, лоше физичке особине), али је то неминовност која се мора поштовати.

Потребно је истаћи да у склопу Закона о органској пољопривреди постоји прецизирана листа средстава која се могу користити у биљној и сточарској производњи. Услед изузетног пестицидног притиска у агроеколошком систему, велика пажња се посвећује максималној редукцији њихове употребе, при чему се предност даје несинтетичким средствима за борбу против против корова, како у пољопривреди, тако и у шумарству и у комуналној хигијени<sup>208</sup>. У борби против штеточина препоручује се примена отпорних сорти и природних предатора<sup>209</sup>.

Воће као производ из органске пољопривреде се може узгајати у традиционалним засадима, на окућници, на малим плантажама или се прикупља у природној популацији воћака. Потребно је нагласити да се воће, уз поврће и лековито биље, сматра најперспективнијим производом ове врсте са подручја наше земље<sup>210</sup>.

Сточарска производња се у основном заснива на принципу задовољења свих природних потреба животиња, избегавању малтретирања, изостављању примене вештачких средстава у узгоју, уз обезбеђење слободног кретања животиња. Основно стадо мора потицати из сертификованог стада (под посебним условима од овог правила се, у складу са Законом, може одступити, обзиром да у почетним фазама развоја овакве сточарске производње, није могуће обезбедити сертификовано основно стадо)<sup>211</sup>. Сточарска производња се укључује у режим органске пољопривреде годину дана након конверзије ратарске производње, обзиром на то да се за исхрану стоке мора користити на органски начин произведена сточна храна<sup>212</sup>.

Кључни принцип подразумева узајамно деловање свих компонената у пољопривредном циклусу. У комбинованој технологији, исхраном органски произведеном храном, адекватним смештајем, етичким поступком, манипулацијом у циљу смањења стреса и редовним осматрањем, врши се превенирање појаве болести и побољшава добробит животиња<sup>213</sup>.

<sup>208</sup> Вуковић, С., Ђармати, З., Голошин, Б., Драгин, Б.: *Упоредни преглед токсиколошке оцене неких хемијских и биолошких пестицида*, Еко конференција, Зборник 1., п. 359-363, Нови сад, 2002.

<sup>209</sup> Рајковић, С., Забел, А., Косатић, М.: *Заштита биља у производњи органске хране у пољопривреди*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>210</sup> Јанковић, Д.: *Органска поризводња воћа*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>211</sup> Христов, С., Хопић, С., Богдановић, В., релић, Р., Перишић, П.: *Узгој, нега и добробит животиња у органској сточарској производњи*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>212</sup> Salghetti, A.: *Organic animal husbandry and territory*, Annali della Facolta di Medicina Veterinaria Università di Parma, v. 27, p. 145-163, Parma, Italy, 1998.

<sup>213</sup> Неговановић, Д.: *Исхрана домаћих животиња у органској пољопривредној производњи*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

Општи принцип којег се морају држати сви који желе да обављају делатност органске пољопривреде јесте поштовање адекватних препорука у свим фазама производње, при чему се постављају посебни захтеви за све компоненте које долазе у било какав контакт са будућом храном (вода, земљиште, ваздух, семе, агротехничке мере, опрема, манипулација, прерада, паковање, коришћење и одлагање). Ради лакшег разумевања потребе за свеобухватним посматрањем производње хране од самог почетка, корисно може послужити у развијеним земљама усвојен систем анализе животног циклуса.

Анализа животног циклуса (*Life Cycle Analysis - LCA*) обухвата анализу свих корака у животу одређеног производа (или услуге) који постоје од екстракције сировина па до потрошње и одлагања употребљеног производа<sup>214</sup>. У случају здравствено безбедне хране, правилно дефинисање и разумевање значаја животног циклуса производа је од изузетне важности, јер «систем сигурности хране подразумева сигуран процес који се посматра од фарме до стола»<sup>215</sup>.

Сигурност хране је растућа преокупација грађана, здравствених установа и произвођача у читавој Европској унији. Сви аспекти израде хране, од сировине до производа за конзум не смеју бити токсични по људско здравље, било да се храна конзумира у кући или ван ње, уз уважавање заштите околине у свим фазама процеса.

Стога производња здравствено безбедне хране «треба да користи метод испитивања корак по корак», ради процењивања сигурности пољопривредних производа, њиховог садржаја, могућих резидуа загађења и контаминације. Након анализе у примарној пољопривредној производњи, као исходшту сировина, анализа животног циклуса посматра активности које се одвијају током прераде хране, при чему треба посебну пажњу обратити на употребу адитива. Прерађена храна мора бити и одговарајућег микробиолошког квалитета, без патогених микроорганизама и њихових метаболита<sup>216</sup>.

Одлука да ли је одређени прехранбени производ адекватан не доноси се само на основу његове здравствене безбедности када је у питању утицај на здравље човека. Анализа животног циклуса подразумева да прехранбени производ ни у једној фази свога живота нема штетног утицаја на окружење при чему се посматрају следећи основни параметри<sup>217</sup>:

<sup>214</sup> Филиповић, Ј., Стокић, Д.: *Производне технологије и екологија*, скрипта, Факултет за предузетни менаџмент, Нови Сад, 2000.

<sup>215</sup> Cerna, E.: *New system of food safety in the European Union and Czech Republic*, *Chemicke listy*, v. 96, p. 587-590, Prague, Czech Republic, 2002.

<sup>216</sup> Shapiro, A., Mercier, C.: *Safe Food Manufacturing*, *Science of the Total Environment*, v. 143 (1), p. 75-92, 1994.

<sup>217</sup> *The National/Organic Food Market in The United States Pacific Southwest*, USA, Canada, 2001.

- Утицај производног система на агроекосистем,
- Могућност контаминације окружења током израде, употребе и одлагања производа и
- Свеукупна компатибилност са системом одрживе пољопривреде.

Обзиром на поставке методе анализе животног циклуса<sup>218</sup>, она би апсолутно требала да нађе своје место у концепту органске пољопривреде.

### 5.3.2 Одабир ангажованих произвођача

Производња здравствено безбедне хране захтева, пре свега, адекватне људе који ће том производњом да се баве. Адекватни људски ресурси у било којој делатности су у последње време предмет посебног интересовања. Искуства из земаља Европске уније које су најдаље отишле на овом пољу указују на то да је, упркос изузетном замаху покрета за органску пољопривреду, одговор фармера (примарних произвођача), најблаже речено неадекватан. Наведено указује на чињеницу да је одабир и активности у смислу мотивације и едукације фармера изузетно значајан корак за правилан развој органске пољопривреде.

Једно од најобимнијих истраживања понашања фармера спроведено је у Италији 1999. године на узорку од 884 фармера<sup>219</sup> који се већ баве органском пољопривредом. Резултати истраживања указују на недостатак знања, па и интересовања за унапређивање новозасноване пољопривредне производње.

Посебан проблем представља њихово недовољно и непримерено маркетиншко понашање, при чему испитаници као најважнији облик промоције сматрају појављивање на локалним сајмовима пољопривреде који се одржавају једном годишње, покривају уско географско подручје, а други вид промоције је продаја на локалним недељним пијацама. Више од 50 % испитаних фармера чак игнорише постојање националног сајма органске пољопривреде који постоји у Италији од 1989. године.

Све наведено указује на недовољно знања и мотивације произвођача да унапреде своје пословање. Осим тога, домаћи пољопривредни произвођачи треба да промене свој досадашњи начин размишљања и прихвате искуства која у први план стављају флексибилност и отвореност за прихватање промена<sup>220</sup>. Мала породична газдинства у сваком случају имају веће шансе и објективне могућности

<sup>218</sup> Mattsson, B.: *Environmental Life Cycle Assessment (LCA) of agricultural food production*, Thesis, Acts Universitatis Agriculturae Science, Uppsala, Sweden, 1999.

<sup>219</sup> Santucci, F., M.: *Marketing behavior of Organic Farmers*, Prospettive e proposte mediterranee, Rivista di economia, agricoltura e ambiente, v. 12 (3), Perugia, Italy, 2001.

<sup>220</sup> Zimet, D.: *Changing market dynamics for small-scale vegetable producers*, Small Farm today, v. 14 (1), p. 44, USA, 1997.

да на овај захтев успешно одговоре и у том смислу имају велику предност у односу на велике производне системе.

Осим мотивације, као једног од кључних фактора који опредељује успех свих људских активности, потенцијални произвођачи треба да задовоље многе друге критеријуме, од којих су најважнији<sup>221</sup>:

- површина поседа,
- квалитет земљишта,
- плодород,
- историја поља,
- начин употребе земљишта и узгоја стоке,
- реализована и планирана улагања (по висини и намени),
- мапа фарме,
- логистика,
- стање објеката (зграда) на имању,
- складишни и дорадни капацитети,
- приступачност води итд.

Посебан проблем у Војводини представља добро позната чињеница да последњих деценија активно пољопривредно становништво све више стари. Већ много година уназад у свим земљама изражено је напуштање сеоских подручја и одлазак младих у градове. Фактори који су од изузетног значаја за успешно укључивање младих у делатност органске пољопривреде су предмет многобројних истраживања. Према истраживању *Local Labour Market Study, CEDCO, Victoria, Canada, 2002.*<sup>222</sup> основни фактори који би определили младе да се укључе у органску пољопривреду су следећи:

- *Унапређење квалитета живота на селу*, што подразумева пре свега стварање услова за стицање прихода и остваривање одређених садржаја који су потребни за лакши и комфорнији живот на селу;
- *Схватање важности здравог начина живота*, као део подизања система вредности у друштву уопште<sup>223</sup>;
- *Жеља да се буде у ближем контакту са природом*, као тренд који се пропагира у свим земљама чланицама Европске уније и који се и у нашим условима сматра сасвим прихватљивим јер доноси низ благодети човековом психичком и физичком здрављу<sup>224</sup>;

<sup>221</sup> Маширевић, С., Каћански, Г., Eshaus, Р., Н.: *Подршка структури органске пољопривреде у Војводини*, Еко конференција, Зборник 1., п. 19-26, Нови Сад, 2002.

<sup>222</sup> [www.canadac.com](http://www.canadac.com)

<sup>223</sup> Scweisfurth, К., L.: *Kultur ist eine Lebenshaltung*, VDL Journal, v. 47 (9), p. 8-10, Germany, 1997.

<sup>224</sup> Tavey, Н.: *Food, environmentalism and rural sociology on the organic farming movement in Ireland*, Sociologia Ruralis, v. 37 (1), p. 21-37, Netherlands, 1997.



- *Брига о екологији и окружењу*, што је предмет интереса свих земаља које су или желе да буду део развијеног света, чиме се остварује усвојен концепт одрживог развоја, као једини могући концепт развоја који ће задовољити потребе садашње и будућих генерација;
- *Подршка произвођачима*, која подразумева читав низ мера којима се додатно даје стимуланс за све који одлуче да остану на селу и баве се органском пољопривредом. У зависности од општих услова, као и од стратегије развоја дотичне земље, мере су различите<sup>225</sup>;
- *Едукација*. Већина произвођача у земљама Европске уније нема адекватан степен знања из ове области, мада све указује да временом расте њихова потреба да се на адекватан начин едукују у области којом се баве. Истраживање спроведено у Италији 1999. године међу произвођачима из делатности органске пољопривреде недвосмислено је указало на јасно изражене тешкоће у могућности приступа жељеним информацијама. Ово је посебан проблем код млађих и у одређеном степену обучених и едукованих произвођача, који истичу да је ограничен информативни сервис једна од кључних препрека њиховог развоја<sup>226</sup>.

### 5.3.3 Проширење асортимана

У оквиру производње здравствено безбедне хране никако не би требало занемарити понуду хране која у неколико одступа од онога што представља класичну понуду. Наша земља има могућности, потенцијала и традиције да свету понуди препознатљиве производе са домаћег подручја. До сада је било неколико веома успешних извозних подухвата у овој области (малине, ракија), тако да би један део здравствено безбедне хране требао да буде понуђен као:

- *Понуда локалних специјалитета*, по угледу на већину земаља које могу да понуде своје традиционално препознатљиве производе у форми здравствено безбедне хране<sup>227</sup>. Традиционална храна је радо виђена посебно у хотелској и ресторанској понуди, али и као предмет класичне продаје и поклања јој се посебна пажња у свакој земљи појединачно<sup>228</sup>.

<sup>225</sup> Dono, G.: *Politica agro-ambientale e misure di sostegno dell'agricoltura biologica*, Rivista di Politica Agraria Rassegna della Agricoltura Italiana, v. 13 (1), p. 27-35, Italy, 1995.

<sup>226</sup> Cicia, G., Giudice, T.: *La demande di informazione tecnica da parte degli agricoltori biologica*, Un modello di analisi a riposta qualitativa, Rivista di Politica Agraria Rassegna della Agricoltura Italiana, v. 17 (6), p. 13-20, Italy, 1999.

<sup>227</sup> Ilbery, B., Kneafsy, M., Bamford, M.: *Protecting and Promoting Regional Speciality Food and Drink Products in the European Union*, Outlook on Agriculture, v. 29 (1), p. 31-37, 2000.

<sup>228</sup> Jordana, J.: *Traditional Foods – Challenges Facing the European Food Industry*, Food Research International, v. 33 (3-4), p. 147-152, 2000.

Посебан пример активности у овом правцу постоји у нама суседној Мађарској<sup>229</sup>;

- *Производи са географским пореклом*, као производи препознатљивог квалитета, с обзиром на то да велики број потрошача између осталих и на основу овог критеријума доноси одлуку о куповини<sup>230</sup>;
- *Посебна понуда*, која подразумева производњу здравствено безбедне хране за бебе, децу, болесне и старије особе, обзиром на то да повећана брига о исхрани најчешће почиње са овим категоријама становништва, при чему треба нагласити да у том случају важе посебно строги критеријуми<sup>231</sup>,
- Осим разматрања производње класичних прехранбених производа, разматрају се и специфичности квалитета и означавања на органски начин произведеног вина и ракије<sup>232</sup>.

Заједнички императив коме би требало организовано тежити јесте стварање одговарајућег имена, марке производа, здравствено безбедне хране која би била по имену марке препознатљива и код нас и у земљама потенцијалним увозницама. Ставови потрошача у вези ознака - марки су у већини европских земаља позитивни и степен поверења у њих је у сталном порасту<sup>233</sup>. Највећу пажњу на марку приликом куповине обраћају жене, које и јесу циљна група када је у питању куповина здравствено безбедне хране. Код нас је Законом о органској пољопривреди узета у обзир важност јединственог знака, те ће сва здравствено безбедна храна која добије сертификат носити јединствени назив.

#### 5.4 Прерада производа органске пољопривреде

Прерађивачка индустрија у развијеним земљама је од самог почетка пратила делатност органске пољопривреде и испитивала адекватне начине прераде сировина добијених на такав начин<sup>234</sup>. Прехрамбена индустрија и данас континуирано ради на унапређивању својих процеса. У нашој земљи, у склопу

<sup>229</sup> Kiserdipallo, I.: *Protection of Speciality Hungarian Foodstuffs According to European Requirements*, Food Control, v. 10 (1), p. 5-8, 1999.

<sup>230</sup> Tregear, A., Kuznesof, S., Moxey, A.: *Policy Initiatives for Regional Foods – Some Insights from Consumer Research*, Food Policy, v. 23 (5), p. 383-394, 1998.

<sup>231</sup> Kalle, C.: *Biofleisch fuer Nestle – Alete*, Top agrar spezial, v. 4, p. 15-17, Germany, 1996.

<sup>232</sup> Kallay, M., Sardy, D.: *Hagyományos és organikus módon készült borok eltereseinek vizsgálata*, Elemезesi Ipar Hungary, v. 55 (6), p. 161-166, Hungary, 2001.

<sup>233</sup> Guerrero, L., Colomer, Y., Guardia, M., D., Xicola, T., Clotet, R.: *Consumer Attitude Towards Store Brands*, Food Quality and Preference, v. 11 (5), p. 387-395, 2000.

<sup>234</sup> Newsome, R.: *Healthy Foods – An Institute of Food Technologists Scientific Perspective*, Food Technology, v. 44 (5), p. 40, 1990.

Закона о органској пољопривреди, донет је (за сада још увек у форми нацрта) Правилник који регулише поступке у области прерађивачке индустрије.

Осим тога што је потребно у одређеној мери променити поступке прераде у циљу производње здравствено безбедне хране, треба обратити пажњу и на минимизирање количине отпада који настаје током прераде. Сваки корак у преради хране на одређени начин утиче на окружење<sup>235</sup>. Адекватном прерадом хране штетни утицаји се могу битно смањити, или чак потпуно елиминисати.

#### 5.4.1 Промене у поступку прераде

Прехрамбена индустрија је могла одговорити захтевима потрошача само спровођењем одређених промена у уобичајеним начину прераде хране, који је подразумевао масовну производњу уз широку примену разноврсних додатака који имају за циљ побољшање својстава и одрживости хране. Већ у самом почетку разматрања нужних промена у прерађивачкој индустрији, са почетка осамдесетих година прошлог века, увидело се да прилагођавање прехрамбене индустрије неће бити лако<sup>236</sup>. Већ тада су изнесене чињенице да дотадашња, обичајена прехрамбена технологија има неколико основних недостатака, међу којима се истичу прекомерна потрошња енергије, велика количина потенцијално опасног отпада, као и могућ штетан утицај тако произведене хране по здравље човека.

Данас се у области прехрамбене индустрије у земљама које теже афирмацији органске пољопривреде врше нужне промене у уобичајеном начину прераде. Истраживања се врше у области обраде сировина како биљног, тако и животињског порекла. Највише испитивања врши се у области прераде меса, као посебно осетљиве намирнице, при чему се испитују промене након прераде, органолептичке, физичке и хемијске особине. Резултати указују да прерада на органски начин произведеног меса у мањој мери разара протеине, минерале и витамине у њему<sup>237</sup>.

Прописи који постоје у области прехрамбене индустрије (прераде сировина из органске пољопривреде) регулисане су за сада у форми нацрта) Правилником из 2002. године, који се наслања на основни Закон о органској пољопривреди из 2000. године.

<sup>235</sup> Wyvill, C.: *Food Processing for Tomorrow*, Georgia Institute of Technology, Atlanta, USA, 2002.

<sup>236</sup> Bates, R., P.: *The uneasy interface between food technology and «natural philosophies»*, Food technology, v. 35 (12), p. 50-52, 55-56, USA, 1981.

<sup>237</sup> Barbieri, G.: *Utilizo della carne provieniente de zootecnia biologica per salumi cotti*, Industrie Alimentari, v. 39 (396), p. 1105-1108, Parma, Italy, 2000.

## 5.4.2 Паковање и складиштење здравствено безбедне хране

Временом све више расте интерес потрошача за паковањем здравствено безбедне хране на начин који се такође може сматрати здравствено безбедним, односно паковањем које пружа много већи степен сигурности у односу на паковање на конвенционалан начин произведене хране<sup>238</sup>.

Значај паковања (амбалаже) произилази из чињенице да амбалажа треба да испуни неколико основних захтева<sup>239</sup>:

- Амбалажа треба да сачува све карактеристике, односно квалитет производа (органолептичке особине, хемијски састав и друго);
- Амбалажа треба да заштити производ од било каквог оштећења;
- Амбалажа је носилац обавештења о производу (назив, декларација, рок трајања, начин употребе и друго);
- Амбалажа мора бити погодна за складиштење и транспорт;
- Амбалажа треба да буде једноставна за руковање од стране потрошача;
- Одлагање амбалаже након употребе мора бити лако и нешкодљиво.

У случају паковања специфичног производа, као што је здравствено безбедна храна, захтеви који се постављају пред амбалажу су додатно потенцирани, поготово када је у питању способност амбалаже да очува квалитет производа, при чему она сама не сме својим саставом ни на који начин да делује на садржину. Активности које су требало да омогуће усаглашавање прописа о паковању на нивоу Европске уније су почеле још крајем седамдесетих година прошлог века, са нагласком на обезбеђење паковања које ће максимално заштитити потрошача (конзумента). Садашњом регулативом посебно су специфирани материјали који могу бити коришћени за паковање хране, а поготово они који су у директном контакту са садржајем<sup>240</sup>.

Осим тога, амбалажа мора да сама по себи буде еколошки прихватљива, односно погодна за одлагање након употребе (при чему се мисли најчешће на

<sup>238</sup> Beck, A.: Hitschel, S., Karas, T.: *Verpackung oekologischer Lebensmittel*, Stiftung Oekologie and Landbau, Holm, Germany, 1996.

<sup>239</sup> Радаковић, С., Марјановић, М., Јаковљевић, Љ., Максимовић, М., Павлица, М.: *Новине у паковању намирница*, Еко конференција, Зборник 2., п. 225-229, Нови сад, 2002.

<sup>240</sup> Cooper, I., Tice, P.: *Food contact coatings – European legislation and future predictions*, Surface coatings transactions 2001, v. 84 (2), p. 105-112, England, 2001.

рециклабилност)<sup>241</sup>. Задовољовање наведеног еколошког критеријума за амбалажу представља изузетно важан помак за домаћу производњу, обзиром на то да се наведеном критеријуму до сада није придавала посебна пажња.

Са порастом свести и знања о важности начина паковања хране, а поготово здравствено безбедне хране, потрошачи «желе да буду сасвим сигурни да ће паковање бити прилагођено захтевима о здравствено безбедној храни, те да ће очувати целовитост, квалитет, свежину и сигурност хране»<sup>242</sup>. Потрошачи захтевају да перформансе амбалаже буду све квалитетније, како би били уверени да ће паковање обавити функцију заштите интегритета, квалитета, свежине и безбедности хране, мада су прецизни подаци о захтевима потрошача у овом правцу још увек недовољно дефинисани<sup>243</sup>.

Истраживање спроведено у САД 2001. године указује на чињеницу да су потрошачи у великој мери (53 % испитаника) свесни значаја квалитетног паковања, како за очување квалитета запакованог производа, тако и за очување животне средине у целини. Нешто другачији резултати добијени су у погледу спремности да се издвоји више новца за адекватно паковање. Од укупног броја испитаника, 29 % је изјавило да би сигурно платили одређену вишу цену за производ који је упакован у еколошку амбалажу, док 18 % сматра да би такву одлуку врло вероватно донели, с тим што би за њих било пожељно да таква амбалажа поседује одређени сертификат који гарантује еколошку подобност. Преосталих 54 % испитаника није спремно да плати већу цену због еколошке амбалаже<sup>244</sup>.

Општи прописи за складиштење прехранбених производа су предвиђени адекватним прописима, којих се треба подржавати и у случају складиштења здравствено безбедне хране, али треба уважавати неколико битних особености.

Складиштење производа који се декларишу као здравствено безбедна храна мора се обавити на начин који подразумева пре свега, физичко одвајање од остале хране. Таква храна се мора складиштити у посебним складишним просторима где се одржавају прописани услови складиштења. У појединим случајевима, а у недостатку посебног складишног простора (што може посебно бити случај код малих произвођача са скромнијим капацитетима), здравствено безбедна храна се може складиштити у истом простору, али простор за њу мора бити потпуно одвојен и на јасан начин обележен<sup>245</sup>.

<sup>241</sup> Вујковић, И., Вујковић, Г.: *Амбалажа и одрживи развој*, Еко конференција, Зборник 2., п. 231-236, Нови Сад, 2002.

<sup>242</sup> Kruijff, N.: *Active and intelligent packaging: application and regulatory aspects*, Food Additives and Contaminants, v. 19, p. 144-162, Netherlands, 2002.

<sup>243</sup> Dekruijff, N., Vanbeest, M., Rijk, R., Sipilainenmalm, T., Losada, R., P., Demmeulenaer, B.: *Active and Intelligent Packaging – Applications and Regulatory Aspects*, Food Additives and Contaminants, v. 19 (1), p. 144-162, 2002.

<sup>244</sup> [www.state.ma.us/dfa/programs](http://www.state.ma.us/dfa/programs)

<sup>245</sup> Fitzgerald, A.: *Organic meat production*, United Kingdom Meat Market, no. 19, p. 2-11, United Kingdom, 1997.

## 5.5 Трговинска мрежа

У скоро свим земљама Европске уније данас, у мањој или већој мери, постоји пракса да се највећи део здравствено безбедне хране продаје у супермаркетима и хипермаркетима, у којима купци набављају и осталу потребну робу. Користећи тамошња позитивна искуства, препоруке које би се могле издвојити у сфери трговине, а са циљем унапређења трговине су следеће<sup>246, 247</sup>:

- *Праћење захтева купаца*, што се најчешће реализује спровођењем одговарајућих истраживања и прихватањем пословне логике која подразумева непрестан контакт са потрошачима те правовремене корекције понуде;
- *Упознавање са законском регулативом*. Битно је нагласити да домаће законодавство налаже да сертификовани производ не сме да, осим ознаке сертификата, носи било какву другу ознаку или изјаву о својој посебности, бољем квалитету и слично;
- *Упознавање са правилним начинима сертификације* (а поготово обратити пажњу на неправилне и незаконите начине). У области малопродаје, питање хране је постало једно од најзанимљивијих области у такмичењу за наклоност купаца, те су продавци све ажурнији у праћењу промена у захтевима потрошача. Сигурност хране, те усредсређеност на здравље и исхрану основни су приоритети. Сви трговци су свесни да треба знатно да ојачају маркетиншки приступ на самом продајном месту, што је могуће једино праћењем и применом савремених сазнања уз поштовање законских ограничења.
- *Начин излагања*. По искуствима из иностранства и у складу са законском регулативом, здравствено безбедна храна се треба понудити засебно (издвојено) од остале хране на самом продајном месту.

Током последњих година у земљама Европске уније посебан акценат дат је на регулативу продаје здравствено безбедне хране, јер је продаја место на коме се купац директно среће са производом. Уопштени закључак у области трговине своди се на потребу да се трговина уклопи у прописе који постоје и да на адекватан начин наступи према потрошачу, што пре свега подразумева потпуну тачност информација о храни<sup>248</sup>. Заједнички императив наступа свих трговаца

<sup>246</sup> Molnar, A.: *Eszkozok es modoszerek az elelmiszer – kiskereskedelmi marketingben*, Elelmezési Ipor, Hungary, 2001.

<sup>247</sup> Molnar, A.: *Eszkozok es modoszerek az elelmiszer – kiskereskedelmi marketingben*, Elelmezési Ipor, Hungary, 2001.

<sup>248</sup> Browne, A., W., Harris, P., J., C., Hofnycollins, A., H., Pasiecznik, N., Wallace, R., P.: *Organic Production and Ethical Trade – Definition, Practice and Links*, Food Policy, v. 25 (1), p. 69-89, 2000.

храном требао би бити адекватан одговор на захтеве потрошача, како би се добила позитиван повратна реакција, у смислу концепта тзв. ECR (*Efficient Consumer Response*) – делотворан потрошачки одговор.

## 5.6 Организација тржишних субјеката

Субјекти који се сматрају неопходним за функционисање стратегије развоја производње здравствено безбедне хране у идеалном случају били би следећи:

- *Агенција за унапређење производње здравствено безбедне хране.* Оснивање посебне државне агенције показало се као најбоље решење у већини земаља чланица Европске уније. Предности оснивања посебне агенције су вишеструке, а огледају се пре свега у могућности координисања активности, обзиром на то да се у производњи здравствено безбедне хране појављује велики број заинтересованих страна (потрошачи, произвођачи, трговци, еколози, држава), чије захтеве и специфичности треба уважавати и у складу са тим усмеравати активности агенције. Осим тога, законодавство и правилнике земље чланице Европске уније морају ускладити у складу са осталим, тако да се посебна агенција и у том смислу сматра најбољим решењем. Свакако, у зависности од особености, поједине земље имају слободу да доносе и одређена специфична решења<sup>249</sup>. Агенција би координисала рад свих осталих субјеката, а обављала би и саветодавну и едукативну функцију. Идеално би било решење по коме би наведена Агенција била финансирана од стране државе, али на коју држава не би могла имати никаквог утицаја (искуство у Словачкој)<sup>250</sup>;
- *Законодавне установе,* које су надлежне за доношење адекватних закона, прописа и правилника у овој области;
- *Независно сертификационо тело.* Обзиром на то да већина испитаника из свих група, како овог, тако и многобројних истраживања у другим земљама, као посебно осетљиво и важно истиче питање контроле и издавање сертификата, нужно је велику пажњу посветити одређивању посебног сертификационог тела чији основни задатак у раду треба да буде хармонизација прописа сертификације са прописима у земљама Европске уније, а основни императив у раду треба да буде апсолутна независност;
- *Примарна производња,* коју чине предузећа у различитом власничком статусу и индивидуални пољопривредни произвођачи;

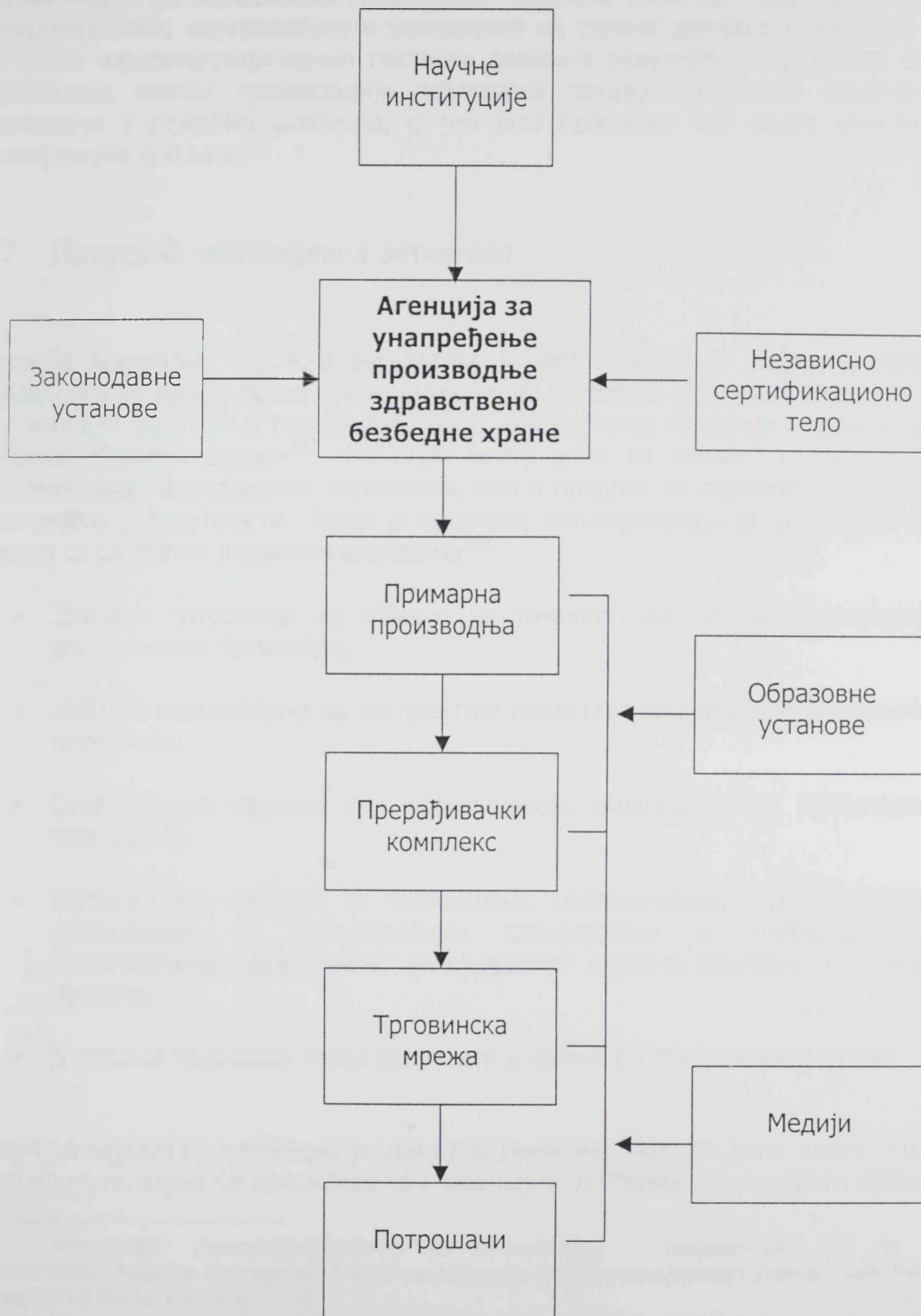
<sup>249</sup> Bandlerova, A.: *Ecological agriculture and bio-food production*, Zbornik, Aktualne otazky legislativy, ekonomiky a marketingu v polnohospodarstve, Nitra, Slovak republic, 1999.

<sup>250</sup> Bandlerova, A.: *Ekologické polnohospodarstvo a výroba biopotravin*, Ministerstvo Podohospodarstva slovenskej Republiky, Bratislava, Slovak Republic, 1999.

- *Прерађивачки комплекс*, у који спадају предузећа великог капацитета која су за сада у различитој форми власништва и мали приватни прерађивачки капацитети;
- *Трговинска мрежа*, која обухвата све врсте трговинских фирми, субјекте пијачне продаје, произвођаче као директне продавце;
- *Потрошачи се*, по угледу на развијене земље, морају активно укључити у унапређивање делатности пољопривреде, било преко својих удружења, било путем других настојања да се уваже њихови захтеви. Задовољавање садашњих и предвиђање будућих потреба потрошача јесте основни постулат успешног пословања у будућности;
- *Образовне установе* се могу и требају укључити у развој делатности органске пољопривреде, јер се преко њих у великој мери може најефикасније спроводити процес неопходне едукације најширих слојева становништва;
- *Научне институције* требају са своје стране да дају допринос у овој области, обзиром на то да се делатност органске пољопривреде спроводи по одређеним правилима, чије прецизирање и правилно тумачење могу да пруже искључиво стручна лица одређених профила;
- *Медији* имају значајну улогу у читавом предложеном процесу, јер у време пуног замаха комуникационих технологија ни један подухват не може бити успешан без адекватне медијске подршке.

Све наведене тржишне институције треба да координише и усмерава поменућа национална агенција за развој органске пољопривреде, а у циљу афирмације ове делатности (Шема 5).





Шема 5. Субјекти унапређења производње здравствено безбедне хране

Организација функционисања наведених субјеката мора да буде испланирана, синхронизирана, контролисана и усмеравана од стране централне агенције, како би се на најефикаснији начин постигли повољни резултати. Недовољни степен поклањања пажње организацији пословања показао се веома погубним по пословање у домаћим условима, с тим што проблеми ове врсте постоје и у развијенијим земљама<sup>251</sup>.

## 5.7 Потребна законодавна активност

Потреба адекватне законске регулативе у овој области је један од основних предуслова за развој производње здравствено безбедне хране, како код нас, тако и у осталим земљама у транзицији, јер је «недостатак сарадње и хармонизације основни проблем данас»<sup>252</sup>. На овом месту даће се кратак преглед до сада реализованих законодавних активности, као и предлог за спровођење потребних активности у будућности. Закон о органској пољопривреди је донет јуна 2000. године са следећим основним циљевима<sup>253</sup>:

- Заштита потрошача од обмане на тржишту, као и од неодговарајућег декларисања производа;
- Заштита произвођача од некоректног представљања других (конкурентских) производа;
- Омогућавање надзора над производњом, складиштењем, транспортом и пласманом;
- Усклађивање одредби за производњу, сертификацију, идентификацију и означавање са међународним стандардима и смерницама због успостављања јединственог међународног система контроле и олакшаног промета;
- Допринос подизању нивоа квалитета животне средине у нашој земљи.

Један од најважнијих елемената који су дефинисани Законом јесте начин стицања сертификата, којим се прецизира ко и под којим условима може добити адекватан

<sup>251</sup> Diemel, W.: *Organisationprobleme im Okomarketing – Hauptbarriere für die weitere Okomarketerschlüssung*, Beiträge zur 5. Wissenschaftstagung zum Ökologischen Landbau «Vom Rand zur Mitte», AMS Berlin, Germany, 1999.

<sup>252</sup> Crucifix, D.: *Report of the IFOAM Conference on Organic Guarantee Systems*, Tholey – Tholey, Germany, 2002.

<sup>253</sup> Малешевић, М., Колесарић, В., Хопић, С.: *Значај законске регулативе за развој органске пољопривреде*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

сертификат. Обзиром на то да резултати овог и сличних истраживања (од којих су нека спроведена пре читаву деценију) указују на велики значај који од потрошача има важност јединственог и сигурног означавања<sup>254, 255, 256</sup> сертификација је свакако веома важан интегрални део Закона. Без обзира на то што Закон о органској пољопривреди одређује начине стицања сертификата, неопходно је и даље континуирано радити на праћењу светских позитивних и негативних искустава, ослушкивати захтеве потрошача и сугестије произвођача, са циљем израде начина сертификације који се може сматрати најпогоднијим за домаће услове. Од изузетног значаја је потреба за међународном сарадњом у области сертификације и означавања здравствено безбедне хране, чиме би се постигао пожељан висок степен хармонизације са постојећом регулативом која у тој области постоји у земљама Европске уније, а и шире, у земљама које се могу сматрати потенцијалним увозницама и партнерима<sup>257</sup>. У пракси развијених земаља, упознавање са суштином сертификације се са највећи успехом врши путем средстава масовног информисања, с тим што су најчешће у питању специјализовани часописи<sup>258</sup>.

На овом месту свакако треба нагласити да контрола квалитета здравствено безбедне хране подразумева, осим стандардних, додатне контроле присуства (односно одсуства) одређених састојака у храни, што је нужан предуслов да би храна носила одлику «здравствено безбедна». У том смислу, у развијеним земљама постоји утврђен систем (који се перманентно усавршава и разрађује), а односи на спровођење многобројних анализа, чија реализације изискује посебне услове, знања и материјална средства<sup>259</sup>.

Са аспекта здравствено безбедне хране посебно је значајна анализа хране на присуство пестицида, чија је процедура разрађена, а обухвата контролу на изворишту – на фармама, контроле обавезне по закону, те специфичне контроле када је у питању здравствено безбедна храна<sup>260</sup>. Слични поступци морају се разрадити по угледу на прописе који постоје у овој области у земљама Европске уније. Домаће законодавство би, са своје стране, требало да додатно прецизира начине контроле квалитета, при чему се мора руководити принципом независности.

<sup>254</sup> Canovari, M.: *The rule of the mark (biological products)*, Terra e Vita, v. 36 (20), p. 45-48, Bologna, Italy, 1995.

<sup>255</sup> Bognara, G., L.: *The coinsumers look at the biological product in this way in Italy*, Terra e Vita, v. 36 (6), p. 72-75, Italy, 1995.

<sup>256</sup> Sylvander, B.: *The role played by certification system in organic agriculture: from distribution networks to industry*, Ecole chercheurs: Changement des organisations, conventions, regulations, Institut National de la recherche Agronomique, Giens, France, 1993.

<sup>257</sup> Wright, S., McCrea, D.: *Organic Food Processing and production*, Second Edition, Iowa State Press, USA, 1996.

<sup>258</sup> Klonsky, K., Tourte, L.: *Organic registration and certification*, Small farm news, p. 4-5, USA, 1994.

<sup>259</sup> Ngnoma, S., Scharner, E.: *Ter veberwachung oekologisch produzierter lebensmittel*, Amtstieraerztlicher Dienst und Lebensmittelkontrolle, v. 6 (3), p. 202-205, Germany, 1999.

<sup>260</sup> Виторовић, С., Љ., Нешковић, Н., К., Мојашевић, М., Лазић, С.: *Стање контроле остатака пестицида у Југославији*, Пестициди, в. 15 (2), п. 101-110, Београд, СРЈ, 2000.

## 5.8 Развој маркетиншких активности

Сви напори организације који имају за циљ унапређење пословања, могу у савременом свету остати незапажени уколико их не прати и одговарајући маркетинг. Као наука, маркетинг се изузетно снажно развио претходних деценија, све у настојању да унапреди пословање компанија, јер «нове технологије, нова конкуренција, крупне и нерегуларне тржишне промене изискују озбиљно преиспитивање досадашњег погледа на пословање од стране сваког пословног субјекта»<sup>261</sup>.

Сагледавањем постојеће ситуације у окружењу, препозната је забринутост савременог потрошача за сопствено здравље и квалитет животног окружења, те се појавило настојање да производ усвоји и одговарајућу – еколошку компоненту. Временом се у свету развио маркетинг који има за циљ пропагирање производа и услуга чија производња и употреба уважава концепт одрживог развоја. Данас се тзв. *еколошки маркетинг* може дефинисати као «процес који је одговоран за идентификовање, антиципирање и задовољавање потреба муштерија и друштва на профитабилан и одржив начин»<sup>262</sup>.

Покрет органске пољопривреде је заживео у Европи и свету још осамдесетих година прошлог века, на основу захтева потрошача, али адекватан маркетинг у тој сфери још увек недостаје. Осим тога, маркетинг треба прилагодити посебно земљама на различитом степену развоја. Заједнички став експерата јесте тај да је маркетинг здравствено безбедне хране неадекватан, те да га треба перманентно осмишљавати, мењати и прилагођавати<sup>263</sup>. «Успешан маркетинг данас подразумева нови прехранбени производ, развијени лабелинг, сертификацијски и дистрибуцијски систем»<sup>264</sup>, уз уважавање чињенице да маркетинг пољопривредно прехранбених производа уопште има низ специфичности у односу на конвенционалан маркетинг већине осталих роба и услуга<sup>265</sup>. Најбитнија питања са којима се суочава савремени маркетинг су следећа<sup>266</sup>:

- Жеља потрошача да плати за здравствено безбедну храну;
- Утицај избора потрошача на развој пољопривреде;
- Квалитативни индикатори локалне производње хране на развој региона;
- Идеални атрибути производа.

<sup>261</sup> Васиљев, С., Цветковић, Љ., Канцир, Р.: *Маркетинг управљање*, Економски факултет, Суботица, 2002.

<sup>262</sup> Миленовић, Б.: *Актуелни изазови еколошког маркетинга*, Еко конференција, Зборник 2., п. 167-172, Нови Сад, 2002.

<sup>263</sup> Rothsprach, M.: *Production and marketing of organic food*, *Zemledelska Ekonomika*, 4. 44 (3), p. 105-108, Czech Republic, 1998.

<sup>264</sup> *Promoting Safe and Healthy Food and Environmental Sciences*, Report, University of Minnesota, USA, 2003.

<sup>265</sup> Васиљев, С.: *Маркетинг принципи*, Бирографија, Суботица, 1999.

<sup>266</sup> Irish Agricultural and Food Development Authority, 2002.

Успешан маркетинг сваког појединачног предузећа подразумева планирање, спровођење и праћење ефеката одређених активности. Основни кораци маркетинга предузећа су следећи<sup>267</sup>:

*Сегментација тржишта*; што подразумева идентификовање и профилисање одређених група купаца које би могле захтевати посебне производе и/или маркетиншке миксеве. Сегмент подразумева «групу индивидуа које су међусобно сличне по једној или више карактеристика, а различити од индивидуа у другом сегменту»<sup>268</sup>. Пошто се потрошачи могу описати на разне начине, процес сегментације треба да обезбеди следеће:

- потрошачи унутар сегмента треба да су једнаки у погледу потребе за производом;
- потребно је да се могу јасно идентификовати разлике између сегмената;
- сегмент мора бити довољно велик да би био профитабилан;
- потрошачима у сегменту мора бити прилагођен одређен маркетинг микс.

*Одабир циљног тржишта*; као вредновање утврђених сегмената, при чему се предузеће у својим активностима може усредсредити на један или више сегмената, или на целокупно тржиште. На основу реализованог истраживања сасвим је јасно дефинисано да су циљни сегмент тренутних и потенцијалних потрошача здравствено безбедне хране подједнако жене и мушкарци свих старосних категорија (мада су најмањи интерес поакзали најстарији испитаници), које живе у већим насељеним местима, чији се месечни приход креће око 20.000 динара, које имају средње или чешће више образовање и најчешће имају децу, мада је висок удео и брачних парова без деце. Треба напоменути да је истраживање указало на то да све више мушкараца исказује интерес за промене у начину исхране. Ради компарације, у САД 2001. године, просечан потрошач је жена (у 66 % случајева), која је завршила колеџ (у 83 % случајева)<sup>269</sup>.

*Позиционирање на тржишту*, чиме предузеће успоставља и преноси кључне вредности и користи производа на одређеном тржишту. «Позиционирање представља чин обликовања понуде предузећа и имиџа тако да они заузму значајан и истакнути конкурентски положај у свести циљних купаца»<sup>270</sup>, односно, предузеће треба да истакне оно што разликује њихов од конкурентског производа. У случају здравствено безбедне хране важно је знати да нису све разлике које постоје између ње и на конвенционалан начин произведене хране подједнако вредне и значајне. Свака разлика има могућност да ствара како трошак за предузеће, тако и корист за купца. Здравствено безбедна храна може створити повећане трошкове пословања, али зато може пружити задовољство купцу.

<sup>267</sup> Котлер, Ф.: *Управљање маркетингом*, МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 1999.

<sup>268</sup> Solomon, M., Bamassy, G., Askegaard, S.: *Consumer behavior, A European Perspective*, Prentice Hall, England, 1999.

<sup>269</sup> *New Jersey Agricultural Experiment Station*, University of New Jersey, USA, 2002.

<sup>270</sup> Котлер, Ф.: *Управљање маркетингом*, 9. издање, МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 2001.

Постоји неколико критеријума на основу којих се могу одабрати разлике које ће се истицати, а у случају здравствено безбедне хране чини се да је најбитнији критеријум тај да је разлика лако уочљива купцима и да они себи могу приуштити наведени производ. Обзиром на то да је препоручљиво истицати само једну особину која разликује производ од конкурентских, Закон о органској пољпривреди предвиђа да производи здравствено безбедне хране који понесу јединствени сетификат не смеју ни на који други начин истицати своје посебности и вредности.

### 5.8.1 Креирање адекватног маркетинг микса

Маркетинг микс концепт подразумева одговарајућу комбинацију инструмената помоћу којих организација утиче на остварење постављених циљева<sup>271</sup>. Код формулисања стратегије предузеће користи различите инструменте који појединачно или у комбинацији омогућавају остварење циљева. Основни елементи маркетинг микса су:

*Производ*, као вредност која се нуди тржишту, а кога карактеришу: квалитет, карактеристике, опције, стил, име марке, паковање, услуге итд. Здравствено безбедна храна као производ – вредност подразумева квалитативно другачији производ од уобичајене хране и нуди се у адекватном, еколошки подобном паковању и по правилу би требала да се нуди под одређеним именом (марком) у зависности од земље у којој је произведена.

*Цена*, као једини инструмент маркетинг микса који остварује доходак, али истовремено инструмент чије је одређивање подложно утицају великог броја фактора. Цена здравствено безбедне хране је, због утицаја неколико основних фактора, по правилу виша од цене свог конвенционалног двојника.

*Промоција*, која подразумева све видове економске порпаганде, личну продају, унапређење продаје, као и публицитет и односе са јавношћу, чији је заједнички задатак комуникација организације са окружењем, у конкретном случају, приближавање производа купцу. У ширем смислу, промоција има као основни задатак креирање имиџа корпорације који је све важнији у савременим условима оштре тржишне конкуренције.

*Дистрибуција*, која разматра канале продаје, покривеност тржишта, локације, залихе и транспорт. Дистрибуција здравствено безбедне хране би, по искуствима из земаља са развијенијим тржиштем, требала да подразумева адекватан транспорт, складиштење и доступност купцима на читавом тржишту, у сваком продајном објекту, а не само у специјализованим продавницама, што је код нас углавном случај.

<sup>271</sup> Васиљев, С.: *Маркетинг принципи*, Бирографика, Суботица, 2001.



Шема 6. Основни елементи маркетинг микса

## 5.8.2 Производ

Један од посебних проблема које дефинише маркетинг стратегију јесте производ, као инструмент маркетинг микса. Производ у физичком смислу представљају његов садржај и амбалажа. Са становишта предузећа, производ јесте крајњи резултат процеса производње који се пласира на тржиште и остварује финансијску корист за предузеће. Са аспекта квалитета, производ је крајњи резултат било ког процеса. Сваки производ има одређене особине које су његово власништво и које би требало да задовоље потребе купца и на тај начин изазову његово задовољство. Резултат задовољења купца се најбоље очитује на тржишту<sup>272</sup>.

Императив пословања данас и у будућности јесте подизање нивоа квалитета пословања у сваком смислу. Квалитет се најчешће дефинише као «задовољење или надмашивање потреба потрошача, што значи да је производ прикладан да би га потрошачи користили»<sup>273</sup>, јер је максимално прилагођен њиховим захтевима. Свакако, задовољење потрошача је релативан појам који се разликује код сваког појединог потрошача. Основни циљ би стога требао бити континуирано праћење, утврђивање и правовремено реаговање на потребе потрошача<sup>274</sup>.

<sup>272</sup> Ј., М., Јуран.: *Обликовањем до квалитета*, ПС Грмеч, Београд, 1997.

<sup>273</sup> Schroeder, R., G.: *Управљање производњом*, МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 1999.

<sup>274</sup> Hamm, U.: *Vermarktungsprobleme und Loesungsansatze*, Oekologie und Landbau, v. 24, p. 30-33, Germany, 1996.

Ново маркетиншко тежиште се данас «помера са продаје на стварање купца односно пословног партнера који осигурава ток прихода и профита кроз дугурочно раздобље»<sup>275</sup>, односно, тежиште се полако али сигурно помера са раговања на потребе потрошача на креирање потреба у будућности. Као посебан део интегралног система менаџмента квалитетом посматра се квалитет производа или услуге које предузеће нуди. Основне фазе којима треба посветити посебну пажњу када је у питању производ – здравствено безбедна храна су следеће:

*Креирање производа.* Здравствено безбедна храна је у основи храна, а то је производ чија је намена позната. Два основна питања која треба поставити су питања квалитета које производ треба да задовољи:

- *Квалитет чега?* Квалитет здравствено безбедне хране условљен је начином њене производње, прераде и дистрибуције до потрошача, која је код нас законски донекле дефинисна, с тим што предстоји даље усавршавање прописа у овој области. Важно је нагласити да просечан купац и потрошач здравствено безбедне хране углавном не зна (и не мора да зна) све њене квалитативне карактеристике, тако да ће се он у великој мери морати ослонити на сертификат квалитета који та храна носи;
- *Квалитет за кога?* Здравствено безбедна храна је производ који могу да купују и конзумирају теоријски сви становници, јер је у основи у питању прехранбени производ, који служи за задовољавање елементарних човекових потреба. Како је сасвим нереално маркетинг активности прилагодити свим потенцијалним купцима, истраживања о величини и карактеристикама циљног сегмента су од прворазредног значаја.

*Пласман производа.* Правилан пласман производа подразумева да је производ доступан купцу у право време, на правом месту и у адекватној форми. У случају здравствено безбедне хране, обзиром на то да је у питању храна, као производ свакодневне потрошње, треба омогућити купцу да га пронађе готово у свакој трговини прехранбене робе.

*Модификације производа.* Са смештањем производа у рафове продавница никако се не смеју завршити активности произвођача. Реакције потрошача треба пратити, обрађивати, тумачити и доносити закључке који могу иницирати евентуалне измене на производу, које само могу допринети ефикаснијој продаји, стицању нових и јачању лојалности постојећих потрошача.

Здравствено безбедна храна није у правом смислу речи нов производ, али је у сваком случају значајно измењен производ, у највећој мери у квалитативном смислу. Због недовољно очигледних разлика између здравствено безбедне и на конвенционални хачин произведене хране, као и због недовољне обавештености

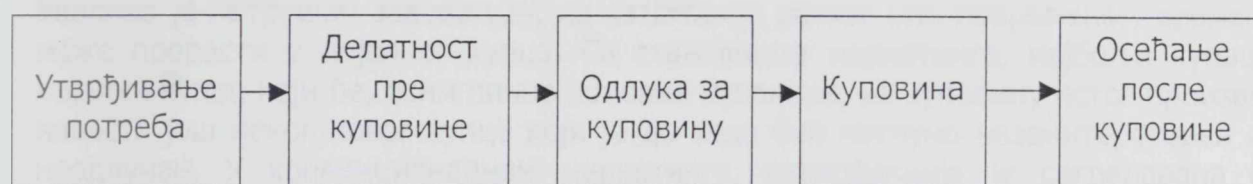
<sup>275</sup> Collins, E., G., C., Devanna, M., A.: *Изазови менаџмента у 21. стољећу*, МАТЕ, Загреб, република Хрватска, 2002.



потрошача, прихватање овог производа за сада можда није на нивоу на којем би могло бити када би претходно изнесене отежавајуће околности биле измењене. За произвођаче је битно да знају да процес прихватања новог производа обухвата следеће битне фазе<sup>276</sup>:

- Упознавање производа;
- Стварање интереса;
- Оцењивање алтернатива;
- Испробавање производа;
- Прихватање производа.

У конкретном процесу куповине, процес се углавном одвија на следећи начин:



Шема 7. Понашање потрошача приликом доношења одлуке о куповини<sup>277</sup>

*Утврђивање потреба.* Развој осећаја потребе за здравствено безбедном храном је процес који се одвија на психолошком нивоу, а претходи јој пре свега, спремност на усвајање одређених информација из окружења које указују на потенцијалне опасности које по здравље може имати конзумирање на уобичајени начин произведене хране, као и схватање важности упозорења о негативном утицају интензивне пољопривреде на квалитет животне средине данашње и будућних генерација. Након пријема таквих информација, оне се подвргавају анализи, која резултује извођењу закључка који може (али и не мора) да код појединца створи потребу за набавком и потрошњом здравствено безбедне хране;

*Делатност пре куповине.* Доношење одлуке о куповини производа је преломна тачка у понашању потрошача, а представља одлуку донету на основу бројних претходних сазнања, која се стичу како преко порука које шаље произвођач, тако и путем информација које се добијају из окружења, те на основу личног претходног искуства и индивидуалних ставова<sup>278</sup>.

<sup>276</sup> Dibb, S., Simkin, L., Pride, W., M.: *Маркетинг, Еуропско издање*, МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 1995.

<sup>277</sup> Маркуљевић, В., Унчанин, Р.: *Маркетинг, савремена и ефикасна продаја*, ПС Грмеч, Београд, 1998.

<sup>278</sup> Kyriakopoulos, K., Oude-Ophius, P., A., M.: *A pre-purchase model of consumer choice for biological foodstuff*, *Journal of international food and agobusiness marketing*, v. 8 (4), p. 37-53, USA, 1997.

*Одлука за куповину.* Посебан проблем и изазов представља чињеница да у случају куповине хране купац увек има велики избор истоврсних производа, тако да се кључним чине информације које потенцијални купац добија преко медија (што је за сада готово искључиви начин) или у процесу едукације. Са друге стране, потрошач може из неког разлога да у моменту доношења одлуке о куповини здравствено безбедне или конвенционалне хране у тренутку промени мишљење, зато што на доношење одлуке о куповини могу утицати и одређени фактори који се унапред не могу предвидети нити класификовати.

*Куповина.* Куповина здравствено безбедне хране јесте активност којом потрошач показује да је понуђеном производу пружио своје поверење и да сматра да ће купљена храна задовољити његова очекивања.

*Осећање после куповине.* Задовољење (сатисфакција) муштерија после куповине и употребе производа један је од кључних предуслова за поновну куповину. Уколико је потрошач задовољан, из категорије ретког или повремениог, временом може прерасти у лојалног купца. Са становишта маркетинга, најбољи купац је лојални купац који ће, осим личне поновне куповине, на куповину истог производа навести још неког новог купца који је до тада био потпуно незаинтересован или неодлучан. У конвенционалном маркетингу, сатисфакција је сагледавана као учинак производа у моменту или периоду његове потрошње. У случају еколошки прихватљивих производа, као што је здравствено безбедна храна, сатисфакција потрошача је двојака: потрошач је свестан да води бригу о своме здрављу, а са друге стране, води бригу о квалитету живота садашње и будућих генерација. На сличан начин, потрошач из истих разлога може одбити еколошки неприхватљив производ (или произвођача), те стећи сатисфакцију у том правцу<sup>279</sup>.

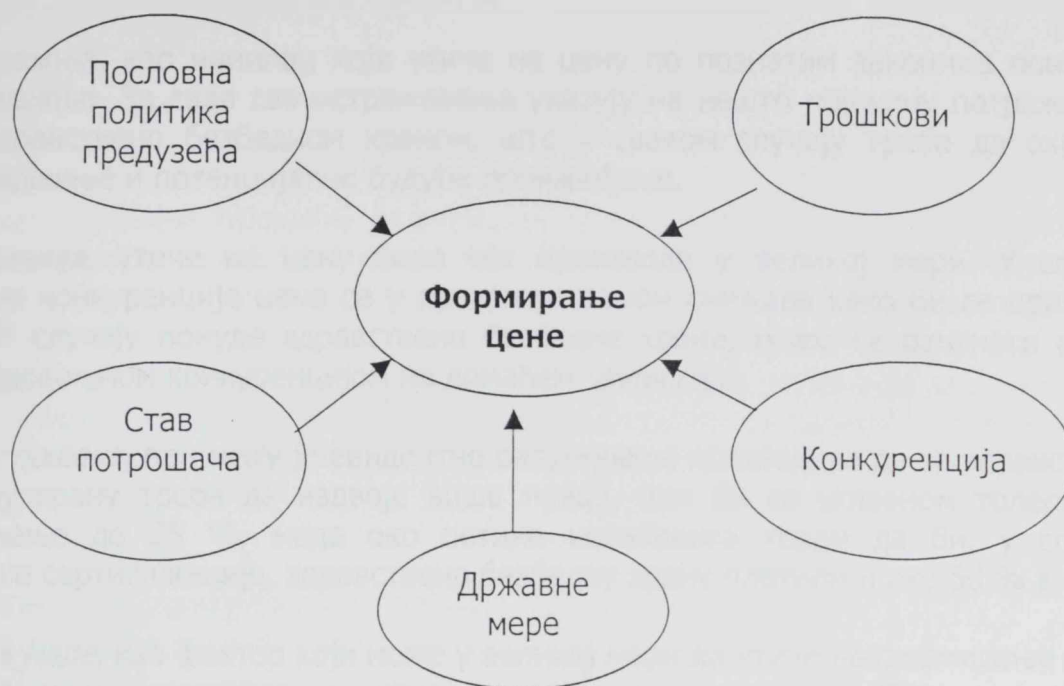
### 5.8.3 Цена

Цена је врло осетљив инструмент маркетинг микса, али је «цена истовремено и једини елемент тог микса који ствара доходак»<sup>280</sup>. Цена је «стратегичка променљива којом се најнепосредније утиче на реализовање продаје и добити»<sup>281</sup>. Основни фактори који утичу на формирање цене могу се приказати на следећи начин (Шема 8):

<sup>279</sup> Миленовић, Б.: *Актуелни изазови еколошког маркетинга*, Еко конференција, Зборник 2., п. 167-172, Нови Сад, 2002.

<sup>280</sup> Sparling, K.: *Организација и функције маркетинга*, Clio, Београд, 1994.

<sup>281</sup> Васиљев, С.: *Маркетинг принципи*, Бирографија, Суботица, 2001.



Шема 8. Основни чиниоци формирања цене здравствено безбедне хране

*Трошкови*, као фактор интерног карактера. Обзиром на то да у савременим условима пословања предузеће не може да рачуна на повећање добити тиме што ће нереално повећавати цене својих производа, читава економска наука усмерена ја на покушаје снижавања и оптимизације трошкова. Ово је правило којег се треба држати и када су у питању трошкови производње здравствено безбедне хране. Чињеница је да је здравствено безбедна храна храна скупља и то из следећих основних разлога:

- већи трошкови заснивања производње (конверзије са конвенционалне на органску пољопривреду);
- већи трошкови радног ангажовања, као посебно значајна ставка, обзиром на то да је производња здравствено безбедне хране радно веома интензивна делатност, што је посебно велики проблем у развијенијим земљама у којима је радна снага скупља него код нас;
- повећани трошкови засебног превоза и складиштења;
- увећавање трошкова за потребе маркетиншких активности које имају за циљ да адекватно усмере и истовремено едукују потрошаче;
- постојање одређених трошкова издавања адекватног сертификата;
- смањени приходи услед постизања мањих приноса по јединици производње, што се посебно рефлектује у сточарској производњи<sup>282</sup>;

<sup>282</sup> Schmid, O., Binggeli, C., Zehrmana, S.: *Gute Perspektive für Bioobst in der Schweiz*, Oekologie und Landbau, v. 24 (4), p. 68-69, Germany, 1996.

- тражња, као чинилац који утиче на цену по познатим законима понуде и тражње. За сада сва истраживања указују на нешто појачану потражњу за здравствено безбедном храном, што у сваком случају треба да охрабри садашње и потенцијалне будуће произвођаче.

*Конкуренција*, утиче на цену било ког производа у великој мери. У случају изражене конкуренције цена се у пракси углавном снижава како би се привукли купци. У случају понуде здравствено безбедне хране, може се рачунати са, за сада, недовољном конкуренцијом на домаћем тржишту.

*Став потрошача*, при чему је евидентно разумевање испитаника да за здравствено безбедну храну треба да издвоје више новца, али би се углавном толерисало поскупљење до 25 %, мада око петине испитаника тврди да би, у случају адекватне сертификације, здравствено безбедну храну платили и око 50 % више.

*Државне мере*, као фактор који може у великој мери да утиче на формирање цене, како на њено повећавање, тако и на њено снижење. Повољни услови кредитирања, ослобађање од пореза, субвенције и други видови подршке свакако ће у великој мери помоћи да цена здравствено безбедне хране буде приступачнија. Било каква ограничења, неповољни кредити или јака пореска оптерећења ће нужно довести до поскупљења.

*Пословна политика предузећа*, које мора одредити свој став у погледу пословања са циљем стицања одређеног профита и у складу са тим предвиђати евентуално повећање илки снижење цена. У случају производње здравствено безбедне хране пожељно би било у самом почетку одабрати цену производа која подразумева покривање трошкова производње и минималну добит, како би се на тржишту наступило са ценом која може бити максимално прихватљива за потрошача.

Политика цена нових производа има у суштини задатак да производ својом ценом буде прихваћен, да се одржи на тржишту и оствари одговарајућу добит<sup>283</sup>. Обзиром на то да је здравствено безбедна храна у извесном смислу нов производ, утолико је већа неизвесност у вези његовог прихватања на тржишту. Резултати истраживања указују на то да су потрошачи спремни да плате вишу цену за здравствено безбедну храну, али их треба уверити у њен квалитет и унапредити понуду. Истраживање је указало и на то да цена није пресудан фактор приликом доношења одлуке о куповини здравствено безбедне хране (ни сада ни у будућности), али је свакако фактор од великог значаја, како за потрошача, тако и за произвођача.

Свакако да је политику цена здравствено безбедне хране која би била предмет извоза потребно посебно детаљно испланирати и ускладити са факторима који је одређују на тржишту на које се жели остварити извоз.

<sup>283</sup> Димитровић, Р.: *Комерцијално пословање*, Бирограф, Апатин, 2002.

#### 5.8.4 Промоција

На основу неколико основних дефиниција, промоција се може дефинисати као «скуп активности помоћу којих произвођач, односно понуђач производа презентује потребне, односно, неопходне информације потенцијалним купцима, у циљу стимулације тражње за одређеним производима»<sup>284</sup>. Кључна улога промоције је да комуницира са појединцима или групама, са циљем да их увери да прихвате производ те компаније<sup>285</sup>. Bitно је нагласити да промотивне активности саме по себи нису довољне да купац прихвати производ. Основни елементи промотивног микса су<sup>286</sup>:

- Економска (привредна) пропаганда (*Advertising*),
- Унапређење продаје (*Sales promotion*),
- Публицитет и односи с јавношћу (*Publicity*),
- Лична продаја (*Personal selling*).

Примена класичног начина рекламирања прехранбених производа не може се сматрати погодном када је у питању здравствено безбедна храна. Само 22 % испитаника у САД (држава *New Jersey*), који су анкетирани током 2001. године, се приликом куповине здравствено безбедне хране руководи уобичајеним начином рекламирања<sup>287</sup>. Исто истраживање је указало и на чињеницу да потрошачи са већим степеном образовања у много мањој мери верују уобичајеним рекламним порукама које добијају преко медија. Истраживање чији су резултати презентирани у овом раду указује на то да ће се у будућности тек свака десета особа приликом доношења одлуке о куповини руководити оним што види и сазна путем пропаганде. Разлог овом вероватно лежи у чињеници да су испитаници у високом степену незадовољни досадашњим начинима рекламирања здравствено безбедне хране, што у 22,80 % случајева наводе као разлог досадашње слабије куповине.

Са аспекта предузећа најбитнији предуслов успешног наступа на тржишту је прилагођавање промотивних активности циљној групи потрошача, односно јавности уопште. Резултати свих истраживања изнетих у одељку 4. рада указују на чињеницу да је циљно тржиште код нас слично као и у осталим земљама (у којима су такође вршена слична истраживања), што је посебно важно знати када је у питању план извоза на наведена тржишта. Стога се промотивне активности у

<sup>284</sup> Влаховић, Б.: *Маркетинг*, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2001.

<sup>285</sup> Dibb, S., Simkin, L., Pride, W., M.: *Маркетинг, Европско издање*, МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 1995.

<sup>286</sup> Котлер, Ф.: *Управљање маркетингом*, МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 2002.

<sup>287</sup> Маркуљевић, В., Унчанин, Р.: *Маркетинг, савремена и ефикасна продаја*, ПС Грмеч, Београд, 1998.

погледу наступа у домаћим условима или у иностранству могу планирати на сличан начин, уз уважавање одређених специфичности на оба тржишта, а поготово треба бити обазрив када је у питању промоција у земљама Европске уније, обзиром на тамошњу законску регулативу, која посебно регулише дозвољене начине рекламирања. Адекватна економска пропаганда уз посебан акценат на односима са јавношћу могу се сматрати одговарајућим елементима промотивног микса у тренутној ситуацији код нас.

### 5.8.5 Дистрибуција

Производњу здравствено безбедне хране мора да прати и одговарајућа дистрибуција, као посебан елемент маркетинг микса. У овом случају, дистрибуција је сложенија и захтевнија, јер захтева раздвајање здравствено безбедне од остале хране у свим фазама дистрибуције, а основни разлог за то лежи у заштити потрошача, који желе да буду сигурни у то шта су купили<sup>288</sup>. Квалитетна дистрибуција је један од предуслова за успешно функционисање маркетинг микса, тим више што је до сада дистрибуцији поклањана мања пажња. Основне активности које дистрибуција треба да спроводи су следеће<sup>289</sup>:

- Обезбеђивање директне везе са потрошачима,
- Стицање поверења потрошача,
- Поседовање права на дистрибуцију за свако газдинство (произвођача),
- Рационализација расподеле трошкова дистрибуције између потрошача и произвођача и
- Стицање оноликог броја потрошача који је оптималан у односу на величину произвођача.

Приликом избора канала дистрибуције свакако треба узети у обзир особености домаћег тржишта и навике потрошача. У развијеним земљама канали дистрибуције су се, у складу са променама на тржишту и захтевима потрошача, мењали и прилагођавали. Као пример, може се навести дистрибуција здравствено безбедне хране у Немачкој, која се у првој фази, раних седамдесетих година, углавном обављала преко продаје на фарми. Нешто касније јављају се прве специјализоване продавнице.

Осамдесетих година, осим претходна два, у канале дистрибуције укључују се и класични супермаркети, а почетком деведесетих година, као четврти канал дистрибуције јавља се угоститељство<sup>290</sup>. Сprovedено истраживање указује на то

<sup>288</sup> Божидаревић, Д.: *Дистрибуција здравствено безбедних производа*, Еко конференција, Зборник 2., п. 179-184, Нови Сад, 2002.

<sup>289</sup> Takahashi, T.: *Management activities of distributing and sales for organic farming stabilization*, Bulletin of the Tohoku National Agricultural Experiment Station, v. 92, p. 63-69, Morioka, Japan, 1997.

<sup>290</sup> Hamm, U., Haest, C.: *Trade in organic foods*, II International IFOAM onference, Wien, p. 53, Austria, 1991.

да се потрошачи здравствено безбедном храном код нас снабдевају у трговинама општег типа, у истој мери као и у специјализованим продавницама. У садашњим условима, осим наведених, најприхватљивији канали дистрибуције могу бити:

- Продаја на фарми,
- Продаја преко специјализованих трговина,
- Продаја у класичним продавницама,
- Продаја у угоститељским објектима и
- Продаја у школама, болницама, спортским центрима.

Без обзира на одабрани начин дистрибуције, важно је истаћи да се здравствено безбедна храна, у складу са Законом, на свом путу од произвођача и потрошача мора увек држати одвојено од остале хране, што подразумева засебно складиштење, транспорт и излагање у продајним објектима<sup>291</sup>. Пажљив приступ дистрибуцији (а посебно када су у питању транспорт и складиштење) је нужан због кварљивости здравствено безбедне хране, јер је она произведена и прерађена без употребе адитива који, између осталог, имају своју улогу и у продужавању употребљивости прехранбеног производа<sup>292</sup>.

Уобичајен пласман здравствено безбедне хране који подразумева продају у продавницама прехранбене робе (као и на конвенционалан начин произведена храна) ће свакако бити доминантан модел дистрибуције и у будућности, али требало би размотрити посебно атрактивне видове пласмана који до сада нису у значајнијој мери спровођени, а навешће се само најатрактивнији.

*Туризам.* Традиционална обележја треба све више ценити и унапређивати, са циљем поправљања стања у привредној делатности туризма, која је до сада била на маргинама развоја<sup>293</sup>. Туризам је привредна грана која има велику перспективу, поготово када су у питању туристи који долазе из развијених земаља, мада не треба потцењивати ни домаћег госта. Посебно треба обратити пажњу на чињеницу да туристичке дестинације посећују (или ће их посећивати) гости који желе да и на том месту конзумирају храну коју користе и код куће. У том смислу, уврштавање здравствено безбедне хране у понуду може привући значајан број туриста који не желе да током туристичких (или пословних) путовања мењају исхрану. Искуства појединих земаља која највећи приход остварују од туризма указују да је здравствено безбедна храна обавезно мора понудити иностраном госту<sup>294</sup>.

<sup>291</sup> Powell, J.: *Direct distribution of organic produce: sustainable food production in industrialized countries*, Outlook on Agriculture, v. 24 (2), p. 121-125, United Kingdom, 1995.

<sup>292</sup> Hagihora, S.: *On the development of direct marketing in organic agricultural products: A case study of Aya-town in Miyazaki prefecture (Japan)*, Bulletin of the Faculty of Agriculture Kagoshima University, v. 45, p. 123-133, Kagoshima, Japan, 1995.

<sup>293</sup> Станковић, С.: *Производња хране и туристичко тржиште*, Еко конференција, Зборник 2., п. 195-200, Нови Сад, 2002.

<sup>294</sup> Ila, R., O., Abunyan, J., D.: *Research and development in organic agriculture, Sustainable development through organic agriculture, proceedings*, Los Banos, Laguna, Philippines, 2000.

*Храна у служби здравља.* Добро је позната чињеница да храна у великој мери утиче на здравље појединца. У том смислу ваљало би унапредити пласман здравствено безбедне хране као вид превенције болести или помоћ у њиховом лечењу, за шта је посебно атрактивна продаја у склопу здравствених установа, бања и лечилишта.

*Спортске активности.* Квалитет хране утиче на посебан начин на квалитетно бављење спортским активностима, било рекреативно, било аматерским или професионалним спортом. Понуда здравствено безбедне хране спортистима и рекреативцима може бити посебно интересантна, обзиром на то да опредељење људи да се баве спортом у великој мери говори о њиховој спремности да се здраво хране.

*Достава хране (catering),* као посебно занимљив вид доставе на жељену адресу. Овај начин дистрибуције хране већ постоји у развијеним земљама, док је код нас за сада заступљен у малом обиму. Уколико предузеће жели да се бави доставом хране на одређену адресу, треба да размотри и могућност уврштавања понуде здравствено безбедне хране која ће сигурно пронаћи свог купца.

## 5.9 Практичне препоруке у производњи и промету здравствено безбедне хране

Даљи развој органске пољопривреде и последично, здравствено безбедне хране у нашој земљи, поред обезбеђивања општих услова (примене законских и подзаконских решења), веома ће зависити и од информисаности свих субјеката који ће бити укључени у производњу и промет здравствено безбедне хране.

У процес производње здравствено безбедне хране укључени су сви тржишни субјекти. Обзиром на специфичне захтеве који су постављени и прописани законском регулативом и светским стандардима, неопходно је дати кратак преглед основних препорука које су од значаја за све учеснике на тржишту који су заинтересовани да се укључе у производњу и промет здравствено безбедне хране, чиме ће се створити предуслови за квалитетно обављање делатности и остваривање позитивних економских ефеката, како за привредне субјекте, тако и за друштво у целини. Основни посматрани субјекти су: примарни пољопривредни произвођачи, прерађивачки комплекс, трговине и потрошачи.



### 5.9.1 Обављање делатности органске пољопривреде

Примарни пољопривредни произвођачи, као први у репродуктивном ланцу производње здравствено безбедне хране, пре свега треба да стекну основне информације о суштини органске пољопривреде и здравствено безбедне хране, те повољним ефектима који се могу остварити обављањем органске пољопривреде, како у економској сфери, тако и у сфери заштите животне средине.

Надаље, потенцијални произвођачи би требало да се упознају са конкретним методама и условима за заснивање и обављање делатности органске ратарске пољопривредне производње, при чему нарочито треба да обрате пажњу на следеће<sup>295</sup>:

- парцела на којој се заснива органска пољопривреда мора бити удаљена најмање 50 метара од ниже фреквентних саобраћајница или најмање 20 метара ако је ограђена препреком висине од 1,5 метара. Поред тога, за конкретну парцелу дефинисана је и минимална удаљеност од магистралних саобраћајница и већих загађивача;
- за парцелу која ће се користити за органску пољопривреду, треба припремити преглед њеног коришћења у претходне три године, као и програм њеног коришћења за органску производњу. Изузетак у томе чине парцеле које нису коришћене у претходне две године или су у последње две године коришћене али без примене синтетичких средстава, које се као такве одмах могу увести у режим органске пољопривреде;
- за потребе органске пољопривреде могу се користити само дозвољене врсте биља које одговарају одабраном земљишту, при чему се за сејање може употребити само сертифициковано семе и садни материјал, односно одређене адекватне врсте семена из конвенционалне производње;
- органска пољопривредна производња мора се реализовати уз уважавање одговарајућег плодореда, као незаменљивог начина за очување плодности земљишта;
- обрада земљишта које је у режиму органске пољопривреде треба да се заснива на редукованој употреби механизације и појачаном учешћу људског рада, при чему се сме употребљавати само ђубриво органског порекла (стајњак, компост, биљни супстрати и сл.);
- заштита усева од болести, штеточина и корова при органској пољопривредној производњи мора се вршити одабиром одговарајућих природних метода у које спадају: адекватан избор биља и плодореда, прикладна обрада земљишта, уништавање корова физичким и механичким поступцима, коришћење дозвољених средстава за заштиту од болести и природних предатора у циљу заштите од штеточина.

<sup>295</sup> Лазић, Б.: *Органска пољопривреда - повртарство*, Савремени повртар, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2003.

Органска сточарска производња заснива се на следећим основним нормативима којих треба да се придржавају заинтересована предузећа или индивидуални пољопривредни произвођачи:

- сточарска производња се може уврстити у режим органске пољопривреде годину дана након започињања органске ратарске производње, јер је неопходно за стоку обезбедити хранива која су из органске пољопривреде;
- треба употребљавати расе и врсте животиња које су адаптиране на дату средину и отпорне на болести, при чему треба посебно избегавати расе које су осетљиве на поједине специфичне сточне болести, а општа предност даје се домаћим (аутохтоним) расама;
- оновно стадо се формира набавком грла из сертификоване сточарске органске производње, а уколико то није могуће, основно стадо се може засновати и укључивањем животиња из конвенционалне производње уз сагласност савезног инспектора и под посебним условима дефинисаним Правилником;
- апсолутно је искључено форсирано држање, исхрана и малтретирање животиња;
- број животиња по јединици површине мора бити такав да се обезбеди потпун комфор кретања и боравка, те сободан приступ испустима;
- забрањено је везивање животиња и држање у кавезима;
- исхрана животиња у органској сточарској производњи мора бити избалансирана на адекватан начин и припремљена од компоненти са сопствених земљишних површина или изузетно може бити набављена са других газдинстава која су у режиму органске пољопривреде. Прецизирана је листа додатака хранивима која су дозвољена односно забрањена у органској сточарској производњи;
- репродукција се обавља применом природног припуста или вештачког осемењавања, при чему нису дозвољене методе потпомогнуте репродукције (ембриотрансфер, хормонална терапија);
- медицинске интервенције морају бити одобрене од стране савезног инспектора а на основу мишљења ветеринара, све искључиво у циљу добробити животиња. Основна мера здравствене заштите животиња мора бити превентива која се заснива на селекцији и коришћењу отпорних раса, правилној исхрани, нези и држању;
- уколико произвођач обавља и конвенционалну сточарску производњу, грла која су у режиму органског сточарства морају бити одвојена, како би се избегао међусобни контакт.

Започињање делатности органске пољопривреде могуће је само након подношења пријаве надлежном органу који, након провере испуњености услова, уписује произвођача у посебан регистар. Исто тако, сертификовање производа из органске пољопривреде врши се по посебном поступку на рок од годину дана.

Наведени су само основни нормативи за заснивање и обављање делатности органске ратарске, односно сточарске производње, с тим што се заинтересовани

детаљно са правилима могу упознати проучавањем законске регулативе и односних правилника.

Осим наведених норматива, примарни пољопривредни произвођачи који се одреде за делатност органске пољопривреде, треба да буду упознати са основним поставкама пословног планирања, што обухвата предвиђање врсте и обима органске производње која се може реализовати, управљање производним процесом и могућност валоризације ефеката од обављања наведене делатности.

### 5.9.2 Прерада органски добијених сировина

Фирме и произвођачи који се одреде да прерађују на органски начин добијене сировине, осим стицања основних општих информација о здравствено безбедној храни и позитивном утицају од обављања ове делатности на квалитет животне средине, нарочито треба да буду упознати са следећим:

- у процес прераде могу се укључивати само сировине добијене из органске пољопривреде, а као додаци могу се користити само дозвољена средства;
- технолошки процес мора бити конципиран тако да се не нарушава природна структура и нутритивна вредност хране;
- за прераду сировина из органске пољопривреде могу се користити само посебне технолошке линије које се не користе у конвенционалној производњи. Уколико се конвенционална технолошка линија жели преоријентисати на прераду органски добијених сировина, то се може учинити након спровођења посебног поступка чишћења;
- приликом прераде могу се користити само дозвољени механички, термички и ферментациони поступци;
- производи након прераде морају се на посебан начин паковати, обележавати и складиштити;
- дистрибуција финалних производа - здравствено безбедне хране може се вршити посебним возилима која задовољавају све посебно прописане хигијенске и техничке услове;
- маркетинг здравствено безбедне хране мора бити усклађен са прописима који регулишу ту област, при чему се пре свега мисли на адекватно обележавање и информисање потрошача. Сертификовање производа се обавља по посебном поступку који је дефинисан адекватним правилником.

Поштовањем основних наведених и осталих прописаних норматива, као и адекватним пословним планирањем, заинтересовани прерађивачи могу се активно укључити у процес добијања здравствено безбедне хране.

### 5.9.3 Трговина здравствено безбедном храном

Као посредници између произвођача и потрошача здравствено безбедне хране јавља се трговински сектор. Како би се трговци на адекватан начин укључили у процес афирмације производње здравствено безбедне хране, потребно је да се упознају са следећим:

- претходно упознавање са суштином органске пољопривреде и здравствено безбедне хране, уз стављање акцента на разлике које постоје између ње и хране добијене на конвенционалан начин;
- информисање о начинима обележавања и сертификације здравствено безбедне хране;
- обезбеђивање артикала само од сертификованих добављача;
- адекватно примењивање поступака у складиштењу, излагању и паковању производа из групе здравствено безбедне хране;
- спровођење прикладних активности у циљу промовисања сопствене понуде здравствено безбедне хране;
- пружање потребних информација заинтересованим купцима.

Прилагођавање трговинског сектора правилима у продаји здравствено безбедне хране је од посебног значаја, јер је трговина у већини случајева место где се потрошачи сусрећу са жељеним производом и траже потребне информације.

### 5.9.4 Потрошачи здравствено безбедне хране

Потрошачи здравствено безбедне хране, као крајњи валоризатори њене вредности, у основи треба да располажу следећим знањима:

- упознавање са суштином здравствено безбедне хране и њене посебности у односу на храну добијену на конвенционалан начин;
- позитиван утицај који производња здравствено безбедне хране има на унапређење квалитета животне средине;
- благотворно дејство здравствено безбедне хране на здравље конзумента;
- упознавање са адекватним начином сертификације.

Осим тога, потрошачи треба да користе своја потрошачка права и траже од трговаца и произвођача све информације о пореклу и квалитету здравствено безбедне хране коју купују како би отклонили евентуалне сумње.

## 5.10 Едукација у функцији афирмације органске пољопривреде

Потражња за здравствено безбедном храном током последњих година је у сталном порасту. Узрок томе је пре свега свест потрошача о начину конвенционалне производње и прераде, који подразумева примену велике количине хемијских средстава, као и свест о свеукупном повећању загађења окружења. Произвођачи хране настоје да одговоре на изражене захтеве потрошача, али су ти покушаји често неадекватни.

Општу конфузију појачава чињеница да су потрошачи (што велики број истраживања потврђује), у великој мери недовољно упознати са суштином здравствено безбедне хране, са начинима производње, прераде, сертификације и контроле. Са друге стране, чак и када им се понуде додатна обавештења која треба да укажу, на пример, на правилну употребу и третирање хране, велика већина потрошача таква упутства на производу уопште и не примети (чак 95 %!), а од оних који виде додатна упутства, њих 79 % се потруди да обавештење и прочита<sup>296</sup>. Стога се у већини земаља Европске уније, у склопу програма за афирмацију органске пољопривреде, процесу едукације становништва придаје посебна пажња.

Бројна досадашња истраживања у свету (као и истраживање презентирано у раду) указују недвосмислено да се као основни резултат у свим случајевима јавља мање или више изражена неинформисаност – незнање субјеката (испитаника) о предмету испитивања. Чак и у случајевима када испитаници изјављују да познају проблематику здравствено безбедне хране, испоставља се да је њихово знање површно, произвољно и недовољно, засновано најчешће на пропаганди преко средстава масовних комуникација (чији је квалитет и веродостојност веома често под знаком питања), а сасвим мало знања се стиче током образовања.

У свим земљама Европске уније у стратегији развоја органске пољопривреде едукација заузима посебно место, при чему се на њену припрему и спровођење троши сразмерно највише финансијских средстава, времена и труда. Програми едукације могу бити у великој мери различити, али је за све њих заједничко да подразумевају систематско подизање нивоа информисаности, почев од најмлађег узраста.

Обзиром на добијене резултате истраживања, намеће се потреба за приказом (предлогом) програма едукације који би могао допринети развоју тржишта здравствено безбедне хране у нашој земљи. Предлог едукације је у одређеној мери заједнички за све заинтересоване стране у том процесу. Пре свега, едукација

<sup>296</sup> Yang, S., Angulo, F., J., Altekruze, S., F.: *Evaluation of Safe Food – Handling Instructions on Raw Meat and Poultry Products*, Journal of Food protection, v. 63 (10), p. 1321-1325, USA, 2000.

запослених у пољопривреди, прерађивачкој индустрији и трговини, требало би да обухвати следеће типичне елементе<sup>297</sup>:

- Идентификација потреба за стручним оспособљавањем запослених;
- Израда плана стручног оспособљавања на основу утврђених потреба;
- Усаглашавање програма стручног оспособљавања са захтевима из прописа и са захтевима организације;
- Стручно оспособљавање циљних група запослених;
- Вођење документације о обављеном стручном оспособљавању;
- Оцењивање стечене стручне оспособљености.

Обзиром на искуства из развијених земаља, које едукацији потрошача придају посебну пажњу, предлози у том правцу даће се посебно и детаљно, при чему треба нагласити да је сваки запослени у наведеним делатностима истовремено и потенцијални потрошач.

### 5.10.1 Едукација потрошача

Потрошач, теоретски посматрано, може бити сваки становник земље. Сва досадашња истраживања потрошача у земљама Европске уније, а и шире, указују недвосмислено на две основне заједничке карактеристике изражене код потрошача. Са једне стране, висок је степен непознавања и неинформисаности потрошача о особеностима здравствено безбедне хране, а са друге, висок је степен заинтересованости потрошача да им здравствено безбедна храна буде доступна и да сазнају више о њој.

Једно од првих истраживања које је спроведено у САД<sup>298</sup> имало је за циљ да утврди ниво знања о исхрани уопште, као и о «здравој» храни. У истраживању је учествовало 600 одраслих особа које су сврстане у три групе: потрошачи «здраве» хране, потрошачи мултивитаминских препарата и непотрошачи. Резултати истраживања су указали да потрошачи «здраве» хране о исхрани уопште знају највише, али зато о постулатима «здраве» хране знају најмање. Укупно посматрано, као најбољи познаваоци свеукупне проблематике исхране показали су се потрошачи мултивитаминских препарата. Такав резултат протумачен је чињеницом да се у САД тада (а и данас) снажно маркетиншки подржава употреба мултивитаминских препарата, те да су њихови конзументи стога и наједукованији.

Године 1999. је у Грчкој спроведено истраживање које може бити од посебног значаја за посматрање јер је обављено у приликама које су у много чему сличне

<sup>297</sup> Узуновић, Р.: *Менаџмент квалитетом и животном средином*, Југословенско удружење за стандардизацију и квалитет – ЈУСК, Београд, 2001.

<sup>298</sup> Saegert, J., Young, E., A.: *Nutrition knowledge and health food consumption*, Nutrition behavior, v. 1 (2), p. 103-113, USA, 1983.

приликама у којима данас функционише органска пољопривреда у нашој земљи. Окружење у коме је обављено истраживање одликује пре свега одсуство институционалне мреже, непостојање одређене координиране пољопривредне политике, већ се иста своди на просту примену прописа Европске уније на терену (у самој производњи), маркетинг канали су ограничени јер грчки потрошачи тада показују недостатак разумевања за концепт органске пољопривреде. Резултати истраживања су недвосмислено указали да је недостатак знања (како код потрошача, тако и код стручних лица) кључни проблем који зауставља замах развоја производње здравствено безбедне хране у будућности, те се као прва и основна мера унапређења стања предлаже едукација на свим нивоима, коју би спроводили компетентни едукатори<sup>299</sup>.

Опсежно истраживање о перцепцији генетски модификованих организама, које је спровела *Royal Commission of Inquiry* на Новом Зеланду током 2002. године, указало је на чињеницу да 53 % испитаника уопште не познаје суштину генетски модификованих организама, као и да 63 % испитаника не зна и не може да претпостави какве последице генетске модификације могу изазвати у окружењу<sup>300</sup>.

Претходно наведена истраживања су само једна од многих, а обављена су у размаку од готово три деценије, на два краја света, али ипак показују да је степен информисаности грађана о здравствено безбедној храни и даље недовољан, да су информације које до њих стижу недоречене, неаргументоване а понекад и опречне.

Обзиром на досадашња кретања у области понашања потрошача када је у питању њихов однос према куповини здравствено безбедне хране, са посебним акцентом на проблеме који су временом настајали и бивали на одређени начин превазиђени на тржиштима развијених земаља, јасно се намеће закључак да је едукација потрошача један од најбитнијих, ако не и најбитнији чинилац у читавом комплексу мера које би се требале спроводити са циљем повећања обима заинтересованости и куповине здравствено безбедне хране<sup>301</sup>. При томе, највећа пажња се придаје упознавању потрошача са одабраним националним знаком, са јединим циљем – стицање поверења потрошача у само тај одређени национални знак.

Осим тога, у прилог мишљењу о важности едукације потрошача иде и чињеница да се слични кораци предузимају и у развијенијим земљама већ неколико година уназад. Посебно би се могло елаборирати питање да ли је едукација потрошача у толикој мери утицала на повећање обима куповине здравствено безбедне хране

<sup>299</sup> Fotopoulos, C., Chrysochoidis, G., M., Pantzios, C., J.: *Critical factors affecting the future of the Greek market of organic produce*, *Rivista di Economia, Agricoltura e Ambiente*, v. 3, p. 30-35, Italy, 1999.

<sup>300</sup> [www.gmcommission.govt.nz](http://www.gmcommission.govt.nz)

<sup>301</sup> Nucifora, A., M., D., Peri, I.: *The Demand for Organic Fruit and Vegetable Products in EU Countries: a Survey of the Expectations of Market Agents*, *Rivista di Economia, agricoltura e ambiente*, v. 12 (3), Italy, 2001.

сама по себи или су на то утицали и остали фактори, али је неминовно да је дала сасвим добре резултате.

Едукација потрошача у области стицања релевантних информација о здравствено безбедној храни, као уосталом едукација у било којој другој области, може се спровести коришћењем два основна приступа:

- Едукација путем формалног образовања и
- Едукација путем неформалних видова образовања.

#### а) Едукација путем формалног образовања

Едукација путем формалних видова образовања би се могла спроводити у складу са важећим прописима, а обухвата едукацију од најмлађих категорија становништва, обзиром на то да се сви могу сматрати потенцијалним потрошачима здравствено безбедне хране, јер су потрошачи хране произведене на конвенционалан начин.

У оквиру предшколског васпитања, већ данас је приметан пораст броја вртића у којима деца стичу прва знања из области екологије и здравља, тако да би се, без већих материјалних и организационих проблема, на прикладан начин, деци могао приближити концепт органске пољопривреде. Настава у основним школама предвиђа стицање знања из биологије са екологијом, тако да би се једна или две наставне јединице могле посветити проблему здраве усхране, како би основци схватили везу између очувања природе, производње хране и личног здравља. Сличан програм би се могао спровести и у средњим школама, с тим што би се наведеној проблематици посветила много већа пажња у средњим стручним школама са адекватним усмерењима (пољопривредни, прехранбени, биолошки, медицински и слични смерови). Током високог образовања, едукација из ове области би се морала сузити само на факултете и усмерења сродне природе.

#### б) Едукација путем неформалних видова образовања

Едукација се у овом смислу треба обавезно приоритетно спроводити у складу са чињеницом да је потребно доста времена да деца, која ће се од детињства упознавати са проблемом исхране, одрасту и постану купци и потрошачи здравствено безбедне хране, који ће бити прва генерација потрошача која ће у највећој мери знати тачно шта да купује. У том смислу даће се преглед три основна приступа едукацији који се могу спроводити од стране надлежних институција:



*Хоризонтални приступ едукацији*, при чему се обраћа пажња на едукацију што већег броја становника уопште. У овом случају се највећа пажња треба обратити на то да се као средства едукације користе она која ће наћи пут до највећег броја становника (потенцијалних потрошача), при чему се у првом реду мисли на средства масовних комуникација. Први покушај да се спроведе едукација на овај начин забележен је у САД далеке 1982. године<sup>302</sup>, када је становницима приказиван филм који на прихватљив начин приказује чињенице о исхрани, те помаже потрошачима да направе разлику између правих и збуњујућих информација. Филм је покушао да објасни шта је «здрава» храна, органска и неорганска ђубрива и сличну тематику. До данас се медији сматрају најмоћнијим средством преношења информација. Обзиром на наведено, може се уопштено претпоставити следеће:

- хоризонтални приступ спровођењу едукације подразумева давање информација у форми за коју се претпоставља да ће бити разумљива за најшири слој грађана (потенцијалних потрошача);
- при оваквом правцу едукације не постоји могућност са ближи контакт са потенцијалним потрошачима, те се не може правовремено добити повратна информација која је тако драгоцену у напору да се едукација спроводи успешно. Нити најбоље припремљен процес едукације не може никада у потпуности да пружи одговоре на сва питања и дилеме које имају потрошачи, што је посебно актуелно када је у питању делатност органске пољопривреде и здравствено безбедна храна, јер је то проблематика која није довољно позната ни људима који би по природи своје професије требали да буду најупућенији.

*Вертикални приступ едукацији*, као правац који карактерише другачији приступ од претходног. У овом случају, едукација се умераву на различите категорије становништва, те се у складу са тим прилагођавају и начини презентације информација, као и средства која се при томе користе. Овде се у првом реду мисли на организацију курсева, семинара, предавања и слично. Вертикални правац едукације претпоставља:

- усклађеност свих фактора едукације са категоријом становништва којој је намењена, што подразумева повећање трошкова за спровођење едукације;
- могућност добијања (и коришћења) повратних информација добијених од стране грађана, што захтева већи степен организације самог рада на терену.

<sup>302</sup> Higgins, A., Wallen, S., Matsudaira, V.: *Foods, fads and facts*, (motion picture), Alfred Higgins Production Inc, Los Angeles, USA, 1982.

*Комбиновани приступ едукацији*, је приступ који представља својеврсну комбинацију два претходно наведена приступа у едукацији потрошача, а подразумева следеће:

- интегрални приступ едукацији у оба наведена правца подразумева највиши степен организације и највеће трошкове спровођења;
- обзиром на то да овај приступ комбинује предности и компензира недостатке претходна два, може се реално очекивати да ће дати и најбоље резултате у пракси.

По природи ствари, неформална едукација је веома разуђен систем, чији су облици веома разноврсни, пружају мању или већу количину информација и имају себи својствене предности и мане. Укратко, у нашим условима, основни видови неформалног образовања могли би бити:

*Средства масовних комуникација*, као један од најмоћнијих средстава преношења информација данас, чија су средства:

- телевизија, чија је основна предност доступност најширим слојевима становништва, пријемчивост и разумљивост (слика, тон и покрет). Са друге стране, основна мана телевизије као медија јесте висока цена емитовања, могући проблеми у вези уређивачке политике, обзиром на то да су домаћи медији првенствено (бар за сада) оријентисани на комерцијални програм,
- радио, као медиј који је широко доступан, мада је временом изгубио примат у односу на телевизију, али га у сваком случају одликује знатно нижа цена у односу на цену програма на телевизији,
- часописи, које чита мања али више заинтересована популација, покривају значајан део становништва, а на њима записана информација се може сачувати. Осим тога, домаћи часописи су у већини отворени за писање о садржајима из области екологије.

*Остала средства преношења информација*, која су мање атрактивна од претходно наведених и намењена су првенствено ужој стручној јавности, а подразумевају:

- Књиге, публикације и слична литература која код нас представља посебан проблем. Грађани су заинтересовани за сопствено здравље, познају везу између здравља и исхране, али је избор адекватне литературе оскудан. Већина постојеће литературе нуди алтернативне начине исхране, а не поставља суштинско питање – на који је начин та храна произведена.

- Курсеви, семинари и слични скупови, који су од посебног интереса за стручну јавност.

### в) Субјекти у процесу едукације

Ради што ефикасније припреме, спровођења и контроле едукације, потребно је дефинисати субјекте у наведеном преоцесу:

*Иницијатори едукације.* У идеалном случају, иницијатори едукације потрошача требала би бити одговарајућа Агенција која би била основана на нивоу Владе Србије, која би се старала о целокупној проблематици здравствено безбедне хране, па тако и сегментом едукације у тој области.

*Даваоци информација.* Едукација се може спроводи на организован начин, из једног центра, мада се и појединачна организација може сматрати сасвим добродошлом. Факултети, институти, пољопривредни произвођачи и прерађивачи, покрети за заштиту потрошача – сви могу дати свој допринос и бити преносиоци корисних информација намењених најширем слоју становништва.

*Примаоци информација.* Сви становници се теоретски могу сматрати потенцијалним потрошачима здравствено безбедне хране, обзиром на то да је исхрана неопходна сваком човеку, мада сви не морају нужно бити и директни купци (доносиоци одлуке о куповини). Целокупно становништво одликује изузетно хетерогена структура, те су појединици различити по полу, годинама старости, степену образовања, пребивалишту, висини прихода, карактеристикама породичног домаћинства и остало. Са друге стране, постојећи потрошачи здравствено безбедне хране већ имају изграђене одређене ставове, који су често погрешни, јер постоји проблем високог степена конфузије и збуњености потрошача о томе шта је здравствено безбедна храна, а шта није, чему у највећој мери доприноси недовољно познавање од стране произвођача, прерађивача и трговаца<sup>303</sup>. Све наведено треба имати у виду приликом разраде плана едукације.

### г) Предмет едукације

Обзиром на то да је основни предмет едукације здравствено безбедна храна, основни параметри који би требали бити покривени едукацијом су следећи:

- Основни здравствени и еколошки проблеми изазвани применом конвенционалних метода пољопривреде;

<sup>303</sup> [www.hc-sc.gc.ca/hppb](http://www.hc-sc.gc.ca/hppb)

- Упознавање са постојећом законском регулативом, како у свету, тако и код нас;
- Сазнавање најновијих светских искустава из области производње здравствено безбедне хране;
- Правила о начину производње, прераде и промета здравствено безбедне хране;
- Еко маркетинг;
- Прописи у области сертификације и означавања (*labeling*).

### 5.10.2 Особености организације успешне едукације потрошача

На основу свега наведеног могу се закључно извући најбитније претпоставке успешног спровођења процеса едукације потрошача:

- *Анализа постојећег стања*; као предуслов свих каснијих активности, обзиром на то да се само на основу реално утврђеног стања може планирати даљи рад;
- *Планирање едукације*; током којег се одређују јаке и слабе стране претходно утврђеног постојећег стања, при чему се акценат даје на едукацију из области која је мање позната;
- *Одабир форми и правца едукације*; као посебан проблем, с обзиром на то да свако средство неформалне едукације има своје добре и лоше стране, те га треба одбрати првенствено у зависности од тога којим је субјектима намењен;
- *Прилагођавање променама*; као нужност савремене едукације, јер је проблем здравствене безбедности хране изузетно актуелан, а резултати истраживања, поготово из иностранства великом брзином смењују једно друго и доносе читав низ нових информација;
- *Континуитет у спровођењу*; као посебно важна карактеристика едукације, што показују и искуства из земаља Европске уније;
- *Карактер датих информација* је посебно осетљиво питање, а обзиром на искуства из развијених земаља, може се рећи да су од посебног значаја за успех плана едукације. Све информације које у процесу едукације стижу до потрошача треба да карактерише нучна заснованост датих информација, њихова проверљивост и компаративност датих информација са постојећом законском регулативом.

## 5.11 Менаџмент процесом унапређења

Развој и унапређење стања на тржишту здравствено безбедне хране подразумева учешће читавог низа субјеката и многобројне и разноврсне активности које се требају спровести у одређеном времену или континуирано, тако да је основни предуслов успеха предложеног унапређења адекватно управљање. С обзиром на пословну оријентацију који заузимају предузећа у развијеним земљама (не само у производњи хране) која уважава концепт одрживог развоја, савремена наука о менаџменту препознаје и нуди четири основна става које предузеће може да заузме како би постало осетљивије на питања животне средине<sup>304</sup>:

- *Правни став*, који подразумева да ће предузеће добровољно и без поговора примењивати све законе, правила и регулативе у области животне средине, с тим што ће покушати наведене прописе да примени у своју корист тиме што ће чинити потребне измене и иновације у пословању.
- *Тржишни став*, који заузимају организације које ће пословање базирати на удовољавању жељама својих купаца које су у вези са животном средином.
- *Став свих интересних група*, који проширује претходно наведени став тиме што, осим купаца, посматра и уважава захтеве осталих заинтересованих страна.
- *Тамнозелени став*, као став који промовише живот који је у све већој хармонији са природом. Овај став је за сада тешко применљив на садашњем нивоу стања свести.

Избором адекватног става предузеће ће моћи да на адекватан начин планира свој будући развој. Садашњу ситуацију пољопривреде у Војводини карактерише мањи или већи број проблема који се морају решавати на адекватан начин. Како «проблем представља несклад изумећу текућег и жељеног стања»<sup>305</sup>, логично је претпоставити да конверзија целокупне (или делимичне) пољопривредне делатности неког предузећа или приватног лица на производњу здравствено безбедне хране представља својеврстан проблем.

Прави покретач промене треба да буде доношење одговарајућих одлука, као примене научних метода за решавање проблема у управљању организацијама, односно примена три основне фазе у процесу одлучивања:

<sup>304</sup> Freeman, R., E., Pierce, J., Dodd, R.: *Shades of Green: Business Ethics and the Environment*, Oxford University Press, New York, USA, 1995.

<sup>305</sup> Wren, D., A., Woich., D., Jr.: *Menadžment – proces, struktura i ponašanje*, PS Grmeč, Beograd, 2001.

- *Постављање проблема* (као дијагностичка активност), која представља специфичну фазу за свако предузеће понаособ, јер их појединачно одликују специфичности. Уколико менаџмент предузећа постави као жељено стање производњу здравствено безбедне хране, треба да у складу са тим одреди и све параметре проблема;
- *Развијање и анализа варијанти* (као активност која прописује могуће акције) односно начина на које поједини произвођач може да реши проблем конверзије на начин који у датим условима сматра најефикаснијим;
- *Избор и примена остварљивих варијанти*, чиме се ступа у акцију и покреће читав низ промена које треба да резултирају остваривањем жељеног резултата – производњом здравствено безбедне хране.

Будуће успешно пословање предузећа карактеришу настојања да се успоставе тзв. процесно оријентисана предузећа, чији пословни процеси морају да реагују на промене у окружењу и да се њима прилагођавају. Однос са купцима није и не сме бити поједностављени PR, већ значи да постоји стална интеракција са купцима и да се њихови захтеви укључују у пословање<sup>306</sup>.

Промене које су настале у самој животној средини као и изражени захтеви грађана, намећу потребу (и отварају могућност успеха) преоријентацијом на производњу здравствено безбедне хране. Свакако да конверзију није могуће спровести брзо ни лако, али планирање развоја пољопривреде свакако да треба да иде и у том правцу.

Адекватно управљање развојем делатности органске пољопривреде и производње здравствено безбедне хране је свакако један од основних чинилаца успеха, а подразумева посебно обраћање пажње на изборе и начине спровођења управљачких активности. Менаџмент процесом унапређења у области реализације органске пољопривреде код нас подразумева следеће основне елементе:

- Управљање променама,
- Стратегијско управљање,
- Оперативни менаџмент,
- Увођење система квалитета и
- Тимски рад.

Спровођењем предложених менаџмент активности и континуираним унапређивањем пословања у складу са искуствима из земаља са развијеном органском пољопривредом, предузећа и друштво у целини могу да обезбеде низ позитивних ефеката.

<sup>306</sup> Стоиљковић, В., Вељковић, Б., Стоиљковић, П., Јевремовић, Д.: *Променама до светске класе – побољшање и реинжењеринг процеса*, Машински факултет, Ниш, 1998.

### 5.11.1. Управљање променама

Будућност успешног пословања подразумева способност организације не само да правовремено уочи промене које су основна карактеристика пословног окружења данас, већ да их правовремено предвиди, креира и њима управља. Заједничка обележја промена које организација мора спровести уколико жели да одговори захтевима окружења су<sup>307</sup>:

*Окретање организација тржишту на бази квалитета својих производа/услуга и изградња поверења*, чиме се превазилази интерна оријентација организације и прелази у потпуности на екстерно оријентисано пословање и уважавање захтева свих заинтересованих страна (*stakeholders*).

*Флексибилна организација и технологија*; која треба да замени преовлађујуће круте организационе структуре и омогући промене применом метода и техника реинжењеринга пословних процеса. Разлози за промене које се морају спровести су многобројни и разноврсни, при чему се посебан нагласак ставља на еколошки подобне технологије, с тим што ваља нагласити да су «еколошки оријентисане технологије ефикасне једино ако се употребе»<sup>308</sup>.

*Системски приступ решавању проблема*; се намеће као најефикаснији, јер уважава специфичности предузећа као система који има своје елементе, везе и начине понашања.

*Безбедност и заштита околине*; је област од изузетног значаја за пословање у будућности, јер је настала као резултат сазнања да је досадашњи развој неодржив, те да се морају спровести бројне активности како би се квалитет животног окружења унапредио. У том правцу понашање пословних субјеката је од посебног интереса, јер оно у великој мери може негативно да утиче на стање животне средине.

*Мотивација*, је један од крупнијих проблема који карактерише тренутно стање. Свака организација која жели да унапреди своје пословање мора да нађе начине да мотивише своје запослене да раде у том правцу. Адекватна мотивација је посебно значајан фактор када је потребно спровести новине у пословању предузећа.

<sup>307</sup> Узуновић, Р.: *Менаџмент квалитетом и животном средином*, Југословенско удружење за стандардизацију и квалитет, Београд, 2001.

<sup>308</sup> Walsh, J.: *Environmental Technology*, Georgia Institute of Technology, Atlanta, USA, 2002.

### 5.11.2 Стратегијско управљање

Сва искуства из развијенијих земаља које већ дужи низ година успешно развијају и обављају делатност органске пољопривреде говоре да је најбитнији предуслов успешне реализације управљање процесом од стране независне агенције на нивоу државе. Чини се да је без такве институције веома тешко спровести процес стратегијског управљања развојем, што уопштено подразумева следеће основне претпоставке<sup>309</sup>:

*Анализа средине* (интерна и екстерна), при чему је потребно објективно сагледавање и на основу тога дефинисање реалних циљева. Интерна и екстерна анализа средине код нас указује несумњиво на читав сплет различитих вредности и односа, тако да је треба сповести максимално објективно. Нереално је очекивање да се код нас у догледно време може очекивати масовнији прелазак на производњу здравствено безбедне хране, али почетни кораци су учињени и треба наставити у том правцу.

*Усмеравање организација* (мисија, визија, циљеви), што се најефикасније може спровести предложеним оснивањем централне Агенције, при чему Агенција мора водити рачуна о специфичностима у сваком поједином случају и помоћи предузећима да сагледају могућности и поставе циљеве на одређени рок.

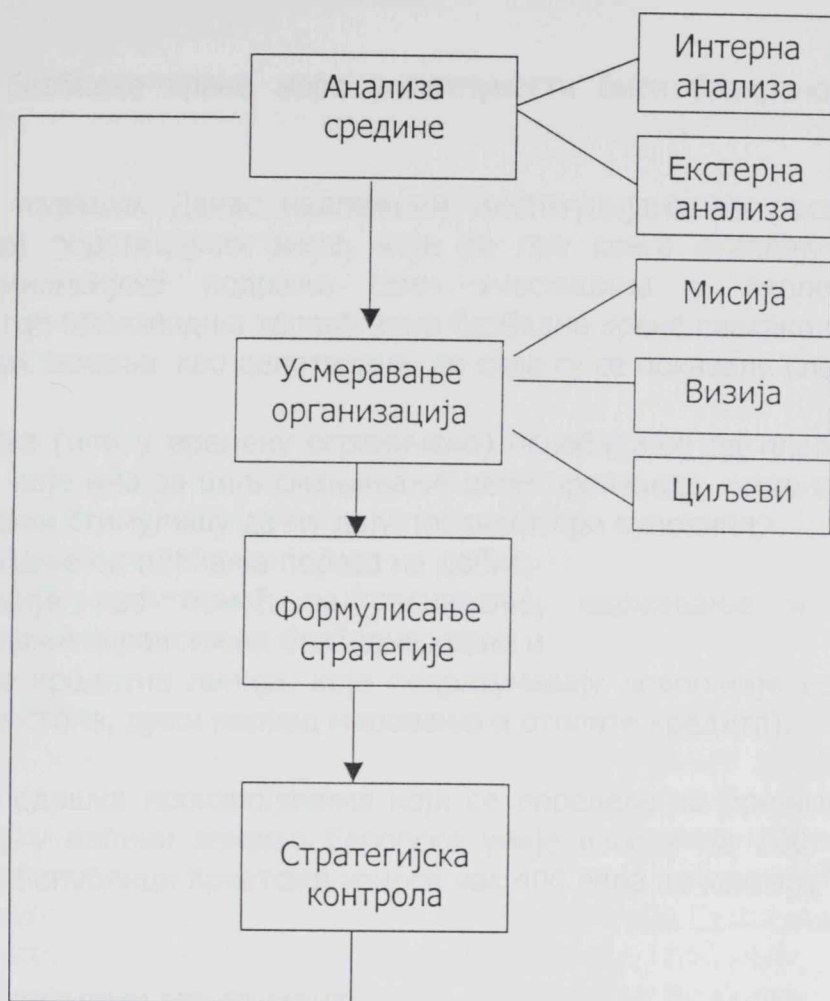
*Формулисање стратегије*, као централни део управљачког процеса Агенције, који подразумева формулисање стратегије развоја у складу са свим до сада познатим и признатим начинима управљања код успешних компанија.

*Стратегијска контрола*, као редовни пратилац спровођења стратегијског управљања, на основу које се сагледавају резултати предложене стратегије и на основу тога процес враћа на почетак, односно на поновну анализу окружења које је сада ново (измењено) стање у односу на претходно затечено. Након одређеног времена спровођења стратегијских активности на унапређењу делатности органске пољопривреде, свакако је реално очекивати одређене промене и помаке, тако да их перманентно треба сагледавати и на основу промењеног стања доносити нове промењене циљеве и читав процес се на тај начин одвија у континуитету.

Процес стратегијског управљања развојем органске пољопривреде може се шематски приказати на следећи начин (Шема 9):

<sup>309</sup> Инић, Б.: Менаџмент 1, Факултет за трговину и банкарство «Јанићије и Даница Карић», Београд, 2002.





Шема 9. Процес стратегијског управљања развојем делатности органске пољопривреде

Један од основних предуслова за успешно спровођење процеса стратегијског управљања може се спровести искључиво уз укључивање заинтересованих страна и давање доприноса сваке од њих појединачно.

Укључивање стручних институција и појединаца у процес управљања, што подразумева искориштавање постојећих домаћих релативно малобројних знања и искустава, било стечених на теоријски начин, било спровођењем истраживања или конкретним радом на обављању делатности органске пољопривреде. Свој допринос могу и требају дати факултети, институти, стручни и научни радници, организације и појединци, чија знања и искуства треба сагледати и извући поуке за будућност.

Адекватна законска регулатива прати управљање процесом унапређења у сваком моменту, јер потпуна законска и остала пратећа регулатива још увек није у потпуности комплетирана код нас, с тим што се и на нивоу Европске уније још увек чине промене и прилагођавања. Доношење свих одлука у вези производње

здравствено безбедне хране мора у потпуности бити базирано на законским прописима.

*Финансијска подршка.* Данас надлежним институцијама на располагању стоји одређени број подстицајних мера, које се пре свега огледају у различитим видовима финансијске подршке свим учесницима у еколошки подобној производњи, где производња здравствено безбедне хране свакако спада. У пракси најразвијенијих земаља, као делотворне, до сада су се показале следеће мере<sup>310</sup>:

- Смањење (или у времену ограничено) ослобађање од плаћања пореза на промет које има за циљ смањивање цене производа, чиме се потенцијални потрошачи стимулишу да му дају предност при куповини,
- Ослобађање од плаћања пореза на добит,
- Субвенције као помоћ за заснивање, одржавање и унапређивање производње здравствено безбедне хране и
- Посебне кредитне линије, које подразумевају повољније услове (смањена каматна стопа, дужи период мировања и отплате кредита).

Финансијска подршка произвођачима који се определе за прелазак на органску пољопривреду у већини земаља Европске уније износи од 100 – 200 евра по хектару, док у Републици Хрватској износи чак 400 евра по хектару<sup>311</sup>.

### 5.11.3 Оперативни менаџмент

Менаџмент представља процес планирања, организовања, вођења и контролисања посла чланова организације и коришћење свих расположивих средстава организације да се постигну назначени циљеви<sup>312</sup>. Потреба за разрадом и применом адекватног менаџмент система у производњи здравствено безбедне хране пре свега произилази из неопходности рационализације употребе ресурса (људи, земљиште, новац, опрема, време)<sup>313</sup>.

Важност оптималног управљања се поготово нужна у случајевима када се развија нова делатност, било на нивоу предузећа, региона или државе у целини. Уколико се на самом почетку начине одређене грешке, читав развој може да крене у

<sup>310</sup> Радичевић, Р.: *Дуг за природу – предлог за нови економски инструмент у функцији заштите животне средине*, Право и животна средина, Београд, 1997.

<sup>311</sup> Fruhvald, F.: *Situation of organic farming in the EU and in some CEE countries*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

<sup>312</sup> Griffin, R., W.: *Management*, Houghton Griffin Company, Boston, New York, USA, 1999.

<sup>313</sup> Kawasaki, S., Nakajima, N.: *The farm management states and developmental conditions of organic farming in Japan*, Bulletin of the Agricultural Experiment Institut, v. 3, p. 79-110, Mito, Japan, 1996.

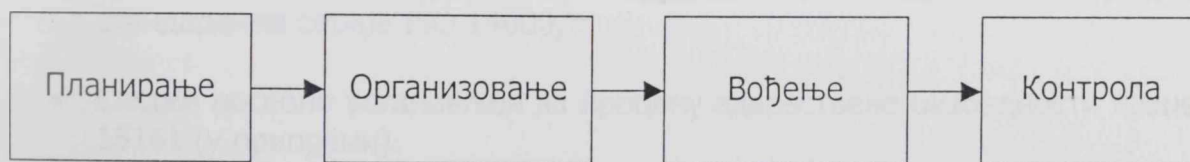
нежељеном правцу, а последице учињених пропуста могу да се осећају читав низ година касније. Интерни менаџмент (на нивоу предузећа) подразумева следеће<sup>314</sup>:

*Планирање активности* подразумева усклађивање пословних активности са ситуацијом која постоји у окружењу, као и на основу тога постављеним циљевима. Уколико је циљ предузећа потпуна или делимична конверзија конвенционалне пољопривредне делатности на производњу здравствено безбедне хране, све активности се морају испланирати у складу са тим.

*Организовање активности* је нужна претпоставка пословања, како би се делатност обављала ефикасно и ефективно, уз рационално искоришћавање свих расположивих ресурса. Обзиром на то да обављање делатности пољопривреде уопште носи одређене специфичности у организацији пословања, а производња здравствено безбедне хране није раширена у великој мери код нас, потребно је користити доступна позитивна искуства из других земаља.

*Вођење активности* обухвата све послове које треба обавити како би се избегла често присутна и сасвим неоправдана и штетна стихијност у пословању. Само активности које су вођене могу бити у потпуности циљно оријентисане. Правилним вођењем предвиђају се и избегавају одређене препреке које се могу појавити на путу реализације циља, с тим да се оне, уколико се ипак појаве и мањим или већим интезитетом делују на спровођење пословних активности, применом правилног вођења на време препознају, лоцирају, неутралишу и уклањају. Неминовно је да ће производња здравствено безбедне хране, обзиром на велики број непознаница које у оквиру њене реализације постоје, условити појаву низа тешкоћа у вођењу, али то никако не би смела бити препрека на путу њене популаризације.

*Контрола активности* је део процеса менаџмента од посебног значаја, пре свега због своје суштине, која подразумева сагледавање начина и ефеката претходно спроведених активности, те у складу са тим планирање нових активности базираних на овако стеченим искуствима. Спровођење контролних активности се мора поготово спроводити у случају развијања нових делатности, када нема одговарајућих искустава нити репера за поређење.



*Шема 10. Основни елементи менаџмент процеса делатности органске пољопривреде*

<sup>314</sup> Griffin, R., W.: *Management*, Houghton Mifflin Company, Boston, New York, USA, 1999.

Предуслов постојања и опстајања предузећа данас, између осталог, огледа се пре свега у успешно постављеном и на адекватан начин спровођеном наведеном менаџмент процесу (Шема 10).

#### 5.11.4 Унапређивање система квалитета

Успостављање менаџмента квалитетом и његово унапређење представља битну претпоставку успешног развоја у свим областима рада, па тако и у делатности пољопривреде. На напоре у том правцу утичу пре свега следећи чиниоци<sup>315</sup>:

- *Јачање конкуренције*, што подразумева све већи број компанија које желе да заузму и задрже своје пословне позиције на тржишту,
- *Купац који се мења*; јер се отварају нова тржишта и креирају нови сегменти,
- *Производња која се мења*; у зависности од нових достигнућа из свих повезаних области,
- *Сложеност производа*; пре свега по питању способности производа да ефикасно задовољи што више очекивања потрошача,
- *Виши ниво очекивања купца*; који су апсолутно преузели примат на тржишту и који не купују више оно што им се нуди, већ купују оно што желе.

Данас у свету егзистирају два најпознатија система управљања квалитетом и један специфичан систем у припреми:

- Систем менаџмента квалитетом у складу са међународним стандардима серије ISO 9000,
- Систем менаџмента животном средином у складу са међународним стандардима серије ISO 14000,
- Систем посебно установљен за процену здравствене безбедности хране ISO 15161 (у припреми).

<sup>315</sup> Juran, J., M., Gryna, F., M.: *Планирање и анализа квалитете*, МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 1999.

Уведен и сертифициован систем квалитета према серији стандарда ISO 9000 представља основу за даље унапређење квалитета и резултата у пословању са циљем да се достигне највиши домет (према тренутним сазнањима) у области квалитета и пословања уопште тј. менаџмент тоталним квалитетом (*Total Quality Management – TQM*)<sup>316</sup>. Према дефиницији (ISO 8402 – Речник) "TQM је менаџмент приступ у организацији (компанији) усредсређен на квалитет, заснован на учешћу свих њених чланова, усмерен на дугорочни успех кроз задовољење купаца, а у корист свих чланова организације и друштва».

За обављање делатности производње здравствено безбедне хране од посебног значаја је примена међународне серије стандарда ISO 14000 која има за циљ управљање квалитетом животне средине. Обзиром на то да је пољопривредна делатност директно везана за квалитет окружења у коме се обавља, а са друге стране, у изузетно високом степену утиче на квалитет живота сваког појединца (путем исхране), нема никакве сумње да су серија ISO 14000 и производња здравствено безбедне хране уско повезане.

Сертификација по предложеним системима доноси низ користи за организацију, од којих се као најважније могу поменути следеће:

- Подизање ниова ефикасности у раду,
- Смањење трошкова пословања,
- Олакшавање сарадње са свим заинтересованим странама и
- Превазилажење међународних трговинских и осталих баријера.

Наравно, идеално би било када би заинтересовани произвођачи здравствено безбедне хране пословали по систему квалитета серије ISO 14000, обзиром на то да «еколошки менаџмент има као основни задатак покушај свођења на минималне димензије утицаја технолошког и превредног развоја на животну средину»<sup>317</sup>. Пољопривредна предузећа која желе сертификацију морају да одреде сопствену еколошку политику, да изграде методе управљања заштитом животне средине, да инвестирају у елиминисање својих слабих тачака и да остварују значајне уштеде енергије и воде<sup>318</sup>.

У постојеће системе менаџмента квалитетом, уз одређене допуне, може се уградити и систем анализе критичних контролних тачака (*HACCP*), који је од посебног значаја у производњи здравствено безбедне хране, а референтни стандарди квалитета за његову примену су JUS ISO 15161:2002, као и веома често примењивани дански стандард DS 3027.

<sup>316</sup> Узуновић, Р.: *Менаџмент квалитетом и животном средином*, Југословенско удружење за стандардизацију и квалитет – ЈУСК, Београд, 2001.

<sup>317</sup> Јовановић, К., Л.: *Еколошки менаџмент*, Факултет за менаџмент, Универзитет Браћа Карић, Београд, 2002.

<sup>318</sup> Chmiel, H.: *The EU Audit Directive and Production – Integrated Environmental – Protection as Illustrated by the Food industry*, Chemie Ingenieur Technik, v. 67 (12), p. 1595-1602, 1995.

Упркос низу предности које доноси пословање по систему квалитета, треба уважити реалност тренутка и немогућност велике већине организација да своје пословање у догледно време прилагоде наведеној серији стандарда. Без обзира на реалне потешкоће, не треба губити из вида да се препоруке стандарда могу користити и без претходне сертификације, те да се основне дефиниције квалитета морају знати и поштовати, уколико организација жели да послује успешно.

Обзиром на то да предузеће мора константно радити на унапређивању квалитета, у будућности се намеће потреба за реинжењерингом производних и пословних процеса, чиме ће се као основни циљеви остварити побољшани квалитет, повећати асортиман и обим производње, повећати ефикасност производње, брзина рада, тачност и конкурентност на тржишту<sup>319</sup>.

### 5.11.5 Тимски рад

Тимски рад је један од предуслова успеха пословне политике сваког предузећа. Тимски рад у себи обједињава појединачне ефекте ангажовања сваког појединца и у крајњем резултира појачаним ефектом постигнућа, већим од збира појединачних активности који би се реално могао очекивати (тзв. синергетски ефекат). Све активности везане за увођење и спровођење предложеног модела захтевају ангажовање и међусобну сарадњу тима који обухвата експерте различитих профила, чијим се синергетским ефектом постиже више и боље него када ради појединац сам.

Свако предузеће које жели опстанак и сигурну будућност, поред свега осталог, мора посебну пажњу да обрати на подстицање тимског рада. У савременом свету, поготово у најразвијенијим земљама, тимски рад се изузетно много подстиче, истражују се и унапређују сви његови позитивни аспекти и настоје да се отклоне проблеми који се јављају.

Ситуација у домаћој привреди уопште, па тако и у производњи хране, може се сматрати веома шароликом када је у питању заступљеност, подстицање и истраживање ефеката тимског рада. У циљу општег унапређења ефеката домаћег пословања чине се многобројни напори и уводе мање и веће новине, тако да је и проблем координације рада запослених постала активност којој се мора посветити дужна пажња.

Не залазећи у разлоге (не)постојања тимског рада у појединим предузећима, на овом месту ће се дати преглед људских ресурса који се требају ангажовати приликом увођења предложеног модела унапређења у сфери производње

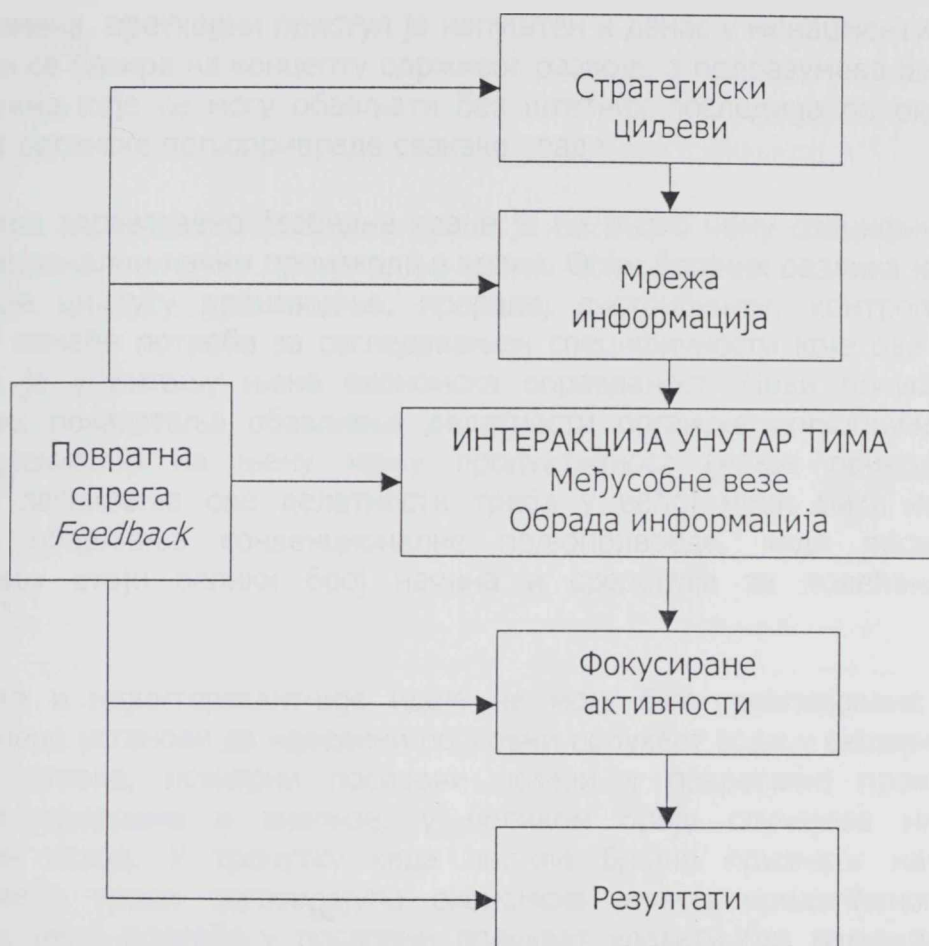
<sup>319</sup> Живановић, Н.: *Реинжењеринг*, Факултет за предузетни менаџмент, Нови Сад, 2003.

здравствено безбедне хране, као и преглед активности које они треба да изврше и све предности које ће се остварити тимским приступом решавању проблема.

У складу са проблематиком производње здравствено безбедне хране и предложеним моделом унапређења јасно је да се на проблему морају ангажовати стручњаци неколико профила и области деловања, уколико се жели постизање максимално могућег учинка. Стога се предлаже да у састав тима који треба да спроведе предложени модел уђу следећи стручњаци:

- *руководиоци предузећа*, обзиром на то да потпун или делимичан прелазак на производњу здравствено безбедне хране представља поступак којим се понекад у великој мери мења дотадашњи наступ предузећа на тржишту, неопходно је да рад на испитивању дотадашњег стања и увођење одређених промена буде уграђено у стратегију пословања предузећа у одређеном временском периоду;
- *стручњаци за квалитет*, чије је учешће неопходно обзиром на то да је производња здравствено безбедне хране у савременом свету регулисана одређеним међународним стандардима и да сам процес који треба спровести подразумева квалитативне промене током процеса производње, на самом производу или у наступу према јавности;
- *технолози и руководиоци процеса производње*, као људи који су најдиректније повезани са суштином производног процеса и могу да дају корисне савете и предлоге за евентуалне промене;
- *стручњаци за развој производа*, који са своје стране могу да изнесу одређене сугестије у правцу даљег развоја производа, обзиром на то да је здравствено безбедна храна веома специфичан производ од кога потрошачи пуно очекују, а неодговорно проглашавање хране здравствено безбедном, без праве и суштинске промене, може у великој мери да науди угледу произвођача, при чему свакако треба напоменути и кажњавање у случају прекршаја у тој области;
- *служба за маркетинг*, која треба да правовремено предвиди промене у маркетиншком наступу, да их припреми и осмисли у складу са стањем у окружењу и препорукама које постоје у погледу маркетинга здравствено безбедне хране;
- *спољни сарадници*; се могу сматрати као неопходни у овом случају, обзиром на то да је истраживањем утврђен незадовољавајући степен познавања проблематике. Најчешће је потребна сарадња у погледу тумачења препорука датих у међународним стандардима и препорука од стране законодаваца. Уколико предузеће не може да реши неки од проблема који се пред њих поставља, препоручује се ангажовање стручњака за квалитет, маркетинг, екологију или стручних лица осталих профила.

Модел тима може се градити на разне начине, један од њих приказан је како следи<sup>320</sup> (Шема 11):



Шема 11. Предлог модела тима

## 5.12 Економска оправданост обављања делатности органске пољопривреде

Од самог почетка исказаних настојања да се предузећа укључе у свеопшти покрет заштите животне средине, јављали су се одређени покушаји да се таква настојања економски оправдају<sup>321</sup>. У самом почетку, предузећа су поступала по једноставној логици поређења трошкова производње и цене коју су купци спремни да плате.

<sup>320</sup> McIntyre, M., G.: *The Management Team Handbook*, Jossey – Bass Publishers, San Francisco, USA, 1998.

<sup>321</sup> Stoner, J., A., F., Friman, E., R., Gilbert, D., R., Jr.: *Menadžment*, prevod, Želnid, Beograd, 2002.



Током времена, предузећа су применила нешто другачији став. Уколико су користи које производи спровођење одређене законске регулативе о окружењу надмашивале цену, такву регулативу је требало применити, мада се убрзо поставило питање мерљивости одређених позитивних еколошких помака.

Током времена, претходни приступ је напуштен и данас у менаџменту преовлађује оквир који се базира на концепту одрживог развоја, а подразумева бављење оним активностима које се могу обављати без штетних последица по окружење, где делатност органске пољопривреде свакако спада.

Производња здравствено безбедне хране је по много чему специфична у односу на конвенционални начин производње хране. Осим бројних разлика које постоје у целокупном циклусу производње, прераде, дистрибуције, контроле и другог, нужно се намеће потреба за сагледавањем специфичности које ова производња има када је у питању њена економска оправданост. Први покушаји анализе економских показатеља обављања делатности органске пољопривреде указују сасвим очекивано на њену мању продуктивност (мање приносе)<sup>322</sup>. Стога приликом заснивања ове делатности треба у већој мери бити опрезан него приликом обављања конвенционалне пољопривреде, када произвођачу на располагању стоји велики број начина и средстава за повећање количине приноса<sup>323</sup>.

Често пута и најинтересантније идеје не могу бити реализоване уколико се правовремено установи да наведени пословни подухват води у економску пропаст. Са друге стране, исхитрни пословни потези у покретање производње без претходне припреме и анализе, у великом броју случајева имају крајње неповољан исход. У тренутку када постоје бројни признати начини да се правовремено уради одговарајућа економска анализа предвиђеног пословног подухвата, нема потребе у пословни подухват улазити без ваљаних економски оправданих показатеља. У том циљу неопходно би било приликом инвестирања руководити се доказаном позитивном праксом.

- *Сагледавање искустава у иностранству.* Обзиром на сразмерно висок степен интересовања потрошача у погледу набавке здравствено безбедне хране, те спремност одређеног броја произвођача да те потребе задовоље, данас се у свету раде многобројна истраживања и студије које осветљавају ову проблематику са разних аспеката;
- *Израда прединвестиционе студије,* која треба да пружи прелиминарне информације о намераваном послу и на основу тога усмери напоре у одређеном правцу;

<sup>322</sup> Stanhill, G.: *The Comparative Productivity of Organic Agriculture, Agriculture, Ecosystems and Environment*, v. 30 (1-2), p. 1-26, Israel, 1990.

<sup>323</sup> Rabst, K.: *Oekomilch Lohnt die Umstellung?*, Tierzvechter, v. 46 (2), p. 22-25, Germany, 1994.

- *Израда бизнис планова или инвестиционих пројеката* у складу са правилима које у тој области постоје;
- *Доношење одлуке о инвестирању*, на основу показатеља оправданости добијених обрадом података из финансијске анализе пројекта и осталих битних показатеља;
- *Реализација инвестиционе намере*, на основу предвиђених законских прописа о обављању делатности органске пољопривреде и
- *Праћење ефеката инвестиције*, као неизоставни део пословне стратегије, који као основни циљ има стицање увида о евентуалним лошим потезима и ефектима, те њихову правовремену корекцију и отклањање.

Инвестициона намера која подразумева производњу здравствено безбедне хране се може уопштено сматрати оправданом, обзиром на постојеће опште услове који су повољни за обављање пољопривредне производње, уз посебан позитиван импулс који даје стање на светским тржиштима које исказује незадовољену тражњу за здравствено безбедном храном.

Посебан проблем који треба нагласити је потреба за што прецизнијом пројекцијом расхода. Обзиром на специфичности обављања делатности производње здравствено безбедне хране, трошкови овакве производње се у укупном износу обавезно повећавају у односу на трошкове из класичне пољопривредне производње. Поједине ставке расхода остају непромењене, поједине се донекле умањују, а поједини трошкови се значајно увећавају<sup>324</sup>.

У сваком случају, производња здравствено безбедне хране се сматра скупљом у односу на конвенционалну, те оптимизацији трошкова у овом случају треба посветити посебну пажњу и размотрити специфичности и пре самог преласка на производњу здравствено безбедне хране. Већ данас постоје многобројна истраживања у области оптимизације трошкова, тако да у домаћој пракси треба користити све доступне информације<sup>325</sup>, при чему треба водити рачуна о стицању максимално могуће реалне слике стања у домаћем окружењу, које у првим годинама и треба да буде основно циљно тржиште, што обухвата:

- Тржишне анализе (величина сегмента, особине, захтеви),
- Реалне цене које постоје на тржишту инпута и
- Постојећа законска и специфична регулатива у области пословања уопште, са посебним нагласком на прописе у области производње здравствено безбедне хране.

<sup>324</sup> Carenzi, C., Verga, M.: *Welfare cost in pig production*, Summa, Journal, v. 15 (5), p. 47-51, Italy, 1998.

<sup>325</sup> Kuhlman, F.: *Cost saving have to be developed by the agricultural research*, VDL Journal, no. 3, p. 10-12, Germany, 1996.

Путеви преласка (конверзије) са конвенционалне на органску пољопривреду могу бити специфични за свако поједино газдинство које се за то одлучи, али је битно знати да се ради о средњерочној, односно дугорочној стратешкој одлуци<sup>326</sup>. Осим тога, у домаћим условима, конверзија се може извршити без посебних почетних економских улагања.

### 5.13 Могућности извоза здравствено безбедне хране

Уредба савета Европске уније бр. 2092/91 регулише органску производњу пољопривредних производа и њихово означавање. Саставни део наведене уредбе је посебна законска одредба која је донета у јануару 1992. године о условима које производи из органске пољопривреде у земљама ван Уније земљама треба да задовољавају. Наведени прописи имају као основни циљ потребу да регулишу услове под којима се у земље Европке уније може увозити здравствено безбедна храна поришведена у земљама које нису чланице Уније, јер је тражња тренутно већа од понуде.

Добар показатељ потреба развијених земаља за здравствено безбедном храном јесте случај Велике Британије. На основу комплетираних података за 2001. годину Велика Британија готово 70 % потреба за здравствено безбедном храном покрива из увоза<sup>327</sup>. У земљама Европске уније постоји значајан дефицит када су у питању на органски начин произведене житарице, уљарице, поврће, говеђе, пилеће, свињско, овчије и гушчије месо, док су потребе за органски произведеним вином, маслиновим уљем, млеком и сиром у потпуности задовољене<sup>328</sup>.

Потрошачи у развијеним земљама су добро упознати са проблематиком и врше снажан притисак на свим нивоима власти у циљу регулисања овако осетљивог питања, као што је могућност набавке и сугурност квалитета здравствено безбедне хране. Осим тога, проблем генетски модификоване хране и објављивање стварних података о контаминираниости хране уопште покренули су праву лавину захтева у области пољопривреде и прехранбене индустрије. Грађани изражавају оправдано своје право да за сопствени новац купују храну какву они желе и да буду потпуно информисани о томе чиме се хране. Земље Европске уније, као главне земље могуће увознице прехранбених пороизвода из СЦГ, имају све оштрије прописе у овој области, поготово када је у питању увоз.

<sup>326</sup> Redelberger, H.: *Oekologischer Landbau: Was Sie beim Umstellen beachten sollten*, Top agrar spezial, Germany, 1996.

<sup>327</sup> Jarman, M.: *Food with a Farmers Face*, UK, 2002.

<sup>328</sup> Сударевић, Т.: *Маркетинг стратегија развоја органске пољопривреде*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

У страху од појаве веома опасних сточних болести поједине земље (међу њима и наша) уведе строге прописе у погледу увоза живе стоке и намирница анималног порекла. За очекивати је да ће се прописи у тој области у земљама Европске уније у најскоријем времену чак и поштрити. У таквој ситуацији домаћи произвођачи се на време морају прилагођавати наведеним променама уколико желе да се укључе у извоз. Наравно, постоји много тога што се мора учинити на пољу пољопривредно-прехрамбене производње, али у самом старту реформи у овој области би требало заузети правилан курс и пословати по међународно признатим препорукама и прописима.

Уколико жели да буде успешан извозник, домаћа пољопривреда и прехрамбена индустрија треба да прихвати реструктурирање у погледу начина производње и прераде хране. Свакако, након задовољења стратешких потреба земље у погледу исхране становништва и робних резерви, преостале капацитете треба усмерити на производњу хране за извоз који ће повећати девизни прилив у земљу и појединачном произвођачу донети профит.

Најмањи профит се стиче производњом, односно извозом сировина у непрерађеном или полупрерађеном стању. До данас највећи удео у извозу имају производи ниског степена прераде, који доносе најмањи девизни прилив. Домаћа прехрамбена индустрија би требала да новом технологијом и поштовањем еко-захтева понуди страном тржишту производе вишег степена прераде и нивоа квалитета. Усвајањем препорука које су дате у стандардизацији квалитета много би се могло учинити у правцу стицања позиције атрактивног извозника. Осим квантитета, страном тржишту треба пружити квалитет који тамошњи потрошач жели и који је спреман да плати.

У таквој ситуацији би се свакако морало наћи места и за производњу и извоз здравствено безбедне хране. Реални услови за то постоје и наша земља би могла бити успешан извозник под условом да задовољи одређене стандарде. Производња здравствено безбедне хране би требала бити један од приоритета домаће пољопривредне производње и политике развоја земље уопште. Таква производња не сме бити препуштена стихији и ван сваке контроле. На тај начин ће се најбоље искористити природни и еколошки предуслови који постоје у нашој земљи<sup>329</sup>. Пре свега, потребно је обезбедити одређене системске услове у самом друштву и привреди који ће одредити оквир пословања и стимулисати производњу хране која ће се моћи извести.

Успешан извоз може се, између осталог, остварити пре свега адекватном едукацијом и информисањем домаћих произвођача о правилима које постоје у тој области у земљама у које желе да извезу своје производе. Неорганизован и стихијски извоз може донети више штете него користи. Правила у развијеним земљама су веома строга и биће све строжија, обзиром на огроман притисак који

<sup>329</sup> Радуловић, М.: *Извозне перформансе производње здраве хране у Југославији у наступу на тржиште Европске уније*, Економика пољопривреде, в. 43 (4), п. 347-354, Београд, 1996.

потрошачи врше на органе власти. Недостатак информација у том погледу представља учестали проблем у земљама у транзицији. У таквој ситуацији могуће је успети само прикупљањем потребних информација и прихватањем правила понашања у сваком погледу<sup>330</sup>.

Храна која ће се декларисати као здравствено безбедна мора задовољити све критеријуме земље увознице о којима се треба на време обавестити. Критеријуми се не односе само на стављање одређеног знака на производ (што је углавном случај код домаћих производа). Производ намењен за извоз мора задовољавати еколошке критеријуме у свакој фази свог животног циклуса. Домаћи произвођачи морају то да поштују од самог почетка, од избора семена и основног стада, земљишта, сточне хране, технологије гајења, преко прераде, до паковања, обележавања и дистрибуције. Све наведене фазе морају бити усклађене са светским стандардима.

Из свега наведеног стиче се утисак да постоји једноставна формула за успешан извоз која обухвата поштовање правила земље увознице, прилагођавање сопствене производње и усвајање међународних стандарда. Све наведено захтева много времена, напора и средстава. Не треба се заваравати утиском о реалним извозним шансама само зато што наша земља располаже са великим природним потенцијалима и што је еколошки релативно чиста, у односу на развијене земље. На пробирљиво инострано тржиште може се доспети и тамо опстати само постизањем максималног квалитета и коректним обавештавањем потрошача о томе шта купује. На тај начин стечена извозна позиција је гарант сигурног пословног успеха на дуге стазе.

Тржиште у земљама Европске уније, на које се у почетку треба сконцентрисати је изузетно атрактивно када је у питању апсорпција здравствено безбедних прехранбених производа. Временом се може очекивати и повећање броја потрошача који желе такву храну и рачунати на извоз и на друга тржишта. Овде се уочава велика извозна шанса коју наши произвођачи и наша држава не би смели да пропусте.

### 5.13.1 Потенцијални увозници

Један од основних услова за успешан извоз здравствено безбедне хране јесте стицање увида у кретања у овој области у најразвијенијим земљама. Време које нам, као држави, привреди и појединцима предстоји у ближој и даљој будућности одликује се пре свега брзином реаговања на кретања на глобалном плану, с тим што се већ сада треба преоријентисати не само на адекватно реаговање, већ и на

<sup>330</sup> Papadopoulou, H., Afgungar, S., Kumuk, T.: *Organic farming in Greece and Turkey with special emphasis on policy extension and marketing, Prospettive e proposte mediterranee*, Rivista di Economia, Agricoltura e Ambiente, v. 1, p. 25-28, Italy, 1998.

предвиђање и чак креирање промена које ће наступити. У области екологије ситуација је сасвим јасно дефинисана, с тим што се са највећом могућом сигурношћу може предвидети само заштравање захтева и прописа које владају у овој сфери.

Тржиште земаља (у питању су земље високог животног стандарда) из нашег непосредног и нешто даљег окружења има неколико основних карактеристика када је у питању могућност апсорпције понуде здравствено безбедне хране. Опште окружење које чека домаћег извозника здравствено безбедне хране има следеће битне особености:

- *Значајна платежна способност становништва* је битан чинилац тражње на сваком, па и на тржишту најразвијенијих земаља. Битан податак јесте и тај да у наведеним земљама велики део становништва може да ужива у вишем стандарду, те он није ограничен на узак слој људи. У таквој ситуацији много је више потенцијалних потрошача хране, било оне која јесте или није окарактерисана као здравствено безбедна. Наравно да и у најразвијенијој земљи постоји сегментација тржишта по овом, као и по сваком другом основу, али се може сматрати да по питању куповне моћи нема никаквих битнијих ограничења;
- *Висок ниво свести о еколошким проблемима* код просечног становника неке развијене земље је најважнији чинилац који опредељује велики део људи приликом куповине било које робе, па самим тим и хране. На овом месту је потребно нагласити да је тамошњи потрошач много информисанији о свим аспектима екологије, те да је не посматра уско и локално, при чему је опсег онога што посматра са еколошког становишта много шири него код нас. Иностранци потрошач у већини случајева не верује ничему што није јасно, образложено и документовано, јер не жели да даје свој новац узалуд. Не може се рећи да је претерано избирљив или размажен. Он је само реалан, жели да потроши, али не дозвољава да буде обманут;
- *Строга законска регулатива* у развијеним земљама је посебно унапредовала у претходној деценији, тако да су све компаније морале да свој производни или услужни процес прилагоде концепту одрживог развоја и нема говора о томе да се започне било која активност која има негативне импликације по квалитет животне средине. Посебно је битно за домаћег извозника да не занемари снажан утицај удружења за заштиту права потрошача које ће увек одреаговати када је потребно, тако да у случају неадекватног наступа, осим бојкота од стране купаца, извозник може да очекује и одређене санкције, од новчаних казни, преко одбацавања производа, до одстрањивања са тржишта.

### 5.13.2 Извозне могућности

У циљу сагледавања извозних могућности неопходно је реално сагледати све предности и недостатке домаће производње хране, као и могућности и претње које чекају домаћег извозника на иностраном тржишту.

#### а) Предности домаће производње хране

Домаћу производњу хране карактеришу следеће предности, које се углавном могу груписати на следећи начин<sup>331</sup>:

*Прерађивачки капацитети су на задовољавајућем нивоу.* У Војводини постоје предузећа која по својим капацитетима спадају у највеће, не само у земљи, него и у ширем окружењу. Храна је нешто што се сваког дана купује и конзумира и способност производње већих количина хране је свакако позитивна, али никако пресудна. Уколико такву храну не прати и квалитет, у овом случају, здравствена безбедност као квалитет више - велики прерађивачки капацитети не значе много.

*Сировинска база* која представља основу прерађивачке индустрије је сасвим прихватљива, поготово када је у питању расположива површина обрадивог земљишта.

*Географски положај Војводине*, као потенцијалног извозника је добар када је у питању извоз уопште, а поготово када је у питању извоз здравствено безбедне хране јер је храна лако кварљива роба, поготово неке прерађевине. Војводина се налази на самој капији Европске уније.

*Традиција у производњи хране* је негована у Војводини од давнина, без обзира на бројне тешкоће и проблеме који су били евидентни на овим просторима.

*Мали произвођачи хране* (села, салаши, приградска насеља) су посебна снага којима располаже Војводина. Количина хране коју они могу да произведу и означе као здравствено безбедну није велика, али је за развијено инострано тржиште веома атрактивна. Храна која је произведена у максимално чистој средини, од незгађене сировине, запакована у нешкодљиву амбалажу и уз примену неког алтернативног извора енергије се на таквом тржишту, а што сведоче резултати бројних истраживања, може продати по цени која је значајно већа од цене истог таквог производа који нема наведене карактеристике.

<sup>331</sup> Голушин, М: Основне претпоставке *извоза здравствено безбедне хране*, Еко конференција, Зборник 2., п. 191-194, Нови Сад, 2002.

*Еколошки позитивна слика региона* је карактеристична за целу земљу и није последица великог улагања од стране државе и посебне пажње предузећа и друштва, већ сплета околности - екстензивне пољопривреде и неупослене индустрије током низа последњих година. Постоје земљишта на које већ годинама није бачено ни мало вештачког ђубрива и стада стоке која се хране само на пашњацима, јер нема довољно средстава за њихову исхрану куповном сточне хране. Наведене предности које се тичу релативно квалитетне животне средине ни у ком случају не смеју да буду једино са чиме домаћи произвођачи хране излазе на светско тржиште. Без ваљане аргументације и истицања својих предности на прави начин еколошки позитивна слика сама по себи не значи много.

## б) Недостаци домаће производње хране

Слабости и недостаци који су уочени у домаћој производњи хране на основу досадашње извозне праксе су следећи:

*Старост технологије* у прехранбеној индустрији Војводине у доброј мери може да отежа извоз, али не мора да утиче пресудно. Извори потребне енергије, технолошки процес, паковање и дистрибуција се углавном одвијају на начин који није мењан често више од десет или петнаест година (а понекад и дуже).

*Сировинска база*, која представља снагу домаће производње хране када је у питању квантитет, се не може сматрати сасвим задовољавајућом када је у питању квалитет. Највеће површине земљишта се користе за производњу ратарских култура, док би знатно пожељније биле веће површине под поврћем или индустријским и лековитим биљем. Посебно је тешка ситуација по питању расположивог сточног фонда који је сасвим уназађен, како по питању броја, тако и по питању расног састава.

*Дуг период изолације* од стране светске заједнице је оставио велике негативне последице по домаћу производњу хране, као и на привреду у целини. Услед недостатка финансијских средстава и често борбе за голи опстанак предузећа није могло ни бити говора о улагању и унапређивању. Позната је чињеница да до данас велики број предузећа није на адекватан начин решио ни проблем непосредног загађења животног окружења које сама врше.

*Непознавање проблематике* се никако не сме занемарити као посебна слабост код свих учесника у производном и дистрибутивном ланцу. Из одређених разлога се не прате кретања у свету, а самим тим се на њих и не реагује. Овоме у прилог иде и чињеница да веома често цео процес који треба спровести у неком предузећу које жели да производи одређене количине здравствено безбедне хране уопште не мора да много кошта, а код нас се углавном новац наводи као ограничавајући фактор за било какве иновације.



*Инертност и отпори променама* су посебно карактеристични за домаћа предузећа. Наравно, увек постоје изузеци који само потврђују правило. Отпори променама се могу сусрести на свим нивоима, а производња здравствено безбедне хране ипак захтева доста учења и промена у начину вођења предузећа.

*Неорганизованост извоза* је наслеђена слабост из прошлости и представља велико ограничење, обзиром на то да сваки организован наступ на светском тржишту гарантује већу сигурност. Војводина би требала да поради на стварању сопственог имиџа региона из кога на развијена тржишта стиже здравствено безбедна храна. Извоз сировина или прехранбених производа ниског степена прераде треба свести на најмању могућу меру.

### в) Извозне шансе

Извозне шансе домаћих произвођача прехранбених производа су углавном повољне а детерминишу их следећи фактори:

*Стање на тржишту у развијеним земљама*, које је претходно укратко описано и дефинисано као веома повољно са аспекта могућности пласирања здравствено безбедне хране. На тржишту Европске уније постоји велики сегмент потрошача који приликом одлуке о куповини форсирају такве прехранбене производе. Наравно просто обележавање хране као здравствено безбедне само по себи није гарант успешне продаје, ако производ не прати и генерално висок квалитет.

*Предвидљива будућност* је посебна шанса која се указује домаћим произвођачима хране. Екологија је једна од најмлађих, а најпробојнијих научних дисциплина која је за изузетно кратко време превалила огроман пут. Од момента првих протеста грађана због еколошке катастрофе, до изрицања затворских казни за преступе у овој области у САД прошло је непуних десет година. У земљама Европске уније тај процес је трајао нешто дуже, али је уграђен у стратегије развоја свих које издвајају изузетни висока средства за очување и унапређење квалитета животне средине.

### г) Извозни ризици

Пратећи ризици који постоје у овом случају требају се посебно нагласити. Упркос низу домаћих предности и шанси које реално постоје, не треба се надати брзом пласирању неког домаћег прехранбеног производа за који произвођач тврди да је здравствено безбедан. На пробирљивом тржишту најразвијенијих постоји

неколико сасвим озбиљних претњи које по свом интензитету стоје у потпуној равнотежи са шансама које то тржиште пружа. Најзначајнији ризици су следећи:

*Строги прописи у земљама увозницама* који представљају претећи проблем за домаћег извозника. На нивоу сваке појединачне земље постоји одређена законска регулатива у тој области која је углавном усклађена са прописима у свим осталим земљама чланицама Европске уније. Осим тога, на нивоу Уније постоје посебно строги прописи који важе за увоз хране из земаља које нису чланице Европске уније.

*Немилосрдност тржишта* представља највећи ризик који постоји и која увек прети да упропасти извозни пројекат. Чак и у случају потпуног поштовања претходно наведених законских прописа које отвара врата на тржиште земаља Уније, нема никакве гаранције за успех. Велика понуда исте врсте производа, високи очекивани квалитет и поштовање новца и поверења потрошача су оно што ствара оштру конкуренцију. У таквој ситуацији је боље не покушавати са извозом уколико предузеће не предузме све што је потребно у правцу пласмана својих производа на инострано тржиште.

*Брзе промене у захтевима потрошача* су нешто мањи, али никако занемарљив ризик који намеће потребу произвођача да перманентно прати сва догађања у области екологије, нова открића и нове захтеве, те да се у складу са тим прилагођава.

### 5.13.3 Припрема извоза

Основну претпоставку успешног извоза прехранбених производа који ће обележити као здравствено безбедни чини добра претходна припрема. Као и у случају осмишљеног наступа на домаћем тржишту, не треба занемарити ни проблем наступа у иностранству, што пре свега подразумева истраживање тамошњег тржишта. Проблем додатно добија на тежини чињеницом да се производи оваквог квалитета за сада веома успешно продају само на тржиштима високо развијених земаља (земље Европске Уније, САД, Канада и Јапан).

Како сваки потез у пословном свету носи одређене шансе, он носи и степен опасности и ризика. У овом случају, предности које наведено потенцијално тржиште пружа су веома велике, али су и ризици од тоталног неуспеха велики. Због свега наведеног, не треба као готову и непроменљиву чињеницу о оправданости извоза узети висок ниво свести становништва о еколошким проблемима у земљама које би могле бити увознице.

## а) Истраживање иностраног тржишта

Маркетинг истраживање сваког тржишта је посебна, веома сложена проблематика која захтева примену адекватних знања, техника и вештина. Истраживање иностраног тржишта је додатно скопчано са повећаним трошковима и ризицима, те ће се истаћи само најосновније претпоставке које могу да послуже домаћим произвођачима здравствено безбедне хране – потенцијалним извозницима.

Основну специфичност маркетинг истраживања иностраног тржишта уопште, па тако и тржишта за специфичним прехранбеним производима, јесте различитост окружења. Маркетинг истраживање иностраног тржишта се зато заснива на истраживању елемената окружења и оптимализацији инструмената маркетинг-микса. При свему томе треба узети у обзир расположиве информације о тренутном стању и предвиђањима, те свим о осталим релевантним националним и међународним факторима.<sup>332</sup>

Основни елементи окружења у коме ће се наћи потенцијални извозник су многобројни: економска политика, правна регулатива, културна и социолошка обележја, степен научног и технолошког напретка, конкуренција и остали елементи који често могу бити нејасни и чак у форми изненађења.

Услед свих наведених и осталих разлога домаћи произвођач ће свој наступ на иностраном тржишту морати да прилагоди тамошњем стању и захтевима који су често различити у односу на домаће. Поготово се ситуација компликује зато што је атрактивно тржиште за здравствено безбедну храну уједно и тржиште земаља на највишем степену развоја, које има строгу регулативу, заштиту потрошача и јаку конкуренцију

Сасвим упрошћено речено, маркетинг истраживање иностраног тржишта треба да обухвати следеће: истраживање ширег окружења, истраживање циљаног окружења, истраживање инструмената маркетинг-микса и препоруке за доношење одлука.

Основни задатак маркетинг истраживања у конкретном случају је прилагођавање окружењу и измењеним захтевима како би се смањио ризик за извозника, те откривање "тржишних ниша" – тј. могућност пласмана производа којих раније није било на неком тржишту, што у случају здравствено безбедне хране може бити изузетно интересно.

<sup>332</sup> Шире о томе: Салаи, С., Божидаревић, Д.: *Маркетинг истраживање*, Савремена администрација, Београд, 2001.

## б) Реализација тржишног истраживања

Истраживање могућности извоза се може реализовати као:

*Прелиминарно истраживање*, у случају иностраног тржишта на које произвођач по први пут излази. Циљ прелиминарног истраживања јесте добијање основних информација које ће претходити доношењу одређених одлука. На тај начин предузеће проналази тржиште за свој производ, односно идентификује тржиште на којем постоје реалне шансе. Могућ је и другачији приступ који подразумева задовољавање већ идентификоване тражње, што се може сматрати прихватљивијим у случају здравствено безбедне хране. Без обзира на то колико тражња била исказана, неопходно је урадити прилагођавања мањег или већег обима. Информације које су потребне често су информације "секундарног типа", односно информације које су већ сакупљене.

*Истраживање на конкретном тржишту за одређени производ*, које се врши када је произвођач већ стабилно присутан на одабраном тржишту неко време, а сада планира наступ са својим новим производом. Овакво истраживање је у принципу истоветно са истраживањем за нови производ на домаћем тржишту, истражују се исти проблеми и истим методама, али на мањем узорку, при чему се мора рачунати са значајно већим трошковима. Истраживање треба да пружи следеће информације релевантне за предузеће – извозника: величина и структура конкретног тржишта, идентификација конкурената, важећи прописи и препоруке, као и перспективе на одабраном тржишту.

## в) Селектирање тржишта

Приликом селектирања тржишта на која се жели извести здравствено безбедна храна предузеће треба да сагледа бројне околности и обрати пажњу на поједине најважније критеријуме<sup>333</sup>.

- Тржишни потенцијал (*Market Potential*) – који се у највећој мери може одредити употребом секундарних података, обзиром на то да је реализација тржишних истраживања у иностранству данас скупа за већину домаћих предузећа;
- Приступ тржишту (*Market Access*) – обухвата читав низ прописа и механизма које прописују поједине земље и организације, које се постављају пред потенцијалне извознике у виду мање или више ограничавајућих тржишних баријера;

<sup>333</sup> Warre, J., K.: *Global Marketing Management*, Seventh Edition, Prentice Hall International Inc., New Jersey, USA, 2002.

- Транспортни трошкови и време (*Shipping Costs and Time*) су веома значајна ставка која се мора узети у разматрање, пре свега због тога што је транспорт прехранбених производа у већини случајева потребно обавити за што краће време (због кварљивости робе), што нужно поскупљује превоз и у крајњем подиже цену извезеног артикла;
- Потенцијална конкуренција (*Potential Competition*) је посебно изражена када је у питању производња хране уопште, мада се мора признати да је производња здравствено безбедне хране још увек недовољна да покрије нарастајуће потребе потрошача;
- Изврсност производа (*Product Fit*), као резиме свих уложених напора који имају за циљ подизање нивоа квалитета на највишу могућу меру

Реалним сагледавањем појединачног и комбиновањем утицаја свих наведених критеријума предузеће може да смањи ризик наступа на иностраном тржишту, које је поготово затворено када је у питању увоз хране. Критеријуми увоза здравствено безбедне хране у земље Европске уније су додатно отежани. На основу прикупљених информација и резултата потребних истраживања може се донети одлука о избору одговарајуће маркетиншке стратегије освајања иностраног тржишта. Предлог начина реализације извоза на тржиште земаља Европске уније дат је Шемом 12:



Шема 12. Приступ продору на инострано тржиште

### 5.13.4 Реализација извоза

У случају опредељења за извоз на тржишта земаља Европске уније (чије се тржиште за нас у овом моменту може сматрати најатрактивнијим), домаћег произвођача здравствено безбедне хране чека обиман и захтеван посао. Посебно треба имати у виду прописе који постоје када је у питању увоз хране из земаља ван Европске уније<sup>334</sup>. Посебан степен уздржаности исказан је према увозу хране из земаља са слабо развијеном стандардизацијом и незадовољавајућим мониторингом<sup>335</sup>. Свако непромишљено понашање и неорганизован и стихијски наступ никоме неће донети користи, а може само нашкодити угледу домаће прерађивачке индустрије и земље у целини. Шансе које наведено тржиште пружа су велике, те домаћи произвођачи морају да обаве одређене претходне радње како би у извозни посао ушао са ризиком сведеним на минимум. Ризик, наравно, увек постоји. Могући сценарио за наступ земаља ван Европске уније на тамошње тржиште, могао би бити следећи<sup>336</sup>:

- Израда јединствене националне платформе, што треба да укључи све заинтересоване, пре свега стручњаке, произвођаче, прерађиваче, контролоре, маркетинг стручњаке, стручњаке за међународно пословање и остале;
- Израда компатибилне законске регулативе, чиме би се у великој мери олакшао наступ на тржиште земаља Европске уније, мада не треба никада губити из вида чињеницу да за извознике из земаља ван Европске уније постоје додатни захтеви;
- Развој високог нивоа домаћег тржишта за производе из органске пољопривреде, како би се евентуалне грешке у наступу на тржиште кориговале у домаћем окружењу;
- Уверавање домаћег купца о јединственом квалитету производа из органске пољопривреде у сопственој земљи, као чинилац успеха препоручен и примењиван у свим развијеним земљама, које му придају посебну пажњу, те тиме отежавају успех потенцијалним производима из друге земље порекла;
- Учење из искуства земаља које су биле у сличној полазној позицији и
- Анализа могућих тржишта у иностранству и ниша.

<sup>334</sup> Castellano, G.: *Il commercio agroalimentare tra PECO e Unione Europea*, Informatore Agrario, v. 54 (39), Italy, 1998.

<sup>335</sup> Merican Z.: *Dealing with expanding global food supply*, Journal of food protection, v. 59 (10), p. 1133-1137, USA, 1996.

<sup>336</sup> Schwarzenbacher, G.: *International Marketing of organic producers*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.

Нагласак је дат на неопходност усклађивања потребне законске регулативе, а посебно на неопходност освајања прво домаћег тржишта и стицање поверења прво домаћих потрошача<sup>337</sup>. С обзиром на то да је предложени сценарио уопштен, предлаже се и следећи приступ који може да се усвоји и реализује на нивоу предузећа – конкретног потенцијалног извозника. Укратко, предузеће може да уради следеће:

- *Упознавање са суштином производње здравствено безбедне хране*, путем консултовања расположиве литературе, уз стицање знања на општим или специјализованим семинарима;
- *Сагледавање постојећих искустава* иностраних предузећа која наступају на тржишту са здравствено безбедном храном, а у циљу учења на туђим успесима и поготово, на грешкама, те сагледавање појединих случајева из домаће праксе који су углавном спорадични и нису усклађени са препорукама које постоје у тој области;
- *Упознавање са постојећим прописима* у Европској унији и евентуалним специфичностима у земљи – увозници, што је од посебног значаја;
- *Сагледавање и проучавање тржишта у земљи - увозници*, што представља неизоставан део извозне стратегије, без обзира на то што су многе чињенице о томе већ добро познате. Разлог за то свакако лежи у брзим променама које се дешавају, како на тржишту самом, тако и у сфери захтева потрошача. Осим тога, без обзира на сличности међу земљама Европске уније, постоје и значајне појединачне разлике које су условљене различитим образовним, културолошким, историјским, религијским и другим параметрима;
- *Дефинисање циљног сегмента*, је нужно без обзира на то што је храна производ за свакодневну употребу и што је купују сви, те без обзира на то што је просечан купац упознат са еколошком проблематиком. Неки прехранбени производи могу бити намењени само бебама и малој деци, неки болесницима и реконвалесцентима или старијим особама. У највећем броју случајева храна ће бити намењена просечном домаћинству и просечном купцу, али се ипак не сме пропустити израда одговарајућег приступа;
- *Сагледавање карактеристика одабраног сегмента*, при чему се предузеће, уколико није у прилици да обави сопствено истраживање, може послужити информацијама које већ постоје. Посебно је битно да све информације буду

<sup>337</sup> Erlert, R.: *Konventionelle Vermarktung von Bioprodukten in Austria*, Oekologie und Landbau, v. 24 (4), p. 38-44, Germany, 1996.

производ најновијег истраживања, обзиром на велику брзину смењивања сазнања из области исхране, здравља и екологије;

- *Израда маркетинг плана наступа на тржишту*, који се наслања на постојећу маркетинг стратегију предузећа, са одређеним специфичностима које важе у случају наступа на конкретном иностраном тржишту. Обзиром на значај тржишног истраживања, овој фази треба посветити посебну пажњу, односно прилагодити предложени маркетинг план из основног модела захтевима које поставља наступ на развијеном тржишту Европске уније, односно сваке поједине земље.
- *Реализација извоза*, који се не сме завршити једноставним смештањем производа у рафове продавница уз одређену маркетиншку подршку, већ обухвата и праћење реакција потрошача, правовремено реаговање на промене у захтевима потрошача те одређене анализе показатеља финансијског успеха извозног посла.

#### 5.14 Предвиђање резултата примене модела унапређења тржишта здравствено безбедне хране

Органска пољопривреда је иницијално настала као резултат захтева за новим начинима одржања и унапређења квалитета човекове околине те бриге људи за лично здравље. У будућности ће се напори у овом правцу интензивирати, те правовремено укључивање у том правцу може имати низ корисних ефеката по привреду и друштво у целини. Унапређење тржишта здравствено безбедне хране може исказати вишеструке позитивне ефекте.

*Развој недовољно развијених и руралних подручја.* У нашој земљи већ више од једне деценије постоји проблем недовољно развијених подручја, чија је судбина неизвесна, привредног напретка нема а исељавање становништва је континуиран процес. Развој недовољно развијених подручја и враћање живота у село је један од приоритетних начина којим се читав развој може повући значајно напред, поготово у транзицијским срединама као што је наша<sup>338</sup>. За сада су најчешће у питању покушаји тзв. сеоског туризма и понуде подручја очуване природе, који пружају велике могућности, које су још увек недовољно искориштене, што је тренд туристичке понуде и у много развијенијим земљама.<sup>339</sup> Чини се да би стављање акцента на понуду посебне, природне хране, уз адекватан, агресивнији маркетиншки наступ могао знатно да допринесе унапређењу живота у овим подручјима. Планински регион, што показују и европска искуства, у коме код нас

<sup>338</sup> *Obkmetijske dejavnosti (kmeckih) gospodinjstev in podezelskih lokalnih skupnosti*, Sodobno kmetijstvo, v. 29 (2), p. 57-66, Ljubljana, Slovenia, 1996.

<sup>339</sup> Troge, A.: *Was kann der Umweltschutz zur Zukunftssicherung Laendlicher Raeume beitragen?*, Schriftenreihe fuer laendliche Sozialfragen, v. 133, p. 25-45, Germany, 1999.



егзистира углавном екстензиван начин пољопривреде би био идеалан за постепен прелазак на производњу здравствено безбедне хране<sup>340</sup>. Свакако је добро имати у виду искуство из развијених земаља које указује на чињеницу да је органска пољопривреда одличан избор за подручја у којима је висина приноса ниска (због примене екстензивне пољопривреде)<sup>341</sup>.

*Унапређивање квалитета станишта у еколошки руинираним регионима.* Савремена индустријализација подразумева заузимање великих земљишних површина за обављање различитих делатности које у мањем или већем степену загађују окружење. Као успешна показала се иницијатива да се у таквим подручјима створе мањи или већи региони у којима би се форсирало стварање еколошког амбијента, чиме би се створили предуслови за унапређење квалитета живота и стварање додатних извора прихода<sup>342</sup>.

*Запошљавање.* Производња здравствено безбедне хране по својој природи искључује употребу хемијских средстава, тако да се бројни послови морају обављати искључиво ручно. У тренутним условима у нашој земљи, када је велики број радно способног становништва без посла, радно ангажовање је више него пожељно.

*Развој сектора здравствених и туристичких услуга.* У последњој деценији све су израженији захтеви туриста за одмором у руралним подручјима са незагађеном природом, уз пружање могућности бављења рекреацијом и адекватном исхраном. Подручја под органском пољопривредом се иначе сматрају посебно атрактивним у туристичкој понуди, јер између осталог дају велики допринос лепоти целокупног пејзажа<sup>343, 344</sup>. У том смислу, у нашој земљи постоје значајне претпоставке, обзиром на велики број локалитета на којима се ова делатност, уз потребне претходне радње, може обављати.

*Очување и унапређивање биодиверзитета.* Очување разноликости биљног и животињског света један је од приоритетних задатака концепта одрживог развоја. У том смислу постоје чврсти докази да органска пољопривреда има узузетно

<sup>340</sup> Lilleerg, P., O.: *Oekologisk mjoelkproduksjon i fjellregionen*, Landbruksoekonomisk Forum, v. 15 (1), p. 45-50, Norway, 1998.

<sup>341</sup> Schueler, E., Feldman, B.: *Der oekologische Landbau – eine zukunftsweisende Form der Landbewirtschaftung*, Fruehjahrstagung der Agrarsozialen Gesellschaft. AMS Lutherstadt Wittenberg, Germany, 1997.

<sup>342</sup> Ruge, K., Luetkemeier, H.: *Chancen des Laendlichen Raumes im Umstrukturierungsprozess in der Regio Bitterfeld*, Amt fuer landwirtschaft und Flurneuordnung, Bernburg, Germany, 1997.

<sup>343</sup> Stobbelaar, D., J., Kuiper, J., Vanmasvelt, J., D., Kabourakis, E.: *Landscape Quality on Organic Farms in Messara Valey, Crete, as Components of Landscape*, Agriculture, Ecosystems & Environment, v. 77 (1-2), 2000.

<sup>344</sup> Clementsen, M., Vanlaar, J.: *The Contribution of Organic Agriculture to Landscape Quality in the Sogn-Og-Fjordane region on Vestern Norway*, Agriculture, Ecosystems & Environment, v. 77 (1-2), p. 125-141, 2000.

позитиван утицај на стање биодиверзитета (разноликости живог света)<sup>345</sup>, обзиром на то да је смањење броја и довођење на ивицу изумирања појединих биљних и животињских популација велики проблем савремене екологије.

*Позитивни финансијски ефекти.* Финансијски ефекти се пре свега огледају у чињеници да се производи храна која има реалне шансе на тржишту, поготово када је у питању могућност извоза. Осим тога, евидентно је да и домаћи потрошачи желе повећане могућности набавке здравствено безбедне хране, која их до сада није задовољавала по питању асортимана, поверења у квалитет или цене. Осим тога, оваква производња индиректно смањује издатке који би се могли јавити на пољу санације еколошких штета које настају уобичајеном пољопривредном производњом<sup>346</sup>.

*Усклађивање са производњом и регулативом у развијеним земаљама,* што у многоме доприноси олакшаној интеграцији у свеукупне европске и светске економске, трговинске и остале токове.

*Усклађивање са концептом одрживог развоја.* Обављање делатности органске пољопривреде у директној је вези са екосистемом, обзиром на то да се примарна пољопривредна производња обавља у природи. Производња здравствено безбедне хране захтева чисту животну средину, тако да, осим финансијски позитивних ефеката, директно доприноси унапређењу квалитета животне средине у заједници. Осим што првенствено треба да задовољи потребе потрошача, очекује се да органска пољопривреда да допринос очувању квалитета живота, те се све чешће у том смислу последњих година среће и термин «одржива пољопривреде»<sup>347</sup>, јер посебан акценат ставља на уважавање концепта одрживог развоја, те бригу о квалитету живота будућих генерација<sup>348</sup>.

Свеукупност позитивних ефеката које може произвести правилан приступ афирмацији производње здравствено безбедне хране дата је Шемом 13.

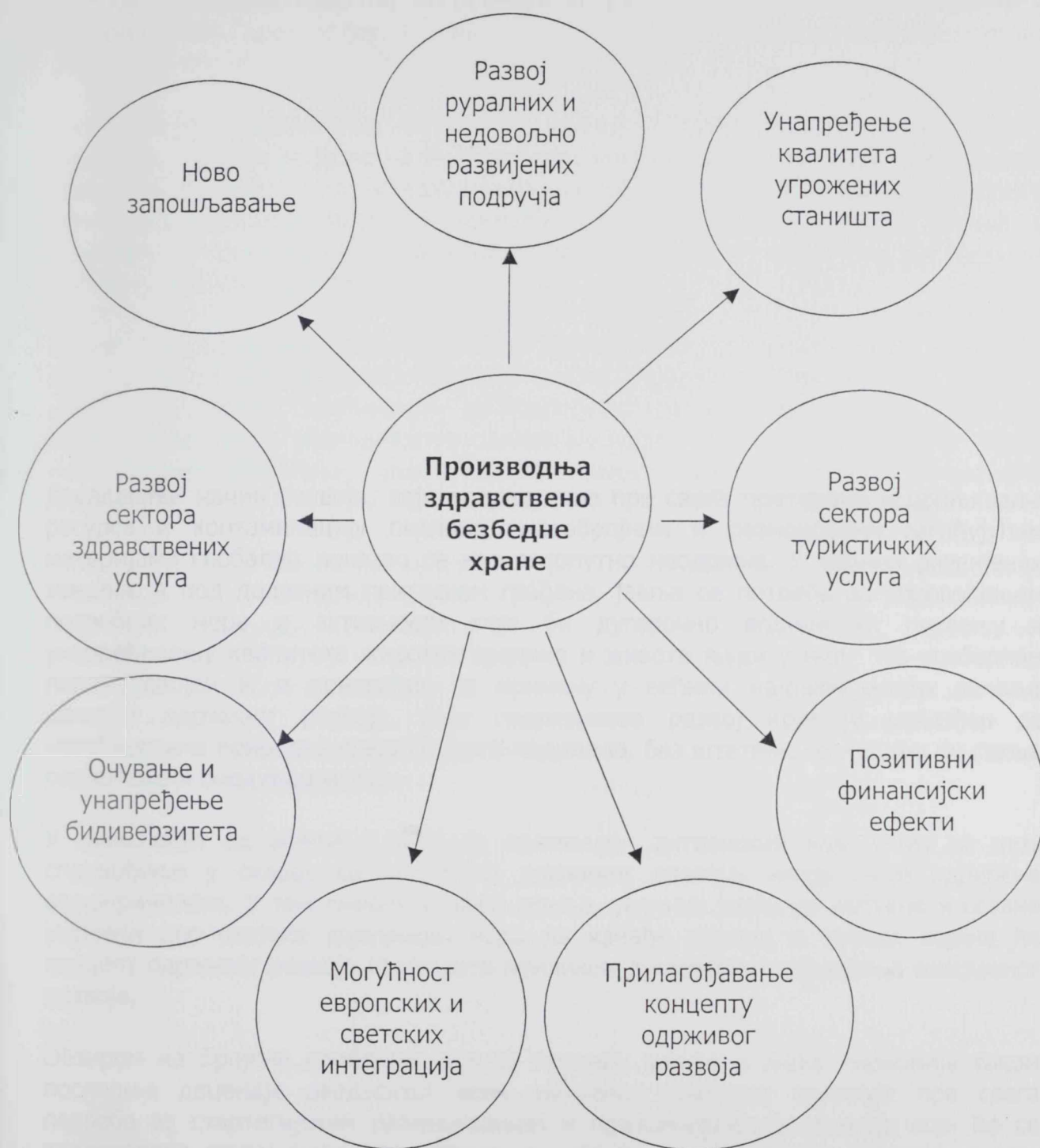
<sup>345</sup> Vanelesen, T.: *Species – Diversity, as a task for Organic Agriculture in Europe*, Agriculture, Ecosystems & Environment, v. 77 (1-2), p. 101-109, 2000.

<sup>346</sup> Томић, Д.: *Производња здравствено безбедне хране: економско еколошки аспект*, Институт за економику пољопривреде, Београд, 1996.

<sup>347</sup> Bonari, E.: *Agricoltura sostenibile – Aspetti agronomici*, Atti della Accademia dei Geografi, v. 42, p. 125-141, Italy, 1996.

<sup>348</sup> Briedite, V., Karlsons, I., Skards, I.: *Conformity of environmental acology in Latvia with healthy food production*, Latvian University of Agriculture, Jelgava, Latvia, 1997.

Б. ВАКУЉИНА РАЗНАТРАЈА И Д.



Шема 13. Предвиђање резултата примене модела унапређења производње здравствено безбедне хране

## 6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Досадашњи начин развоја, који подразумева пре свега претерано исцрпљивање ресурса и контаминацију околине многобројним и разноврсним загађујућим материјама глобално показао се као апсолутно неодржив. У већини развијених земаља, а под додатним притиском грађана, јавља се потреба за спровођењем потребних мера и активности које би дугорочно водиле ка очувању и унапређивању квалитета животне средине и живота људи у њој. На глобалном плану усвојен је и прихваћен за примену у већини најразвијенијих земаља концепт одрживог развоја, који подразумева развој који је усклађен са могућностима природне средине да га подржава, без штетних последица по стање равнотеже и биодиверзитета.

У зависности од земље у којој се примењују, активности које имају за циљ спровођење у складу са циљевима одрживог развоја, имају своје одређене специфичности. У том смислу и наша земља, уколико жели да постане и остане уважени део светске заједнице, мора да изнађе начине и путеве којима ће концепт одрживог развоја поштовати приликом дугорочног планирања сопственог развоја.

Обзиром на бројене проблеме који су пратили земљу и њену економију током последње деценије двадесетог века, актуелни тренутак одликује пре свега потреба за стратешким размишљањем и преусмеравањем развоја који ће се реализовати током наредних година, а чије ће се последице (позитивне или негативне) осећати током наредних деценија. У том смислу надлежне установе морају уложити посебан напор и будући развој земље планирати у складу са њеним тренутним могућностима са једне, а предвиђањем стања у окружењу са друге стране.

Садашњост привредног стања у СЦГ карактерише, пре свега, транзициони период, приватизација и реструктурирање привредних субјеката, чиме се неминовно

ствара привремени застој у привредном развоју. Након спровођења активности које су неопходне како би се пословање ускладило са принципима тржишне економије која преовлађује у савременим развијеним земљама, следиће период развоја на темељима који се сада поставе.

Сагледавајући максимално објективно стање у коме се налази привреда у Војводини, сасвим је јасно да будуће опредељење и окосница њеног привредног развоја треба свакако да буде делатност производње хране. Повољни климатски и земљишни услови, постојећи прерађивачки капацитети, стручно знање и традиција у производњи хране чине Војводину регионом који може да постигне значајне резултате у тој делатности.

Развој пољопривредне производње у Војводини подразумева решавање низа важних питања. У ситуацији када се развој Војводине планира за будућност, никако не треба занемарити да одређени сегмент њене пољопривредне производње треба ускладити са захтевима који постоје у земљама у нашем непосредном окружењу, али и са захтевима одређеног сегмента домаћих потрошача.

Током последњих година све су израженији захтеви за потрошњом хране која није произведена на конвенционалан начин, већ на начин који подразумева максимално природан начин производње и прераде. У том смислу у развијеним земљама (али не само у њима) већ дужи низ година чине се напори да се одређени сегмент пољопривредне производње преоријентише на производњу здравствено безбедне хране. Таква преоријентација задовољава изражене захтеве потрошача и што је можда још важније, усклађена је са концептом одрживог развоја, јер подразумева производњу у очуваним агро-екосистемима.

У нашој земљи већ читаву деценију чине се одређени напори да се органска пољопривредна производња афирмише као делатност, те да се у њу укључи што више заинтересованих. Производња здравствено безбедне хране у Војводини полако, али сигурно престаје да буде непознаница, али стање у тој области још увек не може да се сматра довољно познатим и проученим. У том циљу, замишљено је и спроведено истраживање које је имало за циљ да размотри ову проблематику из угла посматрања најзаинтересованијих тржишних субјеката. Истраживањем је разматран степен информисаности, досадашња искуства и будуће активности пољопривредних произвођача, прерађивача и трговинског сектора, као и ставови, искуства, жеље и намере потрошача здравствено безбедне хране.

На основу добијених резултата истраживања намеће се закључак да је суштина органске пољопривреде још увек само делимично позната произвођачима хране у Војводини. Само мали број произвођача у СЦГ до сада се на у потпуности правилан начин бави овом производњом (на површини од свега 18.600 хектара).

У већини случајева руководиоци у анкетираним предузећима само делимично познају суштину органске пољопривреде и здравствено безбедне хране, с тим што је степен познавања проблематике примене генетски модификованих организама код ових испитаника нешто бољи.

Досадашња искуства у производњи здравствено безбедне хране су разнолика, а одликује их мањи број произвођача који сматрају да су до сада производили здравствено безбедну храну. Генетски модификовани организми се, према резултатима истраживања, користе у производњи хране у Војводини, додуше у малом уделу.

Са друге стране, охрабрује чињеница да је већина испитаника расположена да у будућности прати регулативу и препоруке у овој области, мада већина није сигурна да ли у ближој будућности може да се у одређеној мери преоријентише на делатност органске пољопривреде. Стиче се утисак да степен њихове сигурности није велик, али да постоји могућност да у догледној будућности у значајном броју предузећа производња здравствено безбедне хране заживи, али за почетак на ограниченим површинама. Разлог оваквог става пре свега може бити непознавање проблематике од стране произвођача, немогућност предвиђања економских ефеката, неуређеност у области сертификације, те непознавање ставова потрошача.

Испитани потрошачи такође показују делимичан степен познавања суштине здравствено безбедне хране уопште, али у већини изјављују да су до сада куповали поједине артикле, те да имају појачану намеру да здравствено безбедну храну купују и у будућности.

Обзиром на добијене резултате истраживања намеће се закључак да на пољу афирмације производње здравствено безбедне хране предстоји још читав низ активности које се најефикасније могу координирати из једног центра, а обухватају пре свега процес едукације свих заинтересованих страна, како би се постојеће непознанице и нејасноће о суштини здравствено безбедне хране разрешиле. У складу са наведеним, предлаже се модел унапређења који обухвата активности које треба спровести, а обухвата пре свега упознавање заинтересованих са препорукама о начину заснивања и обављања делатности. Осим тога, нужне су усмерене активности државе на организацији тржишних субјеката, допуњавању недостајуће законске регулативе, те прихватање могућности подстицајних финансијских мера за произвођаче који се определе за производњу здравствено безбедне хране. Са аспекта предузећа, унапређење пословања подразумева и спровођење одговарајућих маркетиншких активности, подизање нивоа квалитета, потребу за тимским радом на решавању проблема и примену адекватног управљања свим наведеним активностима.

Евентуалном применом предложеног модела унапређења могу се очекивати позитивни ефекти који се у највећој мери огледају у правовременој преоријентацији и потреби да се производња здравствено безбедне хране у самом

почетку заснује по правилима која у том правцу постоје. Све грешке које се учине у почетку заснивања оређене делатности нужно се негативно одражавају на читав низ каснијих догађаја.

Током спроведеног истраживања стечен је увид у јасно изражен став већине испитаних потрошача да би било потребно увести и спроводити јединствен начин сертификације здравствено безбедне хране, те стога посебан проблем у будућности представља законска регулатива у тој области. Проблем сертификације није у потпуности решен ни у најразвијенијим земљама, тако да је нужно у будућности пратити тамошња искуства и прописе, који су од посебног значаја за домаћа предузећа, као потенцијалне извознике.

Посебну пажњу јавности изазива примена генетски модификованих организама у производњи хране. Обзиром на то да производња здравствено безбедне хране апсолутно искључује примену генетски модификованих организама у било којој фази њене производње и прераде, нужно је и даље радити на усавршавању система контроле у том правцу, како би потрошач који се определи за куповину здравствено безбедне хране био потпуно сигуран у сертификат који производ носи.

У будућности би такође посебно требало обратити пажњу на развој атрактивних, а код нас недовољно афирмисаних подручја рада која се директно наслањају на делатност производње здравствено безбедне хране, као што је развој еколошког туризма, увођење понуде здравствено безбедне хране у класичну угоститељску понуду, те допуна одређених програма лечења и посебних програма за спортисте и рекреативце.

Обављање делатности органске пољопривреде се дугорочно треба подржавати као могућност да се искористи део постојећих потенцијала војвођанске привреде, одговори захтевима потрошача код нас и пласирају одређене количине здравствено безбедне хране на инострана тржишта. Осим тога, на овај начин се отвара сасвим реална могућност за запошљавање значајног броја грађана који су тренутно без сигурних извора примања, јер је производња здравствено безбедне хране делатност која захтева високо радно ангажовање.

Научно - истраживачки допринос свакако представља потпуно нов приступ уклапању делатности органске пољопривреде у глобално усвојени концепт одрживог развоја и заштите животне средине, чиме се у нашој земљи стварају здравији услови за живот садашњих и будућих генерација.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Ahn, P., R., Yasuda, S.: *The conditions of economic success for organic agricultural production*, Agricultural Economic Papers of Kobe University, v. 31, p. 31, P. 41-62, Kobe, Japan, 1998.
2. Ailinger, S.: *Biologisch produzieren – oekologisch deken*, Kochpraxis und Gemeinschaftsverpflegung, v. 45 (1), p. 24-26, Germany, 1997.
3. Amano, K., Ichiraku, T.: *Direct marketing organic produce in Japan*, Proceedings of the sixth international scientific conference of the IFOAM, p. 177-180, Santa Cruz, USA, 1988.
4. Altieri, M., A.: *Biodiversity and pest management in agroecosystems*, Haworth Press, New York, USA, 1994.
5. Auburn, J., S.: *Market information on organic produce in California*, Proceedings of the sixth international scientific conference of the IFOAM, p. 181-186, Santa Cruz, USA, 1988.
6. Auerbach, R.: *Organic agriculture – 1. Strategies for world – class production*, Farmers Weekly, no. 91002, p. 58-59, Pretoria, South Africa, 2001.
7. Bandlerova, A.: *Ecological agriculture and bio-food production*, Aktualne otazky legislativy, ekonomiky a marketingu v polnohospodarstve, Conference, Nitra, Slovak Republic, may 1999.
8. Bandlerova, A.: *Ekologicke polnohospodarstvo a vyroba biopotravin*, Ministerstvo Podohospodarstva slovenskej Republiky, Bratislava, Slovak Republic, 1999.
9. Бараћ, С., Илић, З., Биберџић, М.: *Ефекти настирања и директне сетве на принос врежастог поврћа*, Еко-конференција, Зборник радова 1., п. 75-79, Нови Сад, 2002.
10. Barbic, A.: *Obkmetijske dejavnosti (kmeckih) gospodinjstev in podezelskih lokalnih skupnosti*, Sodobno kmetijstvo, v. 29 (2), p. 57-66, Ljubljana, Slovenija, 1996.
11. Barbieri, G.: *Utilizzo della carne proveniente da zootec nia biologica per salumi cotti*, Industrie Alimentari, v. 39 (396), p. 1105-1108, Parma, Italy, 2000.
12. Barkley, A.: *Organic food growth*, Department of Agricultural Economics, Kansas State University, USA, 2002.
13. Barling, D., Devriend, H., Cornelese, J., A., Ekstrand, B., Hecker, E., F., F., Howlett, J., Jensen, J., H., Lang, T., Mayer, S., Staer, K., B., Top, R.: *The Social Aspects of Food Biotechnology – A European View*, Environmental Toxicology and Pharmacology, v. 7 (2), p. 85-93, 1999.
14. Barre, D.: *Biological meat products: demands to be met with production and sector yet to be organised*, Viandes et produits Carnes, v. 18 (5), p. 234-238, Paris, France, 1997.
15. Bates, R., P.: *The uneasy interface between food technology and natural philosophies*, Food technology, v. 35 (12), p. 50-52, 55-56, USA, 1981.
16. Bays, J.: *Conversion towards organic agriculture in Russia: a preliminary study*, Biological Agriculture and Horticulture, v. 10 (2), p. 125-140, UK, 1993.
17. Beeksmā, R., T., W., Vilsteren, A., Wolleswinkel, T.: *Chain management of organic products: the actual situation*, 4. International Conference on Chain



- Management in Agribusiness and the Food Industry, p. 561-564, Wageningen, Netherlands, 2000.
18. Benvenuti, G., Nasolini, T.: *La produzione biologica di frutta e agrumi in Italia. Una realta in espansione*, Rivista di Frutticoltura e di Ortofloricoltura, v. 58 (10), p. 33-40, Italy, 1996.
  19. Берењи, Ј.: *Генетичко инжењерство и клонирање – употреба или злоупотреба савремене биотехнологије?*, Еко-конференција, Зборник радова 1., п. 39-46, Нови Сад, 2002.
  20. Beck, A., Hitschel, S., Karas, T.: *Verpackung oekologischer Lebensmittel*, Stiftung Oekologie and Landbau, Holm, Germany, 1996.
  21. *Biologischer Landbau – die Zukunftsperspektive fuer alle?* Tagungsband zur Veranstaltung der Oesterreichischen Gessellschaft fuer Oekologie, Federal Institute for Agricultural Economics, Vienna, Austria, 1997.
  22. *Biotechnology, especially genetic modification, and the legislation*, Tijdschrift voor diergeneskunde, v. 127, pp. 322-330, EU, 2002.
  23. Blair, D., Sachs, C.: *Public concerns about pesticides and the safety of the food supply*, Proceedings of the sixth international scientific conference of the IFOAM, p. 187-198, Santa Cruz, USA, 1988.
  24. Bognara, G., L.: *The consumers look at the biological product in this way in Italy*, Terra e Vita, v. 36 (6), p. 72-75, Italy, 1995.
  25. Божидаревић, Д.: *Дистрибуција здравствено безбедних производа*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 179-184, Нови Сад, 2002.
  26. Bonari, E.: *Agricoltura sostenibile – Aspetti agronomici*, Alti della Accademia dei Georgosili, v. 42, p. 125-141, Italy, 1996.
  27. Bouvarel, I., Braissier, A., Magdelaine, P.: *Aviculture biologique: mangue de visibilite sur un marche porteur*, Vindes et produits Carnes, v. 20 (6), p. 271-277, France, 1999.
  28. Branscheid, W.: *Ualitaetsgerechte Produktion – Verbraucher wuensche und Zielgrossen fuer Oekofleisch*, Bundesanstalt fuer Fleischforschung, Bad Duerkheim, Germany, 1996.
  29. Bravi, R., Sommoviga, A.: *Problems about biological seed certification*, Sementi Elette, v. 44 (6), p. 39-42, Milan, Italy, 1998.
  30. Briedite, V., Karlsons, I., Skards, I.: *Conformity of environmental ecology in Latvia with healthy food production*, Latvian University of Agriculture, Jelgava, Latvia, 1997.
  31. Browne, A., W., Harris, P., J., C., Hofnycollins, A., H., Pasiecznik, N., Wallance, R., P.: *Organic Production and Ethical Trade – Definition, Practice and Links*, Food Policy, v. 25 (1), p. 69-89, 2000.
  32. Bruner, A., Rikobi, F.: *Entwicklungstendenzen im Verbraucherhalten bei Oko – Produkten in Frestaat Sachen – Ergebnisse einer Umfrage 1995 – 1998*, Proceedings of the fifth scientific conference on ecological farming «From the periphery to the focus of attention», Berlin, Germany, 1999.
  33. Buchvarov, U., Marinova, G.: *Zdravoslovni stavki u maltsa, khmela i pivota*, Khranitelno vkusava Promislenost, v. 4 (7-8), p. 15-17, Sofia, Bulgaria, 2001.

34. Byron, D., H.: *International organic quality standards, certification, accreditation, regulation and harmonization: The Government perspective of Codex Alimentarius/ISO/WTO*, FAO, Rome, 1995.
35. Vadnal, K.: *Trzenje s sonarovnimi kmetijskimi pridelki*, Sodobno kmetijstvo, v. 30 (9), p. 363-369, Ljubljana, Slovenia, 1997.
36. Vanelsen, T.: *Species – Diversity as a Task for Organic Agriculture in Europe*, Agriculture, Ecosystems % Environment, v. 77 (1-2), p. 101-109, 2000.
37. Васиљев, С.: *Маркетинг принципи*, Бирографика, Суботица, 2001.
38. Васиљев, С., Цветковић, Љ., Канцир, Р.: *Маркетинг управљање*, Економски факултет, Суботица, 2002.
39. *Vejledning om oekologisk jordbrugsproduktion*, plantendirektoratet, Lyngby, Denmark, 1999.
40. *Vejledning om oekologisk jordbrugsproduktion gaeldende fra den 24. august 2000*, Plantendirektoratet, Copenhagen, Denmark, 2000.
41. Виторовић, С., Љ., Нешковић, Н., К., Мојашевић, М., Лазић, С.: *Стање контроле остатака пестицида у Југославији*, Пестициди, в. 15 (2), п. 101-110, Београд, 2000.
42. Velisek, J., Davidek, J., Halosova, M., Mnuikova, J., Petr, J.: *Obsah nekterych vitaminu v pšenici a jecmeni pestovanych ekologickyn zpusobem*, Potrovinarske Vedy, v. 13 (6), p. 437-450, Czech Republic, 1995.
43. Влаховић, Б.: *Маркетинг*, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2001.
44. Vogtmann, H.: *Organic foods: an analysis of consumer attitudes in West Germany*, Proceedings of the sixth international scientific conference of the IFOAM, p. 205-219, Santa Cruz, USA, 1988.
45. Вребалов, Т.: *Производња хране у условима биолошког ратарења*, Жито хлеб, в. 21 (5), п. 127-134, Југославија, 1994.
46. Вујковић, И., Вујковић, Г.: *Амбалажа и одрживи развој*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 231-236, Нови Сад, 2002.
47. Вуковић, С., Ђармати, З., Голошин, Б., Драгин, Б.: *Упоредни преглед токсиколошке оцене неких хемијских и биолошких инсектицида*, Еко-конференција, Зборник радова 1., п. 359-363, Нови Сад, 2002.
48. Gagnon, B., Meachern, V., Bray, S.: *The Role of the Canadian Government Agency in Assessing HACCP*, Food control, v. 11 (5), p. 359-364, Canada, 2000.
49. Garofalo, F.: *Agricoltura organica e qualita delle produzioni alimentari*, Esercitazioni della Accademia Agraria di Pesaro, v. 13, p. 191-207, Italy, 1981.
50. Govindasamy, R., Italia, J.: *A willingness to purchase comparioson of integrated pest management and conventional produce*, Agribusiness an International journal, v. 14 (5), p. 403-414, USA, 1998.
51. Goldman, B., J., Clancy, K., L.: *A survey of organic produce purchases and related attitudes of food cooperative shoppers*, American Journal of alternative agriculture, v. 6 (2), p. 89-92, USA, 1991.
52. Голушин, М.: *Основне претпоставке извоза здравствено безбедне хране*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 191-194, Нови Сад, 2002.
53. Gotz, R., Hammighofen, W.: *Biotechnologie fur den Agrar – und Ernahrungsbereich – zukunftige Schwerpunkte fur Forschung und Entwicklung*, Berichte ueber Landwirtschaft, v. 2, p. 210-222, Germany, 1998.

54. Griffin, R., W.: *Management*, Houghton Mifflin Company, Boston, New York, USA, 1999.
55. Grozeva, L., Chorbanov, B.: *Novi zdravoslovni rastitelni khрани polucheni s mlechnokiseli bacterii*, Khranitelno vkusova Promislenost, Sofia, Bulgaria, 2001.
56. Грујић, Р.: *Наука о исхрани човека*, Универзитет у Бања Луци, Технолошки факултет, Бања Лука, Република Српска, 2000.
57. Gry, L.: *Organic seed sector. Trade in full expansion, doped soon by plant breeding*, Semences et Progres, v. 105, p. 16-30, France, 2000.
58. Guerrero, L., Colomer, Y., Guardia, M., O., Xicola, J., Clotet, R.: *Consumer Attitude Towards Store Brands*, Food Quality and Preference, v. 11 (5), p. 387-395, 2000.
59. De Katheren, A.: *The impacts of transgenic crop releases on biodiversity in developing countries*, Biotech. Dev. Monitor, v. 28, p. 10-14, 1996.
60. Dekruif, N., Vanbeest, M., Rijk, R., Sipilainenmalm, T., Lasada, P., P., Demeulenaer, B.: *Active and Intelligent Packaging – Applications and Regulatory Aspects*, Food Additives and Contaminants, v. 19 (1), p. 144-162, 2002.
61. Dibb, S., Simkin, L., Pride, W., M.: *Маркетинг, Еуропско издање*, (превод), МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 1995.
62. Diemel, W.: *Organisationprobleme im Okomarketing – Hauptbarriere fur die Weitere Okomarkterschliessung*, Beitrage zur 5. Wissenschaftstagung zum Okologischen Landbau «Vom Rand zur Mitte», AMS Berlin, 1999.
63. Diemel, W.: *Probleme und Lusungsansstze in der Vermarktung von okolebensmitteln*, Oekologische Hefte der Landwirtschaftlich – Gaertnerischen Fakultaet, v. 10, p. 175-182, Germany, 1999.
64. Dickinson, J.: *Comparative economic and ecological analysis of lower chemical input fruit farms and other fruit farming systems*, SARE (Sustainable Agricultura Research and Education), Research projects, USA, 1994.
65. Дмитровић, Р.: *Комерцијално пословање*, Бирограф, Апатин, 2002.
66. Dono, G.: *Politico agro-ambientale e misure di sostegno dell agricoltura biologica*, Rivista di Politica Agraria Rassegna della Agricoltura Italiana, v. 13 (1), p. 27-35, Italy, 1995.
67. Duram, L., A.: *Organic agriculture in the United States: current status and future regulation*, Choices, Aimes, v. 13 (2), p. 34-38, Iowa, USA, 1998.
68. Ђурић, Б., Д., Петровић., Ј., Љ.: *Загађење животне средине и здравље човека*, Веларта, Београд, 1996.
69. *Еко-конференција*, предговор, Нови Сад, 2002.
70. Erlert, R.: *Konventionelle Vermarktung von Bioprodukten in Austria*, Oekologie und Landbau, v. 24 (4), p. 38-44, Germany, 1996.
71. Espeitx-Bernat, E.: *The new consumers or the new rural urban relations by regional products*, Agricultura y Sociedad, no. 80-81, p. 83-116, Spain, 1996.
72. Живановић, Н.: *Реинжењеринг*, Факултет за предузетни менаџмент, Нови Сад, 2003.
73. Захарјашевић, В.: *Еколошка валоризација предела са аспекта органске пољопривреде*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 25-29, Нови Сад, 2002.

74. Zeddies, J., Fuchs, C., Litzka, F., Loethe, K., Schuele, H.: *Neue Organisationsformen im Anpassungsprozess der Landwirtschaft an die oekonomisch technische Entwicklung in Production, Verarbeitung und Absatz – Empirische Analysen von Fallbeispielen*, Schriftenreihe der Landwirtschaftlichen Rentenbank Frankfurt am Main, Germany, 1998.
75. Zimet, D.: *Changing market dynamics for small – scale vegetable producers*, Small Farm today, v. 14 (1), p. 44, USA, 1997.
76. Ilaio, R., O., Abunyawan, J., D.: *Research and development in organic agriculture*, Sustainable development through organic agriculture proceedings, Los Banos, Laguna, Philippines, 2000.
77. Ilbery, B., Knaefsy, M., Banford, M.: *Protecting and Promoting Regional Speciality Food and Drink Products in the European Union*, Outlook on Agriculture, v. 29 (1), p. 31-37, 2000.
78. Инић, Б.: *Менаџмент 1*, Факултет за трговину и банкарство «Јанићије и Даница Карић», Београд, 2002.
79. *International Whey Conference*, Conference Monograph, Chicago, USA, 1997.
80. *Report*, Irish Agriculture and Food Development Authority, Ireland, 2002.
81. James, C.: *Global status of commercialized transgenic crops: 2002*. ISA Briefs No. 23, Preview, ISAAA, Ithaca, New York, USA, 2002.
82. Jany, K., D.: *Gentechnik – Ein Beitrag zur nachhaltigen Produktion neuer Lebensmittel: Noel Foods – Designer Foods – Functional Foods*, Molekularbiologisches Zentrum, Hannover, Germany, 2000.
83. Jarman, M.: *Food with a Farmers Face*, UK, 2001.
84. Jemeljanous, A.: *Drosu un vesibai nekaitigu partikas produktu razosanas zinatniskais pamatojums un problems nakotnes redzejums*, Univ. of Agriculture, Siguldo, Latvia, 2000.
85. Jensen, G., B., Michelsen, J.: *Notat 24: Afsaetning af oekologiske groentsager*, Sydjusk Universitetscenter, Esbjerg, Denmark, 1991.
86. Jensen, E.: *Oekologiske jordbrugere og afsaetningen af deres produkter: en spoergeskemaundersoegelse*, Sydjusk Universitetscenter, Esbjerg, Denmark, 1992.
87. Јовановић, К., Л.: *Еколошки менаџмент*, Факултет за менаџмент, Београд, 2002.
88. Jolly, O., A., Norris, K.: *Marketing prospects for organic and pesticide – free produce*, American Journal of alternative agriculture, v. 6 (4), p. 174-179, USA, 1991.
89. Jordana, J.: *Traditional Foods – Challenges Facing the European Food Industry*, Food Research International, v. 33 (3-4), p. 147-152, 2000.
90. Јуран, Ј., М.: *Обликовањем до квалитета*, ПС Грмеч, Београд, 1997.
91. Јуран, Ј., М., Група, Ф., М.: *Планирање и анализа квалитета*, (превод), МАТЕ, Загреб, република Хрватска, 1999.
92. Kallay, N., Sardy, D.: *Magyarmanys es organikus madan keszult borok eltereseinek vizsgalato*, Elemezési Ipar Hungary, v. 55 (6), p. 161-166, Hungary, 2001.
93. Katona, L.: *Official authorization of bio-foods*, Konzervujsag, no. 4, p. 10-11, Hungary, 1994.

94. Kajari, K., Somogyi, S., Lakner, Z.: *Održivi poljoprivredni razvoj i prehrambena industrija u srednjoj Evropi*, Еко-конференција, Зборник radova 1., p. 185-190, Novi Sad, 2002.
95. Кастори, Р.: *Предговор*, Еко конференција, Зборник 1., п. 11-12, Нови Сад, 2002.
96. Кашћелан, С., Јарак, М., Белић, С., Белић, А.: *Микробиолошка активност земљишта у зависности од својстава воде за наводњавање*, Еко конференција, Зборник radova 1., п. 171-179, Нови Сад, 2002.
97. Kawasaki, S., Nakajima, N.: *The farm management states and developmental conditions of organic farming in Japan*, Bulletin of the Agricultural Experiment Inst., v. 3, p. 79-110, Mito, Japan, 1996.
98. Kearney, M., Kearney, J., M., Gibney, M., J.: *Methods Used to Conduct the Survey on Consumer Attitudes to Food, Nutrition and Health on Nationally Representative Samples of Adults from each Member State of the European Union*, European Journal of Clinical Nutrition, v. 51, p. 53-57, EU, 1997.
99. Kim, T., K., Choi, K.: *Measuring the consumer value of food safety: Calibration of contingent valuation*, The Korean Journal of Agricultural Economics, v. 38 (2), p. 1-18, taegu, Korea, 1997.
100. Kiserdipallo, I.; *Protection of Speciality Hungarian Foodstuffs According to European Requirements*, Food Control, v. 10 (1), p. 5-8, 1999.
101. Kleiner, U.: *Direktvermarktung Landwirtschaftlicher Erzeugnisse – Lebensmittelhygienische Sorgfaltspflicht*, AID – Verbaucherdienst, v. 45 (6), p. 474-478, Germany, 2000.
102. Klonsky, K., Tourte, L.: *Organic registration and certification*, Small farm news, may-june, p. 4-5, USA, 1994.
103. Кљајић, Р.: *Међународни стандарди и безбедност хране*, Еко-конференција, Зборник radova 2., п. 301-306, Нови Сад, 2002.
104. Kmuth, E.: *Nachhaltige Nahrungsmittelproduktion – eine Herausforderung fuer Europas Landwirte*, Rissena Jahrbuch Beitrage zu Politik, Wirtschaft und Sicherheit, v. 1997, p. 63-69, Germany, 1997.
105. Kolle, C.: *Biofleisch fuer Nestle – Alete*, Top agrar spezial, v. 4., p. 15-17, Germany, 1996.
106. Kotler, Ph.: *Управљање маркетингом*, IX издање, МАТЕ, Загреб, Република Хрватска
107. Kruijf, N.: *Active and intelligent packaging: application and regulatory aspects*, Food Additives and contaminants, v. 39, p. 144-162, Netherlands, 2002.
108. Kuhlman, F.: *Cost saving technologies have to be developed by the agricultural research*, VDL Journal, no. 3, p. 10-12, Germany, 1996.
109. Kyriakopoulos, K., Oude-Ophius, P., A., M.: *A pre-purchase model of consumer choice for biological foodstuff*, Journal of international food and agribusiness marketing, v. 8 (4), p. 37-53, USA, 1997.
110. Лазић, Б.: *Органска пољопривреда - повртарство*, Савремени повртар, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2003.
111. Lakner, Z., Balogh, S.: *Characteristic and main lines of changes of food consumption in Hungary*, AGRO- 21- Fuzetek, no. 7, p. 80-124, Hungary, 1995.

112. Лалић, Б., Михаиловић, Д., Арсенић, И.: *Анализа кишног фактора ланга за потребе климатске карактеризације у Војводини*, Еко-конференција, Зборник радова 1., п. 69-74, Нови Сад, 2002.
113. Landstroem, L., Hoejgaard, A., R., Borgen, M.: *Oekologist regelsamling*, Veterinaer og Foedevaredirektoratet, Copenhagen, Denmark, 1998.
114. Levidov, L., Bijmon, J.: *Farm Inputs Under Pressure from the European Food Industry*, Food policy, v. 27 (1), p. 31-45, 2002.
115. Lennernas, M., Fjellstrom, C., Becker, W., Giachetti, I., Schmitt, A., Dewinter, A., M., R., Kearney, M.: *Influences on Food Choice Perceived to Be Important by Nationally Representative Samples of adults in the EU*, European Journal of Clinical Nutrition
116. Lennernas, M., Fjellstrom, C., Becker, W., Giachetti, I., Schmitt, A., Dewinter, A., M., R., Kearney, M.: *Influences on Food Choice Perceived to Be Important by Nationally Representative Samples of adults in the EU*, European Journal of Clinical Nutrition, v. 51 (2), p. 8-15, EU, 1997.
117. Lilleerg, P., O.: *Oekologisk mjoelkeproduksjon i fjellregionen*, Landbruksoekonomisk Forum, v. 15, p. 45-50, Norway, 1998.
118. Littleton, I., I.: *Are they really free eggs? Are they geniune organic eggs?*, New South Wales Agriculture, Windsor, Australia, 1993.
119. *Lohas Market Size Dynamics*, USA, 2002.
120. *Low - input agriculture gets more attention money*, Nutrition week, v. 21, p. 4-5, USA, 1991.
121. Malet, I.: *The market of Specific uality Products and quality conventions in EEC*, Institut National de la Recherche Agronomique, Toulouse, France, 1993.
122. Малешевић, М., Колесарић, В., Хопић, С.: *Значај законске регулативе за развој органске пољопривреде*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.
123. Манојловић, С.: *Проблеми фертилизације у склопу стратегије производње квалитетне и здравствено безбедне хране*, Гласник пољопривредне производње, прераде и пласмана, в. 38 (1-12), п. 60-68, СФРЈ, 1989.
124. Margetts, B., M., Martinez, J., A., Saba, A., Holm, L., Kearney, M.: *Definitions of Healthy Eating – A Pan EU Survey of Consumer Attitudes to Food, Nutrition and Health*, European Journal of Clinical Nutrition, v. 51 (2), p. 23-29, EU, 1997.
125. Маркуљевић, В., Унчанин, Р.: *Маркетинг, савремена и ефикасна продаја*, ПС Грмеч, Београд, 1998.
126. Martens, M., Wienberg, L., Henning, J., Lavsten, A., M., Bredie, W.: *Huad vi smager og huad vi tror om oekologisk og konventionelt producerede produkter*, Food Conference, Copenhagen, Denmark, 1997.
127. Marchesini, L.: *Demand-price relationship for the produce from organic farming*, Rivista di Economia Agraria, v. 47 (1), p. 35-66, Italy, 1992.
128. Marchesini, L., Zanetti, F.: *La doppia faccia dell agricoltura biologica Un indagine sul controllo e la certificazione*, Rivista de Politica Agraria Rassegna dell Agricoltura Italiana, v. 15 (3), p. 15-22, Bologna, Italy, 1997.

129. Macmaolain, C.: *Ethical food labeling. The role of European Union freetrade in facilitating international fairtrade*, Common Market Law Review, v. 39, p. 295-314, United Kingdom, 2002.
130. Macfarlane, R.: *Integrating the Consumer Interest in Food Safety – The Role of Science and Other Factors*, Food Policy, v. 27 (1), p. 65-80, 2002.
131. Meier-Ploeger, A., Mey, I., Woerner, F., Merkle, W.: *Steigern Convenience – Produkte den Verzehr von oekologischen Lebensmitteln?*, Oekologie und Landbau, v. 24 (4), p. 24-26, Germany, 1996.
132. Маширевић, С., Каћански, Г., Есхаус, П., Х.: *Подршка структури органске пољопривреде у Војводини*, Еко-конференција, Зборник радова 1., п. 19-26, Нови Сад, 2002.
133. Menrad, K.: *Future Impacts of Biotechnology an Agriculture and Food Processing*, Outlook on Agriculture, v. 28 (3), p. 155-161, 1999.
134. Merican, Z.: *Dealing with an axpanding global food supply*, Journal of food protection, v. 59 (10), p. 1133-1137, USA, 1996.
135. Миленовић, Б.: *Актуелни изазови еколошког маркетинга*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 167-172, Нови Сад, 2002.
136. Mindell, E.: *Unsafe at eny meal*, warner Books, New York, USA, 1987.
137. Михаиловић, Д., Лалић, Б., Арсенић, И., Кочи, И.: *Моделирање климатских промена и производња здраве хране*, Еко конференција, Зборник 1., п. 33-37, Нови Сад, 2000.
138. Michelsen, J.: *Organic farmers and conventional distribution systems: the recent expansion of the organic food market in Denmark*, American Journal of alternative agriculture, v. 11 (1), p. 18-24, USA, 1996.
139. Molenaar, F., Dis, I.: *A food marketing for health foods: possible or impossible?*, Voeding-nu, v. 2 (2), p. 13-15, Netherlands, 2000.
140. Molenar, A.: *Eszkozok es modszeerek az elelimiszer – kiskereskedelmi marketingben*, v. 55 (7), p. 212-217, Hungary, 2001.
141. Mosley, B., E., B.: *The Safety and Social Acceptance of Novel Foods*, International Journal of Food Microbiology, v. 50 (1-2), p. 25-31, 1999.
142. Mceachern, V., Mountjoy, K.: *The Canadian Food Inspection System*, Food Control, v. 10 (4-5), p. 311-314, 1999.
143. McIntyre, G., M.: *The Management team Handbook*, Jossey – Bass Publishers, San Francisco, USA, 1998.
144. Ngnoma, S., Scharner, E.: *Ter veberwachung oekologisch produzierter Lebensmittel*, Amtstieraerztlicher Dienst und Lebensmittelkontrolle, v. 6 (3), p. 202-205, Germany, 1999.
145. Nelson, J.: *Marketing of pesticide – free vegetables in Bangkok*, Thesis, Asian Institute of Technology, Thailand, 1991.
146. Невенић, Р.: *Погодности простора за гајење здравствено безбедне хране – еколошке и просторне анализе*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 19-24, Нови Сад, 2002.
147. Newsome, R.: *Healthy Foods – An Institute of Food Technologists Scientific Perspective*, Food Technology, v. 44(5), p. 40, 1990.

148. Nicifora, A., M., D., Peri, I.: *The Demand for Organic Fruit and Vegetable Products in EU Countries: a Survey of the Expectations of Market Agents*, Rivista di economia, agricoltura e ambiente, v. 12 (3), Italy, 2001.
149. *Nutrition labeling and health claims*, Dairy Council digest, USA, 1986.
150. Ogawa, K., Yasuda, S.: *The effects of revision on the organic products standard in Japan*, Agricultural Economic Papers of Kobe University, v. 31, p. 77-95, Kobe, Japan, 1998.
151. Огњановић, Б., И., Жикић, Р., В., Штајн, А., С., Малетић, С., Д.: *Физиолошки аспекти производње висококвалитетне хране*, Еко конференција, Зборник радова 1., Нови Сад, 2000.
152. *Oekologisk jordbrugsproduktion: vejledning am arealtilskud 2000*, Strukturdirektoratet, Copenhagen Denmark, 1999.
153. Ољача, С., Ковачевић, Д., Ољача, М., Долијановић, М.: *Повећање производног потенцијала агроекосистема у систему одрживе пољопривреде*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 13-17, Нови Сад, 2002.
154. Orts, R.: *L arboriculture biologique aux Pays-Bas la production a la commercialisation*, Centre Techniue Interprofessionnel des Fruits et Lgumes, v. 168, p. 36-39, Sainte Maure de Tauraine, France, 2001.
155. Ostrec, J.: *Prizadevanja za sonaravno zivnorejа v Sloveniji*, Zbornik Biotehnske fakultete Univerze v Ljubljani, p. 309-313, Ljubljana, Slovenija, 1998.
156. Pabst, K.: *Oekomilch. Zohnt die Umstellung?*, Tierzvechter, v. 46 (2), p. 22-25, Germany, 1994.
157. Papadoupoulou, H., Afgangar, S., Kumuk, T.: *Organic farming in Greece and Turkey with special emphasis on policy extension and marketing*, Prospettive e proposte mediterranee, Rivista diEconomia, Agricoltura e Ambiente, v. 1, p. 25-28, Italy, 1997.
158. Parello, A.: *As the consumers wills health foods?*, Terra e Vita, v. 36 (25), p. 37-39, Italy, 1995.
159. Pavlovic, M., Majer, D., Stefanic, I., Stefanic, E., Adamic., M., Turk.: *Analiza možnosti trzenja ekoloških proizvodov na širšem celjskem območju*, Zbornik Biotehnske Fakultete Univerze v Ljubljani, v. 77 (1), p. 39-48, Ljubljana, Slovenia, 2001.
160. Peattie, K.: *Green Marketing*, Pitman, UK, 1992.
161. Peredi, J.: *Fats and the health*, Olaj Szappan Kozmetika, v. 45 (2), p. 45-53, Budapest, Hungary, 1995.
162. Pinton, R.: *Il mercato del biologico in Italia e nel mondo*, Informatore Agrario, v. 55 (46), p. 26-28, Italy, 1999.
163. Пиперски, Ј., Белић, С.: *Одржива пољопривреда и принципи свеобухватне екологије*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 37-41, Нови Сад, 2002.
164. Pirozzoli, C., Palmieri, A.: *La produzione e il condizionamento delle sementi. Analisi economica della filiera biologica e di quella convenzionale* (Emilia – Romagna), Italy, 2000.
165. Pichot, R.: *Diversification: le lait biologique*, Elevages Belges, v. 53 (1), p. 25-28, Belgium, 2000.
166. Полић, М., Панин, Ј.: *Савремени аспекти квалитета производа од меса*, Технологија меса, в. 38 (2-3), п. 91-94, 1997.



167. Pomcavage, J., Long, C.: *What is organic?*, Organic gardening, v. 45 (1), USA, 1998.
168. Powell, J.: *Direct distribution of organic produse: sustainable food production in industrialized countries*, Outlook on Agriculture, v. 24 (2), p. 121-125, United Kingdom, 1995.
169. *Promoting Safe and Healthy Food*, The College of Agriculture, Food and Environmental Sciences, University of Minnesota, USA, 2003.
170. Prugar, J.: *The present state of foof quality*, Plant nutrition, quality of production and processing, Conference, p. 32-35, Brno, Czech Republic, 1999.
171. Quagliotti, L., Portis, E.: *Le sementio biologiche con particolare riguardo a quelle ortive*, Sementi Elette, v. 45 (2), p. 7-11, Italy, 1999.
172. Quintana-Samperio, M., A.: *Possibilities of food iindustry for healthy food production*, Alimentaria, no. 256, p. 81-84, Spain, 1994.
173. Радичевић, Р.: *Дуг за природу – предлог за нови економски инструмент у функцији заштите животне средине*, Право и животна средина, Београд, 1997
174. Радуловић, М.: *Извозне перформансе производње здраве хране у Југославији у наступу на тржиште Европске Уније*, Економика пољопривреде, в. 43 (4), п. 347-354, Београд, 1996.
175. Радаковић, С., Марјановић, М., Јаковљевић, Љ., Максимовић, М., Павлица, М.: *Новине у паковању намирница*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 225-229, Нови Сад, 2002.
176. Raj, S., Clancy, K., L.: *Development of standards for natural foods*, Cereal food world, v. 37 (4), p. 319-324, New York, USA, 1992.
177. Rantsios, A., T.: *Total quality and certifications systems in the meat industry*, Tehnologija mesa, v. 42 (5-6), p. 267-281, 2001.
178. *Reglement european pour les productions animales biologiques*, Alter Agri, v. 37, p. 16-17, France, 1999.
179. Redelberger, H.: *Oekologischer Landbau: Was Sie beim Umstellen beachten sollten*, Top agrar spezial, Germany, 1996.
180. Rech, T.: *Die EU – Verordnung fuer den biologischen Landbau Regelungen und deren Auswirkungen fuer den Konsumenten*, Der Foerungsdienst, v. 43 (9), p. 273-276, Austria, 1995.
181. Rippin, M.: *Die kleine Marketstudie: Preise fuer oekologisch und konventionell erzeugtes Gemuese im Vergleich*, Gemuese, v. 33 (3), p. 215, Germany, 1997.
182. Ристић, Г., Н., Обрадовић, Д., Б., Карић, А., С.: *Млеко и млечни производи као функционална храна*, Прехрамбена индустрија, в. 10 (1-2), п. 2-6, 1999.
183. Roberfroid, M., B.: *What is Beneficial for Health – The Concept of Functional Food*, Food and Chemical Toxicology, v. 37 (9-10), p. 1039-1041, 1999.
184. Rosati, S., Saba, A., Cotta, F.: *Alimenti funzionali. Atteggiamenti e preferenze dei consumatori*, Rivista di Scienza dell Alimentazione, v. 28 (3), p. 227-233, Roma, Italy, 1999.
185. Rothsprach, M.: *Production and marketing of organic food*, Zemledelska Ekonomika, v. 44 (3), p. 105-108, Czech Republic, 1998.
186. Rothsprach, M., Meissner, I.: *Gute Marktchancen fuer Bio – Produkte*, Fachbereich Agrarökologie bio – land, v. 6, p. 26, Germany, 1996.

187. Ruge, K., Luetkemeier, H.: *Chancen des Laendlichen Raumes im Umstrukturierungsprozess in der Region Bitterfeld*, Amt, fuer Landwirtschaft und Flurneuordnung, Bernburg, Germany, 1997.
188. Saegert, J., Young, E., A.: *Nutrition knowledge and health food consumption*, Nutrition and behavior, v. 1 (2), p. 103-113, USA, 1983.
189. Салаи, С., Божидаревић, Д.: *Маркетинг истраживање*, Савремена администрација, Београд, 2001.
190. Salghetti, A., *Organic animal husbandry and territory*, Annal della faculta di Medicina Veterinaria Universita di Parma, v. 27, p. 145-163, Italy, 1998.
191. Santucci, F., M.: *Marketing Behaviour of organic Farmers*, Prospettive e proposte mediterranee Rivista di economia, agricoltura e ambiente, v. 12 (3), Perugia, Italy, 2001.
192. Santucci, F., M.: *Prospettive di mercato dell olio extra-vergine biologico*, Bioagricoltura, v. 7, p. 40-42, Italy, 1997.
193. Santucci, F., M., Marino, D., Schifani, G.: *The marketing of organic food in Italy*, Rivista di Economia, Agricoltura e Ambiente, v. 4, p. 8-14, Italy, 1999.
194. Sarapatka, B., Dlonhy, J., Kavaroa, L.: *Ecological and economical aspects of agriculture development after the year 2000*, Contemporary state and perspectives of the Agronomical Practices after yuear 2000, Proceedings of international conference, p. 72-75, Troubska u Brna, Czech Republic, 1999.
195. Signorini, G., Biagi, G., Nannipieri, S., Bagliaca, M., Cini, A.: *Metoda di produzione biologica Aspetti legislativi comunitari*, Annali della Faculta di Medicina Veterinaria Universita di Parma, v. 16, p. 155-164, Italy, 1996.
196. Simpson, J., M., Oldenburg, B., Owen, N., Harris, D., Doobins, T., Salmon, A., Vita, P., Wilson, J., Savanders, J., B.: *The Australian National Work – place Health Project*, Preventive Medicine, v. 31 (3), p. 249-260, 2000.
197. Sinyavskiy, Y., A.: *Razrabotka spetsializirovannykh i lechiebno – profilatichieskikh produktov pitaniya*, Food and processing industry of Kazakhstan, no. 1, p. 10-15, Kazakhstan, 1999.
198. Sitter, H., Peters, P., W., J.: *Biotechnology, especially genetic modification, and the ligislation*, Tijdschrift voor diergeneeskunde, v. 127, p. 322-330, Nederlands, 2002.
199. *Situacion de las productos organicos en Latinoamerica*, Boletin Agroecologico, Centro de Investigacion, Education y Desarrollo, Lima, Peru, 1999.
200. Сладојевић, З.: *Економска оправданост усмеравања газдинстава на еколошки начин производње*, Институт за агроекономију, Пољпривредни факултет, Београд – Земун, 2002.
201. Solomon, M., Bamassy, G., Askegaard, S.: *Consumer behaviour, A European Perspective*, Prentice Hall, England, 1999.
202. Somogyi, S., Lakner, Z., Kajari, K.: *Promene u zahtevima za kvalitetnom hranom u Mađarskoj*, Eko-konferencija, Zbornik Radova 2., p. 173-178, Novi Sad, 2002.
203. Sohar, P.: *Bio-foods and their regulation*, Konzervujsag, no. 3, p. 103-105, Hungary, 1994.
204. Sparling, K.: *Организација и функције маркетинга*, Clio, Београд, 1994.
205. Speeding, C., R., W.: *Agriculture and the citizen*, Champan and Hall Ltd., London, UK, 1996.

206. Stamataki, E.: *Searchign for endogenous development possibilities, the case of the organic olive oil production in Crete*, Centre International of Hautes Etudes Agronomiques Mediterraneennes, Chania, Greece, 1995.
207. Stanhill, G.: *The Comparative Productivity of Organic Agriculture*, Agriculture Ecosystems and Environment, v. 30 (1-2), p. 1-26, Israel, 1990.
208. Станковић, С.: *Производња хране и туристичко тржиште*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 195-200, Нови Сад, 2002.
209. Statkevich, D.: *Mirovoj rynek masa ptits i mesto v nem Belarusi*, Vestsi Akadehmii Agrarykh Navuk Rehspubliki Belarus, v. 2, p. 81-85, Belarus, 2000.
210. Stier, R., Remer, R.: *De Markt fuer biologische Agrarprodukte – Beispiel Kaffee*, Entwicklung und Laendlicher – Raum, v. 26 (3), p. 26-29, Hamburg, Germany, 1992.
211. Stodate, C., Boatman, N., D., Borralho, R., J., Carvalho, C., R., de Snoo, G., R., Eden, P.: *Ecological impacts of arable intensification in Europe*, Jopurnal of environmental Management, v. 63 (4), p. 337-365, UK, 2001.
212. Stobbelaor, D., J., Kuiper, J., Vanmansvelt, J., D., Kabourakis, E.: *Landscape uality on Organic Farms in the Mesara Valley, Crete Organic Farms as Components of Landscape*, Agriculture Ecosystems & Environment, v. 77 (1-2), p. 79-93, 2000.
213. Стоиљковић, В., Вељковић, Б., Стоиљковић, П., Јевремовић, Д.: *Променама до светске класе – побољшање и реинжењеринг процеса*, Машински факултет, Ниш, 1998.
214. Стонер, Ј., А., Ф., Фриман, Е., Р., Гилберт, Д., Р.: *Менаџмент*, Желнид, Београд, 2002.
215. Сударевић, Т.: *Маркетинг стратегије развоја органске пољопривреде*, Органска пољопривреда – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.
216. Succow, M.: *Landwirtschaft und Naturschutz – Von der Konfrontation zur Kooperation*, Schriftenreihe fuer Laendliche Sozialfragen, v. 130, p. 55-69, Germany, 1998.
217. Shank, F. R.: *What is Safe Food*, Abstract of Papers of The American Chemical Society, v. 2000 (8), p. 19, USA, 1990.
218. Shank, F., R., Carson, K., L.: *What is Safe Food?*, ACS Symposium Series, v. 484, p. 26-34, 1992.
219. Shapiro, A., Mercier, C.: *Safe Food Manufacturing, Science of the Total Environment*, v. 143 (1), p. 75-92, USA, 1994.
220. Shier, N., W., Kelman, J., Donson, J., W.: *A Comparison of crude protein, moisture, ash and crop yield between organic and conventionallu grown wheat*, Nutrition reports international, v. 30 (1), p. 71-76, USA, 1984.
221. Schmid, O., Binggeli, C., Zehmann, S.: *Gute Perspektiven fuer Bioobst in der Schweiz*, Oekologie und Landbau, v. 24 (4), p. 68-69, Germany, 1996.
222. Schanck, A.: *Vermarktungsinitiativen in Luxemburg*, lebendige Erde, v. 47 (3), p. 227-235, Germany, 1996.
223. Schroeder, R., G.: *Управљање производњом*, (превод), МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 1999.

224. Schueler, E., Feldman, B.: *Der oekologische Landbau – eine zukunftsweisende Form der Landbewirtschaftung, Fruehjahrstagung der Agrarsozialen Gesellschaft*, AMS Lutherstadt Wittenberg, Germany, 1997.
225. Schwarzenbacher, G.: *International marketing of organic products*, Organska proizvodnja – zakonska regulativa, Savezno ministarstvo privrede i unutrašnje trgovine, Beograd, 2002.
226. *Schwerpunkt Bio – Vermarktung*, Federal Institute for Agricultural Economics, Vienna, Austria, 1998.
227. Scweisfurth, K., L.: *Kultur ist eine Lebenshaltung*, VDL Journal, v. 47 (9), p. 8-10, Germany, 1997.
228. Sylvander, B.: *Le role de la certification dans l evolution des modes de coordination: l agriculture biologique, du reseau a l industrie*, Institut National de la Recherche Agronomique, Ivry, France, 1994.
229. Swanson, R., B., Lewis, C., E.: *Alasken direct market consumers perception of organic produce*, Home economics research journal, v. 22 (2), p. 138-155, USA, 1993.
230. Takahashi, T.: *Management activities of distributing and sales for organic farming stabilization*, Bulletin of the Tohoku National Agricultural Experiment Station, v. 92, p. 63-69, Morioka, Japan, 1997.
231. Тараило, Р., Станковић С., Бенић, И.: *Виноградарство и савремене технологије у оквиру одрживе пољопривреде*, Еко-конференција, Зборник радова 2., п. 93-98, Нови сад, 2002.
232. Tavey, H.: *Food, environmentalism and rural sociology, on the organic farming movement in Ireland*, Sociologia Ruralis, v. 37 (1), p. 21-37, Netherlands, 1997.
233. Taylor, D., C., Feuz, D., M., Guan, M.: *Comparison of organic and sustainable fed cattle production: a South Dakota case study*, American Journal of Alternative Agriculture, v. 11 (1), p. 30-38, USA, 1996.
234. Terauchi, M.: *Promotion of environment – friendly agriculture and establishment of recycle system of regional resources: A case study of Aya town, Miyazaki prefecture (Japan)*, Journal of Agricultural Science, v. 44 (3), p. 162-181, Tokyo, Japan, 1999.
235. Томић, Д.: *Производња здравствено безбедне хране: економско еколошки аспект*, Зборник радова, Институт за економику пољопривреде, Београд, 1996.
236. Томић, Д., Гулан, Б.: *Пољопривреда Југославије, пројекти и програми развоја*, Институт за економику пољопривреде, Београд, 1999.
237. Torre, A., Donnarumma, L.: *La difesa fitosanitaria in agricoltura biologica*, Informatore Fitopatologica, v. 49 (9), p. 5-7, Italy, 1999.
238. Tregear, A., Kuznesof, S., Moxey, A.: *Policy Initiatives for Regional Foods – Some Insights from Consumer Research*, Food Policy, v. 23 (5), p. 383-394, 1998.
239. *Trends in dietary standards and their impact on public health*, Currents the journal of food, nutrition and health, v. 1 (2), p. 1-11, USA, 1985.
240. Trenkle, K.: *Lebensmittelkennzeichnung – aktuell*, AID Verbraucherdienst, v. 42 (7), p. 164-166, Germany, 1997.
241. Troge, A.: *Was kann der Umweltschutz zur Zukunftssicherung Leandliche fuer levendliche Sozialfragen*, v. 133, p. 25-45, Germany, 1999.

242. *The market of ecological products*, Boletín Agroecológica, Centro de Investigación, Educación y Desarrollo, Lima, Peru, 1999.
243. *The Natural/Organic Food Market in the United States Pacific Southwest*, USA, Canada, 2001.
244. *The functional food market in Germany*: report (including profiles of 130 German food production enterprises), Udenrigsm, nisteriet, p. 183, Copenhagen, Denmark, 1997.
245. Uzogara, S., G.: *The Impact of Genetic Modification of Human Foods in the 21st Century. Review*, Biotechnology Advances, v. 18 (3), p. 179-206, 2000.
246. Узуновић, Р.: *Менаџмент квалитетом и животном средином*, Југословенско удружење за стандардизацију и квалитет – ЈУСК, Београд, 2001.
247. *US Attacks EU Gene-Food Labeling Move*, Nature, v. 387, p. 833, 1997.
248. Farli, R.: *Direktni marketing*, Clio, Beograd, 1996.
249. Fernandez de Soto Garcia, A., Garcia Pelaez, R.: *Characterization of present consumer of ecological agriculture products in Madrid – Spain*, 1st Congress of Ecological Agriculture Spanish Society, Toledo, Spain, sept. 1994.
250. Fitzgerald, A.: *Organic meat production*, United Kingdom Meat Market Review, no. 19, p. 2-11, UK, 1997.
251. *Food and farming at the crossroads*, WHY (World Hunger Year), sum. 1993., no. 13, p. 4-7, USA, 1993.
252. Fotopoulos, C., Chrysochoidis, G., M., Pantzios, C., J.: *Critical factors of affecting the future of the Greek market of organic produce*, Rivista di Economia, Agricoltura e Ambiente, v. 3, p. 30-35, Ital, 1999.
253. Freverm, L., J., Risvik, E., Schifferstein, H.: *Foods, People and Society – A European perspective of Consumers food Choices*, New York, USA, 2001.
254. Freeman, R., E., Pierce, J., Dodd, R.: *Shades of Green: Business Ethics and the Environment*, Oxford University Press, New York, USA, 1995.
255. Fromm, E., Hess, J.: *Auswirkungen einer regionalen Verarbeitung und Vermarktung von Produkten aus Biologischem Landbau in Osterreich am Beispiel des «Oekologischen Kreislaufes Moorbad Harbach»*, Proceedings of the fifth scientific conference on ecological farming «From the periphery to the focus of attention», Germany, 1999.
256. Fumiere, O., Sinnaeve, G., Dordenne, P.: *L authentication rapide des poulets de chair sous label: distinction entre poulets issus de souches a croissance lente ou rapide par la spectrometrie dans le proche infrarouge*, Biotechnologie, Agronomie, Societe et Environment, v. 4 (4), p. 214-220, Belgium, 2000.
257. Fruhwald, F.: *Situation of organic farming (Importance, volumes, inspection and certification practices) in the EU and in some CEE countries*, Organska proizvodnja – zakonska regulativa, Savezno ministarstvo privrede i unutrašnje trgovine, Beograd, 2002.
258. Hagihora, S.: *On the development of direct marketing in organic agricultural products: A case study of Aya – town in Miyazaki prefecture (Japan)*, Bulletin of the Faculty of Agriculture Kagoshima University, v. 45, p. 123-133, Kagoshima, Japan, 1995.
259. Haid, B.: *Bio – Gourmet in den Alpen: ein kulinarisch – kultureller wegweiser*, Federal Institute for Agricultural Economics, Bad Sauerbrunn, Austria, 1998.

260. Hallam, D.: *The organic market in OECD Countries: Past Growth, current status and Future Potential*, OECD Workshop on Organic Agriculture, Washington DC, USA, 2002.
261. Hamm, U.: *Champagner trinken und wasser bezahlen Was sind Verbraucher bereit, fuer ihre Vorstellungen ueber gesunde Ernaehrung auszugeben*, Lahmann Information, v. 4, p. 3-8, Germany, 1997.
262. Hamm, U.: *Vermarktungsprobleme und Loesungsansaeetze*, Oekologie und Landbau, v. 24 (4), p. 30-33, Germany, 1996.
263. Hamm, U., Haest, C.: *Trade in organic foods*, II International IFOAM Conference, p. 53, Wien, Austria, 1991.
264. Haniotis, T.: *Regulating Agri-Food Production in The US and the UE*, Biotechnology, The Pennsylvania State University, USA, 2003.
265. Harlander, S.: *Foods in the 21st century*, Bulletin FIL iDF (International Dairy Federation), no. 336, p. 4-7, Belgium, 1998.
266. Haccius, M.: *Oekologischer Landbau Grundlagen und Praxis*, Bundesministerium fuer Ernaehrung, Landwirtschaft und Forsten, Bonn, Germany, 1996.
267. Hayashi, T.: *Biotechnology merges into Japanese food industry*, Food technology, v. 40 (19), p. 67-69, USA, 1986.
268. *Healthy foods and healthy eating*, Economist Intelligence Unit, London, United Kingdom, 1986.
269. Henning, J., Baker, L., Thomassin, P.: *Economics Issues in Organic Agriculture*, Canadian Journal of Agricultural Economics Revue, v. 39 (4), p. 877-889, Canada, 1991.
270. Henoekl, Z., R.: *Untersuchung betriebswirtschaftlicher Aspekte in ausgewaehlten biologisch wirtschaftenden Betrieben Oberoesterreich*, Federal Institute for Agricultural Economics, Vienna, Austria, 1997.
271. Hehir, A.: *Low Income and Access to Healthy Food Choices*, Appetite, v. 24 (1), p. 68, 1995.
272. Higinns, A., Wallen, S., Matsudaira, V.: *Foods, fads and facts*, (motion picture), Alfred Higgins Production Inc, Los Angeles, USA, 1982.
273. Hilborn, R., G.: *Food Safety and pesticides – a retailers view*, Brighton Crop Protection Conference, v. 2, p. 471-474, Farham, UK, 1998.
274. Хорват – Скендеровић, Т., Новаковић, Н.: *Стање и могућности развоја органске пољопривреде у нашим агроеколошким условима*, Органска производња – законска регулатива, Савезно министарство привреде и унутрашње трговине, Београд, 2002.
275. Horx, M.: *Vom Global Food zur Bio – welle*, Institute for Agricultural Economics, Vienna, Austria, 1999.
276. Higgins, A., Wallen, S., Matsudaira, V.: *Foods, fads and facts (motion picture)*, Alfred Higgins Production, Los Angeles, California, USA, 1982.
277. *Huerta ecologica*, Instituto de Transferencia de Tecnologias Apropriadas para Sectores Marginales, Lima, Peru, 1992.
278. Hurt, E.: *Nutrition labeling: European Union and United Kingdom perspectives*, Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition, v. 11, p. 77-79, United Kingdom, 2002.
279. Hurt, E.: *International gaidelines and experiences and health claims in Europe*, Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition, v. 11, p. 90-93, United Kingdom, 2002.

280. Campagnoni, A.: *Agricoltura biologica Nuova frontiera per l'agricoltura del 2000*, Rivista di Frutticoltura e di Ortofloricoltura, v. 57 (3), p. 25-29, Italy, 1995.
281. Canovari, M.: *The rule of the mark (biological products)*, Terra e Vita, v. 36 (29), p. 45-48, Bologna, Italy, 1995.
282. Carezzi, C., Verga, M.: *Welfare cost in pig production*, Summa, v. 15 (5), p. 47-51, Italy, 1998.
283. Carboni, R., Vassallo, M., Conforti, P., Damicis, A.: *Indagine sulle attitudini di consumo – la disponibilità a pagare e la certificazione dei prodotti biologici. Spunti di riflessione e commento dei risultati scaturiti*, Scienza dell'Alimentazione, v. 29 (3), p. 299-312, Italy, 2000.
284. Castellano, G.: *Il commercio agroalimentare tra PECO e Unione Europea*, Informatione Agrario, v. 54 (39), p. 29-31, Italy, 1998.
285. Cerna, E.: *New system of food safety in the European Union and the Czech Republic*, Chemmicke Listy, v. 96, p. 587-590, Prague, Czech Republic
286. Cicia, G., Giudice, T.: *La domanda di informazione tecnica da parte degli agricoltori biologici. Un modello di analisi a risposta qualitativa*, Rivista di Politici Agraria Rassegna della Agricoltura Italiana, v. 17 (6), p. 13-20, Italy, 1999.
287. Clancy, K., L.: *Consumer support of organic agriculture: problems and potential solutions*, Proceedings of the sixth international scientific conference of the IFOAM, p. 199-204, Santa Cruz, USA, 1988.
288. Clementsen, M., Vanlaar, J.: *The Contribution of Organic Agriculture to Landscape Quality in the Sogn-Og-Fjordane Region on Western Norway*, Agriculture, Ecosystems & Environment, v. 77 (1-2), p. 125-141, 2000.
289. Collins, E., G., C., Devanna, M., A.: *Изазови менаџмента у 21. стољећу*, (превод), МАТЕ, Загреб, Република Хрватска, 2002.
290. Cooper, I., Tice, P.: *Food contact coatings – European legislation and future predictions*, Surface coatings international part b-coatings transactions 2001, v. 84 (2), p. 105-112, UK, 2001.
291. Cowan, C.: *Irish and European Consumer Views on Food Safety*, Journal of Food Safety, v. 18 (4), p. 275-295, 1998.
292. Crucifix, D.: *Report of the IFOAM Conference on Organic Guarantee Systems*, Tholey – Tholey, Germany, 2002.
293. Chmiel, H.: *The EU Eco Audit Directive and Production – Integrated Environmental – Protection as Illustrated by the Food Industry*, Chemie Ingenieur Technik, v. 67 (12), p. 1595-1602, EU, 1995.
294. Wagner, E., Iben, C., Gruber, T., Baumgartner, J.: *Bioschweinehaltung in Osterrreich – Fütterung in der Schweinemast*, Proceedings of the Society of Nutrition Psychology, v. 9, Germany, 2000.
295. Warren, J., K.: *Global Marketing Management*, Seventh Edition, Prentice Hall International, New Jersey, USA, 2002.
296. Watson, R.: *Takes Action over Food Safety*, British Medical Journal, v. 315, p. 1401, UK, 1997.
297. Weibul, F.: *Bioostbau: Anpassung der Vermarktungskonzepte an zunehmende Sortenvielfalt*, Forschungsinstitut fuer biologischen Landbau, Oberwil, Germany, 1995.

298. Wendt, H.: *Bio – Nahrungsmittel in der Bundesrepublik Deutschland – Marktstruktur und Absatzwege*, Brauns chweig, Selbstuerlag der FAL, Germany, 1989.
299. West, G., E., Gendron, C., Larue, B., Lambert, R.: *Consumers valuation of functional properties of foods: results from a Canada-wide survey*, Universite Laval, Canada, 2002.
300. Wilaiwan – Kraja: *Health food supplement consumption: The case of the food and nutrition personel*, Thesis, Kasetsart University, Bangkok, Thailand, 1993.
301. Wilkins, J., L., Hillers, V., N.: *Influences of pesticide residue and environmental concerns on organic food preference among food cooperative members and non-members in Washington State*, Journal of nutrition education, v. 26 (1), p. 26-33, USA, 1994.
302. Windahl, L.: *Kvalitativa studier oever efterfraagan paa ekologiskt odlat*, Sveriges Lantbruksuniversitet, Sweden, 1996.
303. Wirthgen, B., Langerbein, R.: *Der Verbravcher und die Bio-Kost*, Kochpraxis und Gemeinschaftsverpflegung, v. 35 (10), p. 22-24, Germany FR, 1987.
304. Woese, K., Lange, D., Boess, C., Boegl, K., W.: *Oekologisch und konventionell erzeugte Lebensmittel im im Vergleich*, Bundesinstitut fuer gesundheitlichen Verbravcherschutz und Veterinaermedizin, Berlin, germany, 1995.
305. Wren, D., A., Woich, D., Jr.: *Menadžment – proces, struktura i ponašanje*, PS Grmeč, Beograd, 2001.
306. Wright, S., McCrea, D.: *Organic Food Processing and Production*, Second Edition, Iowa State Press, USA, 1996.
307. Whelan, E., M., Store, F., J.: *Nutritional rip-offs*, Forecast for Home Economics, v. 29 (5), p. 43-48, USA, 1984.
308. Wyvill, C.: *Food Processing for Tomorrow*, Georgia Institute of Technology, Atlanta, USA, 2002.
309. Yang, S., Angulo, F., J., Altekruse, S., F.: *Evaluation of Safe Food – Handling Instructions on Raw Meat and Poultry Products*, Journal of Food Protection, v. 63 (10), p. 1321-1325, 2000.
310. Шилобад, М.: *ISO 14000, водич за примену стандарда ISO 14001*, ИИС – Истраживачки и технолошки центар, Нови Сад, 1998.
311. Службени лист СФРЈ, бр. 53, Београд, 1991.
312. Службени лист СРЈ, бр. 28, Београд, 2000.
313. <http://biotech.cas.psv.edu>
314. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/survey>
315. <http://qtresearchnews.gatech.edu>
316. <http://aesop.rutgers.edu>
317. <http://aesop.rutgers.edu>
318. <http://csdnqo.iqc.org>
319. <http://hrana.com/nutrizq.definici.htm>
320. [www.ifoam.org](http://www.ifoam.org)
321. [www.terras.org.yu](http://www.terras.org.yu)
322. [www.aqrifaculty.bg.ac.yu/projects](http://www.aqrifaculty.bg.ac.yu/projects)
323. [www.intracen.org](http://www.intracen.org)
324. [www.organic-europe.net/country](http://www.organic-europe.net/country)



325. [www.envireland.ie/news](http://www.envireland.ie/news)
326. [www.ecic.ie/consumer](http://www.ecic.ie/consumer)
327. [www.soilassociation.org](http://www.soilassociation.org)
328. [www.organiccs.com](http://www.organiccs.com)
329. [www.state.ma.us/dfa/programs](http://www.state.ma.us/dfa/programs)
330. [www.qmsommission.govt.nz](http://www.qmsommission.govt.nz)
331. [www.hc-sc.gc.ca/hppb](http://www.hc-sc.gc.ca/hppb)
332. [www.canadac.com/organicfood](http://www.canadac.com/organicfood)
333. [www.teagasc.ie/aqrifood](http://www.teagasc.ie/aqrifood)
334. [www.uni-kielde](http://www.uni-kielde)
335. [www.naturalbusiness.com](http://www.naturalbusiness.com)
336. [www.agecon.ksu.edu](http://www.agecon.ksu.edu)
337. [www.newdream.org](http://www.newdream.org)
338. [www.fawq.org](http://www.fawq.org)
339. [www.cabi-publishing.org](http://www.cabi-publishing.org)
340. [www.livinginharmony.org](http://www.livinginharmony.org)
341. [www.ptt.fi/eaee-njf/papers](http://www.ptt.fi/eaee-njf/papers)
342. [www.ceres.org/conference/2002](http://www.ceres.org/conference/2002)
343. [www.natsoc.org](http://www.natsoc.org)
344. [www.agescon.uqa.edu](http://www.agescon.uqa.edu)
345. [www.talksoy.com](http://www.talksoy.com)
346. [www.organicconsumers.org](http://www.organicconsumers.org)
347. [www.agrenv.mcgil.ca/agecon](http://www.agrenv.mcgil.ca/agecon)
348. [www.adas.co.uk](http://www.adas.co.uk)



## ДОКУМЕНТАЦИОНИ ПРИЛОЗИ

### I Преглед презентованих статистичких илустрација

1. Преглед презентованих табела
2. Преглед презентованих шема

### II Комплет коришћених истраживачких упитника

1. Упитник о односу пољопривредних произвођача према органској пољопривреди
2. Упитник о односу индивидуалних пољопривредних произвођача према органској пољопривреди
3. Упитник о односу великих прехрамбених произвођача према производњи здравствено безбедне хране
4. Упитник о односу малих прехрамбених произвођача према производњи здравствено безбедне хране
5. Упитник о односу трговине према промету здравствено безбедне хране
6. Упитник о односу потрошача према здравствено безбедној храни

Содержание

1	Введение	1
2	1.1. Цели и задачи статистики	2
3	1.2. Место статистики в системе наук	3
4	1.3. Основные понятия статистики	4
5	1.4. Классификация статистики	5
6	1.5. Методы статистики	6
7	1.6. Принципы статистики	7
8	1.7. Значение статистики	8
9	1.8. Развитие статистики	9
10	1.9. Статистика в современном мире	10
11	1.10. Заключение	11
12	2. Теория вероятностей	12
13	2.1. Основные понятия теории вероятностей	13
14	2.2. Классическое определение вероятности	14
15	2.3. Комбинаторика	15
16	2.4. Формулы сложения и умножения вероятностей	16
17	2.5. Условная вероятность	17
18	2.6. Независимые события	18
19	2.7. Полная вероятность	19
20	2.8. Байесовская теорема	20
21	2.9. Закон больших чисел	21
22	2.10. Заключение	22
23	3. Математическая статистика	23
24	3.1. Основные понятия математической статистики	24
25	3.2. Выборочный контроль качества	25
26	3.3. Оценка параметров	26
27	3.4. Проверка гипотез	27
28	3.5. Регрессионный анализ	28
29	3.6. Заключение	29
30	4. Заключение	30
31	5. Литература	31
32	6. Приложение	32

I Преглед презентованих статистичких илустрација

## 1. Преглед презентованих табела

Број табеле	Назив табеле	Број стране
1.	Збирни приказ истраживачког узорка	12
2.	Степен забринутости потрошача Канаде у погледу квалитета хране	21
3.	Тумачење појма здравствено безбедне хране у Немачкој	26
4.	Земље са највећим површинама земљишта под режимом органске пољопривреде	35
5.	Структура поседа под органском пољопривредом у Канади	36
6.	Преглед светског тржишта здравствено безбедне хране и пића	37
7.	Површине под режимом органске пољопривреде у Европи	38
8.	Учешће органских пољопривредних површина у односу на укупну површину пољопривредног земљишта у земљама Европе	38
9.	Вредност тржишта здравствено безбедне хране у Европској унији 2002. године (у милионима фунти)	39
10.	Сегментација производа на тржишту здравствено безбедне хране у Европској унији 2002. године	39
11.	Начини дистрибуције здравствено безбедне хране у земљама Европске уније	40
12.	Мотиви за куповину здравствено безбедне хране у Немачкој у периоду од 1989 до 1999. године	43
13.	Мотиви потрошача за куповином здравствено безбедне хране у Великој Британији 2002. године	45
14.	Мотиви потрошача који не купују здравствено безбедну храну у Великој Британији 2002. године	45
15.	Фреквенција куповине и типови купаца здравствено безбедне хране у Немачкој 2000. године	50
16.	Воља купца да плати вишу цену за здравствено безбедну храну у Немачкој од 1984. до 1999. године	52
17.	Степен поверења потрошача у постојеће начине сертификације у Канади 2002. године	53
18.	Циљеви пољопривредне политике по захтевима грађана Европске уније 2002. године	62
19.	Приватне еко фарме у Војводини	67
20.	Друштвена предузећа у Војводини која се баве органском пољопривредом	67
21.	Организације које подржавају органску пољопривреду	68
22.	Делатности анкетираних пољопривредних газдинстава	72
23.	Територијална расподела анкетираних пољопривредних газдинстава	72

24.	Пребивалиште анкетираних индивидуалних пољопривредних произвођача	73
25.	Упознатост примарних пољопривредних произвођача са суштином органске пољопривреде	74
26.	Упознатост примарних пољопривредних произвођача са суштином Закона о органској пољопривреди	75
27.	Упознатост примарних пољопривредних произвођача са суштином здравствено безбедне хране	75
28.	Упознатост примарних пољопривредних произвођача са применом генетски модификованих организама у производњи хране	76
29.	Удео органске пољопривреде у досадашњем пословању пољопривредних предузећа	77
30.	Примена генетски модификованих организама у досадашњем обављању пољопривредне делатности пољопривредних предузећа	77
31.	Тржишна оријентација примарних пољопривредних предузећа у досадашњем пословању	78
32.	Економски резултати произашли из обављања делатности органске пољопривреде у пољопривредним предузећима	79
33.	Будућа реализација делатности органске пољопривреде у пољопривредним предузећима	79
34.	Будућа тржишна оријентација пословања пољопривредних предузећа	80
35.	Предвиђање економских ефеката обављања делатности органске пољопривреде од стране пољопривредних предузећа	81
36.	Спремност за праћење препорука и регулативе у области органске пољопривреде од стране пољопривредних предузећа	81
37.	Упознатост индивидуалних пољопривредних произвођача са суштином органске пољопривреде	82
38.	Упознатост индивидуалних пољопривредних произвођача са суштином Закона о органској пољопривреди	83
39.	Упознатост индивидуалних пољопривредних произвођача са суштином здравствено безбедне хране	83
40.	Упознатост индивидуалних пољопривредних произвођача са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране	84
41.	Удео органске пољопривреде у досадашњем пословању индивидуалних пољопривредних произвођача	85
42.	Примена генетски модификованих организама у досадашњем обављању пољопривредне делатности индивидуалних пољопривредних произвођача	85
43.	Тржишна оријентација индивидуалних пољопривредних произвођача у досадашњем пословању	86

44.	Економски резултати произашли из обављања делатности органске пољопривреде од стране индивидуалних пољопривредних произвођача	87
45.	Будућа реализација делатности органске пољопривреде од стране индивидуалних пољопривредних произвођача	87
46.	Тржишна оријентација пословања индивидуалних пољопривредних произвођача	88
47.	Предвиђање економских ефеката обављања делатности органске пољопривреде од стране индивидуалних пољопривредних произвођача	89
48.	Спремност за прађење препорука и регулативе у области органске пољопривреде од стране индивидуалних пољопривредних произвођача	89
49.	Делатности анкетираних великих прехранбених произвођача	93
50.	Територијална расподела анкетираних великих прехранбених произвођача	93
51.	Делатности анкетираних малих прехранбених произвођача приватног сектора	94
52.	Територијална расподела анкетираних малих прехранбених произвођача приватног сектора	94
53.	Упознатост великих прехранбених предузећа са суштином органске пољопривреде	95
54.	Упознатост великих прехранбених предузећа са суштином Закона о органској пољопривреди	96
55.	Упознатост великих прехранбених предузећа са суштином здравствено безбедне хране	96
56.	Упознатост великих прехранбених предузећа са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране	97
57.	Удео производње здравствено безбедне хране у досадашњем пословању великих прехранбених предузећа	98
58.	Примена генетски модификованих организама у досадашњем обављању прехранбене делатности великих прехранбених предузећа	98
59.	Тржишна оријентација великих прехранбених предузећа у досадашњем пословању	99
60.	Економски резултати великих прехранбених предузећа произашли из производње здравствено безбедне хране	99
61.	Будућа реализација производње здравствено безбедне хране у великим прехранбеним предузећима	100
62.	Будућа тржишна оријентација пословања великих прехранбених предузећа	101
63.	Предвиђање економских ефеката производње здравствено безбедне хране у великим прехранбеним предузећима	101

64.	Спремност за праћење препорука и регулативе у области производње здравствено безбедне хране у великим прехрамбеним предузећима	102
65.	Упознатост малих пољопривредних произвођача приватног сектора са суштином органске пољопривреде	103
66.	Упознатост малих пољопривредних произвођача приватног сектора са суштином Закона о органској пољопривреди	103
67.	Упознатост малих пољопривредних произвођача приватног сектора са суштином здравствено безбедне хране	104
68.	Упознатост малих пољопривредних произвођача приватног сектора са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране	104
69.	Удео производње здравствено безбедне хране у досадашњем пословању малих прехрамбених предузећа приватног сектора	105
70.	Примена генетски модификованих организама у досадашњем обављању прерађивачке делатности у малим прехрамбеним предузећима приватног сектора	106
71.	Тржишна оријентација малих прехрамбених предузећа у досадашњем пословању	106
72.	Економски резултати произашли из производње здравствено безбедне хране у малим прехрамбеним предузећима приватног сектора	107
73.	Будућа реализација производње здравствено безбедне хране у малим прехрамбеним предузећима приватног сектора	107
74.	Будућа тржишна оријентација пословања у малим прехрамбеним предузећима приватног сектора	108
75.	Предвиђање економских ефеката производње здравствено безбедне хране у малим прехрамбеним предузећима приватног сектора	108
76.	Спремност за праћење препорука и регулативе у области производње здравствено безбедне хране у малим прехрамбеним предузећима приватног сектора	109
77.	Делатност испитаних трговина	111
78.	Територијална расподела анкетираних трговина	111
79.	Упознатост трговина са суштином органске пољопривреде	112
80.	Упознатост трговина са суштином Закона о органској пољопривреди	113
81.	Упознатост трговина са суштином здравствено безбедне хране	113
82.	Упознатост трговина са суштином примене генетски модификованих организама у производњи хране	114
83.	Удео продаје здравствено безбедне хране у досадашњем пословању трговина	114
84.	Присуство генетски модификоване хране у понуди трговина	115

85.	Сертификација здравствено безбедне хране у трговинама	115
86.	Интерес потрошача за куповином здравствено безбедне хране у трговинама	116
87.	Степен задовољства економским ефектима продаје здравствено безбедне хране у трговинама	116
88.	Будућа реализација продаје здравствено безбедне хране у трговинама	117
89.	Врста сертификата здравствено безбедне хране очекивана од стране трговина	118
90.	Предвиђање економских ефеката продаје здравствено безбедне хране у трговинама	118
91.	Спремност за праћење препорука и регулативе у области производње, сертификације и продаје здравствено безбедне хране од стране трговина	119
92.	Пребивалиште испитаних потрошача	121
93.	Старост испитаника	122
94.	Пол испитаника	122
95.	Породично стање испитаника	123
96.	Степен образовања испитаника	123
97.	Место становања испитаника	124
98.	Висина личних прихода испитаника	124
99.	Степен информисаности потрошача о органској пољопривреди и здравствено безбедној храни	125
100.	Степен информисаности потрошача о примени генетски модификованих организама у производњи хране	126
101.	Упознатост потрошача са постојањем Закона о органској пољопривреди	126
102.	Досадашње интересовање потрошача за могућност набавке здравствено безбедне хране	127
103.	Разлози досадашње куповине здравствено безбедне хране	127
104.	Разлози досадашње некуповине (или недовољне куповине) здравствено безбедне хране	128
105.	Утицај конзумирања здравствено безбедне хране на промену начина исхране	129
106.	Основ за разликовање здравствено безбедне од остале хране	129
107.	Степен поверења потрошача у досадашње начине сертификације здравствено безбедне хране	130
108.	Врсте намирница здравствено безбедне хране које преовлађују у куповини	131
109.	Место куповине здравствено безбедне хране	131
110.	Задовољство досадашњом понудом здравствено безбедне хране	132
111.	Оправданост више цене здравствено безбедне хране	132



112.	Будући интерес за куповином здравствено безбедне хране	133
113.	Степен поверења у јединствени национални знак	134
114.	Спремност потрошача да плате вишу цену за здравствено безбедну храну	134
115.	Врста намирница здравствено безбедне хране у будућој куповини	135
116.	Разлози повећане куповине здравствено безбедне хране у будућности	134
117.	Разлози за престанак куповине здравствено безбедне хране у будућности	136

## 2. Преглед презентованих шема

Број шеме	Назив шеме	Број стране
1.	Међусобни однос чинилаца природног окружења	4
2.	Фактори одабраног истраживања	8
3.	Позиционирање здравствено безбедне хране	29
4.	Процес доношења одлуке о куповини	46
5.	Субјекти унапређења производње здравствено безбедне хране	170
6.	Основни елементи маркетинг микса	176
7.	Понашање потрошача приликом доношења одлуке о куповини	178
8.	Основни чиниоци формирања цене здравствено безбедне хране	180
9.	Процес стратегијског управљања развојем делатности органске пољопривреде	202
10.	Основни елементи менаџмент процеса делатности органске пољопривреде	204
11.	Предлог модела тима	209
12.	Приступ продору на инострано тржиште	222
13.	Предвиђање резултата примене модела унапређења производње здравствено безбедне хране	228

Українська академія наук і літератури  
Українська науково-педагогічна асоціація

II Комплет коришћених истраживачких упитника

УПИТНИК 1.

**Упитник о односу пољопривредних произвођача  
према органској пољопривреди**

Докторска дисертација на тему "Тржишне перспективе производње здравствено безбедне хране" пријављена је и одобрена од стране Наставно научног Већа Универзитета у Новом Саду. Обавештавам Вас да, у склопу израде докторске дисертације, треба да прикупим одређене податке о стању у области производње, прераде, промета и потрошње здравствено безбедне хране у Војводини. На основу добијених информација у погледу постојећег стања у овој области, даће се предлог стратегије развоја у области производње здравствено безбедне хране у Војводини. Ваши одговори на питања у упитнику ће се корисити искључиво у напред поменутој сврху. Унапред Вам захваљујем,

Мр Мирјана Голушин

Нови Сад, март 2003.

**О. Општи подаци о Вашој фирми**

0.1 Назив и седиште предузећа: \_\_\_\_\_

0.2 Делатност:

а) ратарство ( \_\_\_\_\_ ха) г) индустријско биље ( \_\_\_\_\_ ха)

б) повртарство ( \_\_\_\_\_ ха) д) лековито и зачинско биље ( \_\_\_\_\_ ха)

в) воћарство и виноградарство ( \_\_\_\_\_ ха)

ђ) сточарство (врста стоке: \_\_\_\_\_; грла: \_\_\_\_\_ ком.)

0.3 Упитник попунио:(презиме, име и функција) \_\_\_\_\_

**1. Информисаност руководства Ваше фирме о органској  
пољопривреди и здравствено безбедној храни**

1.1 У којој мери је руководство Ваше фирме упознато са суштином органске пољопривреде, тј. пољопривредне производње која се обавља по посебним правилима и без употребе хемијских средстава?

- а) довољно смо упознати
- б) делимично смо упознати
- в) уопште нисмо упознати

1.2 Да ли познајете суштину Закона о органској пољопривреди (који је донет јуна 2000.године)?

- а) суштима нам је позната
- б) суштина нам је делимично позната
- в) суштина нам није позната

1.3 Да ли је руководство Ваше фирме упознато са суштином здравствено безбедне хране, тј. хране која је произведена по посебним правилима и без употребе хемијских и сличних средстава?

- а) суштина нам је позната
- б) суштина нам је делимично позната
- в) суштина нам није позната

1.4 Да ли сте упознати са суштином проблема примене генетски модификованих организама у производњи хране?

- а) суштина ми је позната
- б) суштина ми је делимично позната
- в) суштина ми није позната

**2. Досадашње искуство Ваше фирме у обављању делатности органске пољопривреде**

- 2.1 У којој мери је органска пољопривредна производња последњих година учествовала у Вашој укупној пољопривредној производњи?  
а) уопште није учествовала                      в) учествовала је између 25 и 50 %  
б) учествовала је до 25 %                      г) учествовала је са преко 50%
- 2.2 Да ли производња пољопривредних производа на Вашем газдинству подразумева примену генетски модификованих опрганизама (семе, сточна храна)?  
а) не                      в) да  
б) делимично                      г) не знам
- 2.3 Уколико сте се бавили органском пољопривредом, на која тржишта је Ваша фирма до сада пласирала своје органски произведене пољопривредне производе?  
а) само на домаће тржиште  
б) само на страно тржиште  
в) на домаће и страно тржиште
- 2.4 Уколико сте се бавили органском пољопривредом, какви сте економске резултате постигли на основу обављања органске пољопривреде (у односу на конвенционалну – уобичајену пољопривредну производњу)?  
а) постигли смо повољније економске резултате  
б) постигли смо неповољније економске резултате  
в) постигли смо исте економске резултате као и у конвенционалној пољопривреди

**3. Будуће намере Ваше фирме у области органске пољопривредне производње**

- 3.1 У којој мери ће органска пољопривредна производња убудуће учествовати у Вашој укупној производњи?  
а) нећемо се бавити том производњом                      в) учествоваће између 25 и 50 %  
б) учествоваће до 25 %                      г) учествоваће са преко 50 %
- 3.2 Уколико планирате да се бавите органском пољопривредном производњом, на која тржишта ће Ваша фирма у наредним годинама усмерити своје органски добијене пољопривредне производе?  
а) само на домаће тржиште  
б) само на страно тржиште  
в) на домаће и на страно тржиште
- 3.3 Без обзира на Ваше досадашње искуство и намере, процените какви економски резултати би се могли очекивати од органске пољопривредне производње у будућности?  
а) могу се очекивати повољнији економски резултати  
б) могу се очекивати резултати слични онима из уобичајене пољопривредне производње  
в) не могу да проценим
- 3.4 Да ли руководство Ваше фирме има намеру да убудуће детаљније прати правила о заснивању органске пољопривреде и начине сертификације тако произведене хране?  
а) нема намеру  
б) има делимичну намеру  
в) има наглашену намеру

Хвала на сарадњи и Вашем ангажовању!

Упитник попунио:

У \_\_\_\_\_ дана \_\_\_\_\_

УПИТНИК 2.

**Упитник о односу индивидуалних пољопривредних произвођача  
према органској пољопривреди**

Докторска дисертација на тему "Тржишне перспективе производње здравствено безбедне хране" пријављена је и одобрена од стране Наставно научног Већа Универзитета у Новом Саду. Обавештавам Вас да, у склопу израде докторске дисертације, треба да прикупим одређене податке о стању у области производње, прераде, промета и потрошње здравствено безбедне хране у Војводини. На основу добијених информација у погледу постојећег стања у овој области, даће се предлог стратегије развоја у области производње здравствено безбедне хране у Војводини. Ваши одговори на питања у упитнику ће се корисити искључиво у напред поменуто сврху. Унапред Вам захваљујем,

Мр Мирјана Голушин

Нови Сад, март 2003.

**О. Општи подаци о Вашој делатности**

- 0.1 Делатности којима се Ви бавите у области пољопривредне производње (заокружити одговарајуће делатности и уписати количине):
- а) ратарство ( \_\_\_\_\_ ха)    г) индустријско биље ( \_\_\_\_\_ ха)  
б) повртарство ( \_\_\_\_\_ ха)    д) лековито и зачинско биље ( \_\_\_\_\_ ха)  
в) воћарство и виноградарство ( \_\_\_\_\_ ха)  
ђ) сточарство (врста стоке): \_\_\_\_\_; грла: \_\_\_\_\_ ком.)
- 0.2 Ваше име, презиме и адреса: \_\_\_\_\_

**1. Ваша информисаност о суштини органске пољопривреде и здравствено безбедне хране**

- 1.1 Знате ли шта је органска пољопривреда, тј. пољопривреда која подразумева производњу по посебним правилима, без употребе хемијских средстава?
- а) довољно сам упознат(а)  
б) делимично сам упознат(а)  
в) уопште нисам упознат(а)
- 1.2 Да ли знате шта регулише Закон о органској пољопривреди, који је донет у јуну 2000. године?
- а) суштина Закона ми је позната  
б) суштина Закона ми је делимично позната  
в) суштина Закона ми није позната
- 1.3 Да ли знате шта је здравствено безбедна храна?
- а) знам  
б) делимично сам упознат(а)  
в) не знам
- 1.4 Да ли сте упознати са суштином проблема примене генетски модификованих организама у производњи хране?
- а) суштина ми је позната  
б) суштина ми је делимично позната  
в) суштина ми није позната

## 2. Ваше досадашње искуство у обављању органске пољопривредне производње

- 2.1 Да ли сте до сада и у којој мери обављали делатност органске пољопривреде?  
а) нисам се тиме бавио(ла)  
б) сматрам да радим по правилима органске пољопривреде  
в) не могу да проценим
- 2.2 Да ли производња пољопривредних производа на Вашем газдинству подразумева примену генетски модификованих опрганизама (семе, сточна храна)?  
а) не  
б) делимично  
в) да  
г) не знам
- 2.3 Уколико сте се бавили органском пољопривредом, коме сте до сада продавали своје на органски начин произведене пољопривредне производе? (можете заокружити више понуђених одговора)  
а) предавао(ла) сам их трговини и прерађивачима  
б) продавао(ла) сам их преко пијаце  
в) користим их само за личну потрошњу
- 2.4 Уколико сте се бавили органском пољопривредом, какве сте економске резултате постигли путем органске пољопривреде у односу на уобичајену пољопривредну производњу коју сте обављали?  
а) постигао(ла) сам повољније резултате  
б) постигао(ла) сам неповољније резултате  
в) не могу да проценим

## 3. Ваше будуће намере у области органске пољопривредне производње

- 3.1 У којој мери ће органска пољопривредна производња убудуће учествовати у Вашој укупној производњи?  
а) нећу се бавити том производњом  
б) учествоваће до 20 %  
в) учествоваће између 25 и 50 %  
г) учествоваће са преко 50 %
- 3.2 Уколико се убудуће будете бавили органском пољопривредом, коме бисте желели да продајете производе из органске пољопривреде? (можете заокружити више понуђених одговора)  
а) само на домаће тржиште (прерада, пијаца)  
б) на домаће и на страно тржиште  
в) само за личне потребе
- 3.3 Без обзира на Ваше досадашње искуство и намере, процените какви економски резултати би се могли очекивати од органске пољопривредне производње у будућности?  
а) могу се очекивати повољнији економски резултати  
б) могу се очекивати резултати слични онима из уобичајене пољопривредне производње  
в) не могу да проценим
- 3.4 Да ли сте заинтересовани да убудуће детаљније пратите правила о заснивању органске пољопривреде и начине сертификације тако произведене хране?  
а) нисам заинтересован(а)  
б) делимично сам заинтересован(а)  
в) изузетно сам заинтересован(а)

Хвала на сарадњи и Вашем ангажовању!

у \_\_\_\_\_ дана \_\_\_\_\_

Упитник попунио: \_\_\_\_\_

### УПИТНИК 3.

#### **Упитник о односу великих прехранбених произвођача према производњи здравствено безбедне хране**

Докторска дисертација на тему "Тржишне перспективе производње здравствено безбедне хране" пријављена је и одобрена од стране Наставно научног Већа Универзитета у Новом Саду. Обавештавам Вас да, у склопу израде докторске дисертације, треба да прикупим одређене податке о стању у области производње, прераде, промета и потрошње здравствено безбедне хране у Војводини. На основу добијених информација у погледу постојећег стања у овој области, даће се предлог стратегије развоја у области производње здравствено безбедне хране у Војводини. Ваши одговори на питања у упитнику ће се корисити искључиво у напред поменутој сврху. Унапред Вам захваљујем,

Мр Мирјана Голушин

Нови Сад, март 2003.

#### **0. Општи подаци о предузећу**

0.1 Назив и седиште предузећа: \_\_\_\_\_

0.2 Делатност и годишња производња финалних производа:

- а) млеко и млечни производи (\_\_\_\_\_ л) д) зачинско и лековито биље (\_\_\_\_\_ т)  
б) месо и прерађевине, риба (\_\_\_\_\_ т) њ) прерада жита (\_\_\_\_\_ т)  
в) прерада воћа и поврћа (\_\_\_\_\_ т) е) прерада уљарица (\_\_\_\_\_ т)  
г) кондиторска индустрија (\_\_\_\_\_ т) ж) остало \_\_\_\_\_ (\_\_\_\_\_ т)

0.3 Упитник попунио(презиме, име и функција) \_\_\_\_\_

#### **1. Информисаност руководства Ваше фирме о органској пољопривреди и здравствено безбедној храни**

1.1 У којој мери је руководство Ваше фирме упознато са суштином органске пољопривреде, тј. пољопривредне производње која се обавља по посебним правилима и без употребе хемијских средстава?

- а) довољно смо упознати  
б) делимично смо упознати  
в) уопште нисмо упознати

1.2 Да ли познајете суштину Закона о органској пољопривреди (који је донет јуна 2000. године)?

- а) суштима нам је позната  
б) суштина нам је делимично позната  
в) суштина нам није позната

1.3 Да ли је руководство Ваше фирме упознато са суштином здравствено безбедне хране, тј. хране која је произведена по посебним правилима и без употребе хемијских и сличних средстава?

- а) суштина нам је позната  
б) суштина нам је делимично позната  
в) суштина нам није позната

1.4 Да ли сте упознати суштином проблема примене генетски модификованих организама у производњи хране?

- а) суштина ми је позната  
б) суштина ми је делимично позната  
в) суштина ми није позната

## 2. Ваше досадашње искуство у производњи здравствено безбедне хране

- 2.1 У којој мери је током претходних година учествовала у Вашој укупној производњи?
- а) уопште нисмо производили здравствено безбедну храну
  - б) учествовала је до 25 %
  - в) учествовала је између 25 и 50 %
  - г) учествовала је са преко 50 %
- 2.2 Да ли процес производње хране код Вас подразумева примену генетски модификованих опрганизама ( у сировини или током прераде )?
- а) не
  - в) да
  - б) делимично
  - г) не знам
- 2.3 Уколико сте производили здравствено безбедну храну, на која тржишта је Ваша фирма до сада пласирала наведене производе?
- а) само на домаће тржиште
  - б) само на страно тржиште
  - в) на домаће и страно тржиште
- 2.4 Уколико сте производили здравствено безбедну храну, какви су економски ефекти произашли из производње здравствено безбедне хране (у односу на уобичајену производњу)?
- а) постигли смо повољније економске резултате
  - б) постигли смо неповољније економске резултате
  - в) постигли смо исте економске резултате као и производњом конвенционалне хране

## 3. Будуће намере Ваше фирме у области производње здравствено безбедне хране

- 3.1 У којој мери ће здравствено безбедна храна убудуће учествовати у Вашој укупној производњи?
- а) нећемо се бавити том производњом
  - б) учествоваће до 25 %
  - в) учествоваће између 25 и 50 %
  - в) учествоваће са преко 50 %
- 3.2 Уколико планирате да производите здравствено безбедну храну, на која тржишта ће Ваша фирма у наредним годинама усмерити наведене производе?
- а) само на домаће тржиште
  - б) само на страно тржиште
  - в) на домаће и на страно тржиште
- 3.3 Без обзира на Ваше досадашње искуство и намере, процените какви економски резултати би се могли очекивати од производње здравствено безбедне хране у будућности?
- а) могу се очекивати повољнији економски резултати
  - б) могу се очекивати резултати слични онима из уобичајене пољопривредне производње
  - в) не могу да проценим
- 3.4 Да ли руководство Ваше фирме има намеру да убудуће детаљније прати правила о производњи здравствено безбедне хране и начину сертификације тако произведене хране?
- а) нема намеру
  - б) има делимичну намеру
  - в) има наглашену намеру

Хвала на сарадњи и Вашем ангажовању!

У \_\_\_\_\_ дана \_\_\_\_\_

Упитник попунио: \_\_\_\_\_



УПИТНИК 4.

**Упитник о односу малих прехранбених произвођача  
према производњи здравствено безбедне хране**

Докторска дисертација на тему "Тржишне перспективе производње здравствено безбедне хране" пријављена је и одобрена од стране Наставно научног Већа Универзитета у Новом Саду. Обавештавам Вас да, у склопу израде докторске дисертације, треба да прикупим одређене податке о стању у области производње, прераде, промета и потрошње здравствено безбедне хране у Војводини. На основу добијених информација у погледу постојећег стања у овој области, даће се предлог стратегије развоја у области производње здравствено безбедне хране у Војводини. Ваши одговори на питања у упитнику ће се корисити искључиво у напред поменутој сврху. Унапред Вам захваљујем,

Мр Мирјана Голушин

Нови Сад, март 2003.

**0. Општи подаци о предузећу**

0.1 Назив и седиште предузећа: \_\_\_\_\_

0.2 Делатност и годишња производња финалних производа:

- а) млеко и млечни производи (\_\_\_\_\_ л) д) зачинско и лековито биље (\_\_\_\_\_ т)  
б) месо и прерађевине, риба (\_\_\_\_\_ т) ђ) прерада жита (\_\_\_\_\_ т)  
в) прерада воћа и поврћа (\_\_\_\_\_ т) е) прерада уљарица (\_\_\_\_\_ т)  
г) кондиторска индустрија (\_\_\_\_\_ т) ж) остало \_\_\_\_\_ (\_\_\_\_\_ т)

0.3 Упитник попунио(презиме, име и функција) \_\_\_\_\_

**1. Информисаност руководства Ваше фирме о органској  
пољопривреди и здравствено безбедној храни**

- 1.1 У којој мери је руководство Ваше фирме упознато са суштином органске пољопривреде, тј. пољопривредне производње која се обавља по посебним правилима и без употребе хемијских средстава?  
а) довољно смо упознати  
б) делимично смо упознати  
в) уопште нисмо упознати
- 1.2 Да ли познајете суштину Закона о органској пољопривреди (који је донет јуна 2000. године)?  
а) суштима нам је позната  
б) суштина нам је делимично позната  
в) суштина нам није позната
- 1.3 Да ли је руководство Ваше фирме упознато са суштином здравствено безбедне хране, тј. хране која је произведена по посебним правилима и без употребе хемијских и сличних средстава?  
а) суштина нам је позната  
б) суштина нам је делимично позната  
в) суштина нам није позната
- 1.4 Да ли сте упознати са суштином проблема примене генетски модификованих организама у производњи хране?  
а) суштина ми је позната  
б) суштина ми је делимично позната  
в) суштина ми није позната

## 2. Ваше досадашње искуство у производњи здравствено безбедне хране

- 2.1 У којој мери је током претходних година здравствено безбедна храна учествовала у Вашој укупној производњи?
- а) уопште нисмо производили здравствено безбедну храну
  - б) учествовала је до 25 %
  - в) учествовала је између 25 и 50 %
  - г) учествовала је са преко 50 %
- 2.2 Да ли процес производње хране код Вас подразумева примену генетски модификованих опрганизама ( у сировини или током прераде )?
- а) не
  - б) делимично
  - в) да
  - г) не знам
- 2.3 Уколико сте производили здравствено безбедну храну, на која тржишта је Ваша фирма до сада пласирала такве своје производе?
- а) само на домаће тржиште
  - б) само на страно тржиште
  - в) на домаће и страно тржиште
- 2.4 Уколико сте производили здравствено безбедну храну, какви су економски ефекти произашли из производње здравствено безбедне хране (у односу на уобичајену производњу)?
- а) постигли смо повољније економске резултате
  - б) постигли смо неповољније економске резултате
  - в) постигли смо исте економске резултате као и производњом конвенционалне хране

## 3. Будуће намере Ваше фирме у области производње здравствено безбедне хране

- 3.1 У којој мери ће здравствено безбедна храна убудуће учествовати у Вашој укупној производњи?
- а) нећемо се бавити том производњом
  - б) учествоваће до 25 %
  - в) учествоваће између 25 и 50 %
  - г) учествоваће преко 50 %
- 3.2 Уколико планирате да производите здравствено безбедну храну, на која тржишта ће Ваша фирма у наредним годинама усмерити наведене производе?
- а) само на домаће тржиште
  - б) само на страно тржиште
  - в) на домаће и на страно тржиште
- 3.3 Без обзира на Ваше досадашње искуство и намере, процените какви економски резултати би се могли очекивати од производње здравствено безбедне хране у будућности?
- а) могу се очекивати повољнији економски резултати
  - б) могу се очекивати резултати слични онима из уобичајене прехранбене производње
  - в) не могу да проценим
- 3.4 Да ли руководство Ваше фирме има намеру да убудуће детаљније прати правила о производњи здравствено безбедне хране и начину сертификације тако произведене хране?
- а) нема намеру
  - б) има делимичну намеру
  - в) има наглашену намеру

Хвала на сарадњи и Вашем ангажовању!

У \_\_\_\_\_ дана \_\_\_\_\_

Упитник попунио: \_\_\_\_\_

УПИТНИК 5.

**Упитник о односу трговине према промету  
здравствено безбедне хране**

Докторска дисертација на тему "Тржишне перспективе производње здравствено безбедне хране" пријављена је и одобрена од стране Наставно научног Већа Универзитета у Новом Саду. Обавештавам Вас да, у склопу израде докторске дисертације, треба да прикупим одређене податке о стању у области производње, прераде, промета и потрошње здравствено безбедне хране у Војводини. На основу добијених информација у погледу постојећег стања у овој области, даће се предлог стратегије развоја у области производње здравствено безбедне хране у Војводини. Ваши одговори на питања у упитнику ће се корисити искључиво у напред поменутој сврху. Унапред Вам захваљујем,

Унапред Вам захваљујем,

Мр Мирјана Голушин

Нови Сад, март 2003.

**0. Општи подаци о трговинској радњи**

0.1 Назив и адреса трговине: \_\_\_\_\_

0.2 Врсте промета:

- а) промет мешовитом робом
- б) промет искључиво прехранбеном робом

0.3 Упитник попунио: (презиме, име и функција): \_\_\_\_\_

**1. Информисаност руководства Ваше фирме о органској  
пољопривреди и здравствено безбедној храни**

- 1.1 У којој мери је руководство Ваше фирме упознато са суштином органске пољопривреде, тј. пољопривредне производње која се обавља по посебним правилима и без употребе хемијских средстава?
- а) довољно смо упознати
  - б) делимично смо упознати
  - в) уопште нисмо упознати
- 1.2 Да ли познајете суштину Закона о органској пољопривреди (који је донет јуна 2000. године)?
- а) суштима нам је позната
  - б) суштина нам је делимично позната
  - в) суштина нам није позната
- 1.3 Да ли је руководство Ваше фирме упознато са суштином здравствено безбедне хране, тј. хране која је произведене по посебним правилима и без употребе хемијских и сличних средстава?
- а) суштина нам је позната
  - б) суштина нам је делимично позната
  - в) суштина нам није позната
- 1.4 Да ли сте упознати са суштином проблема примене генетски модификованих организама у производњи хране?
- а) суштина ми је позната
  - б) суштина ми је делимично позната
  - в) суштина ми није позната

## 2. Ваше досадашње искуство у промету здравствено безбедне хране

- 2.1 У којој мери је током протеклих година у Вашем промету (у вредносном смислу) учествовала здравствено безбедна храна?
- а) уопште није учествовала
  - б) учествовала је до 25 %
  - в) учествовала је између 25 и 50 %
  - г) учествовала је са преко 50 %
- 2.2 Да ли у Вашој понуди постоје генетски модификовани прехранбени производи?
- а) да
  - б) не
  - в) не знам
- 2.3 Уколико сте продавали здравствено безбедну храну, каква ознака (сертификација) је постојала на њима?
- а) у нашој трговини нема сертифицираних производа
  - б) само поједини артикли су били означени неким знаком
  - в) већина артикала је означена неким знаком
- 2.4 Да ли сте последњих година приметили појачан интерес потрошача за куповином здравствено безбедне хране?
- а) да, интерес је изузетно висок
  - б) да, интерес је нешто повећан
  - г) интерес се смањује
  - д) не могу да проценим
- 2.5 Уколико сте продавали здравствено безбедну храну, у којој мери сте задовољни обимом продаје и тако оствареним приходом?
- а) претежно смо задовољни
  - б) претежно смо незадовољни
  - в) не могу да проценим

## 3. Ваше будуће намере у промету здравствено безбедне хране

- 3.1 У којој мери ћете се убудуће посветити понуди и продаји здравствено безбедне хране?
- а) нећемо продавати здравствено безбедну храну
  - б) учествоваће у понуди до 25 % у односу на понуду уобичајене хране
  - в) учествоваће у понуди између 25 и 50 % у односу на понуду уобичајене хране
  - г) учествоваће у понуди са преко 50 % у односу на понуду уобичајене хране
- 3.2 Који начин означавања (сертификације) сматрате пожељним на прехранбеним производима који се сматрају здравствено безбедном храном?
- а) сматрамо да ознака – сертификат на производу није од великог значаја
  - б) довољан је сертификат од стране произвођача
  - в) сматрамо да је национално утврђени јединствени знак – сертификат најбоље решење
- 3.3 Обзиром на Ваше досадашње искуство у погледу захтева потрошача, процените какви економски резултати би се могли очекивати од продаје здравствено безбедне хране у будућности?
- а) могу се очекивати повољнији економски резултати
  - б) могу се очекивати резултати слични онима из продаје уобичајених прехранбених производа
  - в) не могу да проценим
- 3.4 Да ли имате намеру да убудуће детаљније пратите актуелности у области производње и продаје здравствено безбедне хране, као и начине сертификације тако произведене хране?
- а) немам намеру
  - б) имам делимичну намеру
  - в) имам наглашену намеру

Хвала на сарадњи и Вашем ангажовању!

У \_\_\_\_\_ дана \_\_\_\_\_

Упитник попунио: \_\_\_\_\_

## УПИТНИК 6.

### Упитник о односу потрошача према здравствено безбедној храни

Докторска дисертација на тему "Тржишне перспективе производње здравствено безбедне хране" пријављена је и одобрена од стране Наставно научног Већа Универзитета у Новом Саду. Обавештавам Вас да, у склопу израде докторске дисертације, треба да прикупим одређене податке о стању у области производње, прераде, промета и потрошње здравствено безбедне хране у Војводини. На основу добијених информација у погледу постојећег стања у овој области, даће се предлог стратегије развоја у области производње здравствено безбедне хране у Војводини. Ваши одговори на питања у упитнику ће се корисити искључиво у напред поменутој сврху.

Унапред Вам захваљујем,

Мр Мирјана Голушин

#### 0. Општи подаци

- 0.1 Старост:
- |                       |                       |
|-----------------------|-----------------------|
| а) до 20 година       | г) од 41 до 50 година |
| б) од 21 до 30 година | д) преко 51 године    |
| в) од 31 до 40 година |                       |
- 0.2 Пол:            а) мушки            б) женски
- 0.3 Породично стање:
- |   |                           |
|---|---------------------------|
| а) живим сам(а)   | в) живим са родитељима    |
| б) живим у браку са децом                                     | г) живим у браку без деце |
| д) живим у вишегенерацијској породици (родитељи, деца, унуци) |                           |
- 0.3 Степен образовања:
- |  |                        |
|--|------------------------|
| а) незавршена или завршена основна школа | в) виша и висока школа |
| б) средња школа                          | г) магистар и доктор   |
- 0.4 Место становања:
- |  |   |
|--|---|
| а) већи град (преко 50.000 становника) | в) мањи град (од 10.000 до 50.000 становника) |
| б) приградско насеље                   | г) село (до 10.000 становника)                |
- 0.5 Висина личног прихода:
- |  |                        |
|--|------------------------|
| а) без прихода (ученик, студент, незапослен) | г) до 15.000 динара    |
| б) до 5.000 динара                           | д) до 20.000 динара    |
| в) до 10.000 динара                          | ђ) преко 20.000 динара |

#### 1. Ваша информисаност о органској пољопривреди и здравствено безбедној храни

- 1.1 Да ли сте довољно информисани о томе шта је органска пољопривреда и здравствено безбедна храна (храна која се производи у посебним условима, без употребе пестицида, генетски модификованих организама, штетних адитива и сличних додатака)?
- |                                |
|--------------------------------|
| а) довољно сам информисан(а)   |
| б) делимично сам информисан(а) |
| в) нисам информисан(а)         |

1.2 Да ли сте довољно информисани о томе шта је генетски модификована храна?

- а) довољно сам информисан(а)
- б) делимично сам информисан(а)
- в) нисам информисан(а)

1.3 Да ли знате да је у јуну 2000. године донет Закон о органској пољопривреди?

- а) знам
- б) не знам

## 2. Ваше досадашње интересовање за здравствено безбедну храну

2.1 Да ли сте се до сада интересовали за могућност набавке здравствено безбедне хране?

- а) да, изузетно
- б) умерено
- в) нисам се интересовао(ла)

2.2 Уколико сте до сада куповали здравствено безбедну храну, шта Вас је у највећој мери навело на то?

- а) брига о сопственом и здрављу породице
- б) информације о повећању загађења хране из уобичајене производње
- в) хранити се здравствено безбедном храном је тренд у друштву

2.3 Ако не купујете здравствено безбедну храну уопште (или не онолико колико бисте желели), који су разлози за то?

- а) немам поверења у њихову здравствену безбедност
- б) тржиште је недовољно снабдевано
- в) слаба економска пропаганда
- г) висока цена
- д) нисам заинтересован(а) из личних разлога

2.4 У којој мери је употреба здравствено безбедне хране заменила Ваш досадашњи начин исхране?

- а) у потпуности конзумирам само здравствено безбедну храну
- б) половину моје исхране чини здравствено безбедна храна
- в) купујем само поједине артикле
- г) уопште не купујем здравствено безбедну храну

2.5 На основу чега у продавници можете да разликујете здравствено безбедну од остале хране?

- а) на основу ознаке – сертификата
- б) на основу информација добијених путем медија (пропаганда)
- в) на основу личних ставова
- г) на основу препоруке продавца
- д) \_\_\_\_\_

- 2.6 Да ли имате поверења у до сада присутне начине сертификације (означавања) здравствено безбедне хране?
- а) да, у потпуности
  - б) делимично
  - в) немам поверења
- 2.7 Уколико конзумирате здравствено безбедну храну, која врста намирница из групе здравствено безбедне хране преовлађује у Вашој куповини (одаберите два одговора)?
- а) житарице и прерађевине (хлеб, пецива, брашно...)
  - б) воће, поврће и прерађевине (сокови, џемови...)
  - в) месо, риба и прерађевине
  - г) чајеви и помоћна лековита средства
  - д) млеко и прерађевине
  - ђ) уље и прерађевине
- 2.8 Уколико конзумирате здравствено безбедну храну, у највећој мери је купујете у:
- а) обичним трговинама
  - б) специјализованим продавницама
  - в) на пијаци
  - г) продаја из дворишта произвођача (на селу, салашу)
- 2.9 Да ли сте задовољни досадашњом понудом (асортиман и цена) здравствено безбедне хране?
- а) у потпуности
  - б) делимично
  - в) нисам уопште задовољан(на)
- 2.10 Процените у којој мери је здравствено безбедна храна оправдано скупља од остале хране?
- а) оправдано је скупља
  - б) понекад је претерано скупља
  - в) не могу да проценим

### **3. Ваша будућа куповина здравствено безбедне хране**

- 3.1 Да ли ћете убудуће приликом куповине хране више обраћати пажњу на то да ли је то здравствено безбедна храна?
- а) убудуће ћу на то обраћати већу пажњу
  - б) убудуће ћу на то обраћати исту пажњу као и до сада
  - в) убудуће нећу куповати здравствено безбедну храну

- 3.2 Да ли бисте имали поверења у јединствен национални знак – сертификат, који би гарантовао квалитет и порекло здравствено безбедне хране коју купујете?
- а) да, у потпуности бих имао(ла) поверења
  - б) делимично бих имао(ла) поверења
  - в) не бих имао(ла) поверења
  - г) не знам
- 3.3 Колико већи износ ћете бити спремни да платите за националним знаком сертификовану здравствено безбедну храну?
- а) платио(ла) бих до 25 % вишу цену
  - б) платио(ла) бих до 50 % вишу цену
  - в) платио бих преко 50 % вишу цену
  - г) нисам спреман(на) да издвојим више новца
- 3.4 Уколико планирате да убудуће конзумирате здравствено безбедну храну, коју врсту намирница планирате да купујете у највећој мери? (одабрати два одговора)
- а) житарице и прерађевине
  - б) воће, поврће и прерађевине
  - в) месо, риба и прерађевине
  - г) чајеви и помоћна лековита средства
  - д) млеко и прерађевине
  - ђ) уље и прерађевине
- 3.5 Који разлог би Вас у највећој мери навео на то да купујете веће количине здравствено безбедне хране?
- а) сигурност сертификата о пореклу и квалитету
  - б) смањење цене здравствено безбедне хране
  - в) повећање понуде и асортимана
  - г) повећање личних прихода
- 3.6 Који разлог би Вас у највећој мери навео на то да престанете да купујете здравствено безбедну храну?
- а) изгубљено поверење у квалитет и сертификат
  - б) претерано поскупљење здравствено безбедне хране
  - в) неадекватна и недовољна понуда
  - г) смањење личних прихода

ХВАЛА НА САРАДЊИ!



